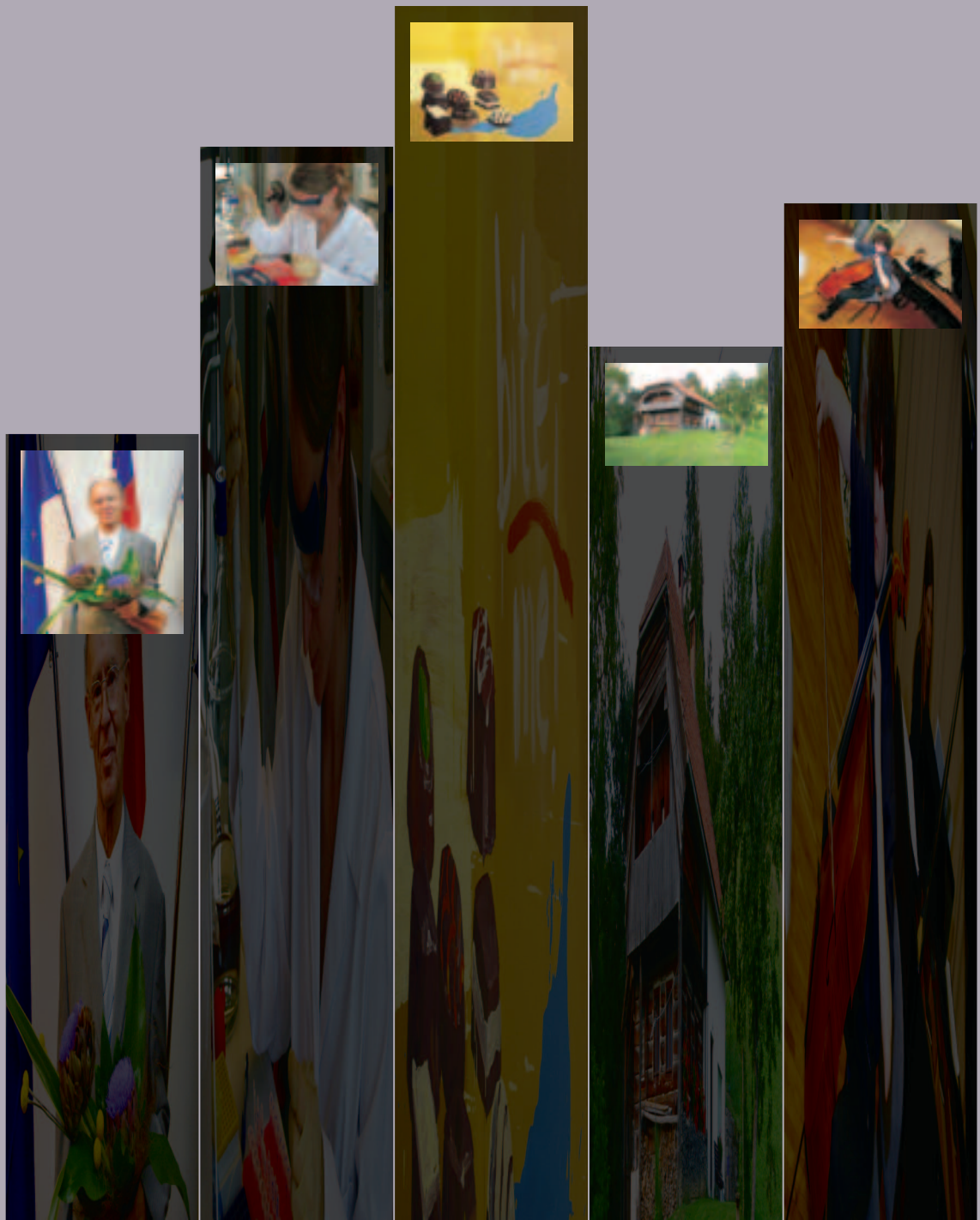

ŽIROVSKI OBČASNIK

ZBORNİK ZA VSA VPRAŠANJA NA ŽIROVSKEM, LETNIK XXVIII (2007)

37

ŽIROVSKI OBČASNIK

ZBORNIK ZA VSA VPRAŠANJA NA ŽIROVSKEM

Žiri 2007

UVODNIKI

Anton Mlinar

Nasilje in sveto

»Vreden si samo toliko, kolikor je vredna tvoja beseda.«

John Marks Templeton

Ne vem, na kakšen način je to Templetonova trditev, kdaj jo je izrekel in kaj je z njo mislil. Našel sem jo napisano kot iskrico na zadnji strani Dela 26. julija 2007. John Marks Templeton (1912–1993) je bil uspešen ekonomist in hkrati zavzet pripadnik ameriške Prezbitarijanske cerkve. Ustanovil je fundacijo, ki podpira filantropske raziskave oziroma t. i. velika človeška vprašanja, in Templetonovo nagrado, ki se podeljuje za izjemne dosežke v raziskovanju duhovnih resničnosti. Njegova trditev iz naslova bi bila še bolj točna, če bi bila stvar svobodne odločitve zahodnega človeka in bi hkrati stala za vsemi posledicami tega razkritja. Beseda ima že dolgo predvsem tržno vrednost. Ni podobna svetopisemski izjavi, da »je bila v začetku beseda« (prim. Jn 1,1). Zelo verjetno je, da je šlo pri Templetonu za trenutni navdih in je ne bi smel jemati za izhodišče kakega drugačnega razmišljanja, vendar je bilo prvo, na kar sem pomislil, ko sem jo prebral, Girardova teza o nujnosti demontaže oziroma dekonstrukcije kulturnih in religioznih mehanizmov, ki preprečujejo videti, kako se je začelo vse to o človeški besedi. Templetonova misel se lahko bere tudi obrnjeno smer. Potem govori o inflaciji besed, do katere prihaja že od začetka in je posledica utemeljitvenega konflikta, ta pa je pripeljal do uboja. René Girard je prepričan, da je bil indirektni vpliv prvotne interpretacije izbruha kolektivnega nasilja in uboja tako izjemno močan, da ga je najti povsod v človeškem svetu, zlasti v človeški govorici, in da se je sčasoma spremenila v najmočnejši mehanizem, ki poganja človeško zgodovino. Zato je tako prepričan o nujnosti demontaže teh modelov.

Človeške besede

»Predstavljam svojo tezo o poznavanju vzroka. Natančno vem, da me bodo obravnavali kot provokatorja in hudo prizadetega /.../. Vem, da je omenjati judovsko-krščansko Sveto pismo in upati, da te bodo poslušali v intelektualnih krogih, ne-

koliko preveč, in da lahko pričakujem oslovsko brco, obredno in avtomatsko, kot je refleks. Toda kaj hočem. Poglejte me, večnega osumljenca, določenega za gulag moderne. Naj rečem karkoli, ti krogi mi ne bodo nikoli posvetili toliko pozornosti, da bi razumeli, kar hočem povedati. Dobro vem, kako je s temi rečmi. Toda ni se treba razburjati, pač pa iti naprej.» (René Girard, *De choses cachées depuis la fondation du monde*, 1978)

Takrat še ni vedel, da bo že čez nekaj let eden najbolj pronicljivih mislecev druge polovice 20. stoletja. V slovenskem jeziku je nedavno izšel prvi prevod kake Girardove knjige, in sicer *Gledam satana*, ki kakor blisk pada z neba (Ljubljana 2006; naslov je vzet iz Lk 10,18), v nekaterih krogih pa je že dolgo znano ime. Girardov miselni svet me je motiviral, da se nekoliko posvetim ozadju Templetonove misli, zlasti tistemu vidiku, ko tako beseda kot človek postaneta tržno blago. Tedaj se zelo spremenita. O Templetonovi misli se je v glavi zvrtilo že nešteto misli, zlasti tistih in takih, ki ji pritrjujejo, vidijo v njej odsev ameriškega načina življenja, a tokrat bi jo rad prebral kot sporočilo, v drugi smeri in počez, tj. z vidika posebnega privilegija današnjega časa, da ustaljenih znanj ni treba jemati kot čisto zlato, dokler ni mogoče v zunajtekstovni prostor v ozadje, ki je besede motiviral, in izgovorjeno brati tudi kot tekst, ki vključuje nepreverjene trditve, mite, procese preganjanja, zamolčane stvari, obtoževanje, ki ne dopušča ugovora ipd. V Templetonovi misli je zaznati tudi kritično točko zunaj teksta, ki ne zdrži spričo nediferenciranega pojma človekovega dostojanstva. Avtor je misel najbrž izrekel bodisi v nekem neopredeljenem hipotetičnem prostoru in času bodisi v okviru relativno zaprte družbe, kjer ni nihče mislil o verodostojnosti izjave spričo minimuma človekovega dostojanstva kot enega prav tako netekstualnega vidika sodobne kulture. Ni pomislil, kaj v resnici pomeni, če se človeka oceni glede na njegovo besedo, saj ni niti okusil položaja tistih, katerih besed se ne sliši, niti pomislil, da se ocenjuje z besedo in da lahko beseda izloča in celo ubije. Zato je Templetonovo misel težko povsem razvozlati. Odseva tradicionalno kulturno in religiozno okolje, v katerem je možnost ugovora malo verjetna zaradi močne avtoritete. Zato je pot do razrešitve najbrž dolga, iskanje odgovora pa nesorazmerno s prakso nasilja, ki se manifestira na tak način. Povsem verjetno pa je, da je misel zgolj iztrgana iz konteksta: sliši se dobro in to je to.

Če gre na eni strani za privilegij sodobnega sveta, ki je začel razkrivati mehanizem žrtvovanja tako, da ga dekonstruira (da se v prihodnosti ne bo več mogel skriti), pa ta proces ni niti samoumeven niti lahek. Razkrivanje je pozorno na posledice take sodbe, se pravi na to, kako sploh pride do takega izbora in kako je lahko pavšalna ocena človekove vrednosti (da je vreden toliko kot njegova beseda, pomeni, da ni vreden, če se ga ne sliši ali če se zanj nihče ne zavzame) prvi korak k samovoljni eliminaciji. Gre za mehanizem, ki izloča in žrtvuje zaradi (vsaj začasne) pomiritve. Kulturna antropologija in etologija že dolgo poznata značaj paradoksnega pomiritvenega in jasno usmerjenega kolektivnega nasilja, ki usmerja javno mnenje in človeštvu prinaša potencialno izjemen materialni in intelektualni napredek, ki pa bi bil lahko tudi etični, če bi se hkrati s pojavom kolektivnega (ne nujno fizičnega) nasilja oblikoval tudi odgovor na dilemo, ali je zgodovina človeškega nasilja stvar človeške narave (in zanj človek ni odgovoren), ali pa nekaj, za kar se človek odloči in je zanj odgovoren že od začetka. Kulturnoantropološko raziskovanje pojava je pokazalo,

da je deloma stvar človeške narave, kolikor gre za tekmovalnost in cilje, ki jih hoče kdo doseči, da pa je vsekakor predmet človekove odgovornosti, kar dokazuje sam mehanizem z manevri prikrivanja in iskanja krivcev drugod. Za antropologe smisel privilegiranega položaja v znanosti ni le drugačno ukvarjanje z nepojasnenimi dogodki v zgodovini, pač pa upoštevanje dejstva, da zeva med hominizacijo in dobo pisne kulture dolgo obdobje, ki je neprimerno daljše od obdobja pisne kulture, in od obdobja, v katerem si je človek sistematično postavljал vprašanje o prej omenjeni dilemi o odgovornosti. Opravičevanje obtoževanj, preganjanj in eliminacij je dokončno podvrženo procesu desakralizacije, toda ta proces bo verjetno trajal še generacije. Ni nujno, da gre za slovenski primer grobišč ali sploh za kakšen specifičen primer, ki polni javni medijski prostor. Znanosti o človeku si to vprašanje sistematično in metodološko postavljajo šele v zadnjih stoletjih, toda šele sredi 20. stoletja so se začele spraševati o razlogih in poteku prikrite zgodovine, ki jo predstavljajo miti in religiozno obredje, in s tem tudi o legitimnosti prvega obdobja sekularizacije, ki je namesto dekonstrukcije večinoma zagovarjala destrukcijo in kolonializem. To ne pomeni, da je sedanja generacija raziskovalcev prva, ki zaznava nesorazmerja brez predsodkov, pač pa, da je današnji človek v danes poznani zgodovini prvič sposoben razumeti in pojasniti dogodke v preteklosti tudi z netekstualnega vidika. Ugotavlja, da je bil mehanizem žrtvovanja v preteklosti – in je tudi danes – spretno prikrit, tako da ga ni bilo mogoče videti, in da je razpolagal (in razpolaga) z izjemno dolgo zgodovinsko izkušnjo, ki ni bila nikjer zapisana in se je vedno skrivala za človekom. Skrit je (bil) za ljudmi, ki so (bili) v procesu vrednotenja izbrani, vrednoteni, razvrednoteni in potem kot nepomembni tudi žrtvovani. Zato se je agresivnost zlahka pripisovala človeški naravi in poskušala pojasnjevati z živalsko tekmovalnostjo, to pa je tudi opravičevalo rušenje struktur kolektivnega nasilja, namesto da bi jih poskusili razumeti. V judovsko-zahodni civilizaciji se ta mehanizem ni mogel več popolnoma skriti, saj je ta začela trditi, da nasilje, ki pripelje do eliminacije, ni stvar človeške narave, temveč njegove odgovornosti, in da krivde ni mogoče naprtiti na rame samovoljno izbrani žrtvi, čeprav bi se ji krivda lahko dokazala, pojasnila pa se je tudi razlika med posnemanjem in ponavljanjem, med mimesis in mehanizmom žrtvovanja, med izbruhom nasilja in ubojem ter med ubojem in smrtno kaznijo. Spoznanje o tem je imelo številne posledice na vseh ravneh človeškega ravnanja, zlasti na epistemološkem, antropološkem in verskem. Da pri večini človeškega nasilja ne gre za posnemanje, ampak za mehanizem, je večini človeškega (kolektivnega in usmerjenega) nasilja vzelo značaj utemeljitvenega nasilja (in iz uboja napravilo zločin); tega ni mogoče imeti za nekaj naravnega, pač pa za nekaj, za kar se je človek odločil, ker (da) je bilo učinkovito, ker je to moč ponavljati in s ponavljanjem prikriti. Judovsko-zahodna civilizacija je začela razkrivati nekaj, kar se je v teku človeške zgodovine vedno bolj uveljavilo in v marsičem okužilo tudi judovsko-krščansko zgodovino, v posamičnih obdobjih v zgodovini, zlasti v 20. stoletju, pa doseglo izjemne razsežnosti. Proizvajanje žrtev in njihova mitsko-obredna izolacija, utišanje, razvrednotenje in nazadnje eliminacija pa niso prišle v krizo samo zato, ker se je žrtvovanje izrodilo in postalo preveliko, pač pa ker žrtvovanju ni več sledilo nikakršno priznanje (sakralizacija) žrtev in nikakršen prevzem odgovornosti; žrtvovanje se je izrodilo, ker je postalo zgolj obtoževanje. Šlo je zgolj za mehanizem prikrivanja, ki pa je postajal nujno šibkejši, ko je bilo

treba žrtvovati vedno več žrtev (holokavst) zgolj zaradi prikrivanja. Če se je na eni strani človeška kultura rodila kot posledica posnemanja, ki je preraslo v spopad, uboj oz. nasilno eliminacijo, njeno prikrivanje oz. prikrivanje resničnega dogodka – pojav kulture je torej identičen in sočasen s prikrivanjem resničnega dogodka (resnice), in sicer takim, ki je (na videz in začasno) pomiril celotno skupnost –, se je kasneje na drugi strani spomin na prvi dogodek spremenil v nujnost žrtvovanja zaradi pomiritve, tj. za mehanično reševanje družbenih, kulturnih, verskih ali kakih drugih kriz, ki bi jih bilo treba rešiti tako, da bi razkrili resnico. Tako se je v 20. stoletju zgodilo, da mehanizem žrtvovanja ne le ni bil več sposoben oblikovati nikakršne kulture, ampak je skoraj pomenil njen konec. Raziskovalci razlik med posnemanjem (in posledično utemeljitvenim ubojem) in ponavljanjem (in posledično samovoljnim žrtvovanjem) se sicer zavedajo nesorazmerja med dolgim časovnim obdobjem od hominizacije do pisne omembe mehanizma (v tem je opredeljen značaj človeške kulture) in relativno kratkim obdobjem, v katerem se lahko človeštvo odkrito sooča z mehanizmom prikrivanja (mitom), a so si edini, da je iluzorno misliti, da je bila prva kultura, ki je zločin prikrila in ga predstavila kot žrtev, bolj legitimna od tiste, ki je zaradi krize, ki jo je povzročila sama, povzročila holokavst in druga opustošenja ter po splošnem prepričanju postala absolutno nelegitimna in nelegalna.

Posnemanje in ponavljanje

Popolnoma utemeljeno vprašanje je, katera generacija človeštva bo dovolj močna, da se bo lahko soočila s problemom neizmerljivih razsežnosti, kulturo nasilja, ki ji danes številni pripisujejo možnost večkratnega uničenja civilizacije. René Girard poudarja, da je treba spremeniti strategijo raziskovanja tega pojava. Potem ko se je mehanizem deloma razkril, je treba počakati, da se bo razkril do konca; to se bo zgodilo, ko se bo nekdo zavzel za žrtev (do tega prihaja deloma že v našem času, toda zavzemanje za žrtve je danes še vedno selektivno). Ne bo treba dokazovati, da je nemogoče obnoviti žrtvovanjski mehanizem tistega tipa, na katerem sloni človeška kultura, ki je večinoma konfliktna, nestrpna in nasilna, kajti prvo razkritje še ne pomeni popolnega poznavanja/dekonstrukcije mehanizma. Vedno večje poznavanje mehanizma, ki je bil sposoben usmeriti kolektivno nasilje na enega samega krivca, posameznika, skupino ali cel narod, z novimi metodami nasilja opozarja, da se mehanizem obnavlja tudi s tem, ko ga kdo želi zatreti na silo/destrukcijo: nepojasnjeno/skrivnostno je vir lastnega obnavljanja in sestavina vsake totalitarne ideologije, ki se je vedno želela uveljaviti z žrtvovanjskim mehanizmom. Mehanizem bi bilo treba dekonstruirati s kritičnim duhom. Nič ne pomaga vedeti, da gre za popolnoma degeneriran pojav, ki je izgubil vsakršen kulturni pomen in človeško kulturo sili na rob prepada, če ni zavesti, da je velika večina strategij, ki jih pozna človeštvo, rezultat obrednega ponavljanja utemeljitvenega nasilja.

Mehanizem še ni izgubil sposobnosti prikrivanja in je še vedno v marsičem neviden in neznan. Viden je, ker je v današnjem svetu veliko pojavov samovoljnega izbiranja žrtev in žrtvovanj, neviden, ker se lahko pojavi kolektivnega nasilja opazujejo samo v bledih ostankih in bi za odkritje resničnega dogodka potrebovali skrbno hermenevtiko in brezpogojno zavzemanje za žrtve. Današnji čas je zato tudi vmesni:

odkrila se je razlika med posnemanjem in ponavljanjem ter se pojasnil mehanizem usmerjanja kolektivnega nasilja, ni pa še pojasnjena vloga utemeljitvenega nasilja pri nastanku človeške kulture in tudi ne sam značaj kulture. Brez dlake na jeziku, a na humoren način, je o kulturi pisal Leszek Kolakowski. Čeprav je po njegovem nestrpnost nujna sestavina kulture, je tudi zanj skrajni čas, da se na celoten položaj pogleda z vidika žrtve, kajti ta pogled je bil antropologom (etnologom) do nedavnega večinoma neznan, naj so govorili o hominizaciji ali o procesu humanizacije: študija drugih kultur in ljudstev se je lotevalo s prepričanjem, da je evropska kultura višja in da razpolaga z orodjem primerjanja, ki je drugim kulturam neznan. Na podoben, a nasproten detajl v razvoju narodov kaže t. i. afriški vidik, ki je že postal simbol. Oba procesa, hominizacija in humanizacija, sta drug drugemu podobna in se tudi razlikujeta med seboj po tem, da se je na prelomnici med človeškim in živalskim svetom (hominizacija), ki se je zgodila nenadoma, zgodilo nekaj, kar je usodno zaznamovalo celoten proces oblikovanja kulture (humanizacije), in sicer tako usodno, da ta že od začetka predstavlja željo prikriti resničnost dogodka od posnemanja nasprotnika naprej do njegove popolne izključitve (uboja). V tem relativno kratkem obdobju se izoblikujejo osnutki potez, po katerih se človek razlikuje od živali: biološke spremembe, npr. pokončna hoja in razvoj možganov, sistem prepovedi, npr. prepoved incesta, sistem komunikacije, npr. govorica, družbeni sistem, npr. družina itn. Izstopa spektakularnost rivalstva, katerega rezultat je bil utemeljitveni uboj. Za vedno je oblikoval značaj in intenzivnost človekovih ustanov, ki ne usmerjajo le rivalstev, ampak vedno težijo tudi k izločitvi nasprotnika in (začasni) pomiritvi. Ti sistemi napredujejo sočasno, toda tako, da se človeku v celotnem obdobju humanizacije ni uspelo odlepiti od uganke prvotnega rivalstva, v katerem je prišlo do uboja oz. eliminacije nasprotnika. V času moderne, ko je ta mehanizem prvič postal opaznejši, so se na zatožni klopi znašle religije, moderna pa je v veliki meri postala orodje mehanizma prikrievanja. Morda je res, da so religije najbolj spretno izkoristile učinek rivalstva, namreč pomiritev, in izpopolnile mehanizem (obrede) nadzorovanega žrtvovanja z namenom pomiritve, kadar je prihajalo do družbenih ali drugih kriz (sem sodijo zlasti preganjanja Judov v srednjem veku kot odgovornih za izbruh kuge, če se gleda z evropskega vidika). Presenetljivo pri tem je, da je dominantno vlogo prevzela eliminacija in uboj. Kolikor gre pri tem za mit o izvirnem grehu, je treba reči, da ga Sveto pismo razkrinka, saj je izgon iz raja za človeka pomenil rešitev.

Dvojni prenos

Vloga etologije je, da poleg podobnosti obeh konfliktov, človeškega in živalskega, izlušči razlike med njima in pokaže na točki, kjer se stikata in kjer se dokončno razideta. Konflikt med živalmi se razreši tako, da močnejši zasede vodilno mesto, o katerem se odloča v spopadu. Cilj je jasen, materialen: vodilno mesto. Človeški konflikt je drugačen zaradi dvojnega prenosa: prenosa oblasti in pojasnitve uboja. Prvi vidik je stvaren, drugi simbolen. Do preloma z živalskim svetom je prišlo v trenutku, ko se je pojavil ta problem oz. ko se je izbruh nasilja v prenosu odgovornosti hotel pojasniti kot sistemska napaka in ko se je na osnovi učinkovitosti prvega uboja lahko izoblikovala struktura ponovitve, obred, ki je poleg osnovne funkcije,

pomiritve, vključeval tudi mehanizem prikrivanja resničnega dogodka. To je najbrž edini način, kako pojasniti, da lahko v človeških družbah ostajajo posamezni položaji moči nezasedeni, ne da bi se s tem zamajalo funkcioniranje družbe, saj je njihov značaj simbolni in namen prikrivanje. Dosledno razmišljanje v tej smeri kaže, da si je človeštvo v teku humanizacije ustvarilo sisteme nadomeščanja in da je sistem, opremljen z visoko simbolnostjo, pridobil določeno prednost pred človekom – da je torej človek postal žrtev lastne simbolike –, ne pa tolikšne, da bi lahko preprečil tekmovalnost, ki bo spet vodila v eliminacijo. Simbolne institucije (oz. institucija simbola) so pokazale na veliko moč v nadomeščanju/urejanju konfliktov in v uvažanju drugih oblik tekmovalnosti med ljudmi, niso pa uspele razrešiti uganke utemeljitvenega konflikta. Rešitev bi dokončno odgovorila o razmerju med človekom in živalskim svetom in svetom v celoti. Čeprav raziskovalci to vprašanje povezujejo tudi z biološkimi dejstvi, s povečanjem človeške lobanje in centralnega živčnega sistema, kakor da gre za vprašanje narave, ne odgovornosti, se zdi, da na ta način ne bo mogoče nikoli pojasniti intenzifikacije človeške mimesis, posnemanja, ki je kot človeška želja prestopila okvir instinktivne strukture in pokazala, da instinktivni svet za človeka ni več ustrezen. V konfliktu, do katerega je prišlo, je treba pokazati, da je mimetično krizo povzročil človekov beg pred odgovornostjo in da je to osnovni značaj vseh nerešenih medčloveških vprašanj, namreč da mehanizem žrtvovanja prenaša krivdo na celotno družbo, češ da je po zaslugi utemeljitvenega uboja prišlo do pomiritve med vsemi, in tako poskuša pojasnjevati vzrok s posledico. To je povod antagonistične polarizacije vseh proti vsem, katere pomiritev je vpisana v nek prihodnji cikel kolektivnega nasilja proti eni sami žrtvi.

Prihodnost

Razprava je preveč teoretična, da bi nameravala kazati na kakšen posamičen primer. Toda v Sloveniji se je letos poleti (znova) pojavilo kar nekaj dilem, zlasti povišni poboji. Glede na mehanizem ponavljanja in prikrivanja je razumljivo, zakaj se je v človeški zgodovini pojavljal ideal relativnega nenasilja, ki so ga zagovarjale majhne, večinoma izolirane skupnosti, in zakaj je ta sčasoma postal edini razumni odgovor na skrajno grožnjo kulture nasilja. Toda ker se ta možnost včasih ponuja kot edini razumni odgovor in izključuje možnost ustvarjalnega pristopa, je tudi ta predlog na las podoben novi prilagoditvi mehanizma, ki usmerja človeško agresivnost in v bistvu ne ponuja odgovora na vprašanje o prvotnem dvojnem prenosu. Nov položaj je še težji zaradi današnje vpletenosti verstev v nasilje v svetu. Epizoda razvoja verstev, ki je znana sedanemu človeštvu, je izjemno kratek izsek iz celotne religiozne in družbene predzgodovine, dinamika razvoja verstev pa je na videz počasnejša od družbenih sprememb, čeprav so tudi v verstvih prelomnice hipne in spremembe zelo hitre in velike. Splošno mnenje pa je, da je notranji motiv verstev vendarle iskanje boljšega odgovora na to, kar se je zgodilo po izbruhu nasilja, ki je povzročil popolno eliminacijo in uboj, čeprav so verstva na tem področju nenehno neučinkovita. Družbeni procesi vodijo v spopad za pozicije moči, verski pa v pojasnjevanje nasilja, ki je pripeljalo do umora, v prikrivanje resničnega dogodka in v razreševanje nerešenega konflikta, ki je nastal po uboju oz. eliminaciji nasprotnika, v pobožanstvenje žrtve oz. v priznavanje njenih zaslug za pomiritev itn.

Z vidika današnjih razmer v znanosti o človeku ni težko dokazati, da nasilje, realno ali simbolno, ni bilo nujno in da celotna zgodovina nasilja in nasilnih razreševanj konfliktov ni le stvar neukročene agresivnosti, temveč predvsem človeške (ne)odgovornosti in bega pred odgovornostjo. Na semantični ravni pa je bilo doslej le malo pobud, ki bi ne usmerjale pozornosti drugam in ne zavajale z začasnimi rešitvami. Večina jih je pozornost obračala drugam in učinkovala z začasno pomiritvijo. Celoten semantični sistem, ki je bil v obdobju med hominizacijo in prvimi pisnimi viri stvar religije v službi dvojnega prenosa (moči in prikrivanja), je v obdobju moderne civilizacije podvržen procesu desakralizacije, in sicer zaradi razočaranja nad neučinkovitostjo verstev. Na to namigujejo že grški avtorji in zlasti judovsko-krščansko izročilo. Desakralizacija pa naj ne bi bila destrukcija, pač pa dekonstrukcija rituala in vlog, samovoljnega izbiranja žrtev in načina, kako se je družba izogibala mimetičnim krizam. Ta vprašanja so v sodobnem gledanju na človeka zelo pereča, ker večina t. i. znanstvenih spoznanj sovpada z destrukcijo zadnjih iluzij v začetku moderne, nenazadnje tudi s tem, kakšno mesto je moderna odmerila religiji. Poleg tega je pereče tudi vprašanje nenasilja kot izbire za prihodnost. Ker se dokončna odpoved nasilju brez rezerv ponuja kot pogoj sine qua non preživetja človeštva in vsakega posameznika, otežuje pozitivno razmišljanje in znova ustvarja maneverski prostor mehanizmu, ki se ga hoče človeštvo rešiti. Potrebne so še druge demitizacije in desakralizacije, ne le demitizacija znanosti v obdobju moderne, pač pa tudi sekularizacija verstev, ki se svojih interpretacij drži najbolj slepo in je najmanj sposobna kritično presojati samo sebe, in sekularizacija tiste sekularizacije, ki je verstva hkrati razglasila za kriva in nesposobna.

Razkritje mehanizma spravne žrtve je bistvena razsežnost tega procesa. To, zlasti zavzemanje za žrtev, ki je pogoj razkritja, ni povsem nova stvar, je pa hkrati najsodobnejše vprašanje, ker vznemirja in spodbuja trajnostne rešitve. Pomeni pa tudi rojstvo najbolj specifične znanosti – antropologije – in najbolj specifičnega postavljanja vprašanja o gotovosti človeškega spoznanja oz. o pomembnosti besedne interpretacije spoznanega in teži besed. O tem je pridigal Janez Svetokriški v zvezi s 5. božjo zapovedjo: Ne ubijaj!; po njegovem se dve tretjini ubojev zgodi z besedo. Od tod naprej je spoznanje odvisno od spoznavajočega subjekta in se ne more več sklicevati na avtoriteto zunaj človeka. Čeprav je etika postala osnovno vprašanje praktične filozofije in rdeča nit celotne zgodovine filozofije, je vprašanje o možnosti popolnega spoznanja ostalo nerazrešeno. Verska izročila in filozofske šole od antike do evropske moderne so se s tem problemom soočale na različne načine. Danes poskušajo humanistične znanosti to pojasniti z (za)vestjo, in sicer v naslednjih stopnjah: a) človek ne more nikoli doseči popolnega spoznanja; to pa pomeni, da je b) (za)vest zmotljiva glede na objektivnost spoznanja, hkrati pa c) nezmotljiva usmerjevalka dinamike spoznanja, katerega temeljna značilnost je odnosnost, horizont odnosa. Vest v tem kontekstu znova pomeni osebno odgovornost za spoznано. S tem ko se spoznanje postavlja pred kulturno in versko različnost ljudi, so dani pogoji, da se v vedah o človeku pozornost prevesi na stran upoštevanja človekovega dostojanstva.

Pri tem ni nezanemarljivo dejstvo, da se je svetopisemsko izročilo postavilo na stran žrtve že v davnini in tako postalo merilo za raziskovanje verstev in kultur. Svetopisemsko izročilo skrbno prešteva žrtve kolektivnega nasilja in dokazuje njihovo

nedolžnost. Kliče k odgovornosti. Nobenega okultizma ni in nobenih skrivnosti, do katerih bi se lahko dokopali le s težavo. S tega zornega kota nobeno raziskovanje človeškega nasilja ni bolj problematično kot zavračanje tega izročila. Zato je prava skrivnost, da je svetopisemsko izročilo, zlasti svetopisemska literatura, izjemna kombinacija predrefleksivnega razumevanja stvarnosti in motiviranega in odgovornega iskanja resnice, v današnjem času taka neznanka tudi samim kristjanom in judom.

Relativno zadržanost do takega branja stvarnosti lahko omehčata dve stvari: prvič, da si sodobni človek želi o življenju odločati avtonomno, in drugič, da ne gre podcenjevati izjemnega motivacijskega polja, ki ga predstavlja človekova osebna zgodovina, zgodovina etičnosti v posameznikovi biografiji. Indijski ekonomist in nobelovec Amartya Sen je ta ključ uporabil v svoji ekonomski teoriji; ni govoril samo o merljivih standardih kakovosti življenja, pač pa je vključil tudi politične pravice in svoboščine, možnost participacije v družbi, izobraževanje, skrb za okolje, za oblikovanje infrastrukture ter delovnega in poklicnega okolja, kakovost zdravstvenih storitev in skrbi za svoje zdravje, jasna stališča do vojne, nasilja, kriminala, rasne diskriminacije, socialnih napetosti in drugo, skratka vse, s čimer se dopolnjuje pojem izpolnjenega življenja in izkušnja celostne prisotnosti (transcendenca), ki ju predstavlja ljubezen v smislu raz-sovraženja (razkroja nasilja).

Lenart J. Kučič

Informatizacija podeželja

»Mojemu stricu, preprostem ribiču, je življenje najbolj spremenil mobilni telefon. Ko danes izvleče ribiško mrežo in pregleda svoj ulov, najprej izračuna, da lahko v dveh urah pripluje do treh ribjih tržnic. Ker se po telefonu takoj pozanima, kakšne so cene rib, se odpravi v tisto pristanišče, kjer bo najbolje prodal svoj ulov,« je pripovedoval indijski novinar Mokul in smeje se pripomnil, da je stric že obljubil vožnjo z novo ribiško ladjo, če mu bo ribja prodaja še naprej tako cvetela.

Mokul je na svojega ribiškega strica pomislil, ko sva pred dobrim letom dni na neki konferenci v Helsinkih ugotavljala, kako se različne države lotevajo računalniškega opismenjevanja svojih podeželskih okolij in s kakšnimi težavami se pri tem soočajo. Pojasnil je, da država in različne mednarodne organizacije sicer zelo pridno spodbujajo širitev interneta na indijsko podeželje ter po vaseh gradijo posebne e-koče, opremljene z internetnimi povezavami in osebnimi računalniki. Vendar njihova prizadevanja pogosto niso preveč učinkovita. Internet od uporabnikov zahteva zelo spodobno klasično in računalniško pismenost, saj je večina internetnih vsebin še vedno na voljo le v besedilni obliki. Ker zna v Indiji brati in pisati le približno 60

odstotkov prebivalstva – med pismenimi pa prevladujejo odrasli moški prebivalci mest – tehnologija že sama po sebi izključuje velik del indijske populacije.

Druga napaka strategov informatizacije podeželja izvira iz zgodnjega, danes že dokazano naivnega prepričanja, da tehnologija prinaša napredek brez ustreznih vsebin ali drugih spodbud. Če pobudniki prebivalstvu ne znajo prikazati konkretnih prednosti novih tehnologij, ostajajo računalniki in internet neznansko oddaljeni od vsakdanjиков povprečnega Indijca. Mobilna telefonija, nasprotno, od uporabnikov ne pričakuje praktično nobenega vnaprejšnjega znanja, pismenosti ali tehnične spretnosti. Preverjeno učinkoviti telefoniji, ki je že pred desetletji sprožila eno prvih novodobnih tehnoloških revolucij, je dodala prenosnost, nenehno povezanost in individualnost. Prednosti osebne prenosne telefonske naprave so brez posebne razlage predstavljive vsakomur, ki jo je kdaj uporabil v službene ali zasebne namene: ribiču, ki hoče dobro prodati svoj ulov, poslovnežu, ki zaradi prometnega zastoja zamuja na pomemben sestanek, staršem, ki se jim otrok oglasi z maturantskega izleta, ali najstniku, ki je v mestu zgrešil svojo družino.

Primerjava interneta in mobilne telefonije seveda ni popolna. Prav tako Slovenije in njenega podeželja ni mogoče neposredno primerjati z Indijo. Kljub temu pa je lahko Mokulov razmislek zelo zanimiv za tiste, ki se ukvarjajo z informacijskim razvojem slovenskega podeželja. Subvencioniranje nakupa osebnih računalnikov, postavljanje javno dostopnih internetnih točk in nadgradnja zastarelega telefonskega omrežja so sicer pomembni projekti, ampak ne odgovarjajo na ključna vprašanja: kaj bodo prebivalci slovenskega podeželja s tehnologijo sploh počeli, kako jo bodo vključevali v svoje dnevne opravke in kakšne koristi bodo imeli od nje.

Razlogi za informatizacijo podeželja

Na prvi pogled se zdi, da so odgovori na ta vprašanja skoraj samoumevni. Internetna povezava je za razvoj regije skoraj enako pomembna kot voda iz pipe ali elektrika iz vtičnice. Sodobna telekomunikacijska infrastruktura lahko spodbudi gospodarski razvoj določenega območja, saj pritegne zasebne naložbe ter poveča konkurenčnost in povezanost lokalnih podjetij. Prebivalci podeželja so deležni enakih »digitalnih dobrot« kot njihovi mestni sodržavljeni, saj hitre širokopasovne povezave ne omogočajo le učinkovitejše rabe interneta (elektronske pošte, hitrejšega dostopa do internetnih vsebin), ampak prenašajo tudi številne domače in tuje televizijske kanale, ki jih televizijski pretvornik na vrhu bližnjega hriba nikoli ne bo ponesel v oddaljeno dolino. Dostopnost teh vsebin ima dva pozitivna učinka: zmanjšuje potrebo mladih izobražencev po preseljevanju v mesta, na podeželje pa pritegne različne »mestne« poklice, ki za svoje delo potrebujejo nenehen dostop do informacij in oddaljenih sodelavcev. Internetne strani in portali so neprecenljive za turistično promocijo kraja, dostop do storitev e-uprave lahko prihrani prenekatero nepotrebno pot do upravne enote, vse pomembnejša je tudi vloga interneta v izobraževanju.

Države zato po vsem svetu subvencionirajo gradnjo telekomunikacijskih omrežij, spodbujajo vključevanje zasebnega kapitala v izgradnjo telekomunikacijske infrastrukture in z zakoni obvezujejo velike telekomunikacijske operaterje (telekome), da morajo omogočiti dostop do telekomunikacijskih storitev tudi prebivalcem

manj obljudenih pokrajin. V ZDA, Veliki Britaniji in nekaterih drugih evropskih državah se krajevne oblasti odločajo za gradnjo nekomercialnih brezžičnih omrežij in načrtno seznanjajo prebivalce, kaj jim prinaša vseprisotna internetna povezava. V angleškem Norfolku so tako posodobili celotno krajevno upravo in krajanom omogočili opravljanje upravnih in komunalnih storitev od doma, kar je zmanjšalo izpad delovnih ur, izboljšalo učinkovitost zaposlenih v javnem sektorju in pripomoglo k občutku, da je uprava državljanom prijaznejša. Norfolški zdravniki in obrtniki so začeli uporabljati prenosnike na terenu, saj so ugotovili, da lahko marsikaj opravijo že pri bolniku ali stranki – zaprosijo kolega za mnenje, naročijo pacienta pri specialistu ali preprosto naročijo okvarjen nadomestni del centralne kurjave. Krajevni telefonski pogovori so postali brezplačni, komercialni ponudniki interneta pa so morali ponuditi cenejše ali bogatejše storitve.

Na žalost so uspešni primeri takšne informatizacije podeželja redki, saj se morajo graditelji tovrstnih omrežij v praksi soočiti z najmanj dvema velikima ovirama: ekonomsko in vsebinsko. Če lahko telekomunikacijski operaterji v premožnejših in gostejše poseljenih okoljih udobno živijo od prihodkov, ki jih prinaša podpora sodobnemu (urbanemu) življenjskemu slogu – omogočanje neprekinjenega dostopa do interneta, televizijskih vsebin in telefonije – podeželje ne ponuja tako preprostega recepta preživetja. Na skromnejše poseljenih območjih so stroški gradnje telekomunikacijske infrastrukture večji od pričakovanih prihodkov (malo prebivalcev pomeni manj potencialnih naročnikov), zato komercialni operaterji niso navdušeni nad vlaganjem v podeželje. Državne subvencije sicer omogočajo gradnjo nekomercialnih omrežij tudi na območjih, kjer se to ekonomsko ne izplača, a imajo druge slabosti. Ker je informacijska pismenost na podeželju praviloma slabša, bi brezplačno krajevno internetno omrežje vsaj na začetku uporabljali le tisti redki prebivalci, ki bi internet poznali že od prej. Drage gradnje ustrezne infrastrukture tako ne bi bilo mogoče prikazati kot racionalne porabe javnega denarja, hkrati pa bi premalo premišljena »brezplačna državna konkurenca« še temeljiteje odvrnila zasebne ponudnike od vlaganja v podeželje.

Drugi razlog, zakaj večina podobnih projektov ni nikoli zares zaživela, so državni uradniki, ki se ukvarjajo s tehnološko prikrajšanimi državljani. Ti se pri načrtovanju informatizacije podeželja preveč zanašajo na statistične kazalce tehnološke razvitosti: koliko elektronskih storitev ponuja državna uprava, kakšna je pokritost prebivalstva s širokopasovnimi priključki in koliko brezplačnih internetnih točk so postavili v šolah. Ker pa se nihče ne ukvarja s spremljanjem uporabe teh storitev, pristojne ustanove – praviloma nastanjene v glavnih mestih in regionalnih središčih – nimajo podatkov o dejanskih vplivih tehnoloških pridobitev na podeželske skupnosti. Še manj si predstavljajo, kakšne storitve bi prebivalce gorskih kmetij ali odročnih zaselkov prepričale, naj začnejo sprejemati in uporabljati nove tehnologije. Ti oddaljeni uradniki si ne morejo prav dosti pomagati niti s predstavniki podeželskih skupnosti. Lokalni funkcionarji svoje volilne kampanje praviloma vežejo na programe matičnih političnih strank ter jim dodajo za ščepec občinskih cest in različnih komunalnih problemov. Vprašanja, kako bi z gradnjo (javne) telekomunikacijske infrastrukture okrepili lokalno gospodarstvo, izboljšali izobrazbeno strukturo in ublažili beg mladih možganov v mesta, v svojih volilnih kampanjah in mandatih praviloma zanemarjajo. Poleg tega le redke občine premorejo dovolj

znanja, da bi znale kandidirati na javnih razpisih ali se potegovati za evropski denar, namenjen zmanjševanju digitalne ločnice. Enako težko bi se spopadle s samo izgradnjo in poznejšim vzdrževanjem »občinske« telekomunikacijske infrastrukture.

Kronično pomanjkanje vsebin

Kako se s temi področji ubada Poljanska dolina? Hitre internetne povezave (xDSL) so omejeno dosegljive v večjih naseljih in okolici (Gorenja vas, Poljane, Javorje, Žiri), manjši in oddaljeni zaselki pa so še vedno obsojeni na šepajoče modemske povezave, ki so jih v mestih opustili že pred skoraj desetimi leti. Zaradi starejše infrastrukture (bakrene napeljave) in pogoste uporabe multipleksov v Telekomovih centralah sedanjí uporabniki xDSL niso deležni vseh storitev širokopasovnega interneta, predvsem višjih hitrosti prenosa podatkov in internetne televizije. Signala UMTS, ki omogoča hitrejši prenos podatkov po omrežju mobilne telefonije, skoraj ni mogoče ujeti – razen v Cerknem, Žireh in Idriji. Telekomunikacijske povezave zaenkrat zagotavlja le skupina Telekom, saj v njegovih centralah trenutno ni možnosti priklopa na storitve tujih operaterjev, vendar se na vstop pripravljajo tudi nekatera druga telekomunikacijska podjetja (T-2) in zasebniki (Svislar Telekom). Kljub dejstvu, da informacijska družba doslej ni zašla v županske besednjake in na gospodarskem ministrstvu še vedno niso pripravili razpisov za zgraditev telekomunikacijske infrastrukture na podeželju, so v občini Gorenja vas – Poljane aprila letos predstavili načrt razvoja širokopasovnega omrežja elektronskih komunikacij. Z njim želijo do leta 2009 zgraditi odprto telekomunikacijsko infrastrukturo, ki bo izbranim ponudnikom storitev omogočila dostop v omrežje in povezala tudi tiste občane, ki ta čas nimajo možnosti širokopasovnega dostopa do spleta. Ker se alternativne brezžične komunikacijske tehnologije (satelitske povezave, brezžična omrežja wimax) vse bolj cenijo in se bo leta 2012 zaključil tudi prehod na digitalno oddajanje televizijskih programov, ni tvegano napovedati, da se bo infrastrukturna povezanost Poljanske doline postopoma izboljševala in bo čez nekaj let najverjetneje zadostila potrebam uporabnikov.

Vendar pa se bojim, da razvoja internetne ponudbe tudi na Poljanskem ne bodo ovirali predvsem infrastrukturni dejavniki, ampak odsotnost privlačnih vsebin. Občini Žiri in Gorenja vas – Poljane imata sicer izdelani spodobni spletni strani, ki pa sta namenjeni predvsem objavljanju uradnih občinskih sporočil in podajanju splošnih informacij. Predstavitvi obeh občin v slovenski izdaji spletne enciklopedije Wikipedie sta zelo skromni, na svetovnem spletu se predstavljajo le redke turistične kmetije, podjetja, gostinci in obrtniki, čeprav bi bila njihova ponudba zanimiva tudi za širše slovensko občinstvo. Domače strani osnovnih šol le slabo odražajo življenje na šoli in dejavnosti njihovih učencev, dogajanje v občini pa je kljub prenovljeni spletni strani Gorenjskega glasa in njegovih krajevnih prilog (Ločanke) omejeno le na novinarske in uradne občinske prispevke. Odmevnega pisca spletnega dnevnika (bloga), kakršen je denimo koroški Mežičar, poljanski konci še nimajo, čeprav so blogi zelo koristno orodje za opisovanje (ne)dogajanja v domači občini, opozarjanja na težave občanov in sprožanje najrazličnejših javnih pobud.

Zato upam, da se bodo načrtom razvoja širokopasovnega omrežja kmalu pridružili tudi drugi programi, ki bodo spodbujali uporabo internetnih storitev in izboljševali internetno pismenost. V nasprotnem primeru bo zgrajena internetna infrastruktura pretežno samevala, prebivalci bližnje kmetije pa se bodo na vprašanje naključnega turista, kje se nahaja najbližja internetna točka, odzvali podobno kot некоč Mokulovi sogovorniki v Indiji. Sploh ne bodo vedeli, kaj išče.

Miha Naglič

Kot zmeraj: za vsakogar nekaj

Tako obsežnega paketa ŽO še ni bilo, sestavljen je iz štirih publikacij: redne 37. številke, nove knjige Marije Stanonik ter knjižice in zemljevida, katerih avtor sem podpisani, izšlo pa je oboje v sklopu projekta Pozdravljeni, ljubitelji utrdb! Prvi dve sta torej naš izdelek, drugi dve prilagamo kot darilo.

Knjigo Žiri na meji izdajamo v zbirki Knjižnica Žirovskega občasnika zato, da tako po svoje, bolj delovno, počastimo letošnjo 60-letnico njene avtorice, ki je že od vsega začetka naša stalna sodelavka. Marija Stanonik se je s to knjigo po svoje pridružila prizadevanjem tistih, ki skušamo ovrednotiti in zavarovati dediščino rapalske meje na Žirovskem. Pa ne le te; izkazalo se je namreč, da so Žiri dejansko »na meji«, da je mejna lega našega kraja naravna in zgodovinska danost in da je kot taka v preteklosti že večkrat posegala v usodo Žirov in Žirovcev. Vendar o tem, kot rečeno, berite v knjigi in knjižici in si vse skupaj oglejte še na zemljevidu. V tem uvodniku pa le na hitro prelistajmo ta zvezek ŽO.

Uvodniki so tokrat kar trije. Prvega je napisal dr. Anton Mlinar, teolog. Je zahtevno branje in na prvi pogled »brez zveze« s kakšnimi aktualnimi dogajanjem pri nas. V poglobljenem branju pa se razkrije, da gre tudi za razlago tistih grozot, ki so se zgodile pri nas ob koncu 2. svetovne vojne – kot dobro vemo, je bilo po že končani vojni brezpravno pobitih tudi več kot sto občanov predvojne občine Žiri – ali pa pred dobrim desetletjem v ne tako oddaljeni Srebrenici. Večino mlajših bo najbrž bolj zanimalo vprašanje, kako izboljšati naše elektronske komunikacije s svetom, s posebnim ozirom na območja, ki tako kot naša dolina še vedno veljajo za nekoliko odmaknjena. O tem publicist Lenart J. Kučič, ki je za pisanje o teh rečeh tudi poklican. Je novinar gospodarske redakcije Dela, specializiran za področje telekomunikacijske industrije in družbenih vplivov novih tehnologij. Je avtor ali soavtor več knjig, strokovnih člankov in raziskav, ki zadevajo medijsko lastništvo in nove medije. In ne nazadnje: doma je z one strani Žirovskega vrha, v tem šolskem letu pa na podiplomskem študiju v Londonu. Tretji uvodnik je tale, ki ga berete, in je zgolj »tehnični«.

Nejko Podobnik je naredil intervju z Jožetom Peterneljem, slikarjem in pisateljem, še bolj znanim po imenu njegove rojstne domačije, ki je postalo tudi njegov umetniško ime: Mausar. O njem sicer vemo že veliko, tako rekoč vse, saj je že dolgo na svetu in je tudi veliko naredil. Že januarja je dopolnil 80 let, aprila je v Galeriji Svobode še enkrat postavil na ogled svoja dela, 25. junija ga je Občina Žiri ob svojem prazniku razglasila za častnega občana – kot »ambasadorja Žirov v svetu«. Tako ga je moral po svoje kot stalnega sodelavca počastiti tudi ŽO.

Pogovori ŽO so največkrat namenjeni starejšim in zaslužnim rojakom ob njihovih visokih jubilejih ali ustvarjalnih dosežkih. S Katjo Cankar pa se nismo pogovarjali zato, ker je pravkar dopolnila 30 let. Predstavljamo jo, ker veliko obeta. Kot mlada znanstvenica je za svoj doktorat iz biogenetike dobila nagrado Futura in si tako omogočila podoktorsko izpopolnjevanje v tujini, v nizozemskem univerzitetnem središču Wageningen. Zdaj raziskuje na področju biomedicine, sodeluje v prizadevanjih, da bi z novimi znanstvenimi odkritji s pomočjo rastlin še učinkoviteje zdravili ljudi. Kar je gotovo dobro. Tudi sicer zna ta mlada dama nekatere reči prav lepo povedati. Berite in se prepričajte.

Projekt Pozdravljeni, ljubitelji utrdb! je prvi, s katerim smo Žirovci pridobili denar Evropske unije za naše delo na področju kulture. Z njim smo naredili velik korak naprej v prenovi Stare šole v sodobni muzej. Pred kakimi desetimi ali še manj leti smo lahko o tem samo javno sanjali, zdaj se te sanje udejanjajo. Zato je prav, da je temu dejanju nekaj strani odmerjenih tudi v ŽO.

Če bi se vprašali, kateremu naselju na Žirovskem je v tem zvezku namenjeno največ pozornosti, potem je to gotovo Jarčja Dolina. Dolina na žirovskem zahodu, med Mrzlim Vrhom in Koprivnikom, pod vodno mejo, ki je bila še nedavno tudi državna. Iz nje je doma naš jubilar Jože Peternelj – Mausar. Dr. Petra Leben Seljak pa je o njej napisala »članek« (tako mu skromno reče sama), kakršnega ta dolina gotovo še ni imela in ga najbrž še dolgo ne bo. No, resnici, na ljubo, leposlovno jo je ovekovečil prav Mausarjev Jože v svojih knjigah. Zgodovina hiš v Jarčji Dolini pa je strokovno besedilo, temeljito in obsežno (več kot šest avtorskih pol), tudi eno največjih, kar jih je doslej prinesel ŽO. Zaslužilo bi si samostojno objavo v posebnem zvezku, a kaj, ko se vse ustavi pri denarju. Saj res, pomislite: če bi združili to besedilo, dodali izbrane odlomke iz Mausarjevih del ter obilo slikovnega gradiva in še kaj, pa bi Jarčja Dolina, za katero večina Slovencev še slišala ni, dobila svojo monografijo! Gradivo torej je, Jarečani bi rabili samo še mecena, kakršen je bil Jernej Seljak (1789–1866), Svetletov iz te doline, nazadnje premožni notar v Trstu, iz čigar ustanove se je pred sto leti dogradila nova farna cerkev v Žireh ...

Med Žirovci so bili zmeraj tudi posamezniki »posebne sorte«. Eden takih je bil gotovo Pivkov Luka, ki ga je za ŽO opisala njegova vnukinja Milena Miklavčič. Nekateri se ga še dobro spominjajo, mlajši ga bodo spoznali iz tega zanimivega pisanja. Marijan Bogataj pa se spominja drugega posebneža, čevljarja Košerčka, ki je bil njegov nekdanji sosed. Ko so na veliki šmaren 1948 odprli novo tovarno Alpine, je na razstavi v živo demonstriral, kako so čevljarili nekoč, v predindustrijskih časih. No, zdaj živimo že v postindustrijskih, vaških (pardon, mestnih!) posebnosteh pa nam najbrž kljub temu ne bo zmanjkalo.

Nov ciklus pesmi je prispeval Franc Kopač in novo zgodbo Matevž Pečelin, oba poznamo. Avtor zgodbe Jaz, Klavdija pa je pisatelj, čigar umetniško ime je Gojmir

Polajnar in z njim se vse bolj uveljavlja na slovenski literarni sceni. Za objavo v ŽO pa je sam želel, da razkrijemo tudi njegovo pravo ime: Boris Pintar, doma iz Poljan nad Škofjo Loko. V Odmevih beležimo le nekatere od dogodkov, ki so odmevali na žirovski kulturni sceni: diplomski recital violončelista Jošta Kosmača, izid dveh knjig, ki so jih navdahnile naše klekljane čipke (Bele stezice, Pravljica o klekljarici Polonci) in dve knjigi iz naše sosesčine. Žal nam ni uspelo najti nikogar, ki bi napisal vsaj nekaj vrst ob nekaterih drugih pomembnih kulturnih dogodkih, kakršna je, denimo, premiera gledališke skupine DPD Svoboda Žiri v sezoni 2006/07 (Gospodična Mici). Ponovno vabimo organizatorje, da sami poskrbijo za kakovostne zapise o svojih prireditvah, naše strani so jim odprte. Ob izidu zbornika Tabor v Žireh je nastala prigodna pesem Ančke Loštrk. Inventivni Franc Temelj predstavlja svoj projekt Ventil. Nadaljuje se nepotrebna polemika, »navdahnjena« od tragičnih dogodkov, ki so se zgodili ob koncu 2. svetovne vojne in po svoje odmevajo še danes ...

Poskrbeli smo, da je zraven obilja besedil trudi primerno število slik. Barvno likovno prilogo namenjamo mladi slikarki Barbari Kastelec. Nekaj dni pred velikim šmarnom 2007 (v ponedeljek, 13. avgusta) smo bili povabljeni na odprtje njene samostojne razstave v Galeriji Kresija na Stritarjevi ulici v Ljubljani. Ker je galerija v lasti Mestne občine Ljubljana, je zbrano množico nagovoril njen prvi mož – župan Zoran Jankovič. (V pogovoru, ki je sledil, pa smo ugotovili, da je bila prav v teh velikih prostorih na imenitni lokaciji med Tromostovjem in Magistratom nekoč prodajalna Alpine, menda ena najbolj uspešnih ...) Razstavo z naslovom Lipov čaj in magdalenice je predstavila Nadja Gnamuš, za objavo v ŽO pa je njena izbrana dela uredil Barbarin prvi likovni učitelj Stane Kosmač.

Toliko o konkretnih rečeh, o kakšnih bolj povzdignjenih pa kdaj drugič. V zadnjih letih so nam večkrat namignili, tudi prijateljsko, da bo treba pri ŽO novih in mladih moči in novega vetra v uredniški zasnovi. To priznavamo in že v tem zvezku se predstavlja nekaj mladih in ustvarjalnih osebnosti: Katarina Cankar, Barbara Kastelec, Lenart J. Kučič ... Hkrati smo ponosni na dejstvo, da ŽO ni mogoče očitati, da je pretežno moški zbornik. Če bo šlo tako naprej, bo ženski delež avtorskega dela presegel moškega. Tudi v tem kompletu so v ospredju ženska peresa: dr. Marija Stanonik, dr. Petra Leben Seljak, Milena Miklavčič ... Naša jezikovna podoba je že dolgo v rokah Tončke Stanonik, fotografije so v zadnjih letnikih največkrat delo Polone Mlakar Baldasin ... Samo še urednika bi bilo treba zamenjati – in če bi imel pri tem kaj besede, bi raje videl, da bi bil tudi ta ženska ... Seveda se mora takšna oseba najprej pojaviti na naši sceni ter dejavno izkazati poznavanje teh reči in interes za to delo. V tem primeru menjava ne bo problem.

INTERVJU

JOŽE PETERNELJ MAUSAR OB NJEGOVI 80-LETNICI

Nejko Podobnik

Ustvaril sem si svoj slog – in to je bistveno

Pred svetovno gospodarsko krizo, ki je močno zaznamovala nadaljnji razvoj 20. stoletja, se je 12. januarja 1927 v Jarčji Dolini rodil eden najbolj plodnih žirovskih kulturnih ustvarjalcev, Jože Peternelj – Mausar. Ko zatrjujem, da sodi med tiste, ki so najbolj zaznamovali kulturni utrip Žirov v drugi polovici minulega stoletja, velja vendarle spomniti zlasti mlajše: bil je harmonikar z lastnim zabavnim ansamblom, slikar s prepoznavnim slogom samouka in pisatelj, ki je napisal deset knjig (od tega osem objavljenih, v kar lepih nakladah). Kaj vse je še bil, pa v nadaljevanju, v katerem sem skušal predstaviti tudi tisto drugo, človeško plat našega sokrajana, na katerega smo in bodo lahko ponosne tudi prihodnje žirovske generacije.

Vemo, da lahko razumejo in hkrati ustvarjalno razmišljajo le razgledani ljudje; k temu sodi izobrazba, življenjske izkušnje, splošna razgledanost ... Ko mladi stopajo v življenje, so knjige najkrajša pot do tega. Se spominjaš tistega časa?

Seveda, lahko ti kar takoj odgovorim. Sestra je imela naročene zbirke knjig Mohorjeve družbe in te knjige sem jaz bral, nekatere celo »požiral«. Še danes mi je žal za nekaterimi, ki so se izgubile, zlasti za takimi, ki so jih pisali ljudje, kot sem bil sam. Rad sem imel zgodovino, katekizem in svetopisemske zgodbe so mi takrat pomenile nekakšen pogled v zgodovino.

Kdaj si pa videl prvo sliko?

Res dobro se spominjam slik na steklu. V roke so mi prišle šele potem, ko so jih drugi zavrgli v smeti in so bile že razbite. Poskusil sem jih sestaviti, ugotavljal sem, kako so naslikane. Tudi v cerkvi sem opazoval mozaik sv. Martina in ugotavljal,

kako je ta slika nastala. Prav zares, nič se ne hecam. Spomnim se, da sem bil takrat star kakšnih sedem let, nič več. Ta moja radovednost se je nadaljevala v vseh poznejših letih odraščanja.

Verjetno na človeka vplivajo tudi razmere, v katerih živi, in pa naravno okolje. Jarčja Dolina je slikovita ...

Ja, res; vselej, ko sem bil v senožeti, gor na Prvidk, sem opazoval svet, cel naš grunt – in razmišljal, kako bi se dalo to naslikati ... Pa ni bilo nobene možnosti. Na kmetiji je bilo predvsem delo, delo; ko sem bil star 12, 13 let, sem nosil koscem vodo, pri štirinajstih, ko ni bilo več šole, sem že nalagal velike kangle mleka z okoliških domačij in jih vozil v mlekarno. Imel sem 40 kg, kangle pa tudi ... Potem pa kar takoj v senožet razstiljat ali grabit – ves dan. Pri Modrjanu pa se je gospoda kopala. Zvečer sem zaspal kot ubit in že sem spet slišal: »Ala, vstati bo treba!« Je bilo že jutraj ... Taka je bila moja mladost. To mi je narekovalo, da sem napisal prvo ilustrirano knjigo samo za doma: Bridki spomini na mlada leta.

Torej je bilo tedaj življenje tudi pri tako velikih posestnikih, kot je bila Mausarjeva domačija, težko?

Celo dopoldne sem včasih gonil pinjo (stolitrsko) in izdeloval surovo maslo. Ljudje pa so govorili: lahko jim je, saj imajo doma klobase, pa mleko pa »putar«. V resnici smo jedli kislo mleko, pa kar nič veliko drugega. Vse je šlo na Kovk za prodajo ali za kontrabant čez mejo.

Očitno je kljub težkemu življenju v tebi že utripala umetniška žilica ...

Pri trinajstih letih sem sklenil – nikoli ne bom kmetoval. Kakor hitro se bo dalo, se bom tega rešil. Saj so celo govorili mladim: »Če ne boš priden, boš šel k Mausarju služiti.«

Tak sklep pa zahteva nekaj več znanja ...

Takrat sem se nameraval po osnovni šoli izučiti za mizarja ali kovača. Imel sem smisel za oblikovanje, saj sem že doma naredil marsikaj. Potem je bila tu vojna ...

Si vojno kot otrok doživljal kot nekaj posebnega in zanimivega ali je bila šok tudi za mlade ljudi? Vem sicer, da ne maraš govoriti o njej ...

To je bil šok. Pri nas so bili ljudje na dnini (žernadovci), vse sem vlekel na ušesa, ko so pripovedovali o prvi svetovni vojni. Meni je vojna pobrala vsa mlada leta. Moj kolega Lojze Seljak (zadnji iz rodu Svetletovih, ki je bil rojen v Jarčji Dolini) je odšel kar z vrečo na rami, češ da so ga poslali na Koroško delat. Že to me je prizadelo. Potem so začeli Nemci seliti v Srbijo pomembnejše Žirovce, zlasti vojne obveznike so začeli popisovati; jaz pa sem razmišljal – kam to vodi. Kot sedemnajstletni sem se vključil v narodnoosvobodilno gibanje. Ker sem bil droben in spreten, sem postal terenski kurir, proti koncu vojne sem bil tudi komandir vseh mlajših kurirjev, sam pa sem nosil pošto na žirovskem območju.

Jože še v Jarčji Dolini, pri petnajstih

Tudi po vojni je bil nekaj časa kurir (v Kranju leta 1947)

Partizanska kurirja leta 1945, desni je Jože

Kateri dogodek je bil zate med vojno najbolj pretresljiv?

Kurirji smo dan na dan prenašali pošto tja do Blegoša in nazaj. Logor (tabor) smo imeli v gozdu in smo se neprestano selili; proti koncu vojne smo počivali tudi po hišah, vendar kratek čas. Hodili smo po dva in dva. Slabo napravljeni, v snegu ali soncu ... Pozneje sem nosil samo po Žireh. Napadeni smo bili najmanj šest- do sedemkrat. S kurirji sem se znašel sredi Porezna, vse naokrog pa vojska, ki je čistila teren in pripravljala umik. Kar tri tedne smo bili obkoljeni. Hrane smo imeli le za en teden. V snegu, v začetku leta; imel sem le odejo. Mnogo naših je padlo, med njimi tudi Žirovci, mnoge so Nemci ujeli. Nazadnje nismo imeli kaj jesti, kar šest dni brez vsega, v zimi. Telovadili smo in se stiskali skupaj, da ponoči nismo zmrznili. Takrat sem globoko razmišljal, zakaj bi morali tako mladi umreti, saj še nismo doživeli ne življenja ne ljubezni. Potem smo se premaknili proti Žirem in bili do konca vojne še trikrat napadeni. Pri nekem bajtarju smo se končno ustavili in dobili steklenico mleka. Potem smo šteli vsak požirek pijače. Pri drugi hiši smo dobili fižol, iz katerega so tekali ščurki. Ni nas motilo, spomnil pa sem se maminega pripovedovanja o sestradanem ruskem ujetniku: ko se je najedel, je umrl. Samo toliko bomo jedli, kot je nujno, sem zato ukazal. Drugič spet sem padel v zasedo in po sreči preživel, ker sovražniki niso računali, da bi se v nedostopnem robidovju sploh lahko kdo skrilo. Take in podobne situacije sem doživljal kar po tekočem traku. Vojna je nenehni strah in napor, kri in pomanjkanje. Vsako junačenje je nesmiselno, saj je tveganje že tako dovolj. Bi pa pohvalil najmlajše pionirje, ti so bili res junaki – obveščevalci. Po vojni sem bil med 150 spet izbran za kurirja. Najprej sem bil četni kurir, pa bataljonski, pozneje tudi v brigadi. Tri leta sem bil vojak, še po vojni me niso pustili pri miru. Skupaj sem bil v vojski 43 mesecev.

Za sklep o svetovni vojni pa tole: Lahko je danes s polnim trebuhom in v fotelju razpravljati o krutih, krvavih časih – in biti pameten. Trdim, da tisti, ki vojne ni doživel v vseh njenih razsežnostih, danes tistih dogodkov sploh ne more razumeti. Še tisti, ki smo bili vojaki, vsega ne moremo doumeti.

Potem je bilo vojne konec, kaj zdaj?

O koncu vojne smo izvedeli, ko smo šli proti Davči. Opustili smo vojne kurirske dolžnosti in šli v Cerknjo. Videli smo, kako prihajajo ranjenci iz bolnice Franja, da so se lahko pozneje zdravili v bolj normalnih razmerah. Kot sem že povedal, sem moral nekaj časa še ostati v vojski. Imel sem srečo, da sem prva povojna leta kar dobro preživel.

Že prvi dan po prihodu domov sem moral v gozd, kjer smo s slabim orodjem, ob slabi hrani, saj je bilo vse izropano, delali vse dneve. Spomnim se, da smo povečini pili krhljevo vodo. Že takrat sem se odločil: stop, s tem se ne bom ukvarjal. Na to mojo odločitev je veliko vplivalo tudi dejstvo, da sem v vojski prišel v stik z razgledanimi in izobraženimi ljudmi, ki so mi odprli oči in novo perspektivo. Lahko pa rečem, da so jo mnogi zapečkarji, ki se med vojno niso kaj prida izpostavljali, »zvozili« boljše kot tisti, ki smo ob sprejetih dolžnostih veliko tvegali. Nikomur nič ne očitam, čeprav so nekateri med vojno služili tudi našim sovražnikom, po vojni pa so bili najbolj »naši«. Marsikdaj zaradi stvari, ki sem jih videl in doživel, rad kaj pokritiziram, vendar sem vedno ohranil zavest, da smo se borili za boljše življenje, ki smo ga povečini tudi v resnici dosegli. Jaz se zaradi tega nisem nič spremenil.

Kmetje so bili takrat zaradi splošnega pomanjkanja tudi bolj obremenjeni, npr. z obvezno oddajo, da je oblast lahko z živilskimi kartami zagotavljala oskrbo prebivalstva.

Med vojno smo vsi skupaj živeli od kmetov in trgovcev; ne vem, kako bi bilo, če bi vojna še trajala, saj so že vsi obubožali. Seveda so nas doma po kmetijah ropale vojske vseh barv, ne glede na to, v kateri so bili domači. Tako se še danes sprašujem, kako so preživeli doma, medtem ko sem bil še vojak.

Kmalu sem poleg vsega tega izgubil še oba od staršev in brata. To so bili takrat zame hudi udarci. Odšel sem od doma, da bi se česa izučil, kmetijo pa prepustil mlajšemu bratu Adolfu. Tudi sam sem doživel bridko izkušnjo, ko sem v pomanjkanju šel na krajevni odbor. Pomemben krajevni funkcionar je stal pred menoj v visokih škornjih in vzvišeno dejal: »Ker si sin buržuja, ti ne gredo ne karte ne posojila ne otroški dokladi.«

Potem pa ustanavljanje zadrug, ko so kmete silili v »kolhoz«. Brata sta prav zaradi takih razmer odšla v Ameriko, jaz pa sem vožnje z Mausarjevim konjem moral plačevati zadrugi. Kmetje so prodajali zemljo za male denarje, gradbena parcela je takrat stala eno plačo. Vse to je botrovalo odločitvi, da se poslovim od kmečkega stanu in potem sem se pri dvajsetih letih šel učiti za čevljarja in kaj kmalu uspešno delal v tem poklicu..

Morda je že takrat v tebi živela poznejša dragocena umetniška slika – Obvezna oddaja.

Prav gotovo je na to vplivalo vse hudo, kar sem doživel; kljub temu se nisem odpovedal idealom pravičnosti do tako imenovanih malih ljudi.

Kako pa si doživljal prvo samostojno razstavo?

To se je zgodilo leta 1966. Prvo razstavo sem imel v Nazarjah, v galeriji Jožeta Horvata Jakija, ki je izjavil, da v njegovi galeriji ne bo razstavljal nihče drug kot dobri slikarji samorastniki. Jaz sem kar poslal svoje slike, zraven pa povabil še

Tako je Jože videl vojno, ko je postal slikar; slika je bila nagrajena.

kolego Konrada Peternelja. Bila sva sprejeta, Jaki pa je, ne da bi vprašal za ceno, odkupil slike. Dober izkupiček sem imel. Na razstavi je govoril tudi Ciril Zlobec, v kulturnem programu pa je nastopil neki humorist iz Zagreba... Potem je sledila nepozabna »fešta«. Na koncu je Jaki vseh osemdeset gostov odpeljal še v hotel. Takrat sem naivno mislil, da sem že velik slikar, potem pa je prišla streznitev, a z delom tudi napredek.

Katere slike ti največ pomenijo?

Največ tiste, ki so moje izvirne: Gobarjeve sanje, Atovo kopanje mame v čebru, Obvezna oddaja, Tihožitje – brez rož ali sadja, Kontrabantarji v noči – in seveda – Cene Majnkov, ki me je s svojo pojavo, ko sem ga slikal, popeljal v umetniške kroge. Po vojni sem naslikal tudi dve sliki – Konec vojne in Zakaj vojna. To so slike, ki jih nihče drug ni naslikal, označene z rdečimi pikami, da bodo ostale doma.

Visoka stopnica v tvojem začetnem uveljavljanju je gotovo pomenila razstava v ljubljanski Mali galeriji. Vem, da tja ni mogel vsakdo.

Bil sem res naiven, čeprav so me umetniki deloma že vključili v svoj krog. Zoranu Kržišniku sem nekoč omenil, da bi razstavljal kar v Mali galeriji, znanci mi niso verjeli, da bo kaj iz tega. Toda Kržišnik si je zapomnil mojo ponudbo, in ko je nekoč neki slikar odpovedal, je povabil mene. Razstavil sem svoje slike, imel nekaj tisoč obiskovalcev, med njimi je prišel tudi veliki Maksim Gaspari, ki je izjavil: »Kar v redu se fant matra.« To je bila zame pohvala.

Imaš dobro evidenco o razstavah po svetu?

Razstavljaj sem v Parizu, New Yorku, Nemčiji, Slovaški, Indoneziji, Bolgariji, veliko na Hrvaškem, v Italiji, Avstriji, Švici, na Švedskem, Japonskem, oziroma na vseh celinah. Pa še sem kaj pozabil ...

Verjetno si ob tem doživel marsikaj zanimivega?

Res veliko stvari sem doživel, čudovitih, o tem bi lahko še dolgo govorila ... Doživel pa sem tudi, da na neki razstavi nisem dobil v celoti plačanih slik, menedžer se je kar izgubil. Toda, kdor ne tvega tudi uspeti ne more. S tem se tudi izgube kmalu pokrijejo.

Za ustvarjalnost mora biti človek primerno razgledan ...

Govoril sem že o samoizobraževanju s knjigami in na razstavah. Veliko sem potoval: od New Yorka do Šanghaja, obiskal sem 26 držav. Že leta 1968 sem razstavljaj v Milanu. Mene je zanimalo tudi mesto, operna hiša Scala, milanska stolnica in galerije z znanimi deli. V New Yorku sem bil dvakrat; šel sem seveda tudi na Broadway. Nisem bil le turist, temveč radoveden obiskovalec, saj sem pogosto vnaprej naredil načrt obiskov. V Louvru sem najprej poiskal Mono Lizo ... Seveda sem redno obiskoval tudi ljubljanske galerije. Sčasoma sem se toliko razgledal, da sem razumel slikarstvo in sem upal razpravljati o vseh največjih slikarjih. Kot rečeno, brez knjig ne gre. Leta 1966 sem za 20.000 din kupil knjigo Slovenski slikarji;

Hišo je gradil z lastnimi rokami, leta 1951.

Jože pravi: Brez lastnega sloga, delavnosti in poslovnosti ni uspeha.

Razstavljal je po vsem svetu, na 305 razstavah!

Pri pisanju romanov mu je ves čas pomagala žena Ana.

zaslužil sem jih pa 30.000. Kupal sem tudi drugo študijsko gradivo in knjige, ki so mi širile obzorje.

Videl sem veliko slik, a jih nisem kopiral, ustvaril sem si svoj slog, in to je bistveno.

Kaj pa tvoja pisateljska dejavnost, osem objavljenih del ...Veliko je v njih avtobiografskega.

Predvsem za prvo knjigo to ne velja. Gre za roman Vrnitev, v katerem obravnavam vprašanja kmečkega človeka v prvih povojnih letih. V tej knjigi sem uporabil kar izmišljeno ime – Andrej, ki pa v resnici ni bil Žirovec. V preostalih delih sem uporabil že svoje izkušnje. V teh delih se pojavljam kot Marko.

Zlasti me je prevzemala misel, ki mi je bila nekaj časa spodbuda za pisanje: kako smo o prihodnosti sanjali med vojno in kako je bilo potem v resnici. Nekdo se je boril, da bi po vojni lahko dobro kmetoval, drugi, da bo po vojni gospod. Na vsak način pa je vsak od nas želel živeti bolje.

Vem, da si izdal štiri knjige v samoupravnem socializmu, še v Jugoslaviji, štiri v novi državi. V založbah si bil dobro sprejet, tudi naklade tvojih knjig so bile kar lepe.

Ja, res lahko rečem, da so mi bili založniki naklonjeni. To veliko pomeni, saj nihče noče biti založnik, če ne more računati na uspeh pri bralcih.

V Alpini si bil 25 let, do leta 1971. Toda najprej si je bilo treba urediti življenje, ustvariti družino, dom ...

Najprej smo zgradili tovarno, šele potem smo lahko mislili na druge stvari. S krampom smo prišli na gradbišče in z veseljem delali zastonj. Pa danes reci komu, naj to in to dela zastonj; še za denar ga težko dobiš. Potem smo za vsak kupljeni stroj varčevali pri plači. Tako je bilo tudi še pozneje, ko so se že montirali tekoči trakovi. Za vsako novo investicijo je bilo treba zategniti pas. Brez malice, brez kritike. Pojma nimam, kako smo vse to preživeli. Ja, ob tem se spomnim, kako sem zaslužil

kakšen dodaten dinar kot muzikant, ko smo igrali tudi po dva dni skupaj in ko včasih pozimi sploh nismo mogli domov in smo šli naravnost z zabave na šiht.

Kot vsi Žirovci si si tudi ti zgradil svoj dom ...

A seveda, kot vsi drugi Žirovci, sem začel sam in z lastnimi rokami, saj takrat še ni bilo strojev. Beton sem mešal sam in na roko. Kreditov nobenih, takrat jih še ni bilo, pa tudi – starejši so imeli strah v kosteh še izpred vojne in so nas opozarjali, naj se ne zadolžujemo.

V tovarni je bila takrat stroga disciplina pa tudi nadzor.

Res je, morala je biti, toda doživel sem še marsikaj drugega. Nekoč je bila kontrola pri vratarju in vratar je spet pokazal, naj gremo na pregled. Morda je komu šlo v nos, da sem že takrat imel nek star avto (bolj kripo), pa so iz nevoščljivosti računali, da sem kaj odnašal iz tovarne. Niso vedeli, koliko noči sem igral na harmoniko in tudi drugače garal ... Ko se je kontrola večkrat ponovila, sem rekel vratarju: »Nikamor ne grem, kar tukaj me pretipaj, pred ljudmi!« Od takrat sem imel mir. Pozneje, ko sem v tovarniškem časopisu napisal, da pri navadnih delavcih v žepu še nikoli niso dobili milijonov, so me zasliševali, kaj sem s tem mislil ... Moj odgovor je bil: Zakaj pregledujete le navadne delavce?!

So pa nekateri višji res kradli, in čeprav jih je nekoč UDBA zasačila, so se izmazali brez večjih posledic. O tem mi je pozneje pripovedovala visoka tovarniška uslužbenka.

Pa vendar si bil kar uspešen, tako pri delu, ko si močno presegal normo in napredoval, kakor tudi sicer v življenju.

Dela sem bil varen, pomanjkanja tudi, delo sem obvladal ... Ne vem, kako je prišlo do tega, da so me vključevali v pomembne organe, med drugim tudi za predsednika disciplinske komisije. V upravnem odboru smo se dobro razumeli, tudi v delavskem svetu. Celo za normirca so me hoteli postaviti, vendar sem se uprl, češ da normo dosegam 160–170 odstotkov, zaslužim 6000 din. Pa se oglasi tovarišica: »Jože, če se ti pa ukaže!?« »Tega si pa ne pustim ukazovati,« sem jo naglo zavrnil in to so razumeli. V disciplinski komisiji sem doživel marsikaj zanimivega. Nekega šefa so oprostili, jaz sem bil spet proti, zato mi je nekdo od vodilnih čestital. Kmalu zatem so pred disciplinsko komisijo postavili same »reveže v birtahih«, spustili pa vidnejšega uslužbenca, ki je pijan sramotil podjetje. Kar povedal sem sekretarju: »Če ne bomo sodili njemu, tudi tem revežem ne bomo!«

Kot dober delavec si postal mojster, saj si med delom opravil izpit za visoko kvalifikacijo. Pa vendar si se odločil za samostojno pot.

V slikarstvu mi je res kar dobro šlo. Leta 1966 sem že imel svojo prvo razstavo. Dela je bilo vedno več in tako sem se odločil, da grem v svobodni poklic. Pozneje je domov odšla tudi žena Ana, ki mi je pomagala pri pisanju in drugih stvareh. Nekateri so imeli seveda pripombe, češ slika naj, če je slikar, kaj je treba pisat še kakšne knjige! Toda imel sem veliko energije in toliko zamisli, ki jih je kazalo uresničiti in napisati. Pri slikanju me je takrat prevzel lik sosedovega Ceneta, ki je postal moj slikarski zaščitni znak. V slikah sem ga predstavil že leta 1966 na mednarodni raz-

Ob odprtju razstave ob 80-letnici je o slavljenču z izbranimi besedami spregovoril njegov sosed Viktor Žakelj.

Adolf Križnar je Jožeta pozdravil v imenu borcev NOB.

Slikar slikarki – Jože v pogovoru z mag. Barbaro Kastelec, vodjo Galerije Svobode.

Gostje so bili navdušeni ...

... in zadovoljni.

Martin Kopač in Jože, soseda

Diplomo častnega občana je slavlencu podelil župan Bojan Starman.

stavi v Slovenj Gradcu. Poznavalci so takrat menda ugotavljali: »Če bo tako slikal še naprej, bo čez pet let član društva likovnih umetnikov.« In res sem leta 1971 dobil status svobodnega umetnika in kmalu nato sem postal član Društva slovenskih likovnih umetnikov (DSLJU).

Je bil torej to korak k lastnemu slogu slikanja, kar je za umetnika najbolj pomembno?

Pomembno je, da figure, ki jih slikam, gredo v pokrajino in da niso »skregane« s siceršnjim slogom. To je meni uspelo, nekaterim drugim ni, čeprav so se trudili.

Minila so desetletja trdega ustvarjalnega dela tebe in tvoje soproge, ki ti je ves čas stala ob strani: na tisoče slik, osem objavljenih romanov, prispevki za radijske oddaje. Še pomnite, tovariši, podlistki, dve doma napisani knjigi, monografija. Predvsem pa samostojne in skupinske razstave po vsem svetu. Kaj praviš na vse to?

Res sem delal dopoldne in popoldne, kot bi bil na pravem šihetu, in pokojnino sem si prislužil z garanjem in ne z »zaslugami«, kot nekateri mislijo. Kar zadeva slikanje,

Jože Peternelj, častni občan Žirov, diploma

pa bom vesel, če mi bodo priznali, da sem droben kamenček v mozaiku slovenske umetnosti.

Pa vendar je likovni kritik dr. Mirko Juteršek napisal: Jože Peternel(j) – Mausar je pojem slovenskega slikarstva.

To izvira tudi iz tega, ker sem se ves čas zavedal, da je treba delati in ne jamrati, znanje in nadarjenost pa bogatiti s primernim odnosom in poslovnostjo.

Kaj in koliko pa delaš zdaj, ko ni več nujno?

Delam z istim veseljem; še v nedeljo pridem v atelje. Zaradi zdravja seveda delam manj ur na dan, pišem pa ne več, kot sem prejšnja desetletja v popoldanskih urah. Tak sem kot kmet, ko gre v nedeljo na njivo ali v hlev, če kaj dela ali ne. Jaz grem v nedeljo rad v Ambasado, kjer se pogovorim v družbi. Malo se nasmejemo, in gre čas naprej. Včasih obujamo spomine, razdremo tudi kaj bolj resnega, saj vsak ve svoje.

Verjetno ustvarjalec ni nikoli čisto v pokoju?

Zdaj ti bom pa nekaj povedal. Ko sem odšel iz tovarne, sem zavriskal, takrat sem delal tri »šihte«, zdaj delam samo enega. Ko sem delal v svobodnem poklicu, sem ves čas plačeval toliko, kot bi žena zaslužila v tovarni. Tako sem poskrbel zase in zanjo.

Jože, tebi in Ančki želim vse najboljše, predussem pa zdravja!

Pripis avtorja

Pomembna je bila razstava ob Jožetovi 80-letnici. Praznovali smo skupaj z njim in ponosni smo nanj ter na vse, kar je storil za Žiri in Žirovce s svojimi deli in življenjem samim. V soboto, 14. aprila, so v Galeriji Svobode Žiri odprli razstavo slikarjevih del. Zbralo se je veliko občudovalcev Jožetove umetnosti. Na razstavi je spregovoril mag. Viktor Žakelj in orisal življenje umetnika, ki je od kmečkega fantiča s pomočjo nadarjenosti, delavnosti in poslovnosti dosegel mednarodno veljavo. Če povemo še, da je ob vsem tem ostal dober človek z jasnimi življenjskimi načeli, smo povedali dovolj.

In zdaj še tisto, kar bi lahko pomenilo »piko na i«: Za vse, kar je dobrega napravil za Žiri in Žirovce, ga je – »za dolgoletno ustvarjalno delo« in kot »kulturnega ambasadorja Žirov v svetu« – občinski svet ob državnem in občinskem prazniku razglasil za častnega občana občine Žiri.

Pripis uredništva

Z objavo tega pogovora se čestitkam ob visokem življenjskem jubileju našega sodelavca in ob razglasitvi Jožeta Peternelja za častnega občana pridružujemo tudi uredniki in sodelavci Žirovskega občasnika. Na slovesnosti, ki je bila na večer pred praznikom, v nedeljo, 24. junija, v Galeriji Svobode, so priznanje župana prejeli še trije iz kroga naših stalnih sodelavcev: **Rado Jan** (za dolgoletno delovanje na področju kulture v Žireh), **Peter Naglič** (za ustvarjalni prispevek k razvoju kraja)

in **Alfonz Zajec** (za velik prispevek k ohranjanju kulturne dediščine Žirov). Njihovi avtorski in drugi prispevki že ves čas bogatijo naš zbornik. Zato tudi njim iskrene čestitke!

Nejko Podobnik

Kako je Mausar oral ledino?

Imel je zelo težko mladost; pa ne mislim pisati o tem. Bolj važno je, kaj je delal. Že pri tridesetih letih je napisal *Bridke* spomine na mladost, očitno z mislijo, da ni vse zlato, kar se sveti. Tega se zavedajo tudi njegovi potomci. Jože je namreč kaj hitro spoznal, kar mu je nekoč modro rekla neka stara mama, ko je hčer vprašala, kje dobijo pisatelji zgodbe za pisanje. Dejala je: »Poglej tu dol po strehah teh hiš: pri vsaki hiši imajo svoj roman.« Jožeta je tudi to spodbudilo, da je začel pisati. Najprej je pisal kaj malega, potem zahtevnejše stvari, med drugim sestavke za radijsko oddajo *Še pomnite, tovariši* (za Radio Ljubljana). Ker je bil prvi zapis (približno na osmih straneh) dobro ocenjen, je pisanje nadaljeval. Kar hitro je osvojil svoj slog, ni opisoval junaštev, ampak pretresljive usode svojih literarnih junakov, ki pa izhajajo iz tistih krutih časov. Objavili so mu vseh devet prispevkov.

Prve knjige je napisal ročno, a jih je dal zvezati. Te knjige so namenjene za domačo knjižnico. S pomočjo prof. Tončke Stanonik je sestavil svojo bibliografijo v treh izvodih, v formatu A4, kar nam res omogoča dober vpogled v njegovo ustvarjalnost. Dve bibliografiji je namenil hčerkama, eno za prof. Miho Nagliča, ki je največ napisal o Žireh.

Najpomembnejša njegova pisateljska dela so povesti in romani (objavljenih je bilo osem, s povprečno naklado 4000 izvodov). Dva romana sta precej obsežna, saj imata po več kot 300 strani, pri čemer velja povedati, da je bil roman *Krtar in Dolinci* razprodan v pol leta. Uvrščen je bil tudi med pet najbolj prodajanih knjig v tistem času. Vsa njegova dela so izdale ugledne založbe. Vsa je napisal po svojem poklicnem delu, popoldne ali zvečer. Dve študentki, ena iz Žirov, druga iz Gorenjske, sta napisali diplomski nalogi iz njegovih literarnih del – obe uspešno.

V Gorenjskem glasu in v *Alpininem* časopisu *Delo-življenje* so bili objavljeni tudi trije podlistki, povzetki iz njegovih romanov, nekaj tudi v drugih publikacijah. Poleg tega je napisal *Družinsko kroniko Mavsarjevih in Lazarjevih*.

Slikarska ustvarjalnost

Ta je še obsežnejša. Od leta 1952 do danes je imel več kot tristo razstav na vseh celinah; nekoč celo v letalu nad Atlantikom, ki je imelo tri dvorane. Od Zagreba do New Yorka je ves čas tekla dražba. Njegova dela so bila uspešno prodana, saj so kandidati kar 22-krat dražili ceno.

Med najuspešnejšimi likovnimi razstavami je bila tista v Tokiu; v galeriji Takuma so mu natisnili prvi barvni katalog – že okrog leta 1970, in to v japonščini, tako

da še danes natančno ne ve, kako so dela ocenili Japonci. Pa še nekaj: Japonci so bili tako pozorni, da so v katalogu objavili tudi zemljevid Evrope, Jugoslavije in Slovenije. Prav vse njegove slike so prodali, in to po trikratni evropski ceni.

Prva njegova večja razstava je bila leta 1966 v Slovenj Gradcu – z mednarodno udeležbo, pod naslovom *Mir, humanost in prijateljstvo med narodi*. Prav na tej razstavi so ga likovni strokovnjaki ocenili: »Jože, kar tako naprej! Če se boš držal svojega stila, boš kmalu prišel med naše poklicne umetnike!« In leta 1971 je njegova življenjska prelomnica: dobil je status svobodnega umetnika. Od takrat z veseljem ustvarja v svojem ateljeju. Od leta 1983 je tudi član Društva slovenskih likovnih umetnikov (DSLU), kar spet pomeni posebno strokovno priznanje. Je tudi član Združenja umetnikov Škofja Loka. V Švici je član Društva Henri Rousseau, v Trebnjem Galerije samorastnikov, ki ima veliko svetovno zbirko likovnih del, z več kot tisoč eksponati.

Muzeji: Tudi Loški muzej je odkupil eno njegovih del za svojo zbirko. Okrog 30 so jih odkupile galerije po nekdanji Jugoslaviji, Avstriji, Franciji in Švici, med njimi tudi Galerija-muzej Jakovsky v Nici, ki ima največjo zbirko del likovnih samorastnikov na svetu.

Njegova dela so predstavljena v kar enajstih tujih monografijah. Založba Ico pa mu je izdala obsežno likovno monografijo s 60 barvnimi reprodukcijami del, ki so najbolj odmevala med domačimi kritikami (med njimi je tudi »papež likovnih samorastnikov«, v Ukrajini rojeni francoski kritik in zbiralec Anatole Jakovsky, 1909–88).

V monografiji je zbranih tudi nekaj zgodb iz njegove glasbene dejavnosti, saj je kar 20 let zabaval ljudi s harmoniko; v tem času tudi z lastnim zabavnim kvartetom, in nekaj zgodb iz njegovega družinskega življenja.

V svetovnih leksikonih Kdo je kdo (ena je v nemščini) je Jože predstavljen ob tako slovečih imenih, kot so ameriški predsednik Reagan, nemški kancler Brandt in romunski diktator Ceausescu, v slovenskih pa je Jože kar v treh knjigah. V četrti knjigi Sodobni slovenski pisatelji prav tako naštevajo njegova najvažnejša dela. Pojavlja se v okrog 20 revijah, med drugim v *Tovarišu* leta 1971, v *Kristjanovih obzorjih* in celo v slovitem *Paris Matchu*. O njegovih slikah so pisali v raznih časopisih. Objavljeno je bilo veliko člankov; v tujih časopisih 38, v domačih 274 člankov in ocen, skupaj 312.

Razstavljal je tudi v Mali galeriji v Ljubljani, kjer je dosegel rekorden obisk, z nekaj deset tisoč obiskovalci. Takega obiska do tedaj ni imel še nihče.

Zanimive so karikature s komentarjem v Pavlihi iz leta 1971. Vprašanje: Kaj moraš biti po poklicu, da prideš v Malo galerijo? Odgovor: čevljar in – naiven. Razstavljal je tudi v drugih ljubljanskih galerijah.

Kmalu po tem uspehu je napisal v katalog naslednje razstave: »Moja veličina je v tem, da se zavedam svoje majhnosti. Zelo bom vesel vsakogar, ki me bo priznal za droben kamenček v mozaiku slovenske kulturne dejavnosti.« Uradni kritik na tej razstavi je skoraj slavnostno dejal: »Te že priznamo!«

Reprodukcijo njegove največje slike *Obvezna oddaja* so objavili v knjigi 20. stoletje – učbeniku zgodovine za 8. razred osnovne šole. Pod njo piše: Ta slika ni naprodaj, saj jo preveč ceni, zato jo bo obdržal doma. Slikar pa pavi: »Ko bom že star, pa bi

želel, da bi ta slika ostala v Žireh, v eni od kulturnih ustanov; naj bo v lasti tistih mladih ljudi, ki si jo bodo ogledovali in spoznavali kako smo živeli nekoč.«

Natisnjenih je bilo sedem koledarjev z Jožetovimi deli, eden tudi za Gasilski koledar Slovenije. Koledar z njegovo sliko Požar so natisnili tudi žirovski gasilci. Čudno, da nihče ni prepoznal, da je slika njegova?

V dobrodelne namene je daroval 12 del, predvsem za otroke, štiri slike je daroval žirovskim neprofitnim ustanovam, muzeju, gasilcem, Radiu Žiri ...

Radio Ljubljana je z njim posnel intervju za oddajo Umetniki pred mikrofonom. Nekaj podobnega je objavil tudi Radio Ognjišče, TV Ljubljana pa je posnela o njegovem delu kratkometražni film za kinoteko.

Nagrade

Prva nagrada na mednarodni razstavi v Švici.

Tudi denarna nagrada na razstavi Humor in satira za sliko Ata kopa mamo v čebru – v Bolgariji.

Nagradna diploma in nagrada v Galeriji samorastnikov v Trebnjem za izvirne umetniške dosežke.

Nagrada v firmi Winston v Švici, hkrati z razstavo pod pokroviteljstvom istega podjetja v Moderni galeriji v Ljubljani.

Odkupna nagrada občine Škofja Loka.

Dobil je tudi nekaj deset priznanj raznih ustanov in galerij. Največ pa mu pomeni žirovsko krajevno priznanje z besedilom:

*KO SZDL Žiri daje PRIZNANJE tov. Jožetu Peternelju
za dolgoletno delo v razvijanju in organizaciji likovne umetnosti*

1. maj 1968

KO SZDL Žiri

Peter Naglič l.r.

Uredniška pripomba: Besedilo je po pripovedi in podatkih Jožeta Peternelja sestavil Nejko Podobnik konec leta 2006, pred umetnikovo 80. obletnico in pred razglasitvijo za častnega občana junija 2007.

INTERVJU

KATARINA CANKAR MLADA ZNANSTVENICA

Miha Naglič

Rastlinski svet je poln elegantnih
rešitev

Katja pri delu v laboratoriju
na poletni raziskovalni
šoli, Potsdam, Nemčija,
september 2006 / Vir: ETNA
summer school, Potsdam

Katarina Cankar, po domače Katja, se je kot velika večina mlajših Žirovcev rodila v Kranju, 2. novembra 1977. Dejansko je doma na Selu pri Žireh. No, zdaj je tako le še takrat, kadar pride k svojim domačim na obisk. Drugače pa je že dolgo na svoji znanstveni poti, zdaj na podoktorskem študiju v univerzitetnem mestu Wageningen (na nizozemskem vzhodu, v pokrajini Gelderland, v bližini večjega mesta Arnhem). O tem, kako je tja prišla in kaj ta naša rojakinja in doktorica bioloških znanosti raziskuje, pa v sledečem pogovoru, ki je nastal oktobra 2007 po e-pošti na relaciji Žirovnica–Wageningen.

Povod za ta pogovor je nagrada Futurum, ki si jo dobila 30. novembra 2006: »nagrado odličnosti s pogledom v prihodnost za najboljša doktorska dela s področja naravoslovja, tehnike in medicine«. Tvoj doktorat je bil ocenjen kot eden od desetih najboljših med mladimi znanstveniki z naštetih področij. Kako si doživela to priznanje?

Nagrade, ki jih je podelila slovenska znanstvenoizobraževalna fundacija Ad Futura, so bile lani podeljene prvič z namenom spodbujanja mladih znanstvenikov. Meni je nagrada pomenila predvsem veliko priznanje na koncu doktorske poti in potrditev, da je bilo delo dobro opravljeno. Res sem je bila zelo vesela. Za vse nas je pomenila tudi nekoliko več prepoznavnosti, saj so bile nagrade podeljene na slavnostni prireditvi, za katero so posneli kratek film o našem delu. Tudi marsikateri časopis je objavil novico o nagradi. To je bil zame prvi stik z maskerji in kamero in dajanjem izjav za novinarje. Do tedaj sem svoje delo predstavljala le drugim znanstvenikom, tako da je bilo odgovarjanje na vprašanja novinarjev prava novost. Denarni del nagrade pa mi omogoča odhod na podoktorsko izobraževanje v tujino, da se na-

Katja pri delu na Nacionalnem inštitutu za biologijo v Ljubljani / Foto: Marie-Noelle Fortabat

učim še kaj novega. Upam, da se bo nagrada ohranila tudi v prihodnje, saj za nami prihaja še mnogo dobrih doktorandov.

Doktorat je pika na i neke poti, po kateri si prišla do njega. Jo lahko na kratko povzameš?

Nad biologijo sem se navdušila v srednji šoli, ko sem odšla na srednješolsko izmenjavo v Virginijo (ZDA). Biologijo je tam predaval profesor iz bližnje univerze in takrat sem prvič slišala več o genetiki in o tem, kako poteka laboratorijsko delo. Tako sem se odločila za študij biologije v Ljubljani in v tretjem letniku izbrala molekularno smer, ki je posvečena genetiki in mikrobiologiji. Diplomirala sem leta 2001 z nalogo o bakterijah v semenih smreke, ki sem jo delala deloma na Gozdarskem inštitutu in deloma na Oddelku za biologijo na Biotehnični fakulteti. Delo z rastlinami mi je bilo zelo všeč, zato sem bila zelo vesela priložnosti za zaposlitev kot mlada raziskovalka na Inštitutu za biologijo, na Oddelku za rastlinsko fiziologijo in biotehnologijo. Vpisala sem podiplomski študij biomedicine in začela preučevati na razvoj metod za določanje gensko spremenjenih rastlin. Leta doktorskega študija so bila zelo pisana. Dva meseca sem delala na inštitutu INRA v Versaillesu v Franciji, del poskusov pa sem izvedla med polletnim bivanjem na Nizozemskem na inštitutu RIKILT. Poleg tega sem sodelovala na mednarodnih srečanjih v mnogih drugih evropskih državah. Pridobila sem ogromno znanja, spoznala veliko dobrih znanstvenikov in sklenila veliko prijateljstev. Zadnji meseci lanskega leta so bili zame kot vožnja s hitrim vlakcem v Gardalandu, ko se stvari dogajajo tako hitro,

Na vrhu Stola / Foto: Martin
Mlakar

da jih komaj dojemaš: službena potovanja, doktorat, iskanje nove službe, nagrada Ad Future, poslavljanje, selitev ... Iz vlakca sem izstopila januarja na Nizozemskem in vse se je začelo znova. Opravljen doktorat znanosti je res zaključek formalnega šolanja, ampak to je šele vstopnica za samostojno raziskovalno pot. Zdaj se začanja bolj vznemirljivi del moje službene poti, ko bom dejansko imela več priložnosti tudi za uresničevanje svojih idej.

Doktorirala si oktobra 2006. Tvoja disertacija ima učen naslov: »Razvoj visoko zmogljivih molekularnih metod za analizo gensko spremenjenih rastlin«. Ko človek, ki je zagovornik sonaravnega načina življenja, sliši za »gensko spremenjene rastline«, postane nezaupljiv. Zdi se mu, da gre za nekaj podobnega kot pri kloniranih živalih, norih kravah, ptičji gripi in podobnih strašljivih rečeh. A najbrž ni tako?

Gensko spremenjene rastline pravzaprav niso nekaj tako zelo novega. Prvi vnos gena v rastline tobaka je bil izveden že leta 1983. Gensko spremenjene rastline so rastline, v katere je bil vstavljen nov gen z namenom izboljšanja njihovih lastnosti. Takšne lastnosti so na primer večja odpornost proti škodljivcem ali boleznim, boljša rast v sušnih okoliščinah ali na slanih tleh ali pa izboljšanje kakovosti za prehrano. To je pravzaprav nadaljevanje žlahtnjenja in križanja rastlin, ki je včasih trajalo desetletja. Zdaj znamo gen za določeno lastnost vstaviti v rastline v nekaj dneh. Vse rastline pa morajo pred sprostitvijo na trg skozi zelo natančne raziskave, v katerih je ocenjena njihova varnost in za sprostitev ene takšne rastline je potrebno vsaj 10 let raziskav. Šele ko je dokazana enakost nove rastline s konvencionalnimi, se sprostijo na tržišče. Mnenja o gensko spremenjenih rastlinah je v Evropi deljeno, zato je bilo uvedeno obvezno označevanje živil, ki vsebujejo gensko spremenjene organizme (GSO). Tako se lahko vsak odloči, kaj bo pristalo na njegovem krožniku. Pomembna pa je tudi ureditev mednarodnega trgovanja, saj so na primer določene rastline dovoljene v ZDA, v Evropski Uniji pa ne. Kot vsaka nova tehnologija pa mora tudi biotehnologija najprej pridobiti dovolj zaupanja. Za to pa je potreben čas, ki bo pokazal varnost uporabe. Se mi zdi, da je pri gensko spremenjenih rastlinah enako kot z elektriko. Na začetku so se morali naučiti pravilnega ravnanja in spoznati njene nevarnosti, danes pa si življenja brez nje ne moremo zamišljati.

Za kaj gre pri »visoko zmogljivih molekularnih metodah«?

Tehnologija na področju molekularne biologije je v zadnjih letih močno napredovala. Če so pred desetimi leti lahko preučevali delovanje enega gena ali enega procesa, nam današnje tehnike omogočajo veliko natančnejše in hitrejša meritve. Lahko na primer spremljamo odziv več tisoč genov hkrati. Postopki so vedno bolj miniaturizirani in avtomatizirani. V laboratorijih lahko analiziramo veliko število vzorcev hkrati, instrumenti so optimizirani za čim hitrejša meritve, pri delu pa nam že pomagajo roboti. Količina podatkov, ki so pridobljeni tekom ene študije, pa je preobsežna za enostavno razlago. Tako se je razvilo področje bioinformatike, uporabe statističnih orodij in računalniških programov za obdelavo rezultatov. Zdaj približno polovico časa porabimo za laboratorijsko delo, drugo polovico pa za računalnikom. V javno dostopnih podatkovnih bazah so zbrani podatki o genskih zaporedjih, izražanju genov, funkciji genov, proteinskih zaporedjih ter modelih proteinov. Podatki iz vseh objavljenih raziskav so torej dostopni vsem razis-

Mednarodni študentje
na inštitutu RIKILT,
Nizozemska, 2003 / Foto:
Jeroen van Dijk

kovalcem na svetu. Biologija je tako tehnološko kot informacijsko pristala v novi dobi. A kljub temu da znamo zbrati ogromno podatkov o genih, beljakovinah in metabolitih, je veliko počasnejša razlaga njihovega delovanja. Poznamo na primer vse gene človeka, vendar razumemo delovanje le majhnega odstotka le-teh. Znanje o posameznih molekulah moramo v prihodnjih letih povezati, da bi bolje razumeli, kako potekajo procesi v celici in kako je organizirano delovanje organizma.

Pri večini člankov vas je avtorjev več. To najbrž pomeni, da veliko delaš timsko? Kaj lahko človek v sodobni naravoslovni znanosti kot posameznik sploh še doseže?

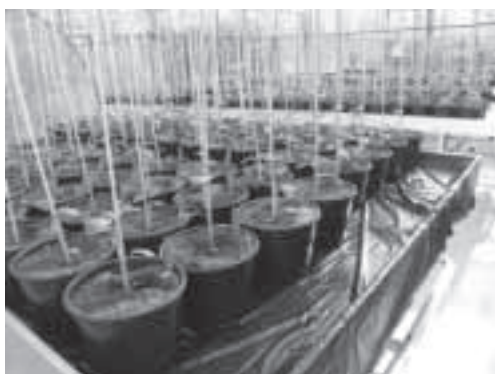
Za izvedbo večjih raziskovalnih projektov je dandanes treba združiti znanje z več področij. Za izvedbo projekta iz rastlinske genetike je na primer potrebno poznavanje molekularnih tehnik, biologije rastlin, biokemije pa tudi statistike in računalništva. Vsak od nas pa je specializiran za zelo ozko področje, zato je pri projektih zelo pomembno združevanje znanja različnih profilov. Tako hitreje in učinkoviteje pridemo do rezultatov. Velikokrat se pri projektih povežemo tudi z drugimi laboratoriji v Sloveniji in v svetu, ki delajo na istem področju. Posameznik zelo težko tekmuje z velikimi raziskovalnimi laboratoriji. Kljub vsemu je ideja seveda še vedno domena posameznika. In brez dobrih raziskovalcev z dobrimi idejami še tako velik projekt ni uspešen. Najbolje je, če znaš oboje združiti in najti svoje mesto v skupini ter s svojim znanjem in izkušnjami čim bolj prispevati k napredku dela. Tisti stereotipni asocialni znanstveniki s prevelikimi očali iz filmov in risank, ki so čisti individualisti, skorajda ne obstajajo več. Če hočeš biti dober v raziskavah, moraš znati tudi dobro komunicirati in se povezovati z drugimi; se učiti in znanje posredovati naprej.

Pred doktoratom si imela status mlade raziskovalke na Nacionalnem inštitutu za biologijo v Ljubljani. Kakšna ustanova je to, kdo so ljudje, ki jo držijo pokonci, kaj počnejo?

Nacionalni inštitut za biologijo je tretji največji raziskovalni inštitut v Sloveniji. Razdeljen je v več oddelkov. Večina le-teh je v Ljubljani, imamo pa tudi morsko biološko postajo v Piranu. Oddelek za rastlinsko fiziologijo in biotehnologijo je trenutno največji oddelek inštituta z več kot tridesetimi raziskovalci. Vodi ga prof. dr. Maja Ravnikar. Delo, ki ga opravljamo, pa je zelo različno. Velik del aktivnosti obsega preučevanje rastlinskih virusnih in bakterijskih bolezni. Verjetno se večina spominja izbruha hruševega ožiga v okolici Škofje Loke. Takrat je naš laboratorij analiziral vse vzorce, ki so jih vzorčili inšpektorji. Analize so potekale nepretrgoma, tudi ob nedeljah. Velika skupina znotraj oddelka pa je tudi skupina za določanje gensko spremenjenih organizmov. V tej sem opravljala raziskave za doktorsko nalogo. Vodi jo prof. dr. Jana Žel. Tudi naša skupina sodeluje z inšpektorji ter testira vzorce hrane in krme na prisotnost gensko spremenjenih organizmov. Sodelujemo tudi v slovenskih in evropskih raziskovalnih projektih za razvoj metod na tem področju. Tretja tematska skupina je skupina za sistemsko biologijo, ki jo vodi doc. dr. Kristina Gruden. Tu pa poteka razvoj sodobnih tehnik za hkratno analizo velikega števila genov in proteinov pri rastlinah. Te tehnike že uporabljajo za proučevanje virusnih bolezni pri krompirju, bakterijskih bolezni na trti ter za proučevanje odnosa med koloradskih hroščem in krompirjem.

Zdaj raziskuješ na Nizozemskem. Kako si prišla tja?

Po zaključku doktorata moraš kot raziskovalec postati vedno bolj samostojen. Zato se je v zadnjih letih uveljavilo tako imenovano podoktorsko izpopolnjevanje. To pomeni, da se za nekaj let vključiš v novo raziskovalno skupino, po navadi v tujini, in prvič samostojno skrbiš za izvedbo raziskovalnega projekta. S tem si pridobiš

Moj »pridelek« krompirja na Univerzi v Wageningenu, letnik 2007 / Foto: Katja Cankar

Križanje krompirja v rastlinjakih v Wageningenu / Foto: Katja Cankar

veliko izkušenj, saj se poleg znanja pridobljenega na novem projektu ogromno naučiš tudi od novih kolegov. Ob zaključku doktorata sem se prijavila na nekaj raziskovalnih mest ter delo dobila na Univerzi v Wageningenu. Izbira Nizozemske pa ni bila težka. Tu imam namreč fanta, ki sem ga spoznala pred tremi leti, ko sem bila na Nizozemskem kot doktorandka. Ljubezen pač ne pozna meja.

Kaj raziskuješ v Wageningenu?

Prav zdaj raziskujem pektine v celični steni krompirja. Pektini so zelo kompleksni sladkorji iz rastlinske stene in se tradicionalno uporabljajo kot sredstvo za zgostitev marmelad in želejev. V zadnjih letih pa so ugotovili, da z njimi lahko prevlečemo medicinske vsadke, na primer vijake, ki jih uporabljajo pri zlomih kosti. Človeške celice sladkorni sloj prepoznajo in boljše rastejo na takšni podlagi, zato se kosti hitreje zarastejo. Moja naloga je, da poskušam molekulo pektina spremeniti že v celični steni krompirja, tako da bi bili pektini bolj primerni za uporabo v hrani ali v medicini. To je zame čisto novo področje, tako da se moram naučiti veliko novega. Vendar je delo res zanimivo. Zelo sem vesela, da imam prvič tudi bolj konkreten stik z rastlinami, saj je del rastlinjaka ves čas poln mojih krompirjev.

Krompir je Slovencem in Žirovcem zelo domača in ljuba reč, starejšim zlasti v »tenstani« obliki, mlajšim kot »pomfrit«. Če bi pogovor nanesel na »pektine v celični steni krompirja«, pa bi se najbrž ustavil. Za kaj gre, kaj se dogaja v »steni krompirja«, ki najbrž ni olupek?

Kot stena krompirja ni mišljen olupek, ampak celična stena vsake posamezne celice krompirja. Celična stena je posebnost rastlinskih celic in celicam daje oporo. Sestavljena je iz mnogih ogljikovih hidratov. Najpomembnejša je celuloza, pektini pa okrog celuloznih niti tvorijo gel. Pri industrijskem pridobivanju škroba po odstranitvi škroba iz gomoljev krompirja celične stene tvorijo odpadni material. Deloma lahko ostanke sicer porabijo za dodatek krmi, vendar v letih, ko je pridelek krompirja velik, samo v Evropi ostane več kot milijon ton odpadnega materiala. Zato želimo pektine v krompirju spremeniti, tako da bi bili bolj uporabni za živilsko industrijo ali za medicinske namene. Želimo pa tudi bolje razumeti, kako rastline zgradijo tako kompleksno celično steno in kako se celična stena preoblikuje in prilagaja, ko celice rastejo in se delijo. O tem je še zelo malo znanega.

Mimogrede: kakšen krompir imaš pa ti najraje – tistega v laboratoriju ali onega na krožniku?

Na mizi imam najraje »ta mladega« s peteršiljem, ki pride kar z njive na mizo za nedeljsko kosilo. Tistega v laboratoriju pa imam rada na drugačen način. Tam vsako rastlino »poznam« že od takrat, ko je bila še seme, in jo spremljam skozi celotno rast. Zato so moje rastline zame nekaj posebnega.

Zdaj se torej kot biologinja giblješ v za nas nekoliko skrivnostnem svetu biomedicine, preučuješ, kako bi lahko nekateri rastlinski organizmi zaradi svojih lastnosti rabili zdravju človeškega? Zdravilni učinki rastlin so sicer človeku že dolgo znani,

od zdravilnih rožic naprej. Kaj vse prinaša znanstvena nadgradnja te starodavne rabe?

Biologi se kar strinjamo s teto Pehto, ki pravi, da za vsako bolezen rožca raste. Pomembnost starejših tradicionalnih zdravil danes ponovno narašča. Z modernimi tehnikami na tem področju lahko predvsem raziščemo, kako rastlina zdravilne učinkovine izdela in kateri geni in beljakovine so pri tem vpleteni. Ko poznamo glavne gene, lahko v nekaterih primerih produkcijo zdravilne učinkovine povečamo. Rastlinske celice lahko tudi gojimo v laboratoriju v sterilnih pogojih in tako olajšamo pridobivanje učinkovin. Novo razsežnost pa pridobivanje zdravil s pomočjo rastlin dobiva z gensko spremenjenimi rastlinami. V rastlinah namreč lahko proizvajamo cepiva, protitelesa ali farmacevtsko pomembne beljakovine. Prvo registracijo za proizvodnjo cepiv rastlinskega izvora je januarja 2006 odobril Veterinarski center USDA. Dow AgroSciences je tako prva družba na svetu, ki lahko rastlinska cepiva proizvaja za trg. Kljub temu da je produkcija zdravil in cepiv s pomočjo rastlin še v začetni fazi, pa je razvoj zelo obetajoč predvsem zaradi nizke cene produkcije, neomejenega vira substanc in varne uporabe brez tveganja okužb s povzročitelji bolezni.

Sicer pa ne gre samo za zdravje, tudi za dober okus. Zame je najboljši »paradajz«, pridelan v Žireh (kolikor ga nam sploh uspe pridelati, če prej ne počrni). Nasprotje našemu pa mi je prav nizozemski »tomato« iz Mercatorja, barvno in oblikovno brezhiben, v ustih se mi pa zdi, kot bi bil iz plastike ... Kaj pa tebi?

Tudi jaz imam raje domačo zelenjavo, saj je bolj okusna. Domača pridelava pa danes ne bi bila zadostna. Zato je potrebna učinkovitejša pridelava na večjih površinah z večjim pridelkom. Nizozemski paradižniki so na primer gojeni v rastlinjakih s strogo kontroliranimi pogoji vlage in svetlobe. Niso izpostavljeni boleznim, vetru, nalivom ipd. Zato se zdijo tako lepi in enakomerno veliki in rdeči. Paradižnik na domačem vrtu pa je izpostavljen mnogim vplivom, npr. škodljivcem in neugodnim vremenskim razmeram. Da bi se proti njim boril, izdeluje mnoge snovi, ki služijo kot odziv na stres. Mnoge od teh snovi dajejo našemu »paradajzu« na vrtu boljši okus, vsekakor pa je pridelek veliko manjši kot v rastlinjaku. Večina zelenjave se zdi tako idealna predvsem zaradi optimiziranega gojenja in zorenja. Tu ne gre za gensko spremenjeno hrano, kot ljudje večkrat zmotno mislijo. Problem manj izrazitega okusa je predvsem v tem, da so rastlinske sorte pred desetletji izbirali večinoma glede na videz in visok pridelek. Danes spet postaja pomembna raznovrstnost hrane ter dober okus. Tako se ponovno uveljavljajo mnoge stare sorte. Tudi novi žlahtniteljski programi so vedno bolj usmerjeni k višji kakovosti pridelkov glede na okus in zdravje in ne le v visoko proizvodnjo. Zato mislim, da bo sijočo zelenjavo in sadje na policah zamenjala bolj okusna generacija.

Poleti je v reviji Življenje in tehnika izšel tvoj članek s pomenljivim naslovom Rastlinska biotehnologija – kaj nam prinaša prihodnost? Kaj nam prinaša?

Mislim, da se bo v prihodnosti uporaba biotehnologije mnogo bolj razširila v kmetijstvu. Gensko spremenjene rastline glede na pridobljene lastnosti lahko razdelimo v tri generacije. Prva generacija prinaša agronomске izboljšave in ponuja prednosti predvsem pridelovalcem poljščin, na primer odpornost proti insektom ali herbici-

dom. Druga generacija ima izboljšano kakovost, na primer prehransko vrednost hrane in krme. V tretji generaciji pa so rastline uporabljene kot produkcijski sistemi za proizvodnjo farmacevtikov ali biorazgradljivih materialov. Rastline vseh treh generacij se že uveljavljajo. Prva in druga generacija sta že na poljih, tretja se je uveljavila v laboratorijih. V razvoju pa je še mnogo novih rastlin. Mislim, da bodo pomembno vlogo imele rastline, odporne proti rastlinskim povzročiteljem bolezni. Na našem institutu v Wageningenu na primer cela skupina raziskovalcev išče gene za odpornost proti krompirjevi plesni. Ta je bila namreč povzročiteljica velike krompirjeve lakote na Irskem v osemnajstem stoletju, pa je še danes ne znamo ustaviti. Pomembne bodo tudi rastline, ki bodo lahko uspevale v manj ugodnih razmerah, npr. v sušnih ali slanih. V prvih desetih letih od sprostitve gensko spremenjenih rastlin je bila zelo natančno izdelana zakonodaja, ki opredeljuje sproščanje, testiranje varnosti in označevanje gensko spremenjenih rastlin, tako da mislim, da so postopki sproščanja urejeni in da lahko v naslednjih letih pričakujemo ogromno novih rastlin na poljih.

Na kolesarjenju po
nacionalnem parku Hoge
Veluwe, Nizozemska / Foto:
Wilko Dijksma

V sklepnem odstavku zapišeš: »Rastlinska biotehnologija je mogočno orodje, ki nam omogoča dostop do neomejenih naravnih bogastev sveta rastlin.« To je lepo rečeno. In vendar: ali v tem znanstvenem in tehnološkem zanosu ne tičijo tudi

kakšne nevarnosti? Ne toliko pri znanstvenikih kot pri tistih, ki njihova dognanja uporabljajo in tržijo?

Od sprostitve gensko spremenjenih rastlin pred desetimi leti je njihovo sproščanje predvsem v Evropi naletelo na negativen odziv. Razlogov za to je več. Nekateri imajo znanstveno podlago, npr. nezaželen pojav alergenih snovi, razširjanje genov za antibiotično odpornost, razširjanje transgenih rastlin v okolju in križanje z divjimi sorodniki ter morebiten vpliv na druge vrste v okolju. Pomemben pa je tudi socialnoekonomski vidik: izbira potrošnika pri gensko spremenjeni hrani, zaščita kmetov, ki morajo vedno znova kupovati semenski material od multinacionalnih podjetij, zaščita intelektualnih pravic, sobivanje organskih, konvencionalnih in transgenih polj. Na znanstvena vprašanja raziskovalci že iščejo odgovore z natančnim testiranjem novih rastlin, npr. za alergenost, in z uporabo novih tehnologij, npr. moške sterilnosti, ki onemogoči križanje rastlin s sorodnimi vrstami. Socialna in ekonomska vprašanja pa so težje rešljiva. Mislim, da je deset let razprav o varnosti in nevarnosti gensko spremenjenih rastlin prineslo veliko dobrega. Evropa zdaj že ima zelo natančno izdelan načrt za preizkušanje varnosti novih rastlin in vzpostavljeno sledljivost gensko spremenjenih rastlin na trgu. Evropska unija je sproščanje GSO celo zaustavila, dokler ni bila zakonodaja urejena in ni bil vzpostavljen sistem nacionalnih laboratorijev. Na trgu so dovoljene le rastline, ki so prestale dolgoletna testiranja varnosti. Z označevanjem izdelkov pa je končna izbira še vedno prepuščena posamezniku.

Kako pa sicer doživljaš rastline – zgolj kot predmet znanstvenega preučevanja? So to le neki živi organizmi nižje vrste, s katerimi lahko počnemo karkoli?

Kot biolog rastline zelo natančno spoznaš. In kar dobro poznaš, imaš tudi rad. Se mi zdi, da smo vsi rastlinski biologi kar malo podobni Tolkienovim Hobitom, saj imamo zelo radi vse, kar raste. Tudi pridelek krompirja v rastlinjakih univerze te naredi kar malo kmetovalsko ponosnega. Ravno zato, ker tako dobro poznamo delovanje rastlin, njihovih celic, njihovega razvoja, njihovega odziva na okolje, nas vedno znova navdušijo. Tudi raznovrstnost rastlinskega sveta in prilagodljivost rastlin na neugodne okoljske pogoje je osupljiva. Vedno več vemo o komuniciranju rastlin z okoljem. Ko rastlino napadejo škodljivci, lahko npr. sprosti hlapne snovi ter tako prikličie naravne sovražnike škodljivca. Rastlinski svet je poln elegantnih rešitev. Nikoli pa ne moremo razumeti vseh procesov popolnoma natančno, vedno ostane nekaj novega in neznanega, česar ne znamo razložiti in kar postavlja izziv za nadaljnje delo.

Zame je bila zmeraj neznanka, kako – če jo sploh – rastline doživljajo svojo nasilno smrt. Pri živalih je ta povezana z bolečino. Kaj pa rastline, ko jih trgamo, režemo, sekamo, pomendramo, še žive zažgemo ali vržemo v krop ... – jih to boli? Po drugi strani pa se tistim, ki imajo rastline radi, zdi, da jim to ljubezen vračajo, z lepšo rastjo ali še kako drugače?

Rastline res ne znajo jokati ali se umakniti na varno. Pa vendar se branijo na svoj način. Nekatere sintetizirajo strupe, druge neokusne substance, tretje se postavljajo z velikimi trni. S tem preprečujejo, da bi končale kot tarča lačnih rastlinojedov. Tudi ob ranitvi se rastline odzovejo. Od mesta ranitve se širijo signalne molekule,

Na Triglavu poleti 2007
/ Foto: Wilko Dijksma

npr. jasmonska kislina, po celotni rastlini in aktivirajo celo vrsto obrambnih genov. Rastline včasih tudi preprečijo rastlinojedom uspešno prebavljanje. Ob napadu koloradskega hrošča krompir izdela posebne inhibitorje, ki preprečijo delovanje prebavnih encimov v črevesu hrošča. Hrošči so se seveda znašli in obšli obrambo rastline. Tekma med rastlinami in rastlinojedi se tako nadaljuje. Tiste rastline z

vrta, ki jih s koreninami vred izpulimo iz zemlje, seveda nimajo velikih možnosti za obrambo ali pritoževanje. Našo skrb pa nam rastline vsekakor vračajo z lepo rastjo, saj z zalivanjem, gnojenjem in odstranjevanjem škodljivcev poskrbimo, da jim ni veliko hudega. Takrat lahko večino ujete sončne energije porabijo za rast in razvoj namesto za obrambo pred stresom. Tako je dobra skrb nagrajena z dobrim pridelkom ali lepim balkonom.

Kakšen pa je tvoj pogled na vse močnejše težnje, da bi biogenetsko »izboljšali« tudi človeka? Tudi to je najbrž le vprašanje časa, ne glede na to, kaj o tem meniva jaz in ti ali sam papež v Rimu?

Tema genskih sprememb pri človeku je zelo občutljiva. Na eni strani genska tehnologija lahko pripomore k odpravljanju bolezni, na drugi strani pa je kloniranje človeka etično vprašljivo. Mislim, da moramo ločiti med terapevtskim in produkcijskim kloniranjem. Produkcijsko kloniranje, kjer gre dejansko za ustvarjanje novega bitja, večina zaradi etičnih razlogov zavrača. Tako so se opredelile tudi vse države Evropske unije. O terapevtskem kloniranju pa so mnenja deljena. Tu gre za raziskave izvornih celic, ki bi lahko pomenile rešitev za mnoge neozdravljive bolezni. Nekatere države so terapevtsko kloniranje podprle, druge ga zavračajo. Terapevtsko kloniranje je zavrnil tudi Vatikan. Meni se zdi, da so raziskave izvornih celic pomembne, ampak da morajo ostati zelo natančno regulirane. Problem je v tem, da je tehnologija v obeh vrstah kloniranja podobna, loči ju predvsem končni namen. Tako da rabiš le en laboratorij, ki ne igra po pravilih. Kloniranje človeka zdaj res ni več znanstvena fantastika, ampak nekaj, kar se bo mogoče kmalu zgodilo ali se celo že je. Mislim, da bi kloniranje človeka omajalo zaupanje v znanost in s tem povzročilo veliko škode, saj bi bilo omajano zaupanje tudi v raziskave, ki so namenjene zdravljenju bolezni.

Kako se živi na Nizozemskem? V čem so glavne razlike med življenjem v Žireh, Ljubljani in Wageningenu?

Mislim, da razlike med Ljubljano in Žirmi pozna vsak študent. Čas v Žireh malo počasneje teče. Po drugi strani pa je v Žireh veliko bolj domače. Ljudje se poznajo med sabo in še pozdravijo na cesti. Borovnice rastejo za hišo, pa na sprehod na čistem zraku ni treba daleč. Ljubljana ima druge čare: nepričakovan koncert na ulici sredi poletja, sprehode po Tivoliju, kavo pri Ljubljanici, veseli december, ulično gledališče in Šmarno goro na dvorišču. Kljub temu da ni veliko mesto, so njene ulice polne življenja. Meni je življenje v Ljubljani zelo všeč, rada pa sem vsake toliko časa »ušla« ven in se nadihala svežega zraka. Ob selitvi na Nizozemsko so bile spremembe življenjskega sloga bolj očitne. Zdaj živim v malem univerzitetnem mestu, ki je zelo mirno. Delam po navadi od osmih do šestih zvečer, potem mi ostane še nekaj ur prostega časa. Moji sodelavci prihajajo iz vsega sveta. Sobo npr. delim z Indijko, Kitajcem in Poljakinjo, tako da se ves čas spoznavam s tujimi kulturami. Tudi način dela je tu drugačen. Nizozemci slovijo po organiziranosti in učinkovitosti in delovno okolje je tu veliko bolj tekmovalno. Razlike so tudi v načinu komuniciranja. Nizozemci se po navadi za obisk dogovorijo vsaj dva do tri tedne vnaprej, tako da se nihče tako mimogrede ne oglasi na kavo. Res pa je, da noben prijatelj dogovora ne odpove in nihče ne pozabi tvojega rojstnega dne. Družinska

srečanja so mirna in domača. Za prijeten občutek v krogu najdražjih nizozemščina celo pozna poseben neprevedljiv izraz: »gezelligheid«. Kolo je za življenje tukaj popolnoma nepogrešljivo, celo selitev iz ene študentske sobe v drugo s pohištvom vred večkrat poteka na kolesih. Namesto gora in snega te tu pozdravijo neskončne zelene ravnice in rahel pršeč dež. Tako Žiri, Ljubljana kot tudi Nizozemska imajo svoje čare, vzeti si moraš samo dovolj časa zanje.

Prideš kaj na obisk k domačim na Selu?

Doktorat na žalost zahteva tudi marsikateri vikend. Zadnja leta, ko sem živela v Ljubljani, sem domov prišla vsake dva do tri tedne in seveda za vse »ta velike« praznike. Letos pa bom iz Nizozemske prišla domov le trikrat. Razdalja je le malo prevelika, da bi lahko potovala večkrat. So me pa tukaj že obiskali starši in brat Tomaž. Lahko se pogovarjamo in si dopisujemo prek interneta in tako ohranimo redne stike. Kljub temu da se večkrat slišimo, včasih zamudim kak pomemben družinski dogodek. Svojega najmlajšega nečaka Maja sem npr. spoznala šele, ko je bil star že skoraj štiri mesece. Dom najbolj pogrešam ob velikih praznikih, ker je način praznovanja tu zelo različen. V regiji Gelderland, kjer živim, prevladujejo protestanti, ki praznujejo praznike veliko bolj umirjeno. Nihče ne gre okrog ogla, jaslic ne poznajo, pirhov ne barvajo, pust se jim zdi prismojen, svetnikov ne priznavajo, Miklavž pa prihaja iz Španije na belem konju ... Vse stvari so malce drugačne. Za praznike si vedno zaželim biti doma. Včasih po domu zadiši tudi na Nizozemskem. Takrat ko se lotim kakšnega od kuharskih poskusov, npr. projekta polnjenih paprik ali orehovitih štrukljev. Ali pa, ko sta se poleti pri meni oglasila Petra Pivk in Simon Lukančič in skozi letalske kontrole »prešvercala« dve kili borovnic. Takrat je zadišalo po Žirovskem Vrhu.

Nekateri med Žirovci se te spomnimo, ko si bila kot študentka prijazna in čvrsta natakarica v gostilni pri Županu na Dobračevi. Kako se zdaj, ko živiš v znanstvenih sferah, spominjaš tistih let? Delo je precej različno ...

Pri Županu sem kelnarila pet let, vse vikende in čez poletje. Delo mi je bilo všeč, ker sem urnik lahko prilagodila študiju, pa tudi ker sem tako spoznala veliko ljudi in malo povečala proračun štipendije. Tudi s sodelavci smo se res dobro razumeli. Najboljše je bilo delati ob martinovanjih in pustovanjih. Takrat so vsi dobre volje. Prišla pa je tudi kakšna težka noč, ko se je kaka ohcet zavlekla pozno v nedeljo, mene pa je v ponedeljek čakal izpit. Leta pri Županu so bila lepa, vendar je bilo tudi lepo začeti s pravo službo ter spet imeti vikende in praznike zase. Za šankom pa zelo dobro spoznaš ljudi. In kmalu ugotoviš, da so si ljudje povsod podobni: večinoma prijazni in iskreni, pa tudi tisti s skritimi nameni, pošteni in tisti, ki bi radi prišli poceni skozi.

Cankarji s Sela pri Žireh ste vse bolj opazni. Ivan, ki živi na Finskem in je zdaj že upokojen, je bil eden od pionirjev računalništva na Slovenskem in se je uveljavil v svetovni korporaciji IBM, zdaj si na tujem ti, biologinja, doktoriral je tudi Ivanov nečak Gašper, psiholog ... Ali to kaj pomeni?

Morda se nas je vendarle prijelo malo cankarjanskega hrepenenja, kdo ve ... Mislim pa, da so danes potovanja v tujino in izmenjave študentov postali veliko bolj

dostopni vsem mladim. V Žireh je kar nekaj ljudi z doktorsko izobrazbo, pa tudi kar veliko takšnih, ki so med študijem preživeli kako leto v tujini. In Žirovci smo sploh zelo »firbčni« in moramo malo pogledat, kaj se dogaja okoli nas. Ko smo s prijatelji in prijateljicami z inštituta potovali naokrog, smo vedno srečali kakšnega Žirovca. Kolegi kar niso mogli verjeti, da nas je komaj pet tisoč.

Kaj pa v življenju še rada počneš, znanost verjetno ni tvoja edina ljubezen?

Znanost res zahteva tudi veliko mojega prostega časa. To pa ni edina stvar, ki jo rada počnem. Zelo rada berem, hodim v gledališče in na koncerte. Šport nikoli ni bil moja močna točka, sem pa zelo rada zunaj. Rada splezam na kako goro, grem na sprehod, smučat ali plavat. Glede na to, da je na Nizozemskem najvišja nadmorska višina 322 metrov in da je sneg prava redkost, sta mi zdaj ostala plavanje in tek. Zelo rada pa tudi potujem, spoznavam tuje kulture in se učim jezikov. Trenutno sem se lotila nizozemščine, ki je kar trd oreh. Čim več prostega časa pa seveda poskušam preživeti z domačimi in prijatelji. Rada se lotim kakega ustvarjalnega projekta tudi v prostem času. Letos sem sodelovala pri izdelavi malce nenavadnih nizozemskih cokel, ki smo jih oblekli v tkanino iz posebne konoplje, pridelane na našem inštitutu. Iz konopljne niti sem naredila tudi žirovsko čipko in jo pritrčila na cokle. Tako smo združili nizozemsko in slovensko tradicijo z dosežki znanosti. Projekt, v katerem so razvili posebno vrsto konoplje za tekstil, je dobil v Nemčiji nagrado v okviru gibanja Nemčija – dežela idej. Tako so bile cokle celo predstavljene na modni reviji v Nemčiji in na Nizozemskem.

Se nameravaš vrniti v Slovenijo?

Zaenkrat bi rada tu ostala vsaj dve do tri leta. Delo z rastlinami zahteva veliko časa, tako da obsežnejše raziskave v enem letu ne morem izvesti. Pozneje pa bi se rada vrnila domov, če bodo le možnosti za to. Kaj pa bo res prinesla prihodnost, bomo še videli. Pred tremi leti si nisem predstavljala, da se bom kdaj selila na Nizozemsko, pa sem vseeno tu.

Kakšne so tvoje znanstvene in življenjske ambicije?

Vsi raziskovalci si želimo, da bi nekega dne odkrili nekaj pomembnega, kar bi bilo bistveno za področje, ki ga raziskujemo. Pa vendar jabolko ne pade prav velikokrat na pravo glavo. Tako da si želim predvsem, da bi v raziskovalnem delu še naprej uživala. Rada bi tudi učila, saj tega še nisem počela in bi rada delala s študenti. Eden od izzivov je prav tako nadaljnje pisanje poljudnoznanstvenih člankov. Raziskovalcem večinoma zmanjka časa za to, a se mi zdi res pomembno, da znamo novosti v znanosti približati tudi drugim. Moje življenjske ambicije pa so zelo preproste: da bi osvojila še marsikatero goro, videla še kak kot sveta, ustvarila družino in našla svoj kotiček pod soncem.

Želimo ti, da bi bila v svojih znanstvenih in življenjskih prizadevanjih še naprej uspešna in da bi morda v naslednjih letih napisala kak poljudnoznanstveni članek tudi za Žirovski občasnik. Pa vse najboljše ob tridesetem rojstnem dnevu, ki ga boš doživela prav v premoru med nastankom in objavo tega pogovora!

Nizozemske cokle s slovensko čipko, ki jo je iz konopljene niti naklekljala Katja. / Foto: Wilko Dijkma

POZDRAVLJENI, LJUBITELJI UTRDB!

Tomaž Pavšič

Prehitro pozabljamo vso to zgodovino!

Slavnostni govor /govor gosta/ prof. **Tomaža Pavšiča** ob odprtju muzejske zbirke o rapalski meji v Žireh, 29. junija 2007

Profesor Tomaž Pavšič
med govorom ob odprtju
muzejske zbirke v Žireh, 29.
junija 2007 / Foto: Polona
Mlakar Baldasin

Spoštovani gospod župan in drugi predstavniki ter ugledni gostje, Slovenci in Slovenke, dragi Žirovci in vsi drugi, slovenski rojaki z obeh strani stare meje, ki je bila za večno odpravljena pred 60 leti, a ki ne sme utoniti v pozabo zaradi ohranitve

zgodovinskega spomina, zaradi narodnoobrambnega naboja, ki veje iz naše zgodovine, zaradi vsega, kar smo s tisto nesrečno mejo morali doživeti, preživeti in premagati!

Dragi prijatelji utrdb, kot lepo piše na vabilu! Tudi jaz sem med vami, a ker mislim, da bo o tem tu še tekla beseda, bi se sam rad ustavil še ob drugem, ki pa je s tem povezano.

Prijatelj **Miha Naglič**, *spiritus agens* kulturnega utripa na Žirovskem in širše, me je prijazno povabil za nekaj priložnostnih besed na to slovesno priložnost, ko po velikem pričakovanju odpirate te muzejske prostore in to razstavo, ki bo postala bolj ali manj stalna. Rad sem danes tu med vami, saj se spominjam, da je bilo ob 22 predstavitev knjige *Ob stari meji* prav tu v Žireh najbolj izvirno in doživeto. Rad pa bi povedal nekaj o mejnikih.

Nekdanji državni mejniki so mnogo več kot materialna kulturna dediščina in predmet, ki lahko postane muzejski razstavni primerek; so kot govoreča okamnena in hkrati živa zgodovina slovenskega naroda iz dvajsetega stoletja, ki v sebi skriva mnoge pomembne dogodke, politične, vojaške in druge narave, tudi tragedije in smrti ter tisočere usode naših ljudi. Ta meja je bila velika nesreča za slovenski narod, katerega dežele so bile po prvi svetovni vojni grdo razkosane. Skoraj celotna slovenska Koroška je prišla pod Avstrijo, Kanalska dolina pod Italijo, ki si je podredila še vso Goriško, Trst in Istro, pa še precejšen del kranjske Notranjske. Še huje je bilo v drugi svetovni vojni. Rapalsko mejo smo najhuje občutili Slovenci na Primorskem, saj je pomenilo, da tisti, ki smo živeli zahodno od mejnika v Osojnici ali od glavnega mejnika 39 za Breznico, ne smemo več ostati Slovenci. Tega so se zavedali tudi Žirovci, ki jim je rapalska meja odvzela nekaj vasi in naselij, s katerimi so nekoč skupaj živeli. Žiri pa so postale zatočišče za mnoge prebegle Idričane, tako kot so za slovenske rojake iz tako imenovane Julijske krajine postali bližnje pribežališče kraji Jesenice, Hotedršica, Logatec, Rakek, Planina ... Stalneje primorske priseljence pa je dobila Ljubljana in zlasti še Maribor.

Če bi nekateri mejniki spregovorili, bi se odprli hudourniki pripovedi, ki bi doobra napolnili debele romane in scenarije za mnoge filme ali druge stvaritve. Taki nemi priči sta še ohranjen posebni mejnik v Osojnici in glavni mejnik v Mrzlem Vrhu 38, pri katerem so knojevci že po osvoboditvi podlo usmrtili mladenko **Pavlo Vončina**, ali pa mali mejnik 26 na sektorju 42 v strugi Sore, že na Logaškem, pri katerem se je tigrovec **Ljubomir Koler** iz Idrije v tridesetih letih preteklega stoletja v nočnem boju spopadel s fašističnimi miličniki in to tudi opisal; mejnik 37, ki je zdaj globoko zazidan v gospodarskem poslopju osamljene domačije v Jaznah, pa bi lahko povedal bolj zabavno in veselo zgodbo o *Mici bjondi*.

V bolj šaljivo, a fabulativno izredno bogato, le malo popisano ljudsko slovstvo gotovo spada tihotapstvo – kontrabant in vse, kar je s tem v zvezi. O tem je prvi sicer resno pisal še med vojnami **Bogomir Magajna** v romanu *Graničarji*, takrat ko je rapalska meja, ki je šla po izključno slovenskem ozemlju, še trdno oklepala fašistično Italijo. Pred leti je napisala roman *Kontrabant* tudi cerkljanska pisateljica **Ivanka Čadež**, prav na Žirovskem se je o tem pisalo precej v *Žirovskem občasniku*, tudi drugod, zdaj pa je ob nekdanji meji kar veliko društev (od Sovodnja do Zavratca), ki svoje kulturne prireditve rada popestrijo z veselimi kontrabantarskimi zgodbami, bodisi na odru ali ob pohodih.

Nedavno smo praznovali dan državnosti, čez dobra dva meseca bomo slavili 60-letnico vrnitve Primorske k matični domovini. Šestdeset let je od tistega 15. septembra, ko se je stara meja, ki je niso sprejemali Slovenci, posebno pa ne narodnjaki in tigrovcji ter partizani junaka Vojka, morala premakniti daleč na zahod. Glavni mejnik 39 s stare meje tu blizu nas oziroma kamen s to številko, se je moral premakniti daleč na zahod, na nekdanjo avstrijsko-italijansko mejo v dolino briško-beneške reke Idrije, tja dol pod Kambreško oziroma Gorenji Tarbij na oni strani. Prehitro pozabljamo vso to zgodovino!

Pred osmimi, morda že desetimi leti je postalo zelo opazno zanimanje za spomeniško dediščino, oziroma v našem primeru natančneje za ostanke rapalske meje v naravi, bodisi da gre za mejnike ali za enkratne in veličastne obrambne naprave, ki jih je že poznala mednarodna strokovna literatura, pri nas pa je bilo o teh skoraj nevarno govoriti, kaj šele, da bi jih raziskovali in obnavljali! Nekateri posamezniki so, indoktrinirani, ali bolje zastrašeni od kakšne »udbe«, ki se zdi, da še ni nehala brcati v predsmrtni agoniji, morda celo gnani od napačno pojmovanega rodoljubja, češ da bodo zaradi odkrivanja in razkrivanja preteklosti ter raziskovanja rapalske meje imeli koristi naši »zemljelačni« sosedje, kot jih je preroško imenoval Gregorčič, to zanimanje ovirali, njihove pobudnike pa obsodili nečednosti. In to ne glede na to, da so podobne strahove, če so jih sploh imeli, že zdavnaj premagali nekateri drugi narodi, kot na primer Čehi, Francozi ali celo Italijani, ki so nekoč osovražena kažipota in mejnika na Tablji (Pontebba) po sedemdesetih letih dvignili iz potoka, kjer sta ležala zavržena, in ju skupaj z dvojezičnima pojasnilnima tablama postavili na staro mesto na mostu.

Pri nas narodna in državniška pamet dozoreva veliko počasneje. A zdaj so vse ovire mimo. Ohraniti hočemo svoj zgodovinski spomin, spomin naroda, ki je kljub nesamostojni državi znal ohraniti svojo istovetnost skozi štiristoletno obdobje in navzočnost v Evropi, vse od nekdanje Karantanije do sedanje samostojne Republike Slovenije.

Ti naši ljubi kraji so prav zaradi prestanih preizkušenj, zaradi presežene krivične meje, ki je na naših tleh nekoč zaznamovala zemljevid Evrope, ustvarili izredno zanimiv in poučen zgodovinski spomin, ki ga ne smemo brisati, saj bi z njim zbrisali tudi našo trnjevo, a zmagovito pot h končni narodni in državni potrditvi v novih časih, ko nam pretijo druge, prikrite nevarnosti, da bomo namreč preveč zapadli slabostim globalizacije in pozabili, *da smo slovenski narod*.

Novo zgodovinsko, turistično, krajinsko, vojaško strateško, pohodniško, kolesarsko, planinsko, gostinsko, slikarsko in kaj vem kakšno še vse ljubiteljsko ali strokovno delovanje in koristnost, nenazadnje »tigrovske« ali tudi le kontrabantarsko raziskovanje, je bilo s pospešenim tempom omogočeno in sproženo prav zaradi ne-sebičnega zavzemanja tistih pobudnikov (*»rapalnikov«*), ki sem o njih prej govoril. Pohodi, začeti leta 1999 na Cerkljanskem in Idrijskem, ki so se nadaljevali na Sovodenjskem in Žirovskem, dobivajo svoje posnemovalce in tekmece na Notranjskem, Pivškem in Bistriškem. Izhajajo nove strokovne in zgodovinske knjige avtorjev, kot so Miloš Habrnál, Aleksander Jankovič Potočnik, Milan Trobič, Miha Naglič in drugi. V Podbrdu je Jože Dakskobler s svojimi sodelavci zasnoval izredno zanimivo pot ob bunkerjih in utrdbah od Porezna do Črne prsti. Predložen je evropski projekt Lokalnih turističnih organizacij na Gorenjskem in Primorskem. Nocoj

smo priča uresničitvi evropskega projekta o Rupnikovi črti (ali liniji), pri katerem sodelujejo tudi naši bratje koroški Slovenci. Nastajajo krajši in večji dokumentarni filmi. Rupnikova linija vzbuja vedno večje zanimanje in obisk. Naša javnost je spoznala, da lahko zdaj naše nekdanje obmejne utrdbe začnemo prikazovati tako, kot to delajo v Franciji, na Češkem, v Italiji in drugod po svetu. Upajmo, da se bo kmalu našel pisec in z njim tudi projektna skupina za nasprotni dvojček te linije, tiste na Primorskem, ki se imenuje *Alpski zid* ali *Vallo Alpino* in ki jo je deloma že obdelal pisec Rupnikove linije.

Ne zamerite mi, če tu danes z veseljem oznanjam, da ta lepa kulturnozgodovinska prireditev zame, in prepričan sem, za mnoge prisotne, pomeni zadoščenje ali kar zmagoslavje, posebno seveda za tiste idealiste, ki so kljub napačnemu razumevanju nekaterih ali celo ob njihovem nasprotovanju vztrajno gojili misel, kako bi reševali zgodovinsko dediščino ob nekdanji meji, kako bi jo primerno ovrednotili, restavrirali ter usposobili za turistično gospodarstvo, za pohodništvo, da bi bila dostopna in zaželeno za obiske mlajših in starejših, za ljubitelje narave in zgodovine, vojaške, splošne in narodne, teh lepih slovenskih krajev sredi vedno bolj odprte in enotne Evrope.

Kot rečeno, je novo, sproščeno gledanje na te stvari, posebno na ostanke rapalske meje, že dobilo javno soglasje in podporo in daleč za nami so časi, ko so nekateri nasprotovali celo postavitvi muzeja o Soški fronti v Kobaridu in odkrivanju Rupnikove linije, ki jo spoznavamo nocoj.

Dovolite mi, da tako kot že lani po pohodu na Breznici tudi tu preberem del razmišljanja **dr. Borisa Mlakarja** v *Spremni besedi* h knjigi *Ob stari meji*. Njegove misli se tičejo namreč nas vseh, ki živimo v krajih ob nekdanji meji:

- »Mali ljudje« ob »veliki meji« se po velikanski večini niso vdali in so zmeraj našli poti, duhovne in fizične, da so mejo presegli.
- Paradoksalno so naši starši ob tej meji prav zaradi nje živeli bolj polno in razgibano, čeprav je bilo sicer življenje kruto ...

Še enkrat se zahvalim vabilu organizatorjev, da sem med vami, da lahko skupaj pozdravimo ta muzejski dosežek, ki je tudi prispevek k našemu nacionalnemu oza-veščanju.

Miha Naglič

Pozdravljeni, ljubitelji utrdb!

Pozdravljeni, ljubitelji utrdb! Še raje bi vas pozdravil takole: Pozdravljeni, ljubitelji kulturne dediščine! A nocoj je v ospredju pozdrav, ki je postal naslov za žirovsko-evropski projekt, ki ga v teh dneh, upam, peljemo k uspešnemu koncu!

Miha Naglič, predsednik Muzejskega društva Žiri, med govorom ob slovesnosti v Muzeju Žiri, 29. junija 2007 / Foto: Polona Mlakar Baldasin

Obudimo najprej na kratko zgodovino te zadeve. Začela se je s potresom. Ja, s potresom, tistim, ki ga je večina od zahodnih Slovencev doživela pri velikonočnem kosilu, na veliko nedeljo, 12. aprila 1998, ob 11. uri in 55 minut: zgodil se je v krnskem pogorju, čutili smo ga tudi v Žireh, poznalo se je tudi na debelih, a starih zidovih in obokih te častitljive stavbe, ki je bila v času loškega gospostva freisinških škofov pristava loškega gradu, zdaj živeči Žirovci pa ji navadno rečemo Stara šola.

Potres je sam po sebi naravna nesreča, a med nami je bil takrat človek, ki si je upal iz te nesreče zasnovati zgodbo s srečnim koncem. To je bil letos preminuli gospod Ernest Mlakar (1935–2007), takratni gospodar Muzejskega društva Žiri. Škodo, ki je nastala na tej stavbi, je prijavil Državni potresni pisarni v Bovcu, ta jo je priznala in odobrila sredstva – ne sicer za obnovo, pač pa za projekt, po katerem bi jo izvedli tako, kot je treba. To je bil prvi in zelo iznajdljivi korak, drugi so sledili, ob tej priložnosti jih povzamem le telegrafsko:

- že v letu 1998: razglasitev Stare šole in Štalarjeve hiše za kulturni spomenik;
- žal že v istem letu in še preden je razglašena za spomenik: rušenje Štalarjeve hiše, ki je skupaj s svojo sosedo ves čas tvorila enovito celoto;
- v letu 2000: skupina arhitektov, ki jo sestavljajo Beta Poljanšek Koman, Janez Koman in Borut Burger, izdelava projekt prenove Stare šole;
- v letu 2001: prijava na razpis Ministrstva za kulturo Republike Slovenije (za dela na področju kulturne dediščine v letih 2002–2003); prvič v zgodovini so pridobljena državna proračunska sredstva za obnovo kakega kulturnega spomenika v Žireh; v zahtevnem razpisnem postopku, kjer nam je sprva slabo kazalo, nam svetuje in posreduje Samo Bevk, muzealec in poslanec v Državnem zboru RS;
- poleti 2002: začetek večletnih obnovitvenih del; zahtevno investicijo s strani Občine Žiri vsa ta leta vodi Ida Filipič, nadzira jo Boris Rajkovič, izvaja SGP Tehnik iz Škofje Loke;

- 29. maja 2004: verjetno se še spominjate, kako smo tistega dne sredi gradbišča odprli razstavo projekta prenove Muzeja Žiri; duh je bil še voljan, denarja je zmanjkalo, pri projektu pa smo vztrajali;
- v letu 2005: sledi nov prelom – zasnova projekta Pozdravljeni, ljubitelji utrdb! Občina Žiri se skupaj s projektnimi partnerji (Muzejsko društvo Žiri, Turistično društvo Žiri, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik iz Celovca) prijavi na razpis Evropske unije v okviru programa pobude skupnosti Interreg IIIA Slovenija-Avstrija 2000–2006. Prijava, ki jo pripravi Olga Vončina, je uspešna;
- jeseni 2006 se začnejo obsežna gradbena dela po projektu Pozdravljeni, ljubitelji utrdb! Stara šola dobi novo, v bistvu staro podobo, kakršna ji glede na njeno starost tudi pristoji;
- tudi že v letu 2006: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije odobri dodatna sredstva za dokončanje gradbenih del v letih 2007–2008, ko naj bi bila prenova zaključena;
- vse naštetu je omogočilo, da smo danes tu in da odpiramo novo poglavje v zgodovini te hiše in tega muzeja.

Skratka: prelomni leti v tej zgodbi sta 1998 in 2005. K sreči smo imeli in še imamo posameznike – nekatere sem tudi imenoval – ki so se znali odzvati na naravno nesrečo, na dane razmere in na evropski izziv in iz vseh pridobiti nekaj dobrega za to našo muzejsko in občinsko stvar. Brez njih in samo s sredstvi iz občinskega proračuna ne bi zmogli podviga, o katerem smo še pred desetimi leti lahko samo sanjali.

***

Nocoj smo vas povabili, da si ogledate troje:

- vabimo vas, da si ogledate prenovljeno pritličje muzeja; v zgornji nadstropji, kjer je tudi že veliko narejenega, vas še ne smemo spustiti, taki so predpisi;
- vabimo vas, da si ogledate dokumentarno razstavo Pozdravljeni ljubitelji utrdb! Z njo skušamo v devetih poglavjih prikazati zgodbo o dediščini rapalske meje na Žirovskem;
- vabimo vas, da si ogledate multimedijsko dokumentarno predstavitev Skrivnostne utrdbе, s katero skušamo našo zgodbo z mejo prikazati v svetovnem in evropskem kontekstu;
- vabimo vas, da si ogledate priložnostno razstavo v prostoru prihodnjega informacijskega centra muzeja. Tu boste spet zagledali žirovski čevljarski kot, ki ga imamo še iz prejšnje čevljarske zbirke. V naši zbirki žirovskih klekljanih čipk smo posebej za to priložnost poiskali nekaj lepših in najbolj dragocenih primerkov. Čevljarska in klekljarska zbirka bosta seveda v naslednjih letih postavljeni na novo in samostojno, to je samo za vzorec. Hkrati smo prvič razstavili skromni izbor predmetov, ki nam jih je uspelo doslej pridobiti od prvih darovalcev. Z zbiranjem bomo nadaljevali in iz zbranih muzealij čez nekaj let sestavili čisto novo zbirko o dediščini rapalske meje na Žirovskem.

Tudi ta dejanja imajo imena. Razstava je delo zgodovinarke Vlaste Pečelin in arhitektke Bete Poljanšek Koman, avtorja multimedije sta arhitekt Aleksander Jankovič Potočnik (poznamo ga kot avtorja prve knjige o Rupnikovi liniji) in Dubravko

Slika z razstave Pozdravljeni, ljubitelji utrdb! v Muzeju Žiri, odprte 29. 6. 2007
/ Foto: Polona Mlakar Baldasin

Gecan, »šuštarski kot« sta znova postavila čevljarska veterana Marijan Bogataj in Tone Mlakar, pa še nekaj nas je, ki smo pri vsem skupaj sodelovali ali zgolj pomagali. Vsem najlepša hvala!

O tem, kaj vse bo v tej hiši v prihodnje, pa kdaj drugič, program je še v nastajanju. Zdaj je že skoraj gotovo, da bodo gradbena dela končana do konca leta 2008. Že zdaj lahko zagotovimo tudi, da tu ne bo novo Visoko, na kar nekateri v teh naših Žireh že veselo namigujejo. Tu bo vsekakor muzej, mogoče tudi knjižnica. Zbirke bomo odpirali postopoma. Ko bo odprta naslednja, zna biti, da že v letu 2009, se spet vidimo.

Hvala vam, ker ste se v tako velikem številu odzvali našemu vabilu!

Žirovska pristava / Stara šola, Tabor 2, 29. junija 2007, po 19. uri.

Pripis avtorja: To besedilo je bilo napisano kot govor, ki naj bi ga imel kot predsednik Muzejskega društva Žiri na omenjeni prireditvi. Ker pa sta že pred menoj spregovorila župan Bojan Starman in zgodovinar Tomaž Pavšič in v svojih nagovorih izrekla marsikaj od napisanega, sem ugotovil, da bi z branjem tega govora ponavljal, kar je bilo že povedano. Zato sem raje govoril prosto, neprebrani govor pa objavljam zdaj.

Naše nove muzealije

Seznam muzealij, ki smo jih pridobili za zbirko Pozdravljeni, ljubitelji utrdb! v Muzeju Žiri, odprto 29. junija 2007

Bunker Rupnikove linije

Stal je ob Loški cesti, pri Županu na Dobračevi. Ob gradnji pločnika leta 2006 so ga morali odstraniti. Po zamisli in naročilu Andreja Poljanška, takratnega tajnika Občine Žiri, so ga z avtodvigalom pripeljali k muzeju, na prostor, kjer je nekoč stala Štalarjeva hiša. To je naš najtežji eksponat, tehta namreč kar 35 ton.

Mejnik rapalske meje, št. 39/XXIX

Stal je ob mejnem prehodu v Osojnici in veljal za »pogrešanega«. Konec junija 2007 ga je v strugi Osojnice našel Miha Naglič, po pisnem opozorilu Zmaga Logarja iz Škofje Loke (sina Srečka Logarja, prvega ravnatelja Mestnega muzeja v Idriji). Zdaj leži pri muzeju, zraven bunkerja.

Omara iz vojnega kabineta generala Leona Rupnika

Po vojni zaplenjena. Za uporabo v kabinetu ravnatelja čevljarske šole v Žireh jo je pridobil Peter Naglič. Muzejsko društvo Žiri jo je kupilo na dražbi po stečaju podjetja Poliks.

Del vagončka ozkotirne vojaške železnice

Speljana je bila med utrdbama Rupnikove linije na Hrastovem griču in v Golem Vrhu, v zadnjih letih pred 2. svetovno vojno. Pragova in tračnici vojaške železnice so se ohranili pri Sivcu v Žirovskem vrhu, os vagončka s parom koles pa pri Balantaču na Dobračevi. Podarila Marko Oblak in Janez Kopač.

Gmota bodeče žice iz žičnih ovir na Rupnikovi liniji

Ohranila se je v gozdu pod Javorčem, Žirovski vrh.

Učbenik iz italijanske šole v Ledinah

Uporabljala ga je Marta Frelih, ohranil se je na domačiji v Galetovcih, Govejk 1. Podaril Miha Naglič.

Učbenik iz nemške šole v Žireh (Leitung der Volksschule Sairach)

Uporabljal ga je dr. Zdravko Mlinar, ki ga je tudi podaril.

Legitimacijska karta, Carta di legittimazione

Za gibanje v obmejnem pasu jo je kot dvolastnica uporabljala Katarina Osredkar, Vovšarjeva iz Osojnice. Podarila Cecilija Bogataj.

Slika z razstave Pozdravljeni, ljubitelji utrdb! v Muzeju Žiri, odprte 29. 6. 2007
/ Foto: Polona Mlakar Baldasin

Obmejna karta, Carta di frontiera

Uporabljal jo je Martin Osredkar, Vovšarjev iz Osojnice. Podaril Franc Temelj.

Slovenske dežele in Istra, šolski zemljevid, Ljubljana, pred 2. svetovno vojno

Podaril Franc Temelj.

Čelada vojske Kraljevine Jugoslavije

Podaril Franc Temelj.

»Svinjski rep«, sestavni del žičnih ovir Rupnikove linije

Podaril Miloš Habrnal.

Lesen vojaški kovček

Uporabljal ga je neznani graničar v karavli, ki je stala pod Vidicem na Vrsniku. Ohranil se je na domačiji pri Pesku v Brekovicah, podaril ga je Franc Vončina.

Mina z nemško-italijanske meje nad Brekovicami

Po vojni jo je demontiral Franc Vončina in še več kot 300 drugih! Ohranila se je samo ta, služila je kot utež na slamoreznici.

Jože Peternelj – Mausar, Kontrabantarji v noči, olje-pleksi, 65 x 50 cm, 1995

Sliko iz svoje zasebne zbirke je avtor posodil le za odprtje razstave.

Planinski zemljevid Škofjeloškega pogorja v merilu 1 : 75.000

Izdala podružnica Slovenskega planinskega društva (SPD) v Škofji Loki, pred 2. svetovno vojno, z modro je vrisana rapalska meja. Podaril Miha Naglič.

Prvi darovalci muzealij in dokumentarnega gradiva

Cecilija Bogataj, Gregorčičeva 19, 4226 Žiri – obmejna karta, legitimacijska karta

Damijan Bogataj, Založba Bogataj, Kosovelova 10, 5280 Idrija – fotografije

Miloš Habrnal, VIPAP, Tovarniška 16, 8270 Krško – fotografije, trije »svinjski repi«

Janez Kopač, Dobračevska 11, 4226 Žiri – os vagončka vojaške železnice s parom koles

Dr. Zdravko Mlinar, Pod topoli 93, 1000 Ljubljana – učbenik iz nemške šole v Žireh

Miha Naglič, Žirovnica 10 a, 5281 Spodnja Idrija – učbenik iz italijanske šole v Ledinah, planinski zemljevid z vrisano rapalsko mejo

Marko Oblak, Žirovski Vrh sv. Urbana 22, 4220 Gorenja vas – pragova in tračnici vojaške železnice

Franc Temelj, Dobračevska 8, 4226 Žiri – čelada vojske Kraljevine Jugoslavije, šolski zemljevid Slovenije

Franc Vončina, Brekovice 9, 4226 Žiri – lesen vojaški kovček, po vojni demontirana mina

---

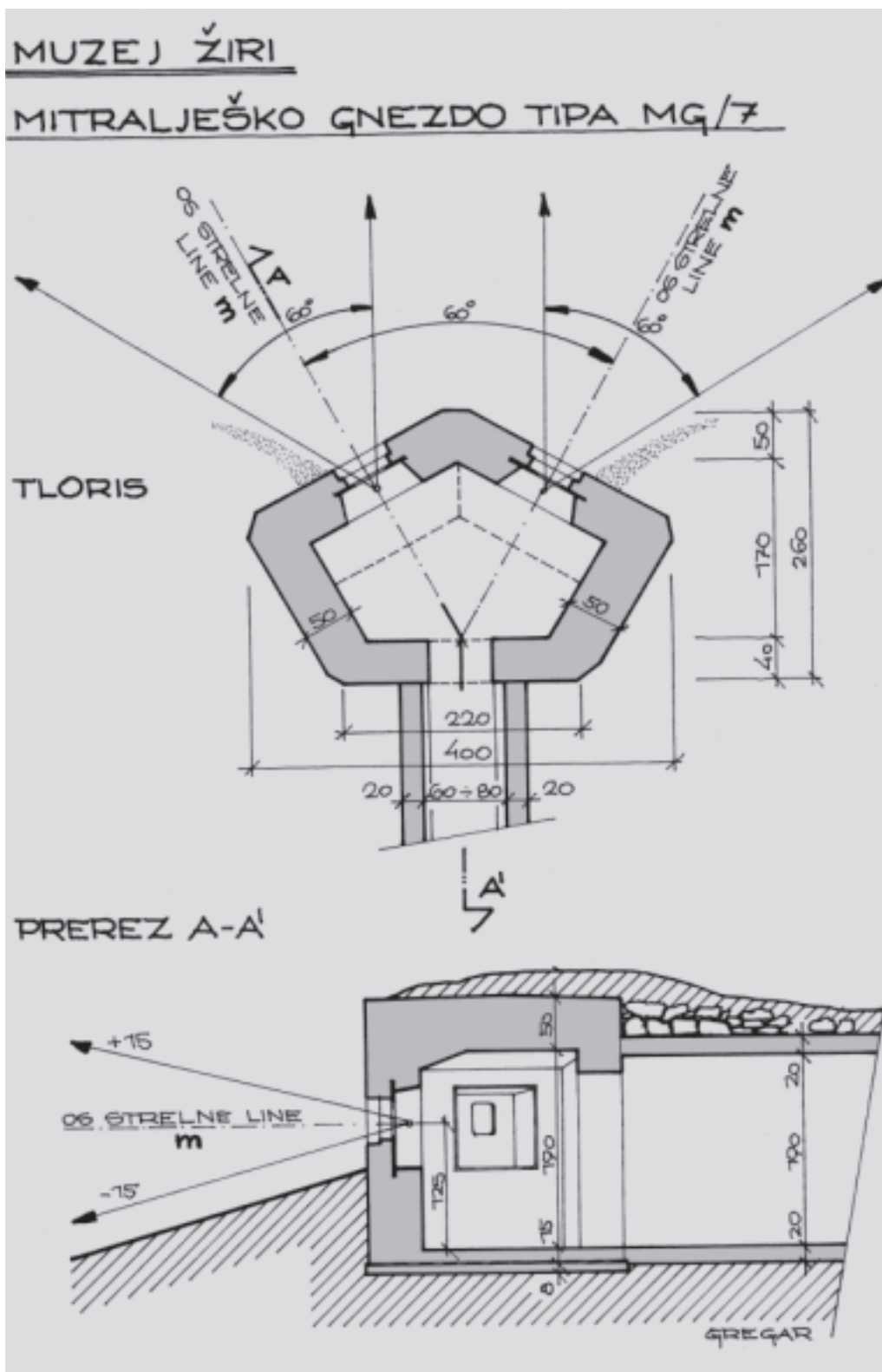
Miloš Habrnal

Mitralješko gnezdo tipa MG/7

Mitralješko gnezdo tipa MG/7, ki se nahaja v muzeju v Žireh, spada v kategorijo, imenovano »Gnezda ojačenih poljskih fortifikacij«, skupaj s puškomitralješkimi in protitankovskimi gnezdi. Poznamo 15 osnovnih različic mitraljeških gnezd (MG/0 – MG/14). Običajno imajo stene debele 50 cm (samo zadnjo steno so stanjšali na 30 cm) iz armiranega betona. Armatura iz gladkih palic s premerom 8, 10 in 12 mm je bila mrežno položena na 55–65 kg/m³ betona. Takšni objekti so bili odporni proti kroglam iz pehotnega orožja in drobcem topovskih granat. Varovali so tudi posadko pred posameznimi zadetki protitankovskih topov kalibra 47 mm. Objekti so bili opremljeni z eno do dvema jeklenima strelnima linama s čelno ploščo, debelo 2, 2,5 ali 3 cm. Ne glede na število strelnih lin je bil v oborožitvi en težki mitraljez (redko puškomitraljez), ki so ga lahko hitro premaknili z ene strelne line v drugo. Življenjske razmere posadke so bile skromne. Mitralješka gnezda niso imele nobene notranje opreme razen lesenih pogradov s slamnjačami, nameščenimi v nišah v steni vstopnega rova. Tu sta lahko hkrati počivala dva vojaka. Poleg streliva za osebno orožje posadke (običajno tri do štiri vojake) je bilo treba v gnezdu uskladiščiti tudi najmanj 2500 nabojev za težki mitraljez, 15 raket za signalizacijo, živila za tri dni in posodo z vodo.

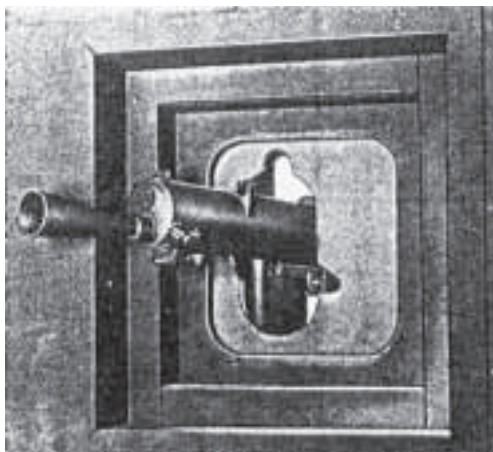
Jeklena plošča strelnih lin mitraljeških gnezd je bila šibka točka konstrukcijske rešitve objekta tipa MG/7. Protitankovski top 37 mm sicer ni mogel razbiti betona, z lahkoto pa je prebil oklep. Na sliki je uničena strelna lina takšnega mitralješkega gnezda pri Mežici.

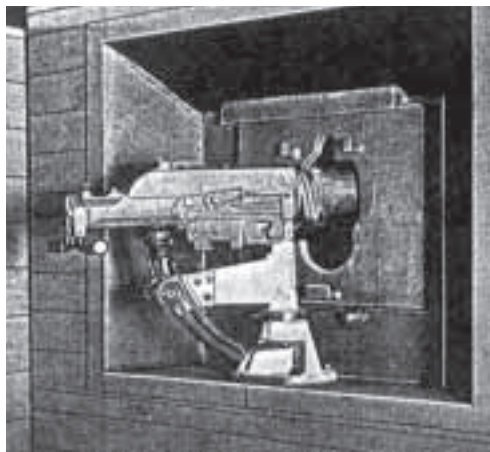
Načrt bunkerja: Mitralješko gnezdo tipa MG/7

Žiri so spadale v utrdbeni odsek št. 3 s poveljstvom v Škofji Loki in gnezdo, ki je zdaj muzejski eksponat, je bilo nameščeno v prvem položaju glavnega obrambnega pasu. Pri gradnji so uporabili $12,35 \text{ m}^3$ železobetona, objekt pa je bil vreden 3.629,36 predvojnih dinarjev.

(**Pripis urednika.** Gospodu Milošu Habrnalu sem po prejemu gornjega opisa po e-pošti zastavil še naslednje vprašanje. »Takrat, ko je avtodvigalo prepeljalo mitralješko gnezdo tipa MG/7 s terena v muzej, naj bi ga tudi stehalo. Ali verjamete podatku, izrečenemu ustno (jaz takrat osebno nisem bil zraven), da tehta 35 ton?« »Bom preveril,« je odgovoril vprašani, čez nekaj dni pa je prispel takle odgovor. »Gospod Miha, / 35 ton je verjetno teža z glino, ki se v objektu nahaja. 32 ton je teža bunkerja brez gline po našem obračunu. Prosti beton ima specifično težo 2.200 kg/m^3 , železobeton 2.400 kg/m^3 . Gnezda tipa MG imajo $2.260\text{--}2.300 \text{ kg/m}^3$. Ta objekt je večji kot povprečni tip MG/7 in vsebuje $13,67 \text{ m}^3$ železobetona, upoštevati moramo še strelne line (v skladu z normativom naj bi povprečni objekt MG/7 imel $12,35 \text{ m}^3$ železobetona). Potem pridemo do teže 32 ton. Hkrati je po naši oceni v bunkerju 3 m^3 gline s specifično težo 1 : 1, to pomeni $35\text{--}3=32$. / Lep pozdrav M. Habrnal« Ja, nekateri se pa res spoznajo na te reči! Naš najtežji muzejski eksponat bo torej, kadar ga bomo očistili, še vedno tehtal kar 32 ton!)

Mitraljez v strelni lini objekta tipa MG/7, pogled od zunaj

Mitraljez v strelni lini objekta tipa MG/7, pogled od znotraj

JARČJA DOLINA

Petra Leben Seljak

Zgodovina hiš v Jarčji Dolini

Pričujoči prispevek posvečam svojemu tastu, Svetletovemu Lojzetu Seljaku (1925–1991). Pa tudi vsem drugim Jareččanom, tako preminulim kot še živim, ki ljubijo svojo dolino tako, kot jo je on.

Zgornji del Jarčje Doline, pogled s Kovka. Spodaj desno Mavsar, na sredini skupaj More in Eniko, malo nad njima Svetle, še višje in levo je viden del Lukačkove strehe, s križcem je označena lokacija podrte hiše »Na podluskovšč«, na slemenu se vidi Možina (Koprivnik). Osebni arhiv Zdravka Pišlarja

Namesto uvoda bi rada razložila, zakaj sem se sploh odločila napisati pričujoči prispevek. Ko sem se pred četrto stoletja priselila v Žiri, mi je Miha Naglič (primoženi žlahtnik po Bedriharski liniji) namignil, da bi bilo zaželeno, če bi kaj napisala za Žirovski občasnik. Ker do sedaj na območju Žirov še niso našli nobenih človeških okostij, ki bi jih lahko preučila (izjema je spodnja čeljustnica, opisana na strani 162 v ŽO 21/22, 1995/1996), sem se namenila, da nekaj napišem o biodemografskih značilnostih prebivalcev žirovske fare v preteklosti. Na katedri za antropologijo Oddelka za biologijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani (kjer sem se izobraževala in bila deset let tudi zaposlena) je bilo napisanih že precej diplomskih nalog s tega področja. Študenti biologije so iz krstnih in mrliških knjig zbrali podatke o rodnosti in umrljivosti v zadnjih 250 letih za različne kraje v Sloveniji, med drugim tudi za bližnjo Idrijo in Škofjo Loko. Vendar sem kaj kmalu ugotovila, da bo to prevelik zalogaj, ki bi zahteval kar nekaj mesecev brskanja po arhivih v mojem prostem času, in zato sem vse skupaj postavila na stranski tir. Nisem pa misli čisto opustila. Vsake toliko časa me je kakšna stvar spodbudila, da sem se raziskav o preminulih Žirovcih ponovno lotila, čeprav z drugega zornega kota. Ena od takih spodbud je bila knjiga Jožeta Peternelja Greh v dolini, ki opisuje propad Svetletove domačije v Jarčji Dolini. Ker moj mož izhaja iz te rodbine, me je seveda zanimalo, koliko je v romanu resnice, koliko pa gre za govorice oz. umetniško svobodo avtorja. S tem namenom sem se lotila izdelave rodovnika Svetletovih, o katerem bo morda govor kdaj drugič. Drugi razlog je bilo dejstvo, da sem bila po letu 1990 nekaj časa brez stalne službe. Zaradi zaslužka sem se prijavila za popisovalko Statističnega urada RS, ki je takrat opravljal popis kmetijskih gospodarstev v Sloveniji. Za svoj rajon sem si izbrala območje Jarčje Doline, Koprivnika in Mrzlega Vrha. Ob tem sem malo bolje spoznala te kraje in ljudi in začelo me je zanimati, ali so kmetije ostajale v istem rodu ali ne. Zato sem se ob izpisovanju podatkov o rodbini Svetletovih mimogrede lotila še izdelave rodovnikov za ostale hiše v Jarčji Dolini. Ob tem se je pokazalo, da bom morala to narediti vsaj še za Mrzli Vrh, Koprivnik, Ledinico in Selo, saj ta naselja predstavljajo geografsko celoto, prebivalci pa so si z ženitvami skoraj vsi v sorodu. Glede na to, da bo to trajalo še kar nekaj let in da po dosedanjih izkušnjah sodeč nikoli ne bom zadovoljna z zbranim (navadno je tako, da vsak na novo pridobljen podatek odpre še več vprašanj in nekatera vedno ostanejo brez odgovora), sem se odločila, da del gradiva kljub manjkajočim podatkom objavim. Dobrašen del je k odločitvi prispevala tudi slaba vest, ki je priplavala na površje predvsem ob občasnih Mihovih vprašanjih, kako daleč sem že s pisanjem članka. Končno spodbudo pa je dala pred kratkim izdana knjiga Marije Stanonik Hišna imena v Žireh, ob prebiranju katere se mi je porodilo kar nekaj utrinkov.

Sekundarni viri ali kaj je doslej znanega o poselitvi Jarčje Doline

Ko sem se lotila raziskovanja zgodovine hiš, me je seveda zanimalo, kdaj je bila Jarčja Dolina sploh poseljena. Podatke o tem sem dobila predvsem v raziskavi o kolonizaciji Poljanske doline (Blaznik 1988), imena naseljencev iz leta 1501 navaja Blaznik (1963), iz leta 1630 pa Kos (1982). Okrog leta 1300, ko je bila Žirovska kotlina že naseljena, o Jarčji Dolini še ni bilo sledu. Ker je bilo takrat še dovolj nenaseljenih površin, ljudi pa le malo, so se ti seveda najprej naselili na območjih,

ki so bila bolj primerna za kmetovanje, in niso silili v težje dostopne, za življenje manj ugodne predele. Urbar iz leta 1291 omenja v žirovski županiji 71 naseljenih in pet opuščenih hub. Na bližnji Ledinici so bile tri, na Selu pa dve. V naslednjih 200 letih, do leta 1501, se stanje ni spremenilo. Na Ledinici so bile še vedno le tri hube (Iuri Sternadt, Paul Solnitzer, Iannes Testenn), na Selu dve (Iuri, Simonov sin in Vleeh Solnitzer). Jarčja Dolina v dobi prve kolonizacije pred letom 1500 torej še ni bila poseljena. Sicer so že poskusili naseliti njen vzhodni del, imenovan Rupe, ki leži tik nad Selom, vendar se poskus ni obnesel, saj sta obe hubi propadli. Jarčjo Dolino so začeli naseljevati šele v fazi druge, t. i. rovtarske kolonizacije, med letoma 1550 in 1588. Najprej, okrog leta 1560, so na novo naselili opuščene Rupe nad Selom. S krčenjem rovtov pa so začeli tudi na gozdnatih pobočjih Koprivnika, Mrzlega vrha in Javorjevega Dola, ki obdajajo Jarčjo Dolino s preostalih treh strani.

Leta 1630 so bili na Ledinici še vedno le trije kmetje (Martin Ščinkovec, Mihael Kalčič, Mihael Seljak) in en kajžar, na Selu pa dva kmeta (Boštijan Seljak, Jurij Zelenec) in trije kajžarji. Naselje ali krajevno ime Jarčja Dolina takrat še ni obstajalo. Vse kaže, da je bilo to področje še vedno razdeljeno na dva dela: nižje ležeči vzhodni predel se je imenoval Rupe pri Selu (Rupi-gory oziroma Ruppigarc na Selli), višje ležeči zahodni del pa je bil skupaj z Mrzlim Vrhom vključen v Javorjev Dol. Ob tem naj omenim, da je zapis o enačenju Javorjevega Dola in Jarčje Doline morda ohranjen tudi na katastrski mapi iz leta 1825, kjer sta ob Mavsarjevi kmetiji zapisani še obe imeni, tako Jauriu Doll kot tudi Jartshiadolina. Leta 1630 je bilo v Rupah šest kmetij (en cel grunt, štirje polovični in en tretjinski), v Javorjevem Dolu z Mrzlim Vrhom in Jarčjo Dolino petnajst (sedem celih gruntov, pet polovičnih, dva tretjinska in ena kajža), na bližnjem Koprivniku pa samo dva tretjinska grunta in dve kajži (Blaznik 1988, tabela na str. 119). Imena takratnih naseljencev omenja Kos (1982), vendar se večine ne da lokalizirati. V rubriki starih rovtarjev in kajžarjev je navedenih pet naseljencev v Rupah pri Selu, trije v Mrzlem Vrh in 25 v Javorjevem Dolu.¹ Kot vidimo, navaja Kos v Javorjevem Dolu 25 naseljencev, medtem ko Blaznik v istem času omenja tam samo 15 hiš. Morda Kosov seznam vključuje tudi naseljence v Koprivniku (glede na priimke, ki sem jih našla v matičnih knjigah dobrih 100 let pozneje, se zdi, da se je večina njih nahajala na območju današnjega Javorjevega Dola in Koprivnika, saj se leta 1770 v Jarčji Dolini od omenjenih priimkov pojavlja samo Kristan). Po drugi strani pa v rubriki starih rovtarjev in kajžarjev niso navedeni vsi takratni naseljenci tega področja. Nekatere bi morali iskati tudi v rubrikah kajžarjev (teh je 66), novinarjev (61) in rovtarjev (21) brez naslova, ki so bili v urbar sprejeti leta 1621 in 1625.

Naslednji podatki o številu kmetij izvirajo že iz leta 1825 (Blaznik 1988, tabela na str. 119). V teh 200 letih se število kmetij na Ledinici (trije celi grunti, en polovičen, en tretjinski, ena kajža) in Selu (dva cela grunta, en tretjinski, ena kajža) ni bistveno spremenilo, medtem ko se je število kmetij v Javorjevem Dolu podvojilo. Še bolj je naraslo število hiš v Koprivniku (deset celih gruntov, pet polovičnih, deset tretjinskih in devet kajž). Pojavi pa se tudi uganka oz. problem, ki se tiče lokacije Rup. Blaznik namreč leta 1825 še vedno omenja Rupe pri Selu (dva cela grunta, en polovičen, štirje tretjinski, dve kajži), ki pa ne morejo biti več istovetne z vzhodnim predelom Jarčje Doline. Takrat je bil Javorjev Dol namreč že razdeljen

na tri področja, na Javorjev Dol (štirje celi grunti, en polovičen, ena kajža), Mrzli Vrh (osem celih rovtov, šest polovičnih, en tretjinski) in Jarčjo Dolino (štirje celi grunti, en polovičen, dva tretjinska in šest kajž). Število hiš v teh treh naseljih se ujema s številom hiš, ki sem ga ugotovila sama, tako da je devet hiš v Rupah nadštevilnih oz. odveč. Koblar (1985) leta 1880 Rup ne omenja več, naselja s tem imenom pa tudi nisem zasledila v primarnih virih, ki sem jih pregledala.

Primarni viri ali na čem temeljijo moje ugotovitve

Začetne podatke, ki so predstavljali osnovo za nadaljnje raziskave in omogočili izlet v preteklost, sem dobila v dveh knjigah *Status animarum* (v nadaljevanju SA), ki so ju začeli voditi župniki žirovske fare sv. Martina leta 1879 in 1882. Direktni prevod pomeni Stanje duš, dejansko pa knjigi predstavljata popis prebivalcev po posameznih hišah, ki vključuje naslov, hišno ime, ter datume rojstev, porok in smrti posameznikov. Prva knjiga vsebuje vasi Dobračeva, Ledinica, Nova vas, Osojnica, Selo, Stara vas in Žiri, druga knjiga pa vasi oz. zaselke Brekovice, Breznica, Goropeke, Idršek, Jarčja Dolina, Korita, Koprivnik, Mrzli Vrh, Opale, Podklanc, Račeva, Ravne, Sovra, Dolenji Vrsnik, Gorenji Vrsnik, Zabrežnik, Žirovnica in Žirovski Vrh. Knjigi hrani župnijski urad v Žireh, vpogled vanje pa sta mi omogočila prejšnji in zdajšnji župnik, gospoda Jože Steržaj in Igor Jereb, za kar se jima iskreno in iz srca zahvaljujem.

Najstarejše podatke o lastnikih hiš, ali bolje rečeno plačnikih cerkvenih dajatev, sem dobila iz cerkvenih urbarjev, ki zajemajo obdobje od leta 1786 do 1851 (nekateri segajo tudi nazaj do leta 1772) in so shranjeni v Nadškofijskem arhivu na Krekovem trgu v Ljubljani. V urbarjih so vpisani gospodarji posameznih hiš in višina dajatev za vsako leto posebej, hišnega imena pa praviloma ni. Podrobno sem pregledala predvsem Urbar podružnične cerkve sv. Ane na Ledinici, kamor sodi Jarčja Dolina.² Bolj na hitro sem si ogledala tudi urbarje podružničnih cerkva sv. Lenarta na Dobračevi³, sv. Janeza na Goropekah⁴, sv. Kancijana na Breznici⁵ in sv. Tomaža na Vrsniku⁶, medtem ko urbar župne cerkve sv. Martina še čaka na vrsto. Podatke o lastnikih hiš sem našla tudi v dokumentih franciscejskega katastra iz leta 1825 in reambulančnega katastra iz leta 1869. Pregledala sem parcelne protokole in abecedne sezname lastnikov v katastrskih občinah Ledinica, Dobračeva, Koprivnik, Ledine in Žiri. Parcelni protokol navaja parcelne številke stavbnih parcel, površino in namembnost objekta ter njegovega lastnika. Površine parcel so zapisane v starih dunajskih merah, to je v johih (joch, jutro ali oral) in kvadratnih klaftah oz. sežnjih. Zaradi lažje predstave sem jih preračunala v današnje mere, oral je meril 0,59 ha, kv. seženj pa 3,58 m² (Bajt 1993, str. 249). Abecedni seznam katastra navaja lastnike zemljišč po abecednem vrstnem redu priimka, poleg imena in naslova lastnika pa so vpisane številke zemljiških in stavbnih parcel. H katastru sodi še tretji dokument, in sicer seznam zemljiških parcel po površini in namembnosti, ki pa ga nisem podrobno pregledala, ker me je bolj zanimala zgodovina hiš, manj pa posestev kot celote. Naštete dokumente hrani Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani, katastrski načrti pa so v digitalizirani obliki dostopni tudi prek interneta. Podatke o ostalih prebivalcih hiš oz. rodbinah sem dobila pri pregledu rojstnih, poročnih in mrljskih knjig fare sv. Martina v Žireh, ki so shranjene v Nadškofijskem

Poročni list.

Sloboja Gudman

1894

20. (avstria) julija

prihajajoč Franca Tolarja in Katarine Seljak

za zbiranje katoliških obredov v zakonu blagorodnosti

Z enima:

Ime	Ime in priimek	Ime in priimek	Ime in priimek	Ime in priimek
Franca Tolarja	Katarine Seljak	Franca Tolarja	Katarine Seljak	Franca Tolarja
1870	1870	1870	1870	1870
18	17	18	17	18

Navedite:

Ime	Ime in priimek	Ime in priimek	Ime in priimek	Ime in priimek
Franca Tolarja	Katarine Seljak	Franca Tolarja	Katarine Seljak	Franca Tolarja
1870	1870	1870	1870	1870
18	17	18	17	18

Priča temu je podpisane katehetični podpis in prijavni katehetični prijavni.

Farni urad

1894

Poročni list Franca Tolarja – Davčana (1870–1955) in Katarine Seljak – Selakove, po rodu pa Svetletove (1876–1903), poročni priči sta bila Mavsarjev in Picnov gospodar.
Osebni arhiv Milene Kavčič

Katastrski načrt Selakove kmetije, kot ga je kopiral Bajt, 8. maja 1881 v Žireh.
Osebni arhiv Milene Kavčič, Selakove iz Jarčje Doline

arhivu v Ljubljani in zajemajo obdobje od leta 1738 do okvirno 1880–1900. Večidel so napisane v gotici in so težko berljive. Delo sem si v začetku olajšala tako, da sem bila pozorna predvsem na rubriki priimka (Selak) ter naslova (Jarčja Dolina), sem pa zaradi tega kakšno stvar tudi spregledala – še posebej pri starejših vpisih, ki še niso urejeni tabelarično in ne navajajo naselja, ampak do leta 1770 le podružnično faro. Podatki, objavljeni v tem članku, zato še zdaleč niso popolni. Tako za zdaj ne vem, kaj se je zgodilo z ljudmi, ki so se rodili, poročili ali umrli zunaj žirovske fare. Nekaj podatkov manjka tudi zaradi tega, ker niso ohranjene poročne knjige za obdobje 1771–1784, ki so zgorele v požaru. Prav tako nimam podatkov za obdobje zadnjih 100 let in o še živčih potomcih, če jih osebno ne poznam. Nekatero podatke za Svetletovo in Selakovo domačijo sem dobila tudi v starih dokumentih, ki so se še ohranili pri obeh hišah, večinoma gre za izročilne pogodbe s konca 19. stoletja. Zato se na tem mestu iskreno zahvaljujem Selakovi Mileni Kavčič, ki mi je dovolila uporabo le-teh.

Zapis imen in priimkov

Na začetku pisanja sem bila trdno odločena, da bom pri predstavitvi hiš uporabljala originalen zapis priimkov. Potem pa se je izkazalo, da bi to zelo podaljšalo besedilo, ki bi postalo še bolj nepregledno in težje berljivo, kot je že. Za isto osebo namreč najdemo več oblik imena in priimka, ki je v rojstnih knjigah običajno zapisan drugače kot v poročnih in mrliških knjigah. Domača oblika oz. dejanska raba osebnega imena (Neža, Alenka, Jera, Špela, Juri, Blaž, Miha) je zapisana izključno v urbarjih in občasno tudi na začetku pisanja matičnih knjig, od leta 1750 do približno 1790. Pozneje so uporabljali latinizirano obliko imena ali ponemčen zapis imena in priimka, odločitev pa je bila odvisna od župnika. Ker se je ta večkrat zamenjal, včasih pa ga je nadomestil tudi kaplan, v zapisih imen ni videti nekega reda ali kontinuitete, ki bi npr. kazala spremembo od starejše k mlajši obliki priimka. Zaradi tega sem se odločila, da bom imena in priimke poenotila in uporabila današnjo obliko.⁷ Originalen zapis sem ohranila le takrat, ko pri posameznih hišah navajam lastnike po urbarju in katastru. Moram pa omeniti, da je možno, da sem kakšen priimek narobe »poslovenila«. Z gotico si nisem najbolj domača, zato se je kaj lahko zgodilo, da sem črko narobe prebrala, še posebej, kadar je imel župnik precej nerazločno pisavo. Zamenjava je mogoča predvsem med črkama r in e (mogoče je tudi zato največ različnih oblik pri priimkih Eržen in Erznožnik) ter črkami g, p, f, s. Ker pri bralcih, ki izhajajo iz tukaj opisanih rodbin, ne bi rada povzročila nepotrebne hude krvi, moram povedati še to, da ponekod moj zapis priimka ni enak današnji obliki le-tega. To se nanaša na priimke, ki vsebujejo črko J oz. črkovno zvezo LJ. Pravzaprav danes navadno obstajata dve različici istega priimka, ena brez in druga s črko J: Peternel in Peternelj, Selak in Seljak, Grošel in Grošelj, Mrovle in Mrovlje. Jaz uporabljam različico brez J, saj je v preteklosti obstajala le ta varianta: Petrnel ali Peternel, Sellak oz. Selak, Grošel oz. Grossel, Žakel, Mrovle itn. Tudi Poljanškov ni bilo, ampak le Polenški. Prvič se črka J pojavi šele leta 1860 v zapisu smrti Helene Seljak iz Jarčje Doline 10, ki se je do tedaj pisala Selak. Sprememba priimka je pri tej družini – pravzaprav v celotnih Žireh – ostala, medtem ko v Gorenji vasi npr. še vedno obstajajo Selaki. Priimek Polenšek se je spremenil

v Poljanšek leta 1892, Peternel pa je tudi leta 1900 v nekaterih primerih še zmeraj brez J. Črka J se je v knjigah torej pojavila šele pred 150 leti, pred tem so namesto nje uporabljali črki I ali Y, npr. Ierni namesto Jernej, Sedey namesto Sedej. Posebej bi rada izpostavila še eno značilnost, ki se tiče uporabe črke B. Le-to so pri ponemčeni obliki priimkov zapisovali z W, npr. Wogathay namesto Bogataj, Wrenze namesto Brence. Včasih se ta W ni spremenil nazaj v B, ampak namesto tega v V. Tako sta iz priimka Wurnik npr. nastali današnji obliki Burnik in Vurnik. Posledica te zamenjave je po mojem mnenju tudi nastanek krajevnega imena Vrsnik. Kako se je spreminjal zapis krajevnega imena, se vidi v urbarjih iz leta 1291, 1501 in 1630: najprej se je imenoval Breznitz (Inferiori, Superiori), nato Bressnik (Doleni, Goreni) in nazadnje Wresznikh (Doleni, Goreni). V mrliških knjigah leta 1774 je npr. zapisan kot Ober Bresnik, leta 1775 se spremeni v Ober Bersnik oz. Bersnig, leta 1776 je pa že Gorenversnig. Na katastrski mapi leta 1825 je spet zapisan kot Bresnig. Podoben zapis imena je značilen tudi za današnjo Breznico, ki je v urbarjih omenjena kot Brieznitz, Wresnitzi, Wreszniczi. Breznica je do danes ostala Breznica, ker se je W povrnil v prvotni B. Nasprotno pa je iz Breznika nastal Vresnik (W se je spremenil v V), zaradi lažje izgovarjave pa pozneje še Vrsnik. Ime torej ne izhaja iz besede vresje, pa tudi ne iz besede vrh (Pečelin 1981), pač pa nam verjetno pripoveduje, da tu rastejo (ali so rasle) breze, podobno kot na sosednji Breznici. France Planina namreč izpeljuje ime Breznica iz breze, medtem ko Vrsnika ne omenja (Planina, LR 28, 1981, 207–226). Milka Bokal (2006) vidi tudi možno povezavo Breznice z breznico, vrsto hruške ali jabolka, podobno kot Planina pa ne pove ničesar o možnem izvoru krajevnega imena Vrsnik, čeprav opozarja na podoben zapis obeh krajevnih imen.

Število hiš v Jarčji Dolini nekdaj in danes

Iz urbarja podružnične cerkve sv. Ane izvemo, da je bilo leta 1851 v Jarčji Dolini 17 hišnih številk: št. 1–12 so zapisane že z letom 1786, številka 13 se pojavi leta 1795, številke 14–17 pa leta 1825. Letne dajatve cerkvi so bile različne. Zdi se mi, da gre za krajcarje in vinarje, manj verjetno pa za goldinarje in krajcarje (kajžarji bi le težko plačevali po tri goldinarje letnih dajatev cerkvi, glede na to, da je bil njihov letni donos v katastru leta 1880 ocenjen v razponu od 22 krajcarjev do 8 goldinarjev). Štirje grunti so plačevali po 8,20 (hišne št. 2, 4, 5, 12 – Mavsar, Kovač, Krištan in Selak), eden pa 7,00 krajcarjev (hišna št. 9 – Svetle). Pri treh hišah ni navedenih prebivalcev, pa tudi dajatev niso plačevale: kot sem ugotovila pozneje, sta bili št. 3 in 8 bajti Mavsarjevega grunta, medtem ko je bila številka 10 sicer Svetletov grunt, le da je plačnik dajatev naveden na naslovu svoje kočice na št. 9. Preostalih osem hiš (št. 1, 6, 7, 11, 13, 14, 15, 16, 17) je plačevalo po 3,20 krajcarja, to so bili kajžarji. Dve od njih sta imeli nekoliko več zemlje, ker Blaznik namesto osmih kajž omenja šest kajž in dva tretjinska grunta. To sta bila Muhovec in Picna na hišnih številkah 6 in 7.

Tudi kataster omenja leta 1825 v Jarčji Dolini 17 hišnih številk, štiri nove pa se pojavijo v reambulančnem katastru leta 1869. Svoji hišni številki 18 in 19 sta dobili Mavsarjeva in Kovačeva bajta, ki sta stali že pred tem, le da sta v parcelnem protokolu leta 1825 vpisani še na hišnih številkah obeh gruntov, to je 2 in 4. Na

novi pa sta bili zgrajeni hiši št. 20 in 21. Vse hišne številke pa niso več istovetne s prvotnimi hišami. Nekatere hiše so se namreč v teku časa podrle, njihove hišne številke pa so dobile druge hiše. Najprej se je to zgodilo s hišo št. 3, že med letoma 1773 in 1820. Pozneje je do sprememb prišlo zlasti na Svetletovem gruntu, ki je bil leta 1879 razprodan. Prvotni bajti s št. 9 in 11 sta se do leta 1850 podrli, njuni številki sta prešli na kočjo in hlev, ki sta do tedaj imela isto hišno številko 10 kot glavna hiša. Okrog leta 1900 se je podrli tudi bajta št. 13 »Na frčade«, ta številka je prešla na kajžo Koprivnik 36, za katero bi lahko rekli, da stoji že v Jarčji Dolini, in je danes znana pod hišnim imenom Blaž.

Število hiš se vse do srede prejšnjega stoletja ni spremenilo, nove so bile zgrajene šele po koncu 2. svetovne vojne. Takrat so se spremenile tudi njihove hišne številke. Kdaj točno je do tega prišlo, mi ni znano, po nekaterih ustnih informacijah naj bi se to zgodilo leta 1956. Verjetno to vsaj okvirno drži, saj je imela Svetletova kočja leta 1953 še številko 9, leta 1965 pa že številko 17. Ponovno je do sprememb prišlo v osemdesetih letih 20. stoletja, ko so v Žireh uvedli ulični sistem. Vendar pa ta zadnja sprememba ni prizadela okoliških zaselkov, pač pa le osrednji del Žirov, ki je nastal z združitvijo bivših vasi Dobračeva, Stara vas, Nova vas in Žiri. Takrat se je npr. Selo povečalo za 15 hišnih števil, ki so do tedaj sodile pod Dobračevo (Cankar 2001, str. 88).

Koliko hiš je uradno v Jarčji Dolini danes, sem ugotovila s pomočjo Interaktivnega atlasa Slovenije. Zabeleženih je 29 hišnih števil, vendar št. 19 in 28 ne obstajata. Nove hiše, ki so bile zgrajene poleg še stoječih starih domačij pri Kovaču, Mavsarju, Eniku in Selaku, so dobile samo pripono A k že obstoječi hišni številki, le nova hiša Ruparskih ima drugo številko (25) kot stara (21). Hiš, ki v članku niso

Jarčja Dolina v letih
1763–1787.
Vir: Slovenija na vojaškem
zemljevidu 1763–1787,
3. zvezek. Rajšp Vincenc
(ur.), ZRC SAZU in Arhiv
RS, 1997

omenjene, je pravzaprav le šest, pa tudi te so večinoma zgradili domačini. Eno na sedanji št. 9 je postavila Vida Lamovec, roj. Novak v bližini rojstne Kovačeve domačije, medtem ko se vse druge nahajajo v okolici Krištana in v glavnem pripadajo članom te rodbine.

Pri identifikaciji posameznih hiš sem zaradi omenjenih sprememb v hišnih številkah imela na začetku kar nekaj težav. Razrešila sem jih s pomočjo katastra. Žal so številke stavbnih parcel na digitalizirani katastrski mapi le slabo vidne, vendar sem si lahko pomagala z zaporedjem popisanih hiš v parcelnem protokolu. Parcelnih številk leta 1825 namreč niso dodeljevali naključno, pač pa njihovo zaporedje slika potek tedanjih poti, po katerih so hodili popisovalci oz. izdelovalci katastra.

Poti, ki vodijo (so vodile) v Jarčjo Dolino

Današnja cesta, ki vodi v Jarčjo Dolino, se od glavne ceste Žiri–Škofja Loka odcepi na Selu, pripelje pa nas tudi do rekreacijskega kluba Pristan pri Modrijanovcu. Po tej cesti je mogoč dostop z avtomobilom do vseh hiš v Jarčji Dolini, razen do treh. To so Muhovec, Matijevac in V peklu, do katerih se da z avtom priti samo prek mosta na spodnjem Selu, od Pintarja. S stališča današnjih prometnih povezav se zdi čudno, zakaj imajo te tri hiše številke Jarčje Doline, saj se vendar nahajajo na spodnjem Selu, sosednje hiše pa imajo hišne številke Sela. Kot bomo videli, pa je to logično z vidika nekdanjih cestnih povezav in obsega naselij. Ko so začeli vzpostavljati kataster in dodeljevati hišne številke, so Soro vzeli za ločnico med katastrskima občinama (k. o.) Ledinica in Dobračeva. V k. o. Ledinica so sodile parcele na levem bregu Sore ter naselja Ledinica in Jarčja Dolina, v k. o. Dobračeva pa parcele na desnem bregu Sore ter naselja Selo, Zabrežnik, Dobračeva in Stara vas. Selo se je med letoma 1825 in 1880 – v nasprotju z Ledinico in Jarčjo Dolino – zelo razširilo, od 7 na 21 hišnih števil. Hišno številko Sela so takrat dobile prve hiše, zgrajene na levem bregu Sore v k. o. Ledinica. Morda zaradi tega, ker so te parcele prvotno pripadale kmetijam na Selu (npr. Selo 13 – Kovač, pozneje Modrijanovc, pred tem sta tam stala mlin in žaga brez hišne številke, v lasti kmetije na Selu 2). Zdajšnja cesta v Jarčjo Dolino prečka Soro ob izlivu Jarešce in teče po njeni grapi tik ob levem bregu potoka. Takoj za mostom⁸ je na desno odcep proti Modrijanovcu na Selu, kmalu zatem sledi odcep proti Krištanu in hišam »Na frčade« v Jarčji Dolini (naprej vodi pot proti Koprivniku do Fortunca, do Ruparskih in Blaža v Jarčji Dolini, čez Pretovč pa se pride tudi na drugo stran v Sovodenjsko grapo). Pot do ostalih hiš v Jarčji Dolini vodi naravnost po grapi, takoj ko pridemo iz gozda, se razcepi na tri krake: desni vodi do Kovačeve kmetije in naprej na Picno, srednji do hiše Cveta Žaklja, levi krak pa pelje do konca doline. Na njegovem začetku stojita tik ob cesti nova hiša Vide in Milana Lamovca ter prenovljena stara Lemovčeva kajža. Na vrhu kratkega klanca, kjer je konec asfalta, se pot zravnja in odpre se nam prelep razgled na travnata pobočja doline. V celotnem »ravninskem« delu teče makadamska pot po Mavsarjevem posestvu, do njihove kmetije vodi prvi desni odcep. Temu sledi levi odcep, po katerem pridemo do Prvičana in Kovkarja, ki ležita nad osojnim pobočjem doline, kjer se svet prevesi proti Ledinici. Naravnost naprej se pot spet začne vzpenjati, ponovno pa pridemo tudi na pred kratkim položeni asfalt. Na najožjem delu doline stojita tik ob poti dve domačiji: na desni nova in

stara Enikova hiša, na levi pa Moretova. Precej strm klanec vodi do Svetleta, tam cesta ostro zavije v desno proti Selaku, kjer se konča (po kolovozu se sicer da priti do Blaža in Ruparskih, vendar slednji uporabljajo za prevoz v Žiri boljšo cesto pod pobočjem Koprivnika, v smeri proti Krištanu). Od Svetleta vodi navkreber še slaba pot do Lukačka čisto na koncu doline. Z obeh strani jo obdajajo strme senožeti, ki se še danes kosijo večidel le ročno, deloma pa so se že začele zaraščati.

Cesto po grapi Jarešce, se pravi odsek od Mavsarja do Sore, sta zgradila Jakob Poljanšek – Modrijanovc in stari Mavsar (Reven 1987, str. 122–123). Kdaj se je to zgodilo, ni omenjeno. Predvidevam, da ne pred letom 1900, ali vsaj ne veliko prej. Pod imenom Stari Mavsar je namreč mišljen Janez Peternel (1856–1929), medtem ko je bil Jakob Poljanšek rojen leta 1862, staro hišo pri Modrijanovcu je zgradil nekje med letoma 1880 in 1890, novo pa leta 1909. Reven omenja, da sta oba skrbela tudi za velik lesen most čez Soro, menda zato, da sta se lahko z lepima kočijama vozila k nedeljski maši. Tega mosta danes ni več, Soro pa je prečkal med obema Modrijanovcovima hišama, kjer je danes še ohranjen jez in kjer stoji tudi križ. Od tam je vodila stara cesta v Jarčjo Dolino prek »Frčade«. Novo cesto je verjetno želel izkoristiti tudi Gantar Franc, stari Selak, ki se je leta 1901 priženil

Svetletov Lojze Seljak s
hčerko Heleno na oslu
Čopiču, slikano leta 1955.
V ozadju je vidna cesta proti
Selaku, ki je bila tedaj še
kolovoz.
Osebni arhiv Polde Seljak

v Jarčjo Dolino s Sela. Da se mu ne bi bilo treba voziti do njenega začetka (pri Mavsarju) po ovinku mimo Davčana in Lukačka (*okol' rit' u varžat*), je poskrbel za krajšo in bolj pripravno cestno povezavo do Svetletove kočē.⁹

Kako pa se je v Jarčjo Dolino prišlo pred letom 1900? Vsekakor težje kot dandanes – poti so bile zelo slabe, bolj primerne za pešce kot za vozove, mostov čez Soro pa ni bilo – razen enega in edinega pri farni cerkvi v Žireh. Najstarejši dokument, ki priča o cestnih povezavah, je vojaški zemljevid iz časa 1763–1787, Žiri so predstavljene v 3. zvezku, sekcija 179 (Rajšp, Ficko 1997). Jarčja Dolina je vrisana na zemljevidu kot Jarzhia Dolina, pisni del je posebej ne omenja, izvemo pa za zelo slabe poti na sosednjem Mrzlem Vrh, ki niso primerne za vozove. Sodeč po načrtu, sta v Jarčjo Dolino vodili dve poti, ki sta omogočali krožen promet po dolini. Imeli sta skupen začetek na Ledinici pod cerkvijo in sta tekli po isti trasi ob reki Sori do potoka Jarešca, kjer sta se razšli in se spet srečali šele na Mrzlem vrhu.¹⁰ Edina hiša, ki ni bila dostopna po tej krožni poti, je bila hiša Na prevedki oz. Pervičan. Do nje se je prišlo po poti, ki je vodila iz vasi Ledinica po mrzliški grapi na Mrzli Vrh, odcep je bil pri hiši Mrzli Vrh 2 (Jarz, Jakca). Verjetno so obstajale tudi pešpoti med posameznimi hišami, ki pa na zemljevidu niso vrisane, torej so morale biti res slabe. Vrisovali so namreč tri kategorije poti: glavne ali deželne ceste z dvema polnima črtama (v Žireh takih poti ni, razen kratkih odsekov v vaseh Žiri in Dobračeva, je pa npr. taka cesta med Idrijo in Spodnjo Idrijo, ter od Idrije proti Ljubljani), prevozne ceste na podeželju s polno črto in vzporedno črtkano (taka je npr. pot po Poljanski dolini), pešpoti pa s pikčasto. Morda so ravno zaradi slabih poti izdelovalci zemljevida zgrešili dve hiši, ki sta takrat že obstajali, to sta Picna in Selak (Jarčja Dolina 7 in 12). Vse druge hiše so namreč vrisane in to ne le grunti (Jarčja Dolina 2, 4, 5, 10), ampak tudi kajže (Jarčja Dolina 1, 6, 8, 11 ter Koprivnik 11 – Možinetova kajža).

Odprtje mostu čez Soro na cesti Selo–Jarčja Dolina, 4. 7. 1966. Vino nataka Lojze Seljak – Svetletov, pije ga Franc Gantar – stari Selak.
Osebni arhiv Polde Seljak

Bolj ali manj iste poti so bile v veljavi tudi sto let pozneje, le da so na katastrskih mapah iz leta 1825 in 1869 vrisane vse steze, lepše pa je viden tudi njihov potek.¹¹ Nekatere poti pa so bile verjetno narejene tudi na novo, zaradi nastanka novih hiš po letu 1800. Ena taka je npr. vodila takoj za ledinško cerkvijo (iz Županovega kota oz. »Na raun«) navkreber Na Kovk in od tam do Pervičana, do katerega pa se je dalo priti z Ledinice tudi po drugi poti, in sicer po Dovcarski grapi. Povezava slednjega z Mrzliško grapo ni več vrisana, morda zato, ker hiši spadata v različni katastrski občini, lahko pa da ni bila več v uporabi. Od Pervičana se je pot spustila v dolino do Mavsarja, kjer je bilo nekakšno križišče: leva pot je vodila mimo Moreta do Svetleta, naravnost se je od Mavsarja prišlo do Mihačka, Ruparskih in na Koprivnik 36, kjer je bil priključek na zgornjo cesto, desna pot pa je od Mavsarja vodila do Kovača in naprej do Krištana – ta odsek poti omenja tudi Marija Stanonik v knjigi *Promet na Žirovskem* (1987, str. 11). Od Krištana je pot zavila navzdol do mlina in žage »Sa kotti« (danes Modrijanovc) ali pa navzgor proti Koprivniku. Do Muhovca se je dalo priti po že leta 1786 omenjeni poti s Pretovča, na katastrskih mapah pa sta vrisani še dve drugi povezavi od Krištana: ena pot je vodila tik ob Sori mimo Matijevca, druga pa nekoliko višje v bregu, mimo Paradiža.

Potek tedanjih poti nam, razen samih načrtov, odkriva tudi parcelni protokol iz leta 1825, pravzaprav zaporedje, po katerem so popisovali že obstoječe hišne številke in jim dodeljevali številke stavbnih parcel. Popisovalci so začeli svojo pot na Ledinici.¹² Nato so šli v Jarčo Dolino, morda po Dovcarski grapi, lahko pa tudi po danes že pozabljeni poti, ki je vodila do Pervičana iz Mrzliške grape. Najprej so se namreč ustavili pri Pervičanu (parcelna št. 10, 11) in na Kovku (p. št. 12, 13). Zatam so se spustili v dolino do Mavsarja (p. št. 14–7) in Kovača (p. št. 18, 19) ter nato šli mimo bajte »Na frčade« (p. št. 20) do Krištana (p. št. 21–23). Od tam so se ponovno spustili do Sore, kjer so popisali mlin in žago (p. št. 24 in 25, njun lastnik je bil doma Nasello 2). Nadaljevali so ob Sori do Kopišarja (p. št. 26, Selo 9), Matijevca (p. št. 27) in Muhovca (p. št. 28). Naslednja je na popisu Picna (p. št. 29, 30), sledi Kovačeva kovačija (p. št. 31) in hiša Koprivnik 36, ki nosi naslov Lak 36 (p. št. 32). Od tod so šli k Selaku (p. št. 33–36), sledi hišna št. 11 »Na podluskovš« (p. št. 37) ter tri Svetletove stavbe s hišno št. 10 (p. št. 38–40). Od Svetleta so se spustili po dolini navzdol proti Mavsarju, spotoma pa so popisali še Svetletovo (p. št. 41) in Mavsarjevo bajto (p. št. 42) ter Moretovo hišo (p. št. 43).

Skoraj vse nekdanje poti danes še uporabljamo, resda večidel le kot pešpoti in gozdne poti (nekatero lahko služijo tudi kot obvoznice, vendar le v skrajni sili). Tudi v preteklosti so najbrž služile kot pešpoti, vse zagotovo niso bile prevozne z vozovi. Kakšne so bile prometne razmere in prometna sredstva v Žireh še dobrih 100 let nazaj, namreč izvemo iz knjige Marije Stanonik (1987). Glavna delovna sila na kmetih je bil človek, še posebej je to veljalo za hribovske kraje. Za spravilo sena in listja za steljo so uporabljali koše in listnike. Večje količine sena so po strmih senožetih vlekli z vejami, po ravnem pa z »revnimi hribovskimi vozički«, ki so jih lahko vlekli in potiskali kar sami. Kot vprežno živino so uporabljali vole, včasih tudi krave, in to predvsem za oranje. Les so spravljali pozimi, v strmini po drčah, po ravnem pa s sanmi. Po opravkih v Žiri in druge bolj oddaljene kraje so Jarečani šli peš. Potočnik se spominja, da se je včasih hodilo *»samo peš na ne vem kakšne daljave, brez potrebe nikamor, razen na božje poti; kvečjemu s konjem se je kdo*

kam peljal«. Iz Jarčje Doline v Žiri pred letom 1900 verjetno nihče, tudi če je imel konje. Poleg slabih cest je namreč obstajal še en velik problem: kako priti z levega brega Sore na desnega. Mostov čez Soro namreč ni bilo, razen enega pri cerkvi v starih Žireh, ki je vrisan že na vojaškem zemljevidu. Od tam je vodila pot na Ledinico po levem bregu Sore pod pobočjem Žirka, kot pešpot je uporabna še danes. Na Ledinico se je dalo priti tudi z Dobračeve, vendar le peš. Mosta na Ledinici še ni bilo, vsaj na zemljevidu ni vrisan. Mrovlje (1980, str. 69) omenja, da je bil most postavljen v začetku 20. stoletja, pred tem pa se je Soro dalo prečkati na dva načina: prek plitvine na Ledinici pri Muhovcu ali pa preko plitvine na Selu, kjer je bila včasih Kodrnova brv. Glede na potek ceste Dobračeva–Ledinica pa se zdi možno, da bi že leta 1770 ali celo pred tem lahko obstajala brv za pešce, ki jo omenja Jernej Lenček slabih sto let zatem kot slaboten most (Stanonik 87, str. 18). Ta sicer resda ni omogočal prečkanja Sore z vozovi, saj so še do nedavna na tem mestu vozili seno samotež čez vodo. Prišel bi pa zelo prav ob opravkih, ki so jih imeli ljudje v cerkvi na Ledinici, saj so pod to podružnico spadali tudi zaselki na nasprotnem bregu Sore – Selo, Zabrežnik, Žirovski Vrh, Stara vas in Nova vas.

Pomanjkanje mostov je razvidno tudi iz katastrskih načrtov, kjer do leta 1869 še vedno ni vrisan noben most čez Soro nižje od Žirov, je pa zato omenjen brod. Ta se je nahajal na spodnjem Selu, kjer je cesta v smeri proti Škofji Loki prešla z desnega brega Sore na levi. Na mapi k. o. Ledinica iz leta 1825 je označen z imenom Srouen-skijbrot (verjetno srenski brod), na mapi k. o. Dobračeva pa kot Korizstiy Prutt. Hiš na spodnjem Selu takrat še ni bilo, v bližini je tako na vojaškem zemljevidu kot na obeh katastrskih mapah vrisana samo hiša pri Muhovcu, ki pa ne stoji ob Sori, ampak višje v bregu in s ceste ni vidna. Od nje pa je vodila pot do broda, tako da se je v Jarčjo Dolino dalo priti tudi iz te smeri in ne samo iz Žirov. Leta 1869 pa je ob brodu že stala hiša pri Pintarju (Selo 12), za katero je v SA ohranjeno še prvotno hišno ime Konjski brod. Verjetno je bil brod preimenovan iz Srenskega v Konjskega, ker bilo največ prometa prav s konji. V Žireh se je konj začel splošneje uporabljati sicer šele po prvi svetovni vojni, pred tem je veljal za prestižno žival. Imeli so ga le na premožnih domačijah, pa še to navadno samo po enega, le redko dva (Stanonik 1987, str. 46). Iz Konjskega broda se je bržkone kot predmet šale razvilo hišno ime Kobilar, ki ga za to hišo poleg imena Pintar omenja Stanonikova (2005, str. 57). Uvršča ga k ledinskim imenom, ker se ji zdi verjetneje, da izraz »kobila« označuje preval, ne pa živali. Danes stoji na tem mestu betonski most, znan tudi kot Peklarjev most po hišnem imenu bližnje hiše V peklu. Branko Mlinar (1988, str. 194) se še spominja, da je bila pred zadnjo vojno in še dolgo po njej tu le brv, z vozmi pa so vozili po kolovozu ob brvi in bredli čez vodo na drugo stran

Hišna imena

V temle odstavku bi na kratko povzela značilnosti hišnih imen, ki so podrobneje razložena v nadaljevanju pri opisu posameznih hiš.

Hišna imena v Jarčji Dolini so praviloma stara. Čeprav so prvič omenjena šele v abecednem seznamu reambulančnega katastra leta 1869 in v Status animarumu leta 1880, pa nekatera dejstva nakazujejo, da znajo biti vsaj sto let starejša. Prvi vir, ki kaže na to, je katastrski načrt iz leta 1825. Na mapi k. o. Ledinica sta sicer vpi-

sani samo dve hišni imeni, Per Muchauz in Per Pizen, medtem ko so Svetletove in Mavsarjeve senožeti označene s priimkom gospodarjev Per Sellaki in Per Kausitch. Kljub temu se mi zdi logično, da so tudi ostala hišna imena že obstajala, čeprav niso vpisana. Vse namreč kaže, da je bila odločitev o vpisovanju hišnih imen odvisna predvsem od izdelovalca načrta. Na mapi sosednje k. o. Koprivnik so namreč vpisana vsa hišna imena obstoječih hiš, navedla bom samo tista, ki se nahajajo v bližini Jarčje Doline. To so Peleschan, Schakelz in Wirze na Mrzlem Vrh ter Moschina, Metescha, Witetz, Lenard, Pretoutz, Schust in Polanz v Koprivniku. Vsa ta hišna imena obstajajo pri hišah še danes (Pelehan, Žakelc, Berce, Možina, Metež, Vidic, Lenarč, Pretovč, Žust), le hišno ime Polanc se je spremenilo v Fortunc. Drugi vir, ki kaže na starost nekaterih hišnih imen, so mrliške in rojstne knjige. V njih se leta 1784 in 1785 omenjata imeni Svetle in Muhovec. Mavsarja zasledimo celo prej, že daljnega leta 1749, vendar bi v tem primeru lahko šlo tudi za oznako poklica oz. dejavnosti. Tretji vir so cerkveni urbarji žirovske župnije. V njih so z letom 1786 zapisana hišna imena (vulgo) štirih hiš, vendar pa med njimi ni nobene iz Jarčje Doline. Urbar podružnične cerkve na Ledinici omenja samo hišno ime Metesh za Koprivnik 4, urbar p. c. na Goropekah imeni Shkerjanz in Mataiz za Žirovski Vrh 17 in 19, urbar p. c. na Dobračevi pa hišno ime Petelin za Žirovski Vrh 48. Kaj hišna imena označujejo, kako so se spreminjala in zakaj? Lahko bi rekli, da sta v najširšem smislu kategoriji hišnih imen samo dve, hišno ime označuje bodisi gospodarja ali pa stavbo kot tako.

Hišna imena gruntov v vseh primerih označujejo njegovega gospodarja. V Jarčji Dolini je bilo pet gruntov, oziroma sedem, če prištejemo še dva tretjinska grunta nekoliko manjšega obsega. Dva sta dobila hišno ime po priimku gospodarja (Krištan, Selak), pet pa po njegovi dejavnosti ali posebnosti (Mavsar, Kovač, Mu-

Kosci pri Svetletu leta 1956 ali 1957.

Z leve proti desni: Zdravko Pišlar – Enikov (1933–2001), Jože Seljak – Moretov (1936), k Svetletu priženjeni Jakob Kristan – Moretov (1903–1965), Janez Kristan – Lukačkov (1928) in Lojze Seljak – Svetletov (1925–1991), spredaj sedi mladi Zdravko Pišlar – Enikov (1953).

Osební arhiv Polde Seljak

hovec, Picna, Svetle). Vsa ta imena izvirajo izpred leta 1800 in se do danes niso spremenila, tudi če se je zamenjal lastnik. Le trije grunti so namreč danes še vedno v lasti potomcev prvega gospodarja (Svetle, Muhovec in zdaj zapuščena Picna), morda tudi še Krištan, pri Mavsarju in Kovaču sta se izmenjali dve rodbini, pri Selaku pa kar pet.

V nasprotju z grunti so hišna imena kajž navadno označevala stavbo kot tako, bodisi njeno lokacijo ali pa namembnost. Pri večini se je hišno ime sčasoma spremenilo. Sprememba je navadno povezana s spremembo lastništva, novo ime pa vedno označuje gospodarja.

Leta 1880 je bilo v dolini 14 kajž s številko Jarčje Doline, vse razen dveh so stale že leta 1825, nekatere pa že pred tem. Devet kajž je imelo že od začetka stalne prebivalce, ki so bili tudi njihovi lastniki. Vendar sta se le dve imenovali po gospodarju, in sicer po priimku (More, Mravle), pri preostalih sedmih pa je ime označevalo lokacijo hiše (Na prevedki, Na ravni, Na frčade, Na Kovku, Za vodo, V peklu, Na mlakah). Hiše »Na frčade« danes ni več, je pa ohranjeno ledinsko ime. Preostalih osem hiš še stoji: štiri imajo še vedno tudi ista hišna imena, preostale štiri pa so ob zamenjavi lastnika dobile novo ime – dve po osebnem imenu novega gospodarja (Mihač, Matijevc), ena po priimku (Lemovec), pri četrti pa je prvotno ledinsko ime nadomestilo novo ledinsko ime. To je izjemen primer, ki kaže, da gre za dve različni hiši. Dejansko je bila prva hiša »Na mlakah« podrta, na isti parceli pa je bila zgrajena nova hiša »V rupah«. Poleg že omenjenih devetih kajž je bilo v dolini še pet kajž oz. bajt, ki so pripadale gruntom in niso imele stalnih prebivalcev. Te so se imenovali po namembnosti (V koči, V štali, dve Mavsarjevi bajti in ena Kovačeva). Dve sta se podrli, preostale tri pa so ob zamenjavi lastništva dobile nova imena: Lukačk po osebnem imenu gospodarja, Svetle in Enikov pa po njegovem hišnem imenu.

Zanimiv primer predstavlja Svetletov grunt, ki je bil v letih 1879–80 razprodan. Hišno ime je bilo Svetle, ob prodaji pa je obsegal glavno hišo, hlev in gospodarsko poslopje (te tri stavbe so stale blizu skupaj in so imele hišno številko 10) ter kočo s številko 9, ki je stala nižje v dolini. Grunt ni bil prodan v celoti, ampak je razpadel na tri dele. Polovico zemljišča, glavno hišo in gospodarsko poslopje je kupil Jakob Tolar, ki je prišel iz Davče. Hišno ime glavne hiše, ki je danes ni več, se je zato spremenilo v Davčan. Druga polovica grunta je ostala v lasti Svetletovih, razdelila sta si jo brata Jožef in Luka Selak. Dotedanji gospodar Jožef se je preselil v svojo kočo na št. 9 in nanjo prenesel tudi hišno ime grunta Svetle. Njegov mlajši brat Luka pa se je preselil v hlev, ki je takrat dobil hišno številko 11 in hišno ime Lukačk po njegovem krstnem imenu.

Opis posameznih hiš in vrstni red njihovih prebivalcev

Zaradi lažjega razumevanja bi na začetku razložila, po kakšnem sistemu so opisane hiše. V naslovu je navedena stara hišna številka (v oklepaju današnja), medtem ko je s hišnim imenom prav nasprotno – na prvem mestu je navedeno današnje, v oklepaju pa preostala od najstarejšega do najmlajšega. V prvem odstavku (U:) so napisani lastniki hiš od leta 1786 do 1851, kakor so zapisani v urbarju podružnične cerkve sv. Ane na Ledinici. Podatki v drugem odstavku (FK:) se nanašajo na

franciscejski kataster iz leta 1825, tretji odstavek (RK:) pa vključuje podatke iz reambulančnega katastra leta 1869. Ko navajam številke parcel po FK, so nekatere med njimi prečrtane – te parcelne številke v RK ne obstajajo več, verjetno zaradi združitve parcel. Pri obeh katastrih uporabljam še dve kratlici, ki se nanašata na parcelni protokol (PP) in abecedni seznam lastnikov (AB). Podatkom o lastnikih hiš ter o površini stavbnih in zemljiških parcel sledi četrti odstavek, ki je najbolj obsežen. V njem skušam ugotoviti, kdo vse je v hišah živel oz. kako so se menjavali njihovi prebivalci. Te podatke sem dobila iz krstnih, poročnih in mrliških knjig žirovske fare ter iz Status animarum (SA). Na koncu pa sledi še odstavek o izvoru hišnega imena.

Kako velike so bile pravzaprav kmetije? Na voljo imam le podatke iz RK, ki segajo v leto 1869 in vključujejo tudi popravke do leta 1882. V AB RK je namreč ob imenu lastnika vpisana tudi skupna površina zemljiških parcel, medtem ko v AB FK leta 1825 ta praksa še ni bila uveljavljena. Največji kmet in edini zemljak v Jarčji Dolini je bil Mavsar na hišni št. 2. Imel je 77 ha zemlje, čisti donos kmetije pa je bil ocenjen na dobrih 165 goldinarjev. V kategorijo polovičnih ali tretjinskih zemljakov bi lahko uvrstili štiri kmetije, ki so imele med 18 in 25 ha zemlje: največji donos je imel Kovač, in sicer 65 goldinarjev (verjetno so k temu pripomogli dohodki od kovačije), sledijo pa Krištan, Selak in Picna s 44, 36 in 32 goldinarji donosa. Po površini zemljišč je v to kategorijo včasih spadal tudi Svetletov grunt, ki pa je bil leta 1880 razdeljen na tri manjše kmetije, ki so imele od 8 do 12 ha zemlje in donos med 16 in 21 goldinarji: to so bili Davčan, Svetle in Lukačk. Približno enake velikosti sta bili tudi kmetiji Muhovec in Pervičan: prva je imela dobrih 12 ha in 13 goldinarjev donosa, druga pa slabih 7 ha in 11 goldinarjev donosa. Nekaj zemlje, ki je donašala dobrih osem goldinarjev, sta imela tudi Mihačk in Matijevac, 4,8 oziroma 2,8 ha. Kajžarji More, Ruparsk in Ferčadenk so imeli po en dober hektar zemljišč ter donos med 2,6 in 5,8 goldinarji, V peklu in Na kovku pa le pol hektara in nekaj več kot en goldinar donosa. Med preostalimi štirimi bajtami sta imeli kanček zemlje le dve: Mavsarjeva (kasnejši Eniko) 17 arov, Lemovec pa pet arov, kar je prinašalo skromnih 86 in 22 krajcarjev letnega donosa. Mavsarjeva in Kovačeva bajta na hišnih številkah 18 in 19 nista imeli zemljiških parcel.

Kot že rečeno, podatkov o površini zemljišč leta 1825 nimam. Verjetno pa stanje ni bilo bistveno drugačno, če seveda izvzamemo Svetletov grunt, ki takrat še ni bil razprodan. Številke zemljiških parcel pri posameznih hišah so leta 1869 v glavnem iste, kot so bile že leta 1825. Le kmetije so bile nekoliko večje, kajže pa so imele manj zemlje. Med letoma 1825 in 1869 so namreč nekatere parcele večjih kmetij prešle v last sosedov kajžarjev.

Kdo so bili glavni posestniki leta 1800, pa izvemo tudi iz majhnega zvezka, ki ga hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani. Gre za Urbar in inventar župne cerkve 1792–1802, v katerem je zapisan sedežni red, posebej za moške (*Ordo sellarum*) in ženske (*Sella feminarum*) – bolj ugledne družine so imele namreč v cerkvi zakupljene stalne sedeže za gospodarja in gospodinjo, revnejši pa so morali med mašo navadno stati. V tej knjižici so omenjene štiri rodbine iz Jarčje Doline, Mavsar (*Jacobus Kautschitsch*, *Catharina Kautshitsh*), Kovač (*Laurentius Peternel*, *Nesha Peternell*), Svetle (*Antonius Sellack*, *Hellena Sellakin*) in Selak (*Josephus Sellack*, *Nescha Sellack*).

Jarčja Dolina 1 (zdaj 12): Prvičan (Na previdki, Previtšen, Pervičan)

U: Georg Kerschnick, Matheus Kautschish, Jakob Mroule, Jakob Kershiszhnik.

FK: Mraule Iacobe (AB) oz. Mraule Antonio (PP). Posestvo je obsegalo 11 zemljiških parcel (št. 185, 186, 188, 195, 243, 244, 272–276) in dve stavbni (št. 10 in 11). Na parceli 10 je stal hlev (75 m²), na 11 pa majhna hiša (91 m²). Zanimivo je, da v PP kot lastnik ni vpisan Jakob, ampak Anton – mogoče gre za napako popisovalca, ker v ostalih virih nisem zasledila nobenega Antona, ampak samo Jakoba.

RK: Keržišnik Jakob /Previtšen/, $\frac{1}{4}$ zemljak. devet zemljiških parcel (štiri njive, trije travniki, dva pašnika), skupna površina 6,74 ha. Številke parcel so iste kot leta 1825, le da manjka gozd 272, katerega del je po novem v lasti Janeza Bogataja – Šinkovca z Ledinice 1, drugi del pa v lasti Janeza Peternela – Mavsarja iz Jarčje Doline 2. Stojita tudi še obe stavbi v enaki izmeri kot leta 1825, le da ima parcelna številka hiše po novem poddelilko 10/2 (p. št. 10/1 pa pripada hiši površine 250 m² na naslovu Ledinica 5, Johann Selak – tj. Ratačan).

Podatkov o prvem lastniku po urbarju, **Juriju Kržišniku**, nimam veliko. Vem le, da je bil poročen z Marjeto in da se jima je v tej hiši novembra 1776 rodila hči Špela. Rojen je torej moral biti pred letom 1755. Morda je bil to prav tisti Jurij (roj. ok. 1750, u. 1815), ki je bil pozneje poročen s Heleno, njegov sin Anton pa je postal gospodar pri Krištanu. Lahko pa bi bil to seveda tudi kak drug Jurij. Eden je bil rojen okrog leta 1730 in je umrl v tej hiši dne 13. 1. 1780 v starosti 50 let, vendar pa ta ne bi mogel biti vpisan kot lastnik hiše še šest let po smrti.

Deset let pozneje, leta 1787, sta tu že živela novi gospodar **Matevž Kavčič** (roj. ok. 1766, u. 1836) in njegova žena **Neža Kržišnik** (roj. ok. 1770, u. 1831). Vzela

Dovce. Levo Prvičan (Jarčja Dolina), desno pri Matevžu (Ledinica), posneto 6. 5. 2007

sta se februarja 1787, ženin je v času poroke stanoval na Mrzlem Vrhu 8, nevesta pa na Ledinici (po priimku sodeč je bila verjetno sorodnica prejšnjega gospodarja Jurija Kržišnika, hči ali mogoče mlajša sestra). Rodilo se jima je najmanj deset otrok: Marija (1787), Neža (1788, por. 1816 Reven v Jarčjo Dolino 7), Blaž (1792, por. 1815 Marijo Primožič, gostujeta v Jarčji Dolini 8 in 9), Marija (1794), Marija (1795), Jera (1798, naslednica), Jurij (1801–1801), Janez (1804–1805), Marija (1806) in Janez (1810). Doma je ostala hči **Jera Kavčič** (1798–?), ki je leta 1821 za moža vzela **Jakoba Mrovleta** iz Podlaniša 1 (1803–?, sin Valentina Mrovleta in Urše Dolinar). Imela sta osem otrok: Jožefa (1822), Mico (1824–1825), Marijo (1826, roj. na št. 8), Uršo (1828–1829), Blaža (1831), Andreja (1834) ter dvojčka Valentina in Polono (1837, roj. na št. 3, Valentin je marca istega leta tam tudi umrl). Leta 1834 je bila hiša še v lasti Mrovletovih, v naslednjih petih letih pa je prišlo do zamenjave prebivalcev. Starša Jera in Jakob Mrovle nista umrla v Jarčji Dolini, pa tudi otroci niso več živeli tu. Priimek Mrovle se sicer sočasno pojavlja v Jarčji Dolini 17, vendar gre za drugo družino.

Hiša je kupil **Jakob Kržišnik** (1819–1900), ki je bil doma v sosednji hiši št. 15, Na Kovku. V SA je označen kot odstopnik, ker je rojstno hišo podedoval njegov mlajši brat Janez. Povod za selitev je bila najbrž Jakobova poroka, leta 1839 se je oženil z Mino Kavčič (1821–1900). Potreben denar za nakup hiše je verjetno prišel iz nevestine dote, saj je bila Mina doma na največji kmetiji v dolini, pri Mavsarju. Jakob in Mina sta imela osem otrok, dva sinova in šest hčera. Sin Valentin (1844–1866) je umrl za astmo, Franc (1847) se je odselil v faro sv. Volbenka, Reza (1845) se je poročila na Selo, Marjana (1849) v Cerkno, Marija (1842), Mina (1851) in Katarina (1854) pa v Poljansko dolino. Doma je ostala najmlajša hči **Helena Kržišnik** (1858–1917), ki se je poročila z Jožefom Erzenom (1859–1951) iz Žirovskega Vrha 9. Imela sta pet otrok. Janez (1887–1887), Marija (1891–1896) in Rudolf (1894–1896) so umrli že v otroštvu, Jernej (1895–1915) pa je padel v Galiciji. Posestvo je nasledila edina preživela potomka, najmlajša **Marjana Eržen** (1897–1974). Leta 1920 je omožila Franca Berčiča (1897–1968) iz Koprivnika 36 (zdaj Jarčja Dolina, Blaž). Istega leta se je drugič poročil tudi njen ovdoveli 61-letni oče in se odselil na ženin dom v Jarčjo Dolino 16, k Matijevcu. Marjana in Franc Berčič sta imela pet otrok. Ernest (1923–1923) je kmalu po rojstvu umrl, Danijela (1920) in Evlalija (1930) sta se poročili v Kranju, Donat (1925) pa je oženil Vido Ovsenk iz Stare vasi 5. Doma je ostal najmlajši Rajmund oz. **Roman Berčič** (1940), tu pa živi tudi njegova hči Smiljana z družino.

Hiša je v lasti rodbine sedanjih lastnikov od leta 1840 dalje, se pravi 170 let. Roman Berčič je pravnuk Jakoba Kržišnika s Kovka, ki je po rodu izviral iz rodbine Kržišnikov iz Koprivnika 13 (hišno ime Kržišnik, po urbarju je bil prvi lastnik leta 1786 Simon Kržišnik, to je bil Jakobov praded). Prvi gospodarji hiše leta 1786 so se sicer tudi pisali Kržišnik, vendar gre za drugo rodbino, ki izvira z Ledinice 5.¹³ Sorodstvenih povezav med rodbinama Kržišnik iz Koprivnika in z Ledinice do zdaj nisem odkrila. Če obstajajo, segajo v čas pred letom 1786. So pa zelo verjetne, saj vse kaže, da je bil v žirovski fari leta 1786 priimek omejen le na to področje. Pojavlja se samo v urbarju podružnične cerkve na Ledinici, in sicer pri že omenjenih treh hišah v Jarčji Dolini 1, na Ledinici 5 in v Koprivniku 13, poleg tega pa še v Žirovskem Vrhu 37 in 38 (v SA sta za ti dve hiši omenjeni hišni imeni Bercek

in Boštjanec). V urbarjih preostalih podružničnih cerkva ga ne najdemo, verjetno pa tudi ne v samih Žireh (urbarja farne cerkve sicer še nisem pregledala, vendar v seznamu lastnikov parcel v k. o. Žiri leta 1825 ni nobenega Kržišnika).

Marija Stanonik (2005, str. 42) omenja dve možni razlagi za nastanek hišnega imena Pervičan. Po eni naj bi ime izhajalo iz tega, da je lastnik prvi prišel v Jarčjo Dolino, kar pa ne drži. Resda je hiša leta 1770 dobila številko 1, vendar je takrat stalo v Jarčji Dolini 17 hiš, od tega pet gruntov. Logično bi bilo, če bi se tako ime nanašalo na prvi izkrčen grunt, ne pa na kajžo. Poleg tega Pervičan ni izvirno hišno ime, ampak moramo izhajati iz najstarejše oblike imena Na previdki. Podobno, vendar že popačeno ime omenja druga razlaga, po kateri naj bi bil oče od Prvičena doma na Pr' Vidk'. Tudi to ne bo držalo, ker je hišno ime vezano na hišo, ta pa se je dedovala po ženski liniji. Po mojem mnenju hišno ime Na previdki označuje lokacijo hiše. Gre za ledinsko ime (na kar opozarja tudi predlog »na«), ki je povezano z besedo »videti« ali pa »prevesiti«. Hiša namreč dejansko stoji na razgledni točki, na vrhu prelaza z Ledinice v Jarčjo Dolino, kjer se pot prevesi, iz nje pa je tudi lep pogled na obe strani.

Jarčja Dolina 2 (zdaj 13): Mavsar (Maussar, Mauser)

U: Jacob Kautschitsch, Joseph, Johann Peternell.

FK: Kausitch Guiseppe. To je bila največja kmetija v Jarčji Dolini, saj je obsegala kar 52 zemljiških parcel (št. 408, 176, 483, 489, 277, 278, 279, 280, 281, 282–287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309–314, 315, 316–319, 321, 323–326, 327, 328, 343, 344) in 5 stavbnih (št. 14, 15, 16, 17, 42). Tri stavbe so imele hišno številko 2: hiša (p. 16 – 216 m²), hlev (p. 17 – 282 m²) in bajta (p. 15 – 95 m²), dve bajti pa svoji hišni številki 17 (p. 14 – 60 m²) in 8 (p. 42 – 48 m²).

Mavsarjeva domačija.
Osebni arhiv Polde Seljak,
slikal Lojze Seljak v letih
1950–1960.

RK: Peternel Janes /Mauser/, zemljak. 39 zemljiških parcel (14 njiv, 11 travnikov, 9 pašnikov, pet gozdov), skupna površina 78,10 ha. V primerjavi z letom 1825 manjkajo štiri parcele (pašnik št. 310 in njiva št. 311 sta po novem v lasti Miha Pišlarja iz Jarčje Doline 3, travnik št. 297 ima Lovre Novak iz Jarčje Doline 4, njivo št. 344/2 pa Ferlan iz Jarčje Doline 14), dodana pa je Moretova parcela št. 320. Še vedno obstaja tudi vseh pet stavb, le da je parcelna številka hleva dobila poddelilko 17/1, bajta na parceli 15 pa svojo hišno št. 18.

Grunt je bil v lasti Kavčičev verjetno že pred letom 1786, mogoče celo že leta 1748 oz. 1743. Na to lahko sklepamo po vpisu poroke februarja 1748, ko je Štefan Kavčič od sv. Ane vzel za ženo Magdaleno, hčer Matije Jereba od sv. Katarine. Čeprav naslovi še niso omenjeni, pa bi takrat že lahko živel v Jarčji Dolini. Njegovi poročni priči sta bila namreč Gašper in Boštjan Selak, ki sta bila v tem času posestnika v Jarčji Dolini 12 in 10. Vse kaže, da je bilo Štefanovemu očetu ime Janez, ker se je leta 1743 iz te hiše k Selaku v Jarčjo Dolino 12 poročila Neža, hči Janeza Kavčiča, ki bi po letih lahko bila Štefanova sestra. Prvi znani lastnik **Štefan Kavčič** (ok. 1723–1795) je dočakal 81 let, žena Magdalena Jereb (ok. 1716–1786) pa 70. Oba sta umrla v tej hiši. Po ženini smrti se je Štefan še dvakrat poročil, takrat je bil star že 66 oz. 68 let. Leta 1789 se je oženil s 40-letno Marušo Pivk iz Podklanca, ki je umrla dobro leto zatem v Jarčji Dolini 5. Tretja žena, s katero se je poročil leta 1791, pa je bila 45-letna Ema Mlinar iz Jarčje Doline. Verjetno je bila to Muhov-

Poroka Golobovega Luka (mislim, da bi bil to lahko sin Lovrenca Goloba in Marije Podobnik iz Koprivnika 15) in Blažve Jerce (domnevno se je pisala Berčič, doma pa je bila iz Koprivnika 36 oz. iz Jarčje Doline 13), pri Mavsarju leta 1926 ali 1928. Po pripovedovanju Jožeta Peternelja – Mavsarja so na sliki skoraj vsi, ki so delali pri Mavsarju, fotografija pa je bila posneta z namenom, da bi se ženin in nevesta tudi po odhodu v Francijo spominjala Jarčje Doline. Levo sedi stari Mavsar Janez Peternel (1856–1929), ob njem ženinov oče Golob, za njim stoji Moretov Jakob Kristan (1903–1965). Levo od starega Mavsarja stoji njegov sin in naslednik Rudolf Peternel (1899–1956), za hlačnico se ga drži eden od njegovih otrok, prvorojenka Ana (1922) ali pa drugorojeni Franc (1924). Levo ob Rudolfu najbrž stoji njegova žena Ana, ki v naročju pestuje bodisi Franca (1924) ali pa Jožeta (1927), odvisno od tega, kdaj je bila slika posneta. Osebni arhiv Jožeta Peternelja – Mavsarja

cova Ema iz Jarče Doline 6, vdova po Luki Mlinarju. Koliko otrok je imel Štefan Kavčič, ne bi vedela povedati. Za zdaj sem v knjigah zasledila šele dva, Valentina (roj. ok. 1754, u. 18. 9. 1769) in Gašperja, ki se je rodil malo pred silvestrovim, 28. 12. 1749. Glede na to, da so bile včasih družine zelo številne, je zagotovo imel več otrok, eden od njih pa je podedoval posestvo.

Morda je bil Štefanov potomec naslednji gospodar, **Jakob Kavčič** (ok. 1761–1842, umrl je na novega leta dan v starosti 79 let in pet mesecev) ali pa njegova žena Katarina (ok. 1765–1805). Poročila sta se pred letom 1784, zato ne vemo njenega priimka (poročne knjige za to obdobje niso ohranjene). Ob rojstvu otrok je omenjena samo kot Katarina ali Katarina Kavčičin. Ker so navadno pri materi navajali dekliški priimek, se je skoraj zagotovo tudi pred poroko pisala Kavčič. Jakob in Katarina sta imela sedem otrok: Jožefa (1784, naslednik), Jero (1786, po poroki gospodinja pri Krištanu), Marijo (1789–1789), Marijo (1790), Blaža (1793–1842, umrl v Jarči Dolini 9), Jakoba (1795–1828, glej Jarča Dolina 3) in Marušo (1797, leta 1816 je poročila Martina Pivka s Fužin, ki je v času poroke bival na Dobračevi 3). Po smrti žene Katarine se je gospodar Jakob leta 1806 ponovno oženil s 45-letno Marijo Albreht (ok. 1760–1837) iz Sovre, otrok nista imela.

Kosci in grabljice pri malici na Mavsarjevi senožeti leta 1940.

Od leve proti desni: spredaj levo sedita Polde Klemenčič – Ruparsk (1913–2001) in Franc Gantar – stari Selak (1876–1976); za njima sedijo Franca Klemenčič, roj. Filipič – Ruparska (1918–1993), Franca Filipič – Matevževa iz Dovc, Franc Tolar – Davški (1908–1945), Anica Peternel – Mavsarjeva (1922) in Rozalka Seljak – Moretova (1912–1993), klečita pa Jakob Kristan – Moretov (1903–1965) in Lojze Gantar – mladi Selak (1910–1985). Zadaj stojijo: na levi pet izmed šestih Mavsarjevih otrok, verjetno Albin (1933), Jože (1927), Ernest (1934), Silvo (1930) ali Adolf (1928) in Franc (1924), Janez Justin – Blažev (1925), Katra Kristan – Moretova (1905), Janez Guzelj – Molidrovč (1895–1963), Mavsarjeva dekla Franca Gregorač. Osebni arhiv Jožeta Peternelja – Mausarja, ki je tudi identificiral ljudi na fotografiji.

Posestvo je prevzel najstarejši Jakobov sin, **Jožef Kavčič** (1784–1853), poročen z Marijo Peternel iz Nove Oselice (ok. 1787–1858). Imela sta enajst otrok: Barbaro (1807), Matija (1809, por. 1843 z Barbaro Bogataj z Dobračeve 5), Uršo (1811, por. 1834 s Petrom Mravletom iz Podlaniša 1), Janeza (1813–1813), Janeza (1814–1814), Marijo (1815, por. 1839 s Francem Lamprehtom iz Žirovskega Vrha 11), Miha (1817–1818), Janeza (1819, naslednik), Mino (1821, por. 1839 z Jakobom Kržišnikom iz Jarčje Doline 1), Lucijo (1823) in Antona (1826–1917, por. 1860 z Jero Polenšek iz Nove vasi 14 – njen oče Jakob je bil rojen 1800 v Jarčji Dolini 6 pri Muhovcu). Za naslednika je bil določen **Janez Kavčič** (1819–?), ki se je leta 1837 poročil s Polono Sedej (1821–1886) iz Zavrata. Imela sta devet otrok (glej Jarčja Dolina 8). Prvih pet je bilo rojenih na hišni številki 2, zadnji štirje pa na hišni številki 8. Zakaj? Ker so kmetijo okrog leta 1848 prodali in se preselili v svojo bajto na št. 8, ki so si jo izgovorili za preužitek. Tam so umrli tudi Janezovi starši in žena. Grunt je prešel v druge roke, kupil ga je **Janez Peternel** (1823–1892) iz Poljan, ki se je leta 1847 poročil z Marjano Bogataj (1828–1888), ravno tako iz Poljan. Nova lastnika sta imela osem otrok, vsi so bili rojeni že v tej hiši, sledili pa so si takole: Marjana (1848, por. 1869 z Andrejem Jezerškom iz Nove Oselice 4), Marija (1851, po poroki gospodinja v Jarčji Dolini 4), Jakob (1854–1884), Janez (1856, naslednik), Anton (1859, por. v Gornjo Dobravo), Katarina (1862–1873), Jožef (1865, por. v Volčo), Franca (1872, por. na Trebijo).

Kmetijo je prevzel sin **Janez Peternel** (1856–1929). Leta 1878 se je poročil s Katarino Kavčič (1856–1891), ki mu je rodila šest otrok. Preživela je samo Marija (1882, por. 1901 Gantar na Selo 7), preostali otroci so umrli v otroštvu: Franca (1881–1881), Ivana (1884–1890), Janez (1886–1887), Franc (1888–1889) in Marjana (1890–1902). Po smrti prve žene se je Janez leta 1892 poročil z Marijo Jenko (1863–19??) iz Todraža, s katero je imel sedem otrok: Pavla (1894–1894), Filipa (1895–1895), Frančiško (1897), Rudolfa (1899, naslednik), Alojzijo (1901–1902), nečitljivo ime (1904) in Marjano (1906).

Kosci in grabljice na malici, verjetno pri Mavsarju leta 1946.

Na sredini slike v črni obleki je Mavsarjeva Ana Peternel (1922), desno od nje sta njena najmlajša brata, dvojčka Janez in Lojze (1942), sledita neznano dekle in Moretova Ivana Kristan (1902–1980) z belo ruto. V zadnji vrsti so najbrž Mavsarjevi fantje, moški s kapo pa je Janez Guzelj – Molidrovc (1895–1963). Skrajno levo sedi Mihačkov Zdravko Pišlar (1933–2001), za njim desno pa Svetletov Lojze Seljak (1925–1991), ki se je že vrnil iz vojske. Osebni arhiv Polde Seljak, ljudi je identificiral Jože Peternelj – Mausar.

Doma je ostal **Rudolf Peternel** (1899–1956), leta 1920 se je poročil z Ano Lazar (1899–1945) iz Izgorij 3. V dvajsetih letih zakona se jima je rodilo deset otrok: Ana (1922, por. 1947 z Bogomirjem Grošljem s Sela 13), Janez (1923–1923), Franc (1924–1945), Jože (1927, por. 1951 z Ano Bogataj iz Stare vasi 34), Adolf (1928, naslednik), Silverij (1930–2007, por. 1958), Albin (1933), Ernest (1934–2000) ter dvojčka Alojz (1942–1993) in Janez (1942).

Kmetijo je prevzel **Adolf Peternel**, leta 1951 se je oženil s Frančiško Frelih iz Goroppek 2. Imata pet otrok: Adolfa (1952), Fani (1954), Marjana (1957), Majdo (1960) in Nadjo.

Kot vidimo, sta v hiši živeli dve rodbini, ki nista bili v sorodu, vsaj v bližnjem ne. Najprej štiri generacije Kavčičev, od leta 1848 dalje pa Peterneli iz Poljan. Sedanji gospodar Adolf Peternel je pravnuk novega lastnika Janeza Peternela. V dolini ni ostal samo Adolf, pač pa tudi njegova sestra Ana, saj njeni potomci živijo v neposredni bližini (glej Jarčja Dolina 18). Drugi sorojenci so odšli od doma, Silvo in Albin celo v Kanado. Na Dobračevi si je ustvaril dom Jože Peternelj – Mavsar, znani žirovski slikar in pisatelj. V svojih številnih romanih opisuje tudi življenje v Jarčji Dolini, v Žirovskem občasniku pa je predstavil rodbino Lazar, iz katere izhaja njegova mati (Peternelj 1998).

Izvor hišnega imena ni znan. Marija Stanonik (2005, str. 94) meni, da bi Mavsar oz. Maussar lahko označevalo dejavnost, to je »poklic« mišarja, v pošteev pa bi lahko prišel tudi preneseni pomen besede, to je tat oz. zmikavt. Vprašanje je tudi, kdaj je posestvo dobilo to ime, ali je povezano s Kavčiči ali s Peterneli, ali pa je celo starejšega izvora in je morda vezano na drugo rodbino. Na katastrski mapi leta 1825 hišno ime ni vpisano, senožeti pripadajoče posestvu so označene Pri Kaučiču, to je po priimku. Prvič se hišno ime omenja leta 1869 v AB in leta 1880 v SA. Zatorej bi k hiši lahko prišlo šele leta 1850 z novimi lastniki Peterneli. Vendar se mi ta domneva ne zdi verjetna. Hišna imena drugih kmetij v Jarčji Dolini in okolici so vsaj sto let starejša, zato to najbrž velja tudi za Mavsarja. Poleg tega je poklic ali hišno ime Maussar omenjeno že leta 1749 v rojstnih knjigah v zvezi z Mihom Loštrenom, Loštreni pa so živeli tudi v Jarčji Dolini 2. Lahko bi bili lastniki grunta pred Kavčiči ali pa njihovi posli. Ker pa hiše dobijo imena po gospodarjih in ne po hlapcih, je bolj verjetna prva možnost.¹⁴ Od kod pa bi lahko prišli novi lastniki Kavčiči? Za zdaj se mi zdi najbolj verjetno, da so bili s Sela.¹⁵

Jarčja Dolina 3 (zdaj 14, nenaseljena): Mihačk (Na ravni, Mihač)

U: ni omenjena

FK: v AB ni omenjena, vpisana pa je v dodatku na koncu PP pod napačnim naslovom Ledinica 3 (tam je meznija). Hiša površine 90 m² ima parcelno številko 17/a, nastala je iz Mavsarjeve zemljiške parcele 311 (1825 je bil lastnik te parcele Kavčič Jožef iz Jarčje Doline 2), lastnik hiše pa je Kausitch Urbano s Sela.¹⁶

RK: Michael Pišlar /Pišlar/, kajžar. V lasti je imel hišo na parceli 17/2 (90 m²) in pet zemljiških parcel v izmeri 4,82 ha (dve njivi, dva pašnika, en gozd). Leta 1825 so tri od njih spadale še k Selakovi kmetiji, dve pa k Mavsarjevi.

Hiša s številko 3 je obstajala že leta 1770, ko so dodeljevali hišne številke. Po logiki bi morala stati nekje med Mavsarjevo in Kovačevo kmetijo, ki imata št. 2 in

Mihačk, osebni arhiv
Zdravka Pišlarja

4. Na vojaškem zemljevidu ni vrisana. Morda je šlo le za leseno bajto brez stalnih prebivalcev, na kar kažejo tudi redki vpisi v matičnih knjigah. Med letoma 1770 in 1810 se naslov Jarčja Dolina 3 pojavi v mrliških knjigah le dvakrat (1773 je tukaj umrl 70-letni Blaž Loštrek, 1788 pa 60-letni Matevž Gregorač), v rojstnih knjigah samo enkrat (1810 se je tu rodil Luka, sin Valentina Mlinarja in Mice Vidmar), v poročnih pa sploh ne.

Naslednji vpisi, ki se začnejo z letom 1826, se nanašajo na hišo, ki je bila zgrajena nad Mavsarjevo domačijo. V njej je najprej živel **Jakob Kavčič** (1795–1828), najmlajši sin posestnika Jakoba Kavčiča iz Jarčje Doline 2. Leta 1822 se je oženil s Heleno Kristan s Sela (roj. ok. 1798–1866, hči Miha Kristana in Helene Žakel). Jakob je kmalu umrl, že šest let po poroki, star komaj 30 let. Vdova Helena je tako ostala sama z dvema majhnima otrokoma, Uršo (1826) in Andrejem (1828), ki se je rodil na dan po očetovi smrti, 12. oktobra (lahko, da je imela še hčer Ano, ki se je rodila leta 1824). K njej se je preselila tudi njena mati Helena Kristan, ki je umrla v tej hiši leta 1834, stara 58 let. Tudi oba otroka sta septembra 1837 nenadno umrla. Po Žireh je pustošila bolezen, saj je avgusta in septembra tega leta v celotni fari umrlo veliko otrok, precej več kot po navadi.

Po smrti otrok se je **Helena Kristan, vdova Kavčič**, januarja 1838 poročila z Jurijem Erznožnikom iz Stare vasi 8 (ok. 1813–1866, sin Antona Erznožnika in Špele Tešar). Nevesta je bila ob poroki stara 40 let, ženin pa le 24. Imela sta tri hčere. Starejši dve nista bili rojeni v Jarčji Dolini: Marija (roj. ok. 1839) je v tej hiši umrla leta 1871, Neža (roj. ok. 1840) pa se je dokaj pozno, leta 1875, omožila z Janezom Pagonom iz G. Vrsnika 18. Doma je ostala najmlajša hči **Ana Erznožnik** (1842–1872), leta 1866 je vzela za moža Miha Pišlarja (1839–1920, sin Lovrenca Pišlarja in Marije Albreht iz Raven v fari Zavratac) in mu rodila štiri otroke: Matijo (1867–1870), Antona (1869–?), Marijo (1870–1871) in Marijo (1872–1826, por. 1903 z gostom Janezom Žakljem). Umrla je mlada, stara 30 let. Ker bi vdovec **Miha Pišlar** le stežka sam poskrbel za dojenčka, se je že naslednjega leta 1873

oženil z Marijo Ušeničnik (?–1927) s Fužin, ki mu je rodila osem otrok: Heleno (1874–1876), Janeza (1876–1910), Valentina (1879–1913), Marijo (1882–1906, v Novi vasi 11 so bili rojeni njeni trije nezakonski otroci, preživeli sta hčeri Pavla in Veronika, ki sta živeli tukaj), Ivano (1885–1891), Matildo (1888–1889), Katarino (1890–1890) in Pavla (1892–1988).

Hišo je podedoval najmlajši otrok **Pavel Pišlar**, saj so vsi njegovi sorojenci umrli pred letom 1913 v starosti od nekaj dni do 34 let. Leta 1923 se je oženil z Justino More (1898–1935) z Dobračeve 41, Kovačevo. Imela sta osem otrok. Sin Pavel (1924) se je oženil leta 1952 s Marijo Kovač iz Dobove, Štefan (1928) se je leto zatem poročil z Minko Galičič in odšel v Ljubljano, tja pa so se odselili tudi Justina (1925), Stanko (1927) in Jožef (1930). Po podatkih, ki so mi znani, so v Žireh ostali trije otroci: Ciril (1931) se je oženil z Vido Peternel iz Izgorij, Valentin (1933) je ostal v Jarčji Dolini, priženil se je na št. 8, Marija (1934) pa se je leta 1954 poročila z Jakobom Frelihom – Prebevčkom iz Goropek. Nekaj časa po poroki sta še živela tukaj, skupaj z otroki Milanom (1954), Irmo (1957) in Silvo (1961–1961), nato pa so zgradili novo hišo v Žireh.

Od leta 1822 so v hiši živeli tri rodbine, ki niso bile v krvnem sorodstvu, povezane pa so bile s porokami, tako da je hiša kontinuirano prehajala iz roda v rod. Najdlje je tu prebivala zadnja rodbina, tri generacije vdovca Miha Pišlarja in njegove druge žene, od leta 1873 dalje. Zdaj v hiši ne živi nihče, zraven nje pa stoji nov vikend.

Hišno ime Mihačk izvira iz krstnega imena gospodarja. Pri hiši je od leta 1866, ko je postal lastnik Miha Pišlar. Pred tem se je hiša imenovala »Na ravni«, to je po lokaciji. Stanonikova (2005, str. 77, 144) omenja tudi hišno ime Miha z ravni oz. Pri Mihatu na Rovn, ki je povezava starega in novega hišnega imena.

Jarčja Dolina 4 (zdaj št. 7): Kovač

U: Lorenz Peternel, Miza, Matthias Zegalle.

FK: Osenk Lucca. Posestvo je obsegalo 22 zemljiških parcel (št. 35, 36, 37, 38, 39, 116, 118, ~~119~~, 120, 121, ~~169~~, 170–175, 296, ~~298~~, 299–301) in tri stavbne (18, 19, 31), vse tri stavbe so imele hišno številko 4. Na parceli 18 je stalo gospodarsko poslopje (119 m²), na 19 stanovanjska hiša z dvoriščem in hlevom (711 m²), na 31 pa kovačija (fabio, 64 m²).

RK: Novak Lovre /Kovač/, 1/3 zemljak. 17 zemljiških parcel (pet njiv, trije travniki, osem pašnikov, en gozd) v izmeri 25,5 ha. Od leta 1825 je prišlo do nekaterih sprememb. Del pašnika 36/1 je po novem v lasti Marije Selak s Sela 3, parcele 36/4, 178 in 179 so last Matevža Nagliča z Dobračeve 7, travniški sadovnjak 297/2 pa je kupila Marjana Frlic iz sosednje bajte v Jarčji Dolini 17. Dodane so tri parcele razprodanega Svetletovega grunta. Na stavbnih parcelah 18 in 19 še vedno stojijo ista poslopja v enaki izmeri kot leta 1825, kovačije pa ni več. Na parceli 31 je sicer omenjena enako velika stavba kot leta 1825 (verjetno ista), le da je zdaj iz kovačije preategorizirana v hišo in ima svojo hišno številko 19.

Pred Lovrom Peternelom, ki je bil gospodar leta 1786, je bil lastnik kmetije verjetno že njegov oče **Boštjan Peternel** (roj. ok. 1698, u. 1779 v tej hiši), Lovrovi materi pa je bilo ime Špela. **Lovro Peternel** je bil rojen okrog leta 1755, umrl je 24. 2. 1837 v starosti 81 let in pol. Poročen je bil dvakrat, najprej z Ano Selak (1760–1794),

Svetletovo iz Jarčje Doline 10. Z njo je imel najmanj šest otrok: Luka (1780–1787), Marijo (1783, naslednica), Jerneja (1785, por. 1804 s Heleno iz Nove vasi), Jurija (1789, por. 1811 z Jero Bogataj), Valentina (1792–1793) in Urbana (1794–1801). Ob ali po porodu zadnjega otroka je Ana umrla, stara 35 let. Že dva tedna zatem se je Lovro poročil z Nežo Filipič (1772–1850) iz Žirov, ki mu je rodila enajst otrok: Jero (1797–1817), Martina (1798–1801), Marijo (1800), Simona (1801–1815), Janeza (1803), Jerneja (1804–1825), Heleno (1806), Špelo (1807–1807), Špelo (1808), Luka (1810) in Lovra (1812, postavil kovačijo na Selu 13).

Posestvo je za očetom Lovrom podedovala njegova najstarejša hči Marija oz. **Mica Peternel** (1783–1831), ki se je okrog leta 1803 omožila z Lukom Ovsenkom (1776–1838). Vpis poroke sem zgrešila, zato ne vem, od kod je prišel njen mož – morda s Sela 7 ali pa z Dobračeve 32, kjer so bili v tem času gospodarji Ovsenki. Mica in **Luka Ovsenk** sta imela najmanj sedem otrok: Heleno (1804–1851), Andreja (1806–1828), Jurija (1809–1809), Mico (1810–1867), Marijo (1812–1831), Jero (1815–1818) in Matija (1817–1829). Štirje izmed njih so umrli v otroštvu, Andrej pa pri 22 letih. Preživeli sta le dve hčeri. Najstarejša Helena je verjetno ostala samska, ker je umrla že v zrelih letih na domu, kmetijo pa je podedovala njena mlajša sestra **Mica Ovsenk** (1810–1867). Ta se je leta 1831 omožila z Matijo Cigaletom (1807–1850) iz Koprivnika 9 – Brtelovim, po njegovi smrti pa leta 1851 z Lovrom Govekarjem iz Jeličnega Vrha 14 (roj. ok. 1817–1867). V prvem zakonu je rodila sedem otrok, vendar jih je pet umrlo: Janez (1834–1840), Katarina (1837–1839), Matija (1840–1840), Franc (1843–1843) in Marjana (1845–1851). Preživela sta samo hči Marija Cigale (1832), ki se je omožila k Selaku v Jarčjo Dolino 12, in sin **Jurij Cigale** (1841–1868), ki je nasledil kmetijo. Potomcev ni zapustil, saj je umrl

Osrednji del Jarčje Doline,
pogled od Prvičana.
Na sredini Kovač, spodaj
desno Lemovec, zgoraj
desno Krištan, posneto 2007

marca 1868, komaj en mesec po poroki z Marijo Gregorač (1849–1871, hči Andreja Gregorača in Barbare Lapajne iz Žirov št. 2). Mlada vdova, ki je podedovala posestvo, se je januarja 1869 poročila z Lovrom Novakom (ok. 1840–1914, sinom Janeza Novaka in Urše Filipič iz fare Ledine. Oktobra 1870 se jima je rodila hči Urša, ki je decembra istega leta umrla. Naslednje leto je umrla tudi 22-letna Marija, dober mesec po njeni smrti pa se je vdovec **Lovro Novak** januarja 1872 oženil s sosedovo Marijo Peternel (1851–1928), Mavsarjevo iz Jarčje Doline 2. Imela sta devet otrok: Marjano (1873–1874), dvojčici Marijo in Marjano (1875–1876), Janeza (1877, naslednik), Pavla (1879, por. 1906 v Poljane), Marijo (1882–1883), Franco (1885–1957, por. 1908 z Matevžem Kosmačem z Mrzlega Vrha), Lenarta (1890–1894) in Jožefa (1896–1897). Preživeli so le trije otroci, posestvo je prevzel najstarejši in edini sin **Janez Novak** (1877–1919). Leta 1909 se je poročil z Alojzijo Seljak iz Idrška 3 (po moževi smrti se je leta 1920 vnovič poročila z Janezom Blažičem, Županovim z Dobračeve 9). Rodilo se jima je pet otrok. Najmlajša Franc (1917–1918) in Stanislava (1919–1919) sta umrla v prvem letu življenja, Martin (1910–1942) in Vincenc (1913–1944) pa med 2. svetovno vojno. Posestvo je nasledil edini preživeli otrok, **Janez Novak** (1912). Leta 1947 se je poročil s Franciško Filipič (1922–2004) z Ledinice 13, v zakonu so se rodili trije otroci: Janez (1948), Vida (1958) in Dušan (1962). Na posestvu zdaj gospodari najmlajši sin Dušan z družino. V neposredni bližini živi tudi Vida, ki se je po poroki z Milanom Lamovcem preselila v novozgrajeno hišo (zdaj Jarčja Dolina 9).

V hiši sta se zamenjali dve rodbini, po dedovanju. Okroglih sto let, najmanj od 1780 pa do 1868, so tu živele štiri generacije potomcev Lovra Peternela. Ker so dedovale hčere, se je priimek spremenil v Ovsenk, nato pa v Cigale. Zadnji lastnik je bil Lovrov pravnuk Jurij Cigale, ki ni zapustil potomcev. Njegova vdova se je poročila z Lovrom Novakom in kmalu zatem umrla. Sedanji lastniki so Lovrovi potomci iz drugega zakona z Mavsarjevo Marijo Peternel. Janez Novak, stari Kovač, je njun vnuk.

Hišno ime Kovač označuje dejavnost (Stanonik 2005, str. 91, 137). Natančna lokacija kovačije mi ni znana. Janez Novak, stari Kovač, je Jožetu Peternelju – Mavsarju povedal, da je kovačija stala zraven hiše, bajto pa so podrli po vojni. Vendar v bližini Kovača na katastrskih načrtih ni vrisane nobene stavbne parcele. Tudi v parcelnem protokolu leta 1825 je kovačija popisana ločeno od preostalih Kovačevih stavb, med hišama št. 7 Na picni in Koprivnik 36 – Blaž. To kaže, da bi prvotno lahko stala ob potoku nad domačijo. Tudi čas nastanka kovačije ni znan. Blaznik (1959) omenja dejstvo, da v 16. stoletju kovaštvo na podeželju še ni bilo razvito, v vsej Poljanski dolini je bil samo en kovač, in to v Žireh. Takrat Jarčja Dolina še ni bila naseljena. Sredi 18. stoletja je bilo na območju loškega gospostva (brez Železnikov) 29 kovačev, od tega 15 v Škofji Loki. Preostalih 14 je bilo na podeželju v obeh dolinah, 10 je bilo kajžarjev, štirje so bili gostači (Blaznik 1973, str. 282 in 284). Nobeden od njih torej ni bil kmet, kar bi pomenilo, da takrat kovačije v Jarčji Dolini še ni bilo, ker je kmetija že obstajala. Če pa verjamemo izročilu, bi prvi znani gospodar Lovre Peternel že moral biti kovač. Tukaj naj bi namreč bili zelo znani kovači, ki so izdelovali celo ključke za rokovnjače iz Črnega grabna in Tuhinjske doline (Reven 1987, str. 122, Cankar 2001, str. 42). Za kovača se je izučil tudi Lovrov najmlajši sin Lovrenc Peternel (roj. 26. 7. 1812), ki je postavil novo

kovačijo na Selu 13. Kovaštvo tudi na domačiji ni zamrlo, čeprav jo je podedovala hči. Predvidevamo lahko, da je bil kovač tudi njen mož Luka Ovsenk, saj PP iz leta 1825 omenja, da je še vedno lastnik kovačije. Tudi leta 1850 je kovačija še obstajala, Matija Cigale je v mrliških knjigah namreč označen kot Smittalhübler. Zdi se, da je obratovala tudi še leta 1870 (Lovro Novak je ob rojstvu hčere Urše omenjen kot Smitthübler), čeprav po katastru leta 1869 na tej parceli ni bilo več kovačije, ampak stanovanjska hiša s hišno številko 19. Leta 1875 pa kovačija zagotovo ni več delovala: takrat je bilo v Žireh pet kovačev, in sicer na Dobračevi, Selu, v Osojnici in Račevi (Jan 2002, str. 87).

Jarčja Dolina 5 (tudi zdaj 5): Krištan

U: Alenka Kristan, Anton Keržišnik.

FK: Kersisnig Antonio. Posestvo je obsegalo 23 zemljiških parcel (št. 71, 90, 92–96, 97, 98, 99, ~~100~~, ~~101~~, 102, 103, ~~104~~, 105, 106, 109, 110, ~~111~~, ~~112~~, 113, 114) in tri stavbne s parcelnimi št. 21 (gospodarsko poslopje, 123 m²), 22 (hlev, 134 m²) in 23 (stanovanjska hiša, 155 m²).

RK: Keržišnik ~~Hrehor~~, Janez /Ratac/, ¼ zemljak. 17 zemljiških parcel v izmeri 24,2 ha (pet njiv, dva travnika, pet pašnikov, pet gozdov). Parcele 71/1, 93/1 in 102/2 po novem pripadajo Matevžu Peternelu iz Jarčje Doline 16 – Matijevcu, gozd na p. 92 pa Tomažu Kristanu s Sela 9 – Kopišarju, medtem ko sta dve parceli pridobljeni od Svetleta. Še vedno obstajajo vse tri stavbe v enaki izmeri in z istimi parcelnimi številkami, vse imajo hišno številko 5.

Kdo je bila prva lastnica **Alenka Kristan**, mi za zdaj še ni uspelo ugotoviti. Naslednji gospodar **Anton Kržišnik**, ki je v tej hiši umrl 11. 1. 1861 v starosti 72 let, je moral biti rojen leta 1788. Dne 16. 1. 1788 se je res rodil Anton, vendar v Jarčji Dolini 6, očetu Juriju Kržišniku (ok. 1750–1815) in materi Heleni Strel (ok.

Krištan, posneto 7. 1. 2007

1768–1833). Po priimkih bi lahko sklepali, da je bil oče verjetno doma na Ledinici 5, mati pa na Ledinici 4. Oba sta umrla v tej hiši, tu pa so živeli že leta 1806, ko se je Anton oženil. Njegova žena Jera Kavčič (1786–1858) je bila Mavsarjeva iz Jarčje Doline 2. Imela sta trinajst otrok: Valentina (1807), Lovra (1808), Jero (1810, por. 1832 s Francem Kopačem iz Nove vasi 13), Lucijo (1811, por. 1841 s Pavlom Cigaletom iz Koprivnika 2 – Na Pretovč), Špelo (1813), Luka (1815, por. 1836 z Barbaro Selak iz Koprivnika 4 – Metož), Jerneja (1818–1837), Gregorja (1820, naslednik), Andreja (1821–1836), Mico (1824, por. 1848 Simona Kavčiča iz Žirovskega Vrha 14), Simona (1825), Uršo (1827–1889, por. 1856 Marka Selaka s Sela 6) in Antona (1830).

Kmetijo je nasledil sin **Gregor Kržišnik** (1820–1885), leta 1848 se je poročil z Marijo Bogataj (1829–1911) iz Korit. Imela sta devet otrok: Andreja (1849–1849), Marijo (1851–1916, por. 1874 s Francem Žakljem iz Stare vasi 30, po SA omožena v Novo vas), Marjano (1854–1926), Janeza (1857, naslednik), Jero (1861, omožena v Idriji), Nežo (1863), Franca (1867–1891), Antona (1871) in Blaža (1876–1897). Očeta Gregorja je nasledil **Janez Kržišnik** (1857–1935), ki se je poročil leta 1881 z Marjano Kavčič (1858–1930) iz Osojnice 4. Imela sta devet otrok, vendar jih je sedem umrlo: Marjana (1882–1898), Janez (1885–1890), Katarina (1888–1901), Ivana (1890–1901), Jožef (1892–1901), Marija (1894–1901) in Anton (1896–1901). Zadnjih pet je umrlo v razdobju samo dveh mesecev, med januarjem in marcem 1901, kot vzrok smrti pa je v mrliških knjigah vpisana angina. Od devetih otrok sta torej preživela samo najmlajša dva: Helena (roj. 1899) se je leta 1920 poročila na Selo 24, domačijo pa je nasledil njen brat **Jožef Kržišnik** (1901–1983). Leta 1921 je vzel za ženo Frančiško Erznožnik (1899–1995), Krošljevo z Dobračeve 16. Rodilo se jima je osem otrok: Marija Vida (1921, por. 1942 z Viljemom Kavčičem, Žiri 3), Frančiška (1922, por. 1941 z Vinkom Bačnarjem), Ivana (1923, por. 1945 z Ivanom Janom, D. vas 62), Marta (1925, por. 1949 z Janezom Tuškom, Stara vas), Jožica (1927, por. z Rudijem Lampretom), Jože (1929), Milan (1931) in v zrelih letih še Mira (1949). Kmetijo je nasledil najmlajši sin **Milan Kržišnik**, ki se je leta 1954 poročil s Hildo Gantar. Imata dva otroka, Bojana in Nevo. Doma si je ustvaril družino sin Bojan, ki skupaj s starši živi v novozgrajeni hiši št. 23.

Stanonikova (2005, str. 41) uvršča hišno ime Krištan k imenom, nastalim iz osebnega imena, v tem primeru iz krstnega imena Kristijan, pomenilo pa bi lahko tudi oskrbnika cerkve. Hišno ime je pri hiši že več kot 230 let. Izvira iz priimka prve dokumentirane gospodarice grunta, Alenke Kristan, ki je bila morda zadnja iz tega rodu, zagotovo pa ne prva. Kristani so živeli tu in tudi v bližnji okolici že leta 1630, urbar jih omenja tako v Rupah pri Selu (Jakob Kristan) kot tudi v Javorjevem Dolu (Štefan Kristan). Doslej mi še ni uspelo ugotoviti, kako je bila Alenka Kristan povezana s Kržišniki, če krvna povezava sploh obstaja. Lahko pa bi bila npr. Antonova babica po materini strani ali morda prva žena Jurija Kržišnika. Naslednji gospodar za Alenko je bil Anton Kržišnik, zagotovo že v času poroke leta 1806. Po rodu je bil najbrž z Ledinice 5 (glej Jarčja Dolina 1 in op. 13), na kar kaže tudi hišno ime Ratac, ki je omenjeno leta 1869 v AB ob imenu Antonovega sina Gregorja Kržišnika. V lasti njegovih potomcev je kmetija ostala vse do današnjih dni, Milan Kržišnik je Antonov prapravnuk. Ker se je posestvo dedovalo po moški liniji, se tudi priimek ni spremenil.

Jarčja Dolina 6 (zdaj 2): Muhovec (Per Muchauz, Muhovc)

U: Mathia Polenschek, Jochan.

FK: Pollenz (AB) oz. Pollensk (PP) Matteo. V lasti je imel 15 zemljiških parcel (št. 76, 77, 78, 79, 80, 81–85, 86, 87–89 in 91) in stavbno parcelo 28 (310 m²), na kateri so stali hiša, dvorišče in hlev.

RK: Polanšek Matevž /Muhovc/, 1/3 zemljak. Posestvo je obsegalo 11 zemljiških parcel (dve njivi, en travnik, šest pašnikov in dva gozda) v izmeri 12,4 ha. V primerjavi z letom 1825 manjkajo tri parcele, ki so zdaj v lasti sosedov Matevža Peternela iz Jarčje Doline 16 (p. 91/1) in Janeza Burnika iz Jarčje Doline 20 (p. 76/1, 91/2). Stanje na stavbni parceli se ni spremenilo.

Prvi znani gospodar **Matija Polenšek** (ok. 1762–1822) je bil sin Luka Polenška (rojen ok. 1721, umrl 1808 v starosti 87 let) in Neže (rojena ok. 1734, umrla 1806 stara 72 let). Imel je najmanj štiri brate: Andreja (1760), Gašperja (1768–1772), Gregorja (1774) in Luka (1776–1778) ter sorodnici – sestre ali teti – Barbaro (roj. ok. 1745, glej Jarčja Dolina 7) in Emo (roj. ok. 1746, glej Jarčja Dolina 2). Leta 1787 se je Matija poročil z Marušo Kopač (ok. 1767–1826) iz Žirovskega Vrha. Rodilo se jima je najmanj devet otrok: Jera (1789, por. 1811 z Valentinom Zajcem, glej Jarčja Dolina 16), Helena (1794, por. 1821 z Janezom Burnikom iz Zabreznika 5), Mica (1796–1801), Špela (1798), Jakob (1800, por. 1840 z Lucijo Kavčič, Nova vas 5), Janez (1803, naslednik), Katarina (1805), Lovro (1809, por. 1814 z Mino Strel, sinova Anton in Matija sta živela na Ledinici 8 in 7) in Štefan (1812).

Dedoval je sin **Janez Polenšek** (1803–1883), leta 1820 se je oženil z Mico Cankar ali Gantar (ok. 1798–1859) s Sela 7, rodilo se jima je osem otrok: Ana (1823, por. 1852 z Janezom Revenom, Žirovski Vrh 7), Jakob (1825–1825), Matevž

Spodnji del Jarčje Doline oz. spodnje Selo, pogled od Krištana proti Trebiji. Zgoraj levo Muhovec, spodaj levo »V peklu«, najbolj desno Matijevec, posneto 3. 2. 2007

(1827–1892), Jakob (1829–1829), Valentin (1831), Matija (1835, naslednik), Neža (1836–1837) in Anton (1838–1838).

Hišo je nasledil **Matija Polenšek** (1835–1908), ki je v SA omenjen kot bajtar. Leta 1855 se je oženil z Jero Pečelin (1833–1882) iz Nove vasi 17. Imela sta dvanajst otrok: Janeza (1855–1863), Franco (1857–1857), Jakoba (1858, por. 1881 z Marijo Corn, živel v Goropekah 11), Štefana (1859–1937, bajtar v Žireh 13), Andreja (1861, oženjen gost), Marijo (1863, por. 1889 z vdovcem Henrikom Enikom z Mrzlega Vrha 8 – Jenik, glej tudi Jarčja Dolina 15), Valentina (1865, naslednik), Marjano (1871–1892), Polono (1873, por. 1894 z Alojzom Brelihom, gospodinja v Koprivniku 1 – Fortunc), Ivano (1875–1876), Katarino (1877, por. 1901 Jesenko Martina) in Lovra (1879–1915).

Kmetijo je podedoval sin **Valentin Polenšek** (1865–1923), leta 1890 se je poročil z Mino Jereb (1867–1924) iz Žirovskega Vrha 23. Imela sta štirinajst otrok: Lovra (1890, odšel v Ameriko), dvojčici Ivano (1892–1913?) in Marijo (1892–1947, por. 1919 z Jakobom Seljakom s Sela 6), Frančiško (1893, por. 1919 z Janezom Guzeljem iz Jarčje Doline 19), Jožefa (1895–1970), Franca (1897, por. 1919 z Marijano Mravlje iz Žirovskega Vrha 48, živel v Goropekah 11), Pavla (1899, naslednik), Jakoba (1900–1900), Julijano (1902), Ignaca (1903), Marjano (1905, por. 1925 s F. Trpinom iz Poljan), Amalijo (1906–1958, por. 1932 s Francem Jesenkom iz Stare vasi 37), Cecilijo (1909–1912) in Valentina (1912, na Jesenicah).

Hišo je nasledil sin **Pavel Poljanšek** (1899–1973), leta 1924 se je poročil z Ivano Primožič (1901–1994) z Mrzlega Vrha 3, imela sta štiri sinove: Jožefa (1925), Janeza (1927–1970), Alojza (1930) in Viktorja (1938). Nasledil ju je sin **Alojz Poljanšek**, ki se je leta 1960 poročil s Slavko Kuštrin. Zdaj v hiši živi njegov sin Bojan Poljanšek z družino.

Hiša je v lasti rodbine Poljanšek najmanj od leta 1786. Dedovala se je po moški liniji, zaradi česar se priimek vse do danes ni spremenil. Današnji gospodar Bojan je praprapravnuk prvega izpričanega lastnika Matije Polenška.

Tudi hišno ime Muhovec je že zelo staro. Na katastrski mapi iz leta 1825 je hiša označena kot Per Muchauz, ime pa je bilo pri hiši že prej. V rojstnih knjigah sem namreč našla podatek, da se je leta 1785 v tej hiši rodila Helena, hči Luka Mlinarja in Eme ali Eve Muhovzin (Ema se je po moževi smrti drugič poročila s starim gospodarjem Kavčičem v Jarčjo Dolino 2). Izvor hišnega imena ni znan, lahko pa bi bil povezan z besedami muha ali muhast (Stanonik 2005, str. 109). Mogoče tudi s priimkom prvih lastnikov pred Polenški, vendar je to manj verjetno, saj doslej razen že omenjene Eme Muhovzin nisem zasledila druge osebe s tem »priimkom«.

Jarčja Dolina 7 (zdaj 6, prazna): Picna (Per Pizen, Pri Picnu, Picna)

U: Valentin Reven, Barbara, Johan.

FK: Reun oz. Reuen Giovanni. Posestvo je obsegalo 18 zemljiških parcel (št. 16, 115, 117, 122, ~~123~~, ~~124~~, 125–128, 161–163, ~~164~~, 166, ~~167~~, 168 in ~~308~~), na dveh stavbnih parcelah pa sta stala stanovanjska hiša (p. 30, 132 m²) in hlev (p. 29, 172 m²).

RK: Reven Janes /Picna/, 1/3 zemljak. 13 zemljiških parcel (dve njivi, štirje travniki, sedem pašnikov) v izmeri 17,22 ha. Njiva na p. 16 je po novem prepisana na Mate-

vža Nagliča z Dobračeve 7, njivo 161/2 ima Guzel iz Koprivnika 36, pašnik 115/2 pa Bajt Tomaž iz Koprivnika b.š. Na novo je vpisan travnik 165 in gozd 309/2, ki je bil pred tem Mavsarjev. Stanje na stavbnih parcelah se ni spremenilo.

Konec 18. stoletja sta v Jarčji Dolini živela dva **Valentina Revna**. Eden je umrl 23. 3. 1791 na hišni številki 7, njegova starost ob smrti ni navedena. Drugi je umrl 3. 6. 1792 v Mavsarjevi bajti na hišni številki 8, v starosti 48 let (torej je bil rojen okrog leta 1744). Verjetno je bil slednji gospodar posestva na št. 7, poročen pa je bil z Barbaro Polenšek (ok. 1745–1825), ki bi bila lahko Muhovcova iz Jarčje Doline 6. Valentinu in Barbari se je v tej hiši rodilo sedem otrok: Marija (1780–1780), Anton (1782–1782), Špela (1783, por. 1817 Jožefa Oblaka iz Žirovskega Vrha 44), Luka (1786–1787, umrl na št. 8), Jera (1788–1789) in Matija (1790), medtem ko je bil najmlajši Janez (1792, naslednik) rojen v Mavsarjevi bajti na št. 8. Konec julija 1792, dva meseca po moževi smrti, se je Barbara ponovno omožila z Janezom Brencetom (naslov je delno nečitljiv Ober... št. 3, verjetno gre za Gornji Vrsnik) in v tej hiši so se jima rodili še trije otroci: Andrej (1794), Matija (1797, por. 1816 s Špelo Mahovne iz Žirovskega Vrha 35) in Marija Brence (1800, por. 1826 Miklavža Peternela z Dobračeve 13 – Kolar).

Hišo je po materi Barbari podedoval najmlajši sin iz prvega zakona, **Janez Reven** (1792–1872), ki je bil poročen kar trikrat. S prvo ženo Barbaro Kenda (ok. 1794–1816) se je poročil leta 1812. Umrla je pri porodu, štiri leta po poroki. Tudi oba njuna otroka, Jurij (1814–1814) in Helena (1816–1816), sta živela le nekaj mesecev. Janez se je ponovno oženil čez slabega pol leta, tokrat z Nežo Kavčič (1788–1843) iz Jarčje Doline 1, v tem zakonu se je rodilo pet otrok: Helena (1818), Mica (1820–1849), Neža (1823), Mina (1825–1828) in Jakob (1830, por. 1854 z Marijo Oblak iz Nove vasi 22). Leto po smrti druge žene se je 53-letni Janez vnovič oženil, tokrat s 23-letno Jero Erznožnik (ok. 1821–1891) iz Žirov št. 19. Imela sta

Picna, posneta 27. 8. 2006

sedem otrok: Mino (1845), Uršo (1846–1856), Lovra (1850–1851), Matija (1852, naslednik), Jožefa (1854–1854), Jurija (1856–1857) in Marjano (1860–1950, por. 1884 v Žirovski Vrh 36).

Kmetijo je prevzel najmlajši sin **Matija Reven** (1852–1933), ki je v SA označen kot 1/3 zemljak. Leta 1873 se je poročil z Marijo Trček (1854–1936) iz Kladij, fara Stara Oselica. Rodilo se jima je osem otrok. Dva, Valentin (1887–1891) in Jakob (1892–1892), sta umrla v otroštvu, Anton (1896–1918) je bil pogrešan pri Piavi, Matija (1881) in Tomaž (1893) sta odšla v Ameriko, odselili pa so se tudi preostali trije otroci: Franca (1874) se je leta 1900 poročila Rupnik v Spodnjo Kanomljo, Janez (1877) se je leta 1902 oženil v Todraž, za Marjano (1884) pa piše, da je umrla v Stari Oselici.

Nekaj časa je tu živel še **Andrej Rupnik** z družino. Bil je sin najstarejše hčere France Reven, rojen leta 1905 v Sr. Kanomlji. Poročen je bil s Terezijo Podobnik iz Hobovš 9, imela sta dva otroka, Jožefa (1935) in Terezijo (1936). SA omenja, da sta starša odšla v Francijo, medtem ko otroka živita nekje v Idriji.

Hiša je bila vseskozi v lasti rodbine Reven. V 150 letih so se v njej izmenjale štiri generacije, oziroma pet, če štejemo tudi Andreja Rupnika. Hiša je zdaj prazna. Hišno ime Per Pizen in Pri Picnu je vpisano že na katastrski mapi leta 1825. Verjetno nakazuje, da so se na kmetiji ukvarjali z ovčerejo, bicna namreč pomeni ovco (Stanonik 2005, str. 43, 109, 159). Po ovcah je dobila ime tudi sama Jarčja Dolina, na dokajšnjo razširjenost ovčereje pa kažeta tudi hišni imeni dveh kmetij na bližnjem Mrzlem Vrhu (Jarz) in Koprivniku (Bucek), ki sta vpisani na načrtu k. o. Koprivnik leta 1825.

Jarčja Dolina 8 (zdaj 15): Eniko (Mavsarjeva bajta, Enikov)

U: ni posebej omenjena, ker gre za bajto, ki pripada Mavsarjevi kmetiji.

FK: Kausitch Giuseppe (je tudi lastnik stavb in zemljišč v Jarčji Dolini 2). Stavbna parcela št. 42, na njej stoji majhna hiša površine 48 m², zemljiških parcel nima.

RK: Ferlan Matevž (ta je tudi lastnik sosednje Moretove hiše št. 14), poleg stavbene parcele 42 ima v lasti še njivo 322/2, ki jo je kupil od Svetleta. Leta 1882 so ponovno vneseni popravki: hiša na parceli 42 je prepisana nazaj k Mavsarjevemu posestvu na gospodarja Janeza Peternela, njiva 322/2 pa na Janeza Kavčiča iz Jarčje Doline brez številke.

V bajti so živeli Mavsarjevi hlapci in dekle oz. gostači. Naslov se v rojstnih knjigah prvič pojavi leta 1773. Vsak otrok, rojen v tej hiši do leta 1826, je imel druge starše. Očetje otrok so se imenovali: Jernej Loštrek, Matevž Bajt, Miha Vidmar, Valentin Reven, Jurij Kržišnik, Andrej Brun, Andrej Pestotnik?, Gregor Albreht, Valentin Kržišnik, Martin Nagode in Jakob Mrovle. Maja 1786 je v bajti živel **Luka Reven** (roj. ok. 1746), takrat se je poročil s 30-letno Jero Demšar z Ledinice. Mislim, da bi bil ta lahko mlajši brat Valentina Revna, gospodarja v Jarčji Dolini 7. To bi razložilo, zakaj so slednji spomladi leta 1792 živeli v tej hiši, kjer je junija umrl Picnov gospodar Valentin, aprila pa se je rodil njegov sin Janez.

Dobrih deset let, od 1825 do sredine 1837, sta tu prebivala **Blaž Kavčič** (1792–1854) iz Jarčje Doline 1 in Marija Primožič (ok. 1796–1855) iz Koprivnika, ki sta se poročila leta 1815. Verjetno sta bila gostača, v Jarčji Dolini je bilo rojenih zad-

njih pet izmed njunih otrok, imela pa sta jih najmanj sedem: Simon (1822–1855), Matevž (ok. 1823–1831), Maruša (1825), Mina (1827), Miha (1829–1853), Marjana (1831), Anton (1834–1837) in Agata (1837). Pozneje se je družina preselila v Svetletovo kajžo s št. 9 (morda v prvotno bajto, ki je stala zraven te hiše in se je pozneje podrla, bolj verjetno pa je takrat imela št. 9 že koča – današnji Svetle). To pa zaradi tega, ker je Mavsarjevo posestvo okrog leta 1848 zamenjalo lastnika. Svojo bajto si je za užitek (to omenja SA) izgovoril dotedanji gospodar **Janez Kavčič**, ki se je vanjo vselil skupaj z družino in obema od staršev, ki sta tukaj umrla leta 1853 in 1858 v starosti 69 in 71 let. Tukaj so bili v letih 1856–1863 rojeni tudi najmlajši štirje otroci Janeza Kavčiča in njegove žene Polone Sedej. Vsega skupaj sta imela najmanj devet otrok: Janeza (1840), Marijo (1841), Jakoba (1843, umrl pri vojaki), Jero (1846), Lovra (1849–1926, por. 1875 s Heleno Tušar iz Žirovskega Vrha 24), Naceta (1856), Marjano (1858–1859), Franca (1860–1884) in Marjano (1863–1900, por. 1891 z Jožefom Tolarjem iz Jarčje Doline 10, živeli so v Zabrežniku 4 – Malen v grapi, Grapar, zdaj Tolar). Nekaj časa je živela tukaj njuna najstarejša hči **Marija Kavčič** (1841–?). Leta 1863 se je omožila z Andrejem Selakom iz Jarčje Doline 12, verjetno sta po poroki živela na njegovem domu, ker se jima je tam leta 1865 rodila hči Ivana. Ko je bilo Selakovo posestvo prodano, sta se preselila v to bajto, kjer je Andrej Selak umrl novembra 1868, star 38 let. Njegova vdova Marija se je leta 1871 vnovič omožila z Jakobom Demšarjem iz Žirov 14. Tu sta živela najmanj do septembra 1874, o čemer pričajo rojstva treh njunih otrok: Marije (1871–1939, 1903 je poročila vdovca Jožefa Tolarja iz Zabrežnika 4, njegova prva žena je bila Marijina teta Marjana Kavčič), Jožefa (1873–1951) in Janeza (1874–1919) Demšarja. Zadnja iz rodu Kavčičev, ki je še živela v tej hiši, je bila 65-letna mati Polona, ki je tu umrla novembra 1886. Je pa že pred tem, v letih med 1869 in 1879, hiša za kratek čas prešla v last soseda Matevža Ferlana – Moreta, najpozneje leta 1882 pa je spet zamenjala lastnika. Prešla je nazaj k

Enikova hiša, preden je bila ob njej prizidana nova.
Osebni arhiv Zdravka Pišlarja

Mavsarjevemu gruntu, njivo pa je dobil Janez Kavčič iz Jarčje Doline, brez hišne številke. Verjetno je bil to Polonin mož ali pa sin, za nobenega za zdaj ne vem, kje in kdaj je umrl. Poleg rojstev in smrti v družini Kavčič sta v času njihovega bivanja zabeleženi še dve rojstvi otrok gostačev: oktobra 1867 se je rodil Janez, sin Jožefa Kristana in Katarine Božič (glej Jarčja Dolina 21), oktobra 1874 pa Franca, hči Antona Erznožnika in Agate Albreht (glej Jarčja Dolina 18).

Za Kavčiči je v hiši prebival **Janez Eniko** (1875–1911), ki ga SA omenja kot bajtarja. Rojen je bil na Mrzlem Vrhu 8 kot sedmi otrok Henrika Enika (1828–1899) in njegove prve žene Urše Šraj. Hišo je verjetno kupil leta 1898, ko se je poročil s Svetletovo Heleno Seljak (1877–1937) iz Jarčje Doline 10. Imela sta osem otrok – prvi je bil rojen še pred poroko v Svetletovi koči na št. 9, vsi drugi pa že v tej hiši: Ana (1897–1913), Katarina (1899–1936, por. 1922 Franca Filipiča iz Jarčje Doline 21), Marjana (1901, por. 1937), Janez (1901–1914), Pavel (1906, naslednik), Franc (1909, por. 1933), Štefanija (1910, por. 1937) in Jožefa (1914). Gospodar je postal sin **Pavel Eniko** (1906–1945), ki se je leta 1934 poročil s Cecilijo Mohorič iz Korit 9 (1910–1984, po moževi smrti se je še enkrat omožila z Moretovim Janezom Kristanom iz Jarčje Doline 14, ki je bil tudi vdovec – glej Jarčja Dolina 11). Imela sta dve hčeri. Doma je ostala **Ljudmila Eniko** (roj. 1935), ki se je poročila z Valentinom Zdravkom Pišlarjem (1933–2001), Mihačkovim iz Jarčje Doline 3. Sedanji gospodar je njun edinec **Zdravko Pišlar** (roj. 1953), ima sinova Marka in Matija. Druga hči Štefanija Eniko (roj. 1940) se je poročila z Lojzetom Podobnikom z Dobračeve 42 – Bedrih in živi v Žireh, ima hčeri Nado in Tanjo ter sina Mira.

Hišno ime Enikov je pri hiši od leta 1900, ko je bajto kupil Janez Eniko z Mrzlega Vrha 8 – Jenik. Prej je bila bajta v lasti gospodarja Mavsarjevega grunta, kar pove tudi prvotno hišno ime. Hiša še stoji, v njej stanuje mama Milka, Janezova vnučinja. Njen sin Zdravko z družino prebiva v sosednji novozgrajeni hiši s št. 15a. Stanonikova (2005, str. 116, 136) omenja hišno ime Enik oz. Jenik, vendar samo za domačijo na Mrzlem Vrhu.¹⁷

Jarčja Dolina 9 (podrta, št. je zatem dobila koča na št. 10, zdaj št. 17): Svetle (V koči, Svetle)

U: leta 1786 Anton Podgurnick Sellak, Johann.

FK: Sellak Antonio, 18 zemljiških parcel (138, 145, 148, 322, 329–342) in štiri stavbne (38, 39, 40 in 41). Tri stavbe imajo hišno številko 10: velika stanovanjska hiša (p. 38, 178 m²), hlev (p. 39, 195 m²) in manjša hiša (p. 40, 111 m²), najmanjša bajta (p. 41, 38 m²) pa ima svojo hišno številko 9.

RK: Selak Jožef /Svetle/, kajža. Na njegovo ime je vpisana samo še ena stavbna parcela (p. 40, hiša, 111 m²) in 12 zemljiških parcel, ki merijo 8,98 ha.

Prvotna bajta, ki je imela hišno številko 9 leta 1825, je stala na parceli 41. To je nekoliko nižje v dolini od drugih stavb Svetletovega grunta, in sicer nasproti Moretove hiše št. 14 in zraven Mavsarjeve bajte št. 8. Leta 1860 ta bajta ni več obstajala, verjetno pa se je podrla že pred letom 1839, ko so bili vneseni zadnji popravki v PP, saj je ta parcela v PP FK že prečrtana. V tej bajtici so stanovali posli ali gostači. Prvo rojstvo je zabeleženo leta 1781, ko se je rodila Špela, hči Luke Homca in Urše. Ta družina je živela tukaj do leta 1806, ko se je Špela poročila z Matevžem

Podobnikom z Breznice 11. Zatem sta v bajti kratek čas, kakšna tri leta, živela Andrej (priimka nisem znala prebrati, zdi se kot Ledpotitz ali Raspotitz, morda tudi Pestotnik) in Urša Majnik. Poročila sta se leta 1804, hči Jera (1805) je bila rojena na št. 8, otroka Marija (1806) in Andrej (1808) pa v tej hiši. Nato sta v bajti šest let prebivala Valentin Kržišnik in Maruša Malavašič. Poročila sta se leta 1807, imela pa najmanj pet otrok: Blaž (1809), Jakob (1811) in Helena (1814) so bili rojeni tukaj, Miha (1816) in Gregor (1819) pa v sosednji bajti št. 8. Slabi dve leti sta tu živela Luka Podobnik (roj. ok. 1794, umrl v tej hiši leta 1817) in njegova žena Mica Otrin. Poročila sta se leta 1814, tu pa se jima je leta 1816 rodil sin Lovro. Nato sta tu prebivala še Luka ? in Neža Zelenc, leta 1815 se jima je rodil sin Matija, leta 1820 pa hči Mica.

V naslednjih 17 letih hišna številka 9 v matičnih knjigah ni omenjena. Ponovno se pojavi v letih 1837–1855, vendar se skoraj gotovo nanaša že na drugo hišo, Svetletovo kočo na parceli 40. Vanjo se je iz Mavsarjeve bajte (glej Jarčja Dolina 8) preselila družina Blaža Kavčiča in Mice Primožič. Leta 1837 je tu umrl njun sin Anton Kavčič, 1853 sin Miha, leta 1854 in 1855 pa oba od staršev.

V naslednjih 30 letih ni pod to hišno številko zabeleženih ne rojstev in ne smrti. Ob prodaji grunta leta 1879 pa so se vanjo preselili nekdanji gospodarji Svetletovi. To so bili stari 70-letni Janez Selak in njegova druga žena Špela, Janezov sin in gospodar **Jožef Selak** (1840–1889) z ženo Heleno Peternel (1847–1933) in desetimi mladoletnimi otroki, trije nadaljnji otroci pa so se jima rodili že v tej koči (glej Jarčja Dolina 10). Gospodar Jožef Selak je deset let po preselitvi umrl za kozami, star 49 let, že pred tem pa so v tej hiši umrli tudi štirje njegovi otroci, Marija (1870–1887), Anton (1873–1882) ter dvojčka Simon in Franc (1882–1883). Majhno kmetijo je prevzela vdova Helena, ki je morala sama poskrbeti za devet preživelih otrok: Janeza (1869–1929), dvojčka Matevža (1874–1946) in Miha (1874–1953), Franco (1876, por. Zelenec v Spodnjo Kanomljo), Heleno (1877–1937, por. 1898 Eniko, gospodinja v Jarčji Dolini 8), Angelo (1880, por. Petrič v faro Šentjošt), Jožefa (1885–1964, po poroki živel v Jarčji Dolini 17), Jakoba (1888–1923) in Marti-

Svetletova koč pred letom 1956. Osebni arhiv Polde Seljak

na (1889–1891). Na srečo je bil najstarejši sin **Janez Selak** že dovolj star, da je lahko kmalu prevzel kmetijo. Mati jo je nanj prepisala leta 1894, ko se je oženil z Ivano Eržen (1871–1938), Mrzlekarjevo iz Laniš. Janez in Ivana sta imela samo dve hčeri. Prvorojenka Ivana (1897) je ob rojstvu umrla, majhno kmetijo je nasledila drugorojena **Marjana Seljak** (1899–1978). Rodila je dva nezakonska sinova, Franca (1917–1983, po poroki s Karolino Štular je živel v Kranju) in Alojza Seljaka (1925–1991). Leta 1932 se je omožila s sosedom Jakobom Kristanom (1903–1965), Moretovim iz Jarčje Doline 14. Skupnih otrok nista imela, sta pa povečala posestvo (od Tolarja – Davčana sta odkupila nekaj Svetletovega sveta) in prenovila hišo. Kmetijo je nasledil **Lojze Seljak**, ki se je leta 1951 poročil s Poldo Podobnik z Dobračeve 42 – Bedrih. Najprej sta živela na Bedrihu, zatem sta kupila hišico na Dobračevi 124 (ta se je preimenovala v Cesto Jurišnega bataljona 53, nato pa v Dobračevsko ulico 44), po upokojitvi pa sta se za stalno preselila v Jarčjo Dolino. Po Lojzetovi prezgodnji smrti je Polda ostala v hiši sama. Njuna otroka, Helena (1952, por. z Bojanom Zorjanom, otroka Patricija in Aleš) in Dušan Seljak (1958, poročen z mano, otroci Gregor, Bojana in Kalina) živita v Žireh. Vendar pa kmetija še živi, Polda skrbi za živali, Dušan pa za košnjo in spravilo krme. Poldini in Lojzetovi vnuki predstavljajo že deveto generacijo potomcev prvega znanega gospodarja Svetletovega grunta, Boštjana Selaka. Tako dolgo sta v lasti rodbine prvega izpričanega gospodarja le še dve hiši v Jarčji Dolini, in sicer Lukačk (tudi Svetletovega rodu) in Muhovec, morda pa tudi Krištan.

Prvotno hišno ime V koči označuje, da gre za kočo Svetletovega grunta. Glavna hiša tega grunta na št. 10 je bila leta 1879 prodana in je po novem lastniku dobila novo hišno ime Davčan, staro hišno ime Svetle pa je prešlo skupaj z rodbino na

Svetletova koč po prezidavi
leta 1956. Osebni arhiv
Polde Seljak

njihovo kočo. Od kod izvira hišno ime Svetle, mi ni uspelo ugotoviti. Je pa pri tem gruntu in rodbini Svetletovih Selakov najmanj od leta 1784 – dne 22. maja tega leta je namreč vpisana smrt Urbana, sina Antona Svetleta, starega 3 ure, dni ali tedne. Anton Svetle je bil Anton Selak, gospodar v Jarčji Dolini 9 in 10. Urban naj bi umrl v bližnjem Koprivniku 9, to je pri Brtelu – mogoče je res, mogoče pa gre za napako in je mišljena Svetletova koč v Jarčji Dolini 9. Tudi drugi Antonov sin Jernej Selak, ki je postal pravnik in je živel v Trstu, je v Primorskem biografskem leksikonu označen kot Svetletov, vendar pa je navedena napačna letnica rojstva: 17. 8. 1789 namesto 1791 (Naglič 1998, str. 144). Hišno ime je omenjeno tudi v AB RK, ko je bil leta 1869 lastnik grunta še Jožef Selak – Svetle.

Po jezikoslovnih pravilih naj bi ime Svetle izviralo iz besed svetiti ali svetloba in naj bi označevalo dejavnost, avtorica omenja možnost, da bi lahko šlo za bdenje ob mrliču (Stanonik 2005, str. 97, 106). Meni je prišla na misel še druga razlaga, ki je v povezavi s trskami, ki so v preteklosti služile kot glavni oz. edini vir razsvetljave. Te trske je izdelovalo vsako gospodarstvo za svoje lastne potrebe samo, za kar je obstajalo tudi posebno orodje, pol metra dolg štirirobi oblič. Zato bi morda mislili, da to ni nobena taka posebnost, ki bi jo bilo vredno in treba omeniti oz. ohraniti v hišnem imenu. Ker pa sem nekje prebrala, da je bil po posebno kvalitetnih trskah znan nek posameznik, je čisto mogoče, da je po tem slovel še kdo drug, npr. Svetle, ali pa je izdeloval trske tudi za tiste ljudi, ki tega niso počeli sami, saj je bilo to menda precej naporno delo. In zakaj sem prišla na to misel? S temi trskami so si svetili tako, da so jih vtaknili v posebno stojalo na vogalu klopi kmečke peči, imenovano čelešnik. Leta 1786 je priimek Selak v žirovski župniji izpričan samo pri treh hišah. Ena ima hišno ime po priimku gospodarja (Selak v Jarčji Dolini 12), dve pa po dejavnosti, povezani s svetlobo (Svetle v Jarčji Dolini 10 in Čelešnik na Dobračevi 11). Leta 1772 je bil gospodar pri Selaku Gašper Selak (roj. ok. 1712), pri Svetletu Boštjan Selak (roj. ok. 1714) in pri Čelešniku Valentin Selak (roj. ok. 1720). Lahko bi bili iz iste rodbine (po letnicah rojstva bratje), ker Selakov včasih v žirovski fari ni bilo prav veliko. Slabih sto let pred tem, leta 1630, se priimek pojavlja samo pri dveh hišah na Selu (Boštjan Selak) in Ledinici (Mihael Selak), do leta 1770 pa od tam izgine in se preseli na Dobračevo in v Jarčjo Dolino. Po letu 1770 nisem našla nobenih sorodstvenih povezav med temi tremi rodbinami, kar tudi lahko posredno govori v prid domnevi o skupnem predniku – če ne bi bili v krvnem sorodstvu, je precej verjetno, da bi prišlo med njimi vsaj do kakšne poroke.

Jarčja Dolina 10 (podrta): Davčan (Svetle)

U: ni omenjena, njen lastnik je naveden pod hišno št. 9.

FK: AB je ne omenja, vpisana pa je v PP. Hišno številko 10 so imele tri stavbe na parcelah 38 (stanovanjska hiša, 178 m²), 39 (hlev, 195 m²) in 40 (stanovanjska hiša, 111 m²), njihov lastnik je bil Antonio Sellak iz Jarčje Doline 9.

RK: v AB je najprej vpisan Selak Jožef /Svetle/, zemljak. Leta 1880 postane lastnik Jaka Tolar, ki je imel v lasti 12,39 ha zemljišč. Tolar je imel v lasti tudi stanovanjsko hišo (178 m²) na parceli 38/1 in gospodarsko poslopje (135 m²) na parceli 38/2. Le-to je bilo zgrajeno že pred spremembo lastništva, ker sta obe stavbi vpisani v PP leta 1869 še na ime Jožefa Selaka. Tako hiše kot kozolca danes ni več.

Ta hiša je bila glavna hiša na Svetletovem gruntu. Zgrajena je bila pred letom 1770, saj je že vrisana na vojaškem zemljevidu. Stala je poleg današnjega Lukačka, nekdanjega Svetletovega hleva. Leta 1962 so jo porušili. Bila je precej mogočna, po velikosti enaka Mavsarjevi in na videz podobna Šinkovčevi na Ledinici, ki je ena redkih iz tega časa, ki še stoji v Žireh (na njej je letnica 1688, iz nje pa je prišla k Svetletu tudi ena od njihovih nevest).

Prvi znani lastnik hiše je bil **Boštjan Selak** (rojen ok. 1714, umrl tukaj leta 1791 v starosti 77 let). Leta 1738 se je oženil z Marušo, ki mu je rodila osem otrok: Jurija (1742), Jožefa (1746–1764), Uršo (1747), Katarino (1750, por. 1771 Matevža Renka), Nežo (1754), Janeza (1757–1783), Ano (1760–1794, por. h Kovaču v Jarčjo Dolino 4) in Antona, ki je nasledil posestvo in bil v svojem času dokaj pomemben mož.¹⁸ **Anton Selak** (1764–1839) se je ok. leta 1783 poročil s Heleno Jezeršek (ok. 1765–1837) iz Stare Oselice, imela sta enajst otrok. Sedem jih je kmalu umrlo: Urban (1784–1784), Jožef (1786–1787), Neža (1788–1789), Martin (1789–1790), Urban (1800–1801), Valentin (1802–1802) in verjetno tudi Blaž ali Luka (1789–?). Otroštvo so preživeli le trije ali morda štirje: Jernej (1791–1866, notar v Trstu, umrl brez potomcev), Katarina (1794, por. 1814 z Jožefom Kavčičem na Mrzli Vrh 14), Marija (1806–?) in naslednik **Janez Selak** (1809–1883). Janez se je leta 1833 oženil z Mino Bogataj (1810–1862), Šinkovčevo z Ledinice 1, dobro leto po njeni smrti pa s 47-letno Špelo Vehar, vdovo Jereb (1816–1892) iz Krnic 4. V prvem zakonu je imel osem otrok, vendar sta prvorojena Janez (1834–1834) in Helena (1835–1835) umrla kmalu po rojstvu. Najstarejši preživeli sin Janez (1837) se je po poroki z Marijo Berčič z Mrzlega Vrha 4 odselil v Gore, kjer še živijo njegovi potomci, ki se zdaj pišejo Mikuž. Omožili in odselili sta se tudi hčerki Marjeta (1844–1925, por. 1864 z Valentinom Mrzlekarjem iz Butajnov, fara Šentjošt) in Marija (1853–1915, por. 1874 s Pavlom Govekarjem iz Nove vasi 7). Sin Anton (1847–1889) je kupil kmetijo pri Selaku v Jarčji Dolini 12, Luka (1850–1929) se je preselil v hlev, ki je dobil svojo hišno št. 11, za naslednika pa je bil določen sin **Jožef Selak** (1840–1889). Posestvo je prevzel leta 1866, ko se je oženil, leta 1869 je v katastru že naveden kot lastnik grunta. Žena Helena Peternel (1847–1933) je bila doma pri Kovaču na Selu 13, po rodu pa je izvirala od Kovača v Jarčji Dolini 4, kjer je bil rojen njen oče Lovro Peternel. V tej hiši se jima je rodilo 12 otrok, Janez (1867–1868) in Anton (1873–1882) sta tu tudi umrla. Jožef je leta 1879 hišo in večji del posestva prodal, sam pa se je z družino preselil v svojo koč, kjer so se rodili še trije otroci (glej Jarčja Dolina 9).

Novi lastnik tretjine posestva in glavne hiše na št. 10 je postal **Jakob Tolar** (1832–1907) iz Davče 2 v fari Leskovaica, poročen leta 1860 z Jero Kejžar (1833–1897). Imel je pet otrok. Najstarejša Franca (1857–1914) se je leta 1887 odselila h Golcu v Žirovski Vrh 27, vzela je Pavla Pivka (1863–1936), ki je bil rojen v Jarčji Dolini 16. Janez Tolar (1863) se je poročil v Novo Oselico. Za Jožeta (1865–1947) v SA piše, da je šel v Ameriko, vendar pa se je očitno vrnil, ker se je leta 1891 poročil z Marjano Kavčič iz Jarčje Doline 8, po njeni smrti pa leta 1903 z njeno nečakinjo Marijo Demšar iz iste hiše. Živel je v Zabrežniku 4 – Malen v grapi, Grapar, hiša je po njem dobila novo hišno ime Tolar. Ana Tolar (1867–1898) se je poročila Eržnožnik v Žiri 35 – kmetija Vrščan na Taboru. Gospodar v Jarčji Dolini 10 pa je postal najmlajši sin **Franc Tolar** (1870–1955). Njegova prva žena je bila Katarina

Selak (1876–1903) iz Jarčje Doline 12, po rodu Svetletova. Rodila je štiri otroke. Usoda hčere Reze Tolar (1898) ni znana, preostali trije otroci Franca (1896–1897), Marjana (1900–1911) in Blaž (1902–1902) pa so kmalu umrli. Po Katarinini prezgodnji smrti se je vdovec Franc v drugo oženil z Nežo Poljanšek (1884–1959, umrla v hiralnici v Preddvoru), Muhovcovo iz Goropek 11, s katero je imel pet otrok. Rozalija (1909–1909), Marija (1910–1913) in Karel (1913–1913) so umrli že v otroštvu, sinova Franc (1908–1945) in Janez (1912–1942) pa sta bila ubita v drugi svetovni vojni. Hiša je ostala brez gospodarja in je propadla. Dokončno so jo porušili leta 1962, kamenje iz njenih zidov pa zmleli in porabili za ureditev ceste. SA omenja samo hišno ime Davčan, saj je bil takrat del grunta s hišo že prodan. Stanonikova (2005, str. 74) ga omenja pri ledinskih imenih po načinu izkoriščanja tal. Vendar pa je hiša dobila ime po novem lastniku, ki je bil doma iz Davče. Prej se je pri hiši reklo Svetle, hišno ime je skupaj z rodbino prešlo na kočo na št. 9.

Davčan (bivši Svetle, desno) in Lukačk (bivši Svetletov hlev, levo); pred Davčanom so vidni tudi še stebri porušenega kozolca. Osebni arhiv Polde Seljak, slikal Lojze Seljak med letoma 1950 in 1960.

Jarčja Dolina 11 (podrta, številko je dobil Svetletov hlev, zdaj št. 18): Lukačk (V štali)

U: Matheus Lemoviz, Simon Selak.

FK: Sellak Giorgio, 10 zemljiških parcel (št. 136, 137, 139, 140, ~~141~~, 142, 143, ~~144~~, ~~146~~, 147) in stavbna parcela 37 (stanovanjska hiša, 118 m²), ki je v PP naknadno prečrtana.

RK: hišna številka 11 se v AB pojavi šele z letom 1880, ko je na tem naslovu vpisan Luka Selak. Gre za drugo hišo kot leta 1825, in sicer za hlev Svetletovega grunta (parcelna št. 39, 195 m², površina je ista kot leta 1825, namembnost stavbe pa je spremenjena v hišo). K hiši spadajo zemljiške parcele v obsegu 8,42 ha, leta 1883 je vnesen popravek na 4,51 ha. Čisti donos pa se ni veliko zmanjšal, s 16 g 68 k na 14 g 70 k.

Prvotna hiša številka 11 je stala na parceli 37, to je nad Svetletovim gruntom, ob poti, ki je vodila od Svetleta (kasnejšega Davčana in zdaj Lukačka) proti Selaku. Danes temu predelu pravimo »Na podluskovšč«, pod našo tepko so še vidni ostanki ruševin, ki pa so že popolnoma prerasli s travo. O prvih prebivalcih hiše – Lemovcih – ne vem veliko, so pa konec 18. stoletja sočasno v Jarčji Dolini poleg gospodarja te hiše, Matevža Lemovca, živeli še najmanj trije moški istega priimka, Jernej, Jakob in Luka. Leta 1780 je na št. 11 zabeleženo rojstvo otroka Jerneja Lemovca in Marije, leta 1789 pa rojstvo Marije, hčere Jakoba Lemovca iz Koprivnika 11 (bližnja Možinetova bajta) in Jere Kavčič iz Žirov. Istega leta je v Svetletovi bajti na št. 9 umrl Janez, sin Luke Lemovca. Od kod so bili ti Lemovci, se ne ve, morda je bil prvi gospodar hiše Matevž Lemovec njihov oče.¹⁹

Naslednji prebivalec hiše je bil **Jurij Selak** (1769–1847). V rojstnih knjigah ga še nisem našla, glede na leto rojstva pa bi bil lahko najmlajši sin Boštjana Selaka iz Jarčje Doline 10, sin Gašperja Selaka iz Jarčje Doline 12 ali pa Valentina Selaka z Dobračeve 11. Zaenkrat se mi zdi najbolj verjetno, da je bil Svetletov, ali pa je bil z njimi v sorodu: na to kaže tako lokacija hiše kot pripadajočih zemljišč, razen tega pa je ob poroki leta 1791 živel v Jarčji Dolini 10. Njegova žena je bila Jera Ovsenk (1771–1835) z Dobračeve. Imela sta devet otrok: Martina (1795, por. 1825 z Mico Burnik iz Koprivnika 5 – Lenarč), Matija (1798, por. 1824 s Špelo Vidic iz Koprivnika 6 – Vidic), Marijo (1800–1809), Heleno (1802, por. 1826 z Lukom Revnom iz Žirovskega Vrha 7), Simona (1804–?, naslednik), Valentina (1807–1807), Mico (1809–1848), Lucijo (1812) in Uršo (1814).

Doma je ostal najmlajši sin **Simon Selak** (1804–?). Leta 1828 se je oženil z 21-letno Heleno Bogataj, hčerjo Urbana Bogataja in Jere Lemovec iz Žirov 35, to je kmetija Vrščan na Taboru. Rodilo se jima je enajst otrok: Neža (1828), Jera (1830–1832), Špela (1831–1837), Reza (1833), Jakob (1835), Pavel (1837–1838), Jernej (1838), Lovro (1840), Janez (1843), Matevž (1845) in Marija (1847). Kaj se je z družino dogajalo po letu 1848, ne vem, ker jih v poročnih knjigah žirovske fare nisem našla, pa tudi umrli niso v Jarčji Dolini. Predvidevam, da so se razselili. Hiša se je do leta 1869 že podrta, zemljiške parcele pa so bile pripisane k Svetletovemu gruntu. V rojstnih knjigah se hišna št. 11 spet pojavi šele čez 40 let, tj. leta 1885, ko je bilo posestvo Svetletovih že prodano. Okrog leta 1880 je to številko dobil Svetletov hlev. Vanj se je vselil mlajši brat dotedanjega gospodarja, Svetletov **Luka Selak**

Janez Kristan (roj. 1928) – Lukačkov pred Davčanovo (bivšo Svetletovo) hišo. Osebni arhiv Polde Seljak, slikal Lojze Seljak med letoma 1950 in 1960.

(1850–1929). Njegovi otroci so bili pred letom 1883 rojeni na št. 10, po letu 1885 pa na št. 11. Prva žena Luka Selaka je bila Reza Reven (ok. 1858 – 1888, hči Janeza Revna in Marije Pivk) iz Koprivnika. Poročila sta se leta 1876 in imela šest otrok. Preživel je le najstarejši sin Matevž Selak (1877–1949, oženjen na Jesenicah), medtem ko so Ivana (1879–1879), Martin (1880–1891), Katarina (1883–1895), Luka (1885–1898) in Marija (1888–1888) umrli. Druga žena, s katero se je Luka poročil leta 1888, je bila Marjana Okoren (1861–?) iz Stare Oselice 10. Rodila je štiri otroke, vendar so tudi v tem zakonu trije otroci kmalu umrli: Janez (1889–1893), Blaž (1892–1892) in Helena (1894–1905). Preživela je samo najmlajša hči in dedinja Ivana Selak (1895–1951). Z njo se je leta 1920 oženil sosed Janez Kristan (1895–1966), Moretov iz Jarčje Doline 14. Imela sta pet otrok. Hči Silva (1932) je umrla en mesec po rojstvu, Anton (1921–1943) je bil pogrešan v Ukrajini, Alojzij (1922) se je oženil z Ivanko Naglič iz Stare vasi 12, Ana (1935) pa je omožila Janeza Zihlerla iz Srednjih Bitenj. Na domu je ostal sin **Janez Kristan** (roj. 1928), ki se je leta 1953 oženil z Alojzijo Bradeško (roj. 1829) iz Sv. Barbare pri Škofji Loki. Ona je že od prej imela hčer Antonijo (1948), v zakonu pa so se jima rodili še Ivana (1954–1954), Marija (1957) in Srečo (1961–2000). Vsi so se odselili, tako da danes na majhni kmetiji živita sama.

Stanonikova (2005, str. 37) uvršča hišno ime Lukačk v skupino, nastalo na podlagi pomanjševalnic iz osebnih imen, vendar napačno locira hišo v Koprivnik. Hiša pa je v resnici dobila hišno ime po osebnem imenu prvega lastnika te hiše, po Luki Selaku. Prej se je reklo V štali, ker je bil to prvotno hlev Svetletovega grunta na hišni št. 10. Zaradi dedovanja po ženski liniji se je priimek Selak spremenil v Kristan, zdajšnji gospodar Janez Kristan je vnuk Luka Selaka in prapravnuk Boštjana Selaka, prvega znanega gospodarja Svetletovega grunta.

Jarčja Dolina 12 (zdaj 20): Selak

U: Kasper Selack, Mihael, Joseph in Valentin.

FK: Sellak Guiseppe. Posestvo je obsegalo 18 zemljiških parcel (št. 45, 130–134, 435 in 149–160) in štiri stavbne. Vse stavbe so imele hišno številko 12: hiša (p. 33, 240 m²), hlev (p. 34, 110 m²) in dve gospodarski poslopji (p. 35 – 48 m² in 36 – 112 m²).

RK: Gnezda Jožef /Selak/, ¼ zemljak, za njim je vpisan Seljak Anton. K posestvu je spadalo 21,55 ha zemljiških parcel, leta 1883 je vnesen popravek na 23,44 ha. Leta 1869 so stale še vse štiri stavbe, leta 1881 pa se je gospodarsko poslopje na parceli 35 podrlo, njegova površina je bila priključena travniku s parcelno št. 153.

Prvi znani lastnik **Gašper Selak** (rojen ok. 1712, umrl 1784 v tej hiši) se je leta 1743 poročil z Nežo, hčerjo Janeza Kavčiča (domnevno Mavsarjevo), in imel z njo šest otrok: Blaža (1745), Janeza (1746), Boštjana (1747), Andreja (1749), Gašperja (1752) in Marušo (1753). Vse kaže, da je leta 1753 Neža umrla, verjetno po ali ob porodu zadnjega otroka. Gašper se je namreč naslednjega leta 1754 ponovno oženil z Uršo, hčerjo Matije Bartela (verjetno iz Koprivnika 9). Imela sta najmanj osem otrok: Heleno (1756), Nežo (1758), Jožefa (1760, naslednik), Valentina (1762), Matevža (1764–1778), Jero (1767), Heleno (1768) in Tomaža (1771).

Posestvo je prevzel najstarejši sin iz drugega zakona, **Jožef Selak** (1760–1838). Poročen je bil z Nežo Albreht (ok. 1763–1823) s Preske – verjetno je mišljena Preska v Žirovnici, priimek Albreht se namreč v tem času pojavlja v Sovri 3. Ko je pri 60. letih ovdoval, se je še enkrat oženil s 45-letno Marijo Kristan iz Koprivnika 4 – Me-tež. V prvem zakonu je imel deset otrok, vendar jih je kar osem umrlo v otroštvu: Marija (1786–1789), Janez (1790–1801), Luka (1792–1801), Marija (1794–1794), Marjeta (1798–1801), Magdalena (1801–1801), Helena (1803, verjetno je umrla istega leta, ker je naslednja hči dobila isto ime) in Helena (1804–1812). Preživela sta samo dva sinova. Starejši Matevž (1784, por. 1808 z Marušo Pivk) je postal gospodar na Selu 6, mlajši Miha pa je nasledil kmetijo.

Miha Selak (ok. 1795–1851) se je februarja 1819 oženil z Jero Puc iz Podklanca (ok. 1797–1847), po njeni smrti pa z 51-letno Heleno Godec, vdovo po Lovru Ambrožiču (1796–1860) iz Koprivnika 8. S prvo ženo je imel enajst otrok, preživel jih je devet. Umrli sta Matija (1834–1835) in Micina dvojčica Albina (1836–1838). Doma je ostal Valentin (1823), preostali otroci so se poročili in odselili: Magdalena (1821–1886, por. 1843 z Jakobom Bogatajem, Goropeke 4), Gregor (1820–1878, por. 1848 z Marijo Kolenc, postal gospodar na Ledinici 5), Jernej (1824, por. 1848 z Marijo Filipič, Zgornji Vrsnik 7), Anton (1827–1886, por. 1849 z Mino Žakelj, Goropeke 6), Franc (1828, por. 1859 z Jero Otrin, Stara vas 12), Andrej (1830–1868, por. 1863 z Marijo Kavčič, Jarčja Dolina 8), Mica (1836, por. 1858 Jerneja Ferlana iz Koprivnika 1 – Fortunc) in Janez (1844).

Naslednik **Valentin Selak** (1823–?) se je 1851 poročil z Marijo Kavčič (ok. 1829–1855) iz Breznice 10. Marija je umrla tri leta po poroki, umrla pa sta tudi oba njuna otroka, Marjana (1852–1853) in Janez (1854–1858). Vdovec Valentin se je leta 1857 oženil z Marijo Cigale iz Jarčje Doline 4, rodila se jima je hči Ivana (1857–1858). Leta 1865 je bila v tej hiši rojena še Ivana, hči Valentinovega brata Andreja Selaka, potem pa te rodbine na tej hišni številki ni več.

Kmetija je prešla v druge roke, pravzaprav je v naslednjih desetih letih zamenjala kar dva lastnika. Prvi je bil **Mihael Naglič** iz Žirov 13. Poročen je bil z Marijo Gantar, decembra 1867 se jima je tukaj rodila hči Marija Naglič. Do leta 1869 je kmetijo že prodal Jožefu Gnezdi, obdržal je samo gozd na parceli 133/1 (kot naslednja lastnika te parcele sta za njim v AB vpisana Matevž in Marija Naglič iz Žirov 47). **Jožef Gnezda** je po priimku sodeč prišel z idrijskega konca. Decembra 1870 se mu je rodila hči Ivana Gnezda, januarja 1871 pa je umrl 74-letni Gašper Gnezda, bržkone njegov oče. Leta 1872 je Jožef posestvo prodal.²⁰ Novi lastnik je postal **Anton Selak** (1847–1889), Svetletov iz Jarčje Doline 10. Kmetijo je kupil tistega leta, ko se je oženil z Marjano Miklavčič (1847–1899) iz Koprivnika, fara Nova Oselica. Imela sta sedem otrok (tri leta po moževi smrti je vdova Marjana rodila še nezakonskega sina Franca Miklavčiča, 1892–1915). Prvorojenka Marija (1873–1878) je umrla pri štirih letih, edina sinova, Janez (1881–1882) in Franc (1888–1889), pa že v prvem letu življenja. Antonova hči Katarina (1876–1903) je leta 1894 postala gospodinja na očetovi rojstni domačiji, saj se je omožila z novim lastnikom Francem Tolarjem, Davčanom. Druga hči Marjana (1878–1945) je šla leta 1900 za gospodinja k Jenik na Mrzli Vrh 8, omožila je Franca Erika. Tretja hči Ivana (1885–1911) se je omožila leta 1907 z vdovcem Jurijem Oblakom iz Koprivnika 41 – V brezje. Kmetijo je podedovala četrta hči **Helena Selak** (1883–1907), ki

je leta 1901 vzela Franca Gantarja s Sela 7 (1876–1976). Pravili so mu stari Selak, morda tudi zato, ker je dočakal visoko starost 100 let. Nasprotno pa je njegova žena Helena umrla mlada, stara komaj 24 let. Imela je dve hčeri. Mlajša Helena (1904) se je poročila v Kranju, starejša Marjana (1902–2006) pa k Žustu v Koprivnik 3.

Druga žena Franca Gantarja je bila Ivana Kosmač (1872–1932) z Mrzlega Vrha 2. Imela sta pet otrok: Marijo (1908–1908), Alojza (1910), Ano (1911, poročena Stanovnik), Katarino (1913–1913) in Franco (1915–1919). Kmetijo je nasledil edini sin **Alojz Gantar** (1910–1985). Leta 1936 se je v Stari Oselici poročil s Štefanijo Malavašič (1914–1981) iz Hobovš, imela sta pet otrok: sin Alojz (1935) se je poročil v Naklo, Cecilija je umrla (1937–1937), Milan (1940) z ženo stanuje v Žireh na Industrijski ulici, Vida (1946) pa je po poroki odšla v Mursko Soboto. Danes gospodari na kmetiji najmlajša hči **Milena** (1951), ki je poročena s Jurijem Kavčičem. Imata tri hčere, Anito, Meto in Jurko, slednja z družino živi doma.

Hiša je verjetno stala že leta 1740, v njej pa se je izmenjalo pet rodbin. Prvi rod Selakov je živel v hiši štiri generacije, približno do leta 1860. Družini naslednjih dveh lastnikov skoraj ne štejeta, saj sta obe skupaj prebivali tukaj samo deset let. Naslednji gospodar Anton Selak je – kljub enakemu priimku – izhajal iz drugega rodu kot prvi lastniki, čeprav možnost daljnega sorodstva ni izključena. Posestvi

Selakova domačija.

Osebni arhiv Polde Seljak, slikal Lojze Seljak med letoma 1950 in 1960.

mejita druga na drugo, prva lastnika izpričana v urbarju bi po starosti lahko bila brata, vendar pa ni ohranjenih pisnih virov, ki bi to možnost potrdili ali ovrgli. Svetletovi so živeli v hiši le dve generaciji, do smrti Antonove hčere Helene Selak leta 1907. Od takrat naprej v hiši živijo potomci njenega moža oz. vdovca Franca Gantarja s Sela in njegove druge žene. Gospodinja Milena Kavčič je njuna vnukinja. Znana je kot večkratna zmagovalka na tekmovanju grabljic in je aktivna članica v Društvu kmečkih žena. Napreden gospodar pa je bil tudi že njen oče, ki je leta 1940 postavil lastno električno centralo.²¹

Čeprav je hišno ime Selak prvič pisno izpričano šele v AB 1869, menim, da izhaja iz priimka prvih lastnikov. Pri hiši je že več kot 200 let, vse od začetka 18. stoletja, ali celo še dlje. Zato razlaga domačinov, da je hiša dobila ime po tem, ker je gospodar prišel s Sela (Stanonik 2005, str. 59), ne drži. Seveda domnevam, da mislijo pri tem na starega Selaka, ki se je priženil s Sela leta 1901. Če pa mislijo na prvega lastnika iz leta 1720 (o čemer pa zaradi časovne oddaljenosti dvomim), bi lahko držala. Po strokovni jezikoslovni razlagi naj bi priimek namreč označeval prebivalce Sela. In Jareški Selaki bi prav lahko prišli s Sela, ker so v žirovski županiji leta 1630 Selaki živeli samo na Selu in Ledinici, to je v neposredni bližini Jarčje Doline.

Jarčja Dolina 13 (podrta): Na Frčade (Ferčadenk, Krištanova bajta)

U: od leta 1795 dalje Primas Jessenko, Anton Kollenz.

FK: Kollenz Antonio, zemljiška parcela ~~407~~ in stavbna parcela 20, na kateri stoji stanovanjska hiša površine 108 m².

RK: Kolenc Martin /Ferčadenk/, kajžar. Še vedno ima v lasti hišo na parceli 20, poleg tega pa tudi dve zemljiški parceli, ki skupaj merita 1,18 ha. Njiva 40/1 in pašnik 41/2 sta bila leta 1825 v lasti kmetije na Selu 3.

Kaže, da je hišna številka 13 obstajala že pred letom 1795, saj se je na tem naslovu leta 1773 rodil Janez Renk, sin Mateja Renka in Katarine Selak iz Jarčje Doline 10, ki sta se vzela leta 1771. Leta 1787 je bil tu rojen tudi Martin Selak, sin Antona Selaka in Helene, gospodarjev v Jarčji Dolini 10. V urbarju pa hiša najbrž ni vpisana zaradi tega, ker je spadala h Krištanovemu gruntu in do leta 1795 ni imela stalnih prebivalcev, ki bi plačevali dajatve cerkvi.

Nato sta v bajti živela **Primož Jesenko** in njegova žena Jera Strel (ok. 1763–1816). Lahko da sta bila gostača pri Krištanu, ker so bili njuni otroci rojeni v Jarčji Dolini 5, umrli pa so v različnih krajih. Imela sta najmanj štiri otroke, Janeza (1786, u. 1789 na št. 6), Ano (1789), Matija (1790, u. 1794 na št. 13) in Valentina (1797, u. 1812 na št. 12). Hči **Ana Jesenko** se je leta 1806 poročila z 22-letnim Jernejem Strličem z Dobračeve 13. V tej hiši sta se jima rodila sin Jurij (1811–1814) in hči Marija (1814), nato pa so se odselili. Morda v Staro vas, ker abecedni seznam k. o. Dobračeva leta 1825 omenja nekega Sterlitz Jernija iz Stare vasi 21, ki je imel v lasti tudi tri zemljiške parcele št. 281, 417 in 422.

Naslednji prebivalci hiše so bili Kolenci. Vanjo so se vselili med letoma 1815 in 1818. **Anton Kolenc** (ok. 1783/84, umrl v tej hiši septembra 1864, star 80 let), ki je bil lastnik hiše leta 1825, je bil doma iz Stare vasi 19.²² Tam je vsaj živel v času poroke leta 1805, nevesta Neža Govekar (umrla leta 1851 v starosti 72 let) pa na Dobračevi. Imela sta pet otrok: Marijo (1806–1878), Jožefa (1810–?), Martina

(1815–1879, naslednji lastnik), Mino (1818–1890) in Marjano (1821–1904), vendar sta bili le najmlajši dve hčeri rojeni tukaj. Sin Jožef se je, kot vse kaže, odselil, saj se je leta 1838 oženil s Heleno Brence (roj. ok. 1796), vdovo po Primožu Otrinu z Dobračeve 42 – Bedrih. Preostali štirje otroci so ostali samski in do smrti živeli v hiši.

Bajta je stala pod Krištanom, ob stari poti, ki je vodila od Krištana proti mlinu in žagi ob Sori (danes Modrijanovc). Prvo hišno ime označuje lastništvo oz. pripadnost bajte Krištanovemu gruntu, drugo ime Na frčade pa lokacijo hiše. Hiša je stala malo nižje kot glavna Krištanova hiša, drugih hiš takrat tam še ni bilo. Od daleč je verjetno res spominjala na nekakšno frčado na robu strehe, na ravnem rahlo padajočem pobočju, ki se nato strmo spusti proti Sori. Ta možnost se zdi najbolj verjetna tudi Mariji Stanonik, medtem ko so si domačini omislili bolj slikovito razlago – menda naj bi bilo tu tako vetrovno, da vse frči križem (Stanonik 2005, str. 79, 135). SA omenja, da se je hiša podrla, njeno hišno številko pa je dobila hiša Koprivnik 36 (glej tam). Sklepam, da se je to zgodilo po letu 1904, ko je umrla njena zadnja prebivalka, 83-letna Marjana Kolenc.

Jarčja Dolina 14 (zdaj 16): More

Moretovi s sorodniki in prijatelji pred svojo hišo okrog leta 1963.

Od leve proti desni: stojijo Tončka Disić, roj. Kavčič (1922–2002?), žena Svetletovega Lojzeta Polda Seljak, roj. Podobnik (1927), žena Moretovega Jožeta Jožefa Seljak, roj. Rupnik, Ivana Kristan – Moretova (1902–1980), Marjana Kristan, roj. Seljak – Svetletova (1899–1878), gospodinja Rozalija Seljak, roj. Kristan – Moretova (1912–1993), njen mož Jože Seljak – Pelehanov (1903–1980), njuni hčerki Frančiška (1941) in Marija Magdalena Seljak (1939–1990) –Moretovi; sedijo: Jakob Kristan – Moretov, oženjen s Svetletovo Marjano (1903–1965), Lojze Seljak – Svetletov (1925–1991), Jože Seljak – Moretov (1936), Žiko Disić (1922–1998). Osebni arhiv Polde Seljak

U: od leta 1825 dalje Jochan Morre, Andreas.

FK: Marre oz. Mare Giovanni, stavbna parcela 43 (hiša z dvoriščem, 170 m²) in zemljiška parcela 320.

RK: Ferlan Matevž /Ferlan/, kajžar. Na parceli 43 je zdaj omenjena samo hiša brez dvorišča, površina je zmanjšana na 61 m². Travniki na parceli 320 je zdaj v lasti Janeza Peternela iz Jarčje Doline 2, zato pa k hiši spadajo štiri nove parcele v izmeri 1,71 ha, ki so bile leta 1825 v lasti Svetletovega in Mavsarjevega grunta. Leta 1880 postane lastnik hiše in parcel Jernej Jelovčan, za njim pa Kristan Janez. Tri parcele so naknadno prečrtane in prepisane na Antona Seljaka iz Jarčje Doline 12, k hiši spada leta 1882 le še njiva na parceli 344/2.

Čeprav se hiša v urbarju omenja šele z letom 1825, pa je stala že pred tem. V poročnih knjigah je leta 1798 namreč zabeležena poroka 24-letnega **Janeza Moreta** (ok. 1773–1851) iz Jarčje Doline 14 in 30-letne Katarine Selak (ok. 1767–1803). Tu sta se jima rodila tudi dva otroka, Andrej (1798, naslednik) in Neža (1801–1869, ostala samska). Katarina je decembra 1803 umrla, vdovec Janez pa se je januarja 1804 poročil s 27-letno Mino Sedej (1770–1810) iz Jarčje Doline 7 (verjetno je bila tu za deklo, ker Sedejev v Jarčji Dolini ni). Imela sta tri otroke: Janeza (ok. 1805), Florijana (1807) in Mico (1810–1810). Tudi druga žena je kmalu umrla (na silvestrovo 1810), tako da se je Janez maja 1811 še tretjič oženil, tokrat z Nežo Pivk (1790–1850) iz Idrška. Kaže, da nista imela otrok, vsaj v tej hiši se jima niso rodili. Gospodar Janez More je umrl leta 1851 v starosti 76 let, njegova zadnja žena pa leto pred njim.

Nasledil ga je prvorojenec **Andrej More** (1798–1882), ki se je leta 1829 poročil z Nežo Kacin (ok. 1800–1869) iz Koprivnika 9, hčerjo Gašperja Kacina in Urše. V tej hiši so se jima rodili trije otroci, Urša (1836, naslednica) ter dvojčka Neža in Gašper (1843), ki pa sta nekaj dni po rojstvu umrla.²³ **Urša More** (1836–1880) se je poročila leta 1863 z **Matijem Ferlanom** (ok. 1813–1871) iz Stare vasi 1. Leto po poroki se jima je rodila edinka Marija (1864–1879), ki je pri 15 letih umrla, leto za njo pa je preminila tudi mati Urša. Z njuno smrtjo se je v Jarčji Dolini Moretov rod končal, hišno ime pa je ostalo.

Hišo je leta 1880 kupil Jernej Jelovčan iz Koprivnika 46 – Paradiž. Najbrž za doto svoji hčeri **Katarini Jelovčan** (1862–1900), ki se je leta 1881 omožila z **Janezom Kristanom** (1857–1915) s Sela 14, sinom Tomaža Kristana in Marjete Bačnar. Janez in Katarina sta imela osem otrok: Franca (1881–1881), Nežo (1884, por. 1910 z Janezom Lemovcem, glej Jarčja Dolina 17), Ivano (1885–1891), Antona (1889–1917, umrl na Dobračevi kot vojak), Marijo (1891, por. 1910), Ano (1893–1893), Janeza (1895, por. 1920 z Ivano Selak, glej Jarčja Dolina 11) in Angelo (1898–1902). K gospodinjici Katarini se je na stara leta iz Koprivnika preselil tudi njen oče Jernej Jelovčan, verjetno leta 1893, ko je ovdovel, v tej hiši je umrl leta 1896. Po Katarinini smrti se je **Janez Kristan** leta 1901 ponovno poročil z Marijo Medved (1870–1950) iz Masor, fara Otalež. Imela sta štiri otroke. Hči Ivana (1902–1980) je ostala na domu neporočena, Katarina (1905) je leta 1934 vzela Tomaža Godca iz Laniša 13, sin Jakob (1903–1965) pa se je leta 1932 priženil k Marjani Seljak v Jarčjo Dolino 9.

Hišo je podedovala najmlajša Janezova hči **Rozalija Kristan** (1912–1993). Leta 1935 se je na domu omožila z Jožefom Seljakom (1903–1980) z Mrzlega Vrha 1

– Pelehan. Imela sta štiri otroke, prvorojenka Breda (1934) je kmalu po rojstvu umrla. Sin Jožef Seljak (roj. 1936) se je poročil z Jožefo Rupnik z Medvedjega Brda, hči Frančiška (roj. 1941) pa z Janezom Peternelom iz Jarčje Doline 2. Doma je ostala hči **Marija Magdalena Seljak** (1939–1990), ki se je poročila z Jankom Aličem (1937) iz Vinharjev. Njuna edinka Jana Alič se je omožila Miklavčič v Žirovski Vrh, k njej pa se je okrog leta 2000 preselil tudi oče Janko. Hiša je ostala prazna, kupil jo je Ramiz Huremović, ki živi v njej z ženo in tremi otroki.

Od leta 1798 do danes so v hiši prebivale tri rodbine, ki niso bile v sorodu. Prvih sto let je v njej živela rodbina More-Ferlan, naslednjih sto rodbina Kristan–Seljak–Alič, zadnjih nekaj let pa Huremovići. Hišno ime More, ki izhaja iz priimka prvega znanega gospodarja te hiše, se je ohranilo, čeprav tega priimka in rodbine ni več tukaj že dobrih 120 let. Po izročilu naj bi bil prednik Moretov francoskega rodu (Stanonik 2005, str. 45). Če je bil res, se je k nam doselil, še preden so Žiri prišle v sklop Ilirskih provinc, in sicer najmanj nekaj let pred Napoleonovimi osvajalnimi pohodi. Morda zaradi svojega poklica, saj ne gre zanemarjati možnosti, da je bil kovač in da je bil sam ali eden njegovih potomcev zaposlen pri Kovaču v Jarčji Dolini 4.²⁴ Hiša je imela namreč premalo zemlje, da bi omogočala preživetje samo s kmetijstvom.

Jarčja Dolina 15 (zdaj 11): Na Kovku

U: od leta 1825 dalje Martin Kerzhiznik.

FK: Kersisnig oz. Kresisnig Lucca, poseduje tri zemljiške parcele (177, 182, 184) in dve stavbni. Parcelno številko 13 ima majhna hiša (72 m²), 12 pa hlevček (34 m²). Ta se je podrl, saj je p. št. 12 naknadno prečrtana, PP iz leta 1869 pa je ne omenja več.

RK: Keržišnik Janes /Kovker/, kajžar. Hiša enake kvadrature še vedno stoji, le da je parcela dobila poddelilko 13/1.²⁵ K hiši spada samo njiva na parceli 182.

Kovk, posneto 15. 8. 2007

Hiša na Kovku je bila najbrž postavljena okrog leta 1800, naslov se prvič pojavi leta 1807. V njej so najprej stanovali Gantarjevi, verjetno so bili gostači. Starša **Miha Gantar** (ok. 1744–1827) in Mica (ok. 1755–1822) sta tukaj umrla, vendar njuni otroci še niso bili rojeni v Jarčji Dolini. Leta 1807 so že živeli v tej hiši, ker je takrat zabeležena poroka med njunim sinom, 23-letnim Pavlom Gantarjem iz Jarčje Doline 15, in 28-letno Mico Mlinar iz Račeve. Pavel je umrl leta 1814 v Jarčji Dolini 14, sedem let po poroki, star samo 30 let. Imel je še sestro Agato (ok. 1795– 870), ki se je poročila 1815, torej eno leto po bratovi smrti, in je takrat tudi stanovala v tej hiši. Njen mož je bil **Martin Kržišnik** (1784–1849), sin Luke Kržišnika. Rodil se je v Koprivniku 13, ob poroki pa je živel na Mrzlem Vrh 15, kjer je gospodaril Andrej Selak iz Koprivnika 4. Martin Kržišnik je v SA označen kot novohišar, čeprav je njegov oče Luka že naveden v katastru kot lastnik hiše leta 1825. Martin in Agata sta imela sedem otrok, prvi še ni bil rojen tukaj, ampak julija 1819 na številki 14 pri Moretu (to je bil Jakob Kržišnik, ki je po poroki leta 1839 kupil sosednjo hišo Na previdki, glej Jarčja Dolina 1). Naslednji trije otroci so kmalu umrli: Jera (1821–1825), Janez (1824–1825) in Anton (1826–1827). Poleg Jakoba so otroštvo preživeli še trije otroci: Marija (1828) se je leta 1849 poročila z Matevžem Mohoričem v Korita 3, najmlajša dva, Ana (1832–1884) in **Janez Kržišnik** (1835–1882) pa sta ostala samska in gospodarila na kmetiji.

Po njuni smrti je tu kratek čas živela družina **Pečelin**. V SA sicer niso omenjeni, vendar je iz mrlških knjig razvidno, da so med septembrom 1893 in aprilom 1897 na št. 15 umrli 51-letni Matevž, 16-letna Ivana, petmesečna Marija in 22-letni Lovro Pečelin. Morda so bili sorodniki Jere Pečelin iz Nove vasi 17, ki se je 40 let pred tem prisožila k Muhovcu (glej Jarčja Dolina 6).

Nato se je v hišo vselil vdovec **Martin Bogataj** (1852–1918) iz Goropek 11. Verjetno se je to zgodilo leta 1903, ko se je drugič poročil z Marijo Poljanšek (1863–1914), Muhovcovo iz Jarčje Doline 6. Tudi Marija je bila vdova, njen prvi mož je bil vdovec Henrik Eniko z Mrzlega Vrha 8. Od nje je bil kar 35 let starejši, in ko je po njegovi smrti leta 1899 prevzel kmetijo na Mrzlem Vrh 15 Henrikov sin Franc iz prvega zakona, se je vdova odselila. V SA je omenjeno, da je bila ob drugi poroki leta 1903 hišarica na Selu 1. Martinu in Mariji sta se rodila dva sinova, Martin (1904–1905) in Janez Bogataj (1907–?). Z njima pa so živeli tudi štirje Marijini otroci iz prvega zakona: Anton (1890–1914) in Matija Eniko (1894–1916) sta umrla v 1. svetovni vojni, Franca že v otroštvu (1896–1905), Katarina (1898) pa se je leta 1919 poročila z Valentinom Grošljem z Dobračeve 40.

Hišo je nasledil **Ciril Eniko** (1899–1952) z Mrzlega Vrha 8, najstarejši sin tamkajšnjega gospodarja Franca Enika. Leta 1923 se je v Ledinah poročil z Matildo Marto Golob (1901–1987) iz Koprivnika 15. Imela sta enajst otrok: Alojzija (1923), Cecilijo (1925), Stanislava (1929–1944), Ljudmilo (1930), Genovefo (1931–1936), Janeza (1932, por. 1958 z Ažman Kristino), Franca (1935–1953), Ano (1936), Vincenca (1938), Genovefo – Katarino (1940) in Ferdinanda (1941). Nazadnje je v hiši živela drugorojena Cecilija (1925–2004), ki je ostala samska.

Hišno ime označuje lokacijo hiše, ki stoji na gričku z imenom Kovk. Tako meni tudi Stanonikova (2005, str. 57, 138), ki pa dodaja kot zanimivost še drobtinico rodovnega izročila. Verjetno je ime pri hiši že od začetka, se pravi 200 let, njen gospodar je v AB leta 1869 že omenjen kot Kovker.

Jarčja Dolina 16 (zdaj 1): Matijevc (Za vodo, Matijevc, Stari Prvičan)

U: od leta 1825 dalje Valentin Saitz, Johan Piuk.

FK: Saitz Valentino, v lasti je imel štiri zemljiške parcele (št. 65, 73, ~~74~~, 75) in eno stavbno (p. 27, 135 m²), na kateri je stal hlev z dvoriščem.

RK: Matevž Peternel, za njim Matija /Peternel/, kajžar. Na parceli enake površine kot leta 1825 stoji sedaj hiša, parcela pa ima poddelilko 27/2. Zaradi nakupa treh Krištanovih parcel se je obseg zemljišča povečal na 2,48 ha, pozneje pa še z dodatnima dvema parcelama na 2,85 ha.

Prvi gospodar **Valentin Zajc** je prišel iz Opal. Leta 1811 se je oženil z Jero Polenšek iz Jarčje Doline 6 in verjetno takrat postavil kajžo v bližini ženine rojstne hiše Pri Muhovcu. Imela sta šest otrok, ki so se v letih 1813–1829 rodili na št. 16, tako da je že takrat poleg hleva morala tam biti tudi hiša, čeprav kataster omenja samo hlev. Trije otroci so kmalu po rojstvu umrli: n.n. (1813–1814), Marija (1823–1824) in Marija (1829–1930). Preživeli so trije sinovi, vendar nobeden ni ostal na domačiji. Usoda Lovra Zajca (roj. 1815) mi ni znana, Jakob (roj. 1819) se je leta 1843 oženil z Jero Ovsenk z Dobračeve 19, Janez (roj. 1825) pa leta 1856 s Heleno Jež z Dobračeve 36. V času poroke nista več živela v Jarčji Dolini 16, ampak na Dobračevi 3.²⁶

Leta 1837 je v hiši že prebivala druga družina, njen lastnik je bil **Janez Pivk**, sin Jakoba Pivka in Marjete. Poročil se je februarja 1830, star 29 let. Takrat je živel na Selu 3, 26-letna nevesta Magdalena Gantar pa na Goropekah 1. Drugače pa je bil Janez doma s Sela 6, vendar je domačijo podedovala njegova sestra Maruša Pivk, ki se je leta 1808 poročila z Matevžem Selakom iz Jarčje Doline 12. Gospodarju Janezu Pivku so se v tej hiši rodili štirje otroci: Jera (1837–1837), Matevž (1838–1889), Jožef (1841–1841) in Reza (1844). Sin **Matevž Pivk** se je poročil z Marijo Oblak iz Podgore. Imela sta osem otrok, vendar se je tukaj rodil samo njun prvorojenec Pavel (1863–1936, poročen 1887 s Frančiško Tolar iz Jarčje Doline 10), nato pa so se preselili v Žirovski Vrh 27 – Golc.

V SA je kot lastnik že naveden drug gospodar, novohišar **Matija Peternel** (1840–?) iz Stare Oselice. Leta 1865 se je poročil z Marijo Bremic iz fare Ledine. Njuna hči Helena je bila leta 1865 rojena še v Stari Oselici, druga hči Marjana leta 1869 pa že v tej hiši. Marjana je mesec dni po rojstvu umrla, **Helena Peternel** (1865–1924) pa se je leta 1920, ko je bila stara že 55 let, omožila z Jožefom Erženom, 60-letnim vdovcem iz Jarčje Doline 1. Štiri leta po poroki je Helena umrla, **Jože Eržen** pa se je 1925 v tretje oženil z Marijo Cigale (1886–1960) iz Koprivnika 2. Hišo je podedoval njen nezakonski sin **Alojzij Cigale** (1908–1981). Leta 1939 se je oženil z Jožefo Krivec (1909–1966) iz Ponikev pri sv. Luciji, to je pri Mostu na Soči. Rodilo se jima je pet otrok: Jože (1942), Ana (1943), Ferdinand (1948), Jakob (1952) in Marija (1953).

Prvotno hišno ime Za vodo se nanaša na lokacijo hiše, ki stoji tik ob levem bregu Sore. Muhovčeva domačija, kateri je ta hiša prvotno pripadala, namreč ne stoji ob Sori, ampak višje v bregu. Naslednji dve hišni imeni označujeta gospodarja. Matijevc izvira iz leta 1870, povezan je z osebnim imenom novohišarja Matija Peternela. Hiša je še danes znana po tem imenu, Stanonikova omenja obliko Matijec

(2005, str. 40). Drugo ime Stari Prvičan se ni prijelo, saj je Jože Eržen očitno živel v hiši prekratek čas, da bi zapustil trajnejše sledi.

Jarčja Dolina 17 (zdaj 8): Lemovc (pri Mravletu, Ferlc, Lemovc)

U: od leta 1826 dalje Gregor Albrecht, Martin Mraule.

FK: v AB hišna številka 17 ni omenjena, pač pa le v PP. Stanovanjska hiša (60 m²) je stala na stavbni parceli št. 14, njen lastnik je bil Kausitsch Guiseppa iz Jarčje Doline 2, Mavsar. Lastnih zemljiških parcel ni imela.

RK: Ferlič Mariana /Ferlc/, kajžarica. Na stavbni parceli 14 stoji hiša z dvoriščem (222 m²), pripada ji tudi travnik s sadnim drevjem na zemljiški parceli 297/2, ki je prej sodil h Kovačevemu gruntu.

Hiša oz. bajta je leta 1825 sodila k Mavsarjevemu gruntu. V njej sta živela **Gregor Albrecht** (ok. 1776–1831) in njegova žena Maruša Oblak ali Selak. Tukaj se jima je leta 1822 rodila hči Mina, ki je ostala samska, imela pa je dva nezakonska otroka Matevža (1858–1858) in Marijo Albreht (1862 – umrla 1945 v Tržiču). Poleg Mine sta imela še najmanj tri hčere, ki so bile rojene drugod: Neža (ok. 1804–1825) in Marija (ok. 1812–1831) sta umrli mladi, Helena (1809–1862) pa je leta 1832 vzela za moža **Martina Mrovleta** (1807–?) iz Žirovskega Vrha 3. Njuna prvorojenka Neža (1833–1833) je bila rojena pri Moretu v Jarčji Dolini 14, preostalih pet otrok pa v tej hiši. Trije od njih so kmalu umrli: Marija (1837–1838), Janez (1839–1851) in Jurij (1842–1842). Preživela sta sinova Tomaž (roj. 1835, por. 1866 s Franco Bremic, hči Ivana se jima je rodila v Kovačevi bajti na št. 19) in Anton Mrovle (1846–1915), ki pa sta se, kot vse kaže, odselila.

Lemovec.
Osebni arhiv Polde Seljak,
slikano med letoma 1950
in 1960

Po letu 1866 so v hiši prebivali Frlici iz Poljan, vse do leta 1892. To so bili novohišar **Andrej Frlic** (1825–1884) iz Poljan, njegova žena **Marjana Maček** (1828–1892) iz Šentjošta, ter njunih devet otrok: Marija, Ana, Gregor (1857–1882), Franca, Janez (1861–1888), Andrej, Jurij, Katarina (1866–1873) in Marija (1871). Starejši otroci so bili rojeni v Poljanah, le najmlajša Marija tukaj. Gregor, Janez in Katarina so tu tudi umrli, za Marijo, Franco, Andreja in Jurija pa v SA piše, da so pokopani v Poljanah. Po smrti matere Marjane je hiša dobila nove stanovalce.

Vanjo se je vselil **Matevž Lemovec** (1823–1904), njegova druga žena **Franca Zajc** (por. 1871, u. 1927) in njuni trije otroci **Janez** (1872–1926), **Marija** (1876) in **Anton** (1883–1898). Pred tem so živeli v Žakeljcovi bajti na Mrzlem Vrh 16. Po smrti staršev je v hiši ostal sin **Janez Lemovec**. S prvo ženo **Marijo Jereb** (1875–1908) iz Zabreznika je imel šest otrok: **Andreja** (1899), **Poldo** (1900), **Filipa** (1903), **Franco** (1904–1982), **Jožefa** (1906) in **Janeza** (1908–1908). Po porodu je žena **Marija** umrla, **Janez** pa se je leta 1910 oženil z **Nežo Kristan** (1884–1967) iz Jarčje Doline 14, Moretovo. Rodila mu je štiri otroke: **Albino** (1911–1992, por. 1936 z **Rafaelom Bajtom** iz Stare vasi 56), **Stanislava** (1913), **Cirila** (1919–1919) in **Vinka** (1921–1921).

Leta 1930 je hišo kupil **Svetletov Jožef Seljak** (1885–1964) iz Jarčje Doline 9, ki je v njej živel z ženo **Franco Filipič** (1891–?) iz Jarčje Doline 21. Poročila sta se leta 1921, otrok nista imela. Hiša je nato prešla v last **Ljubljancev**, ki so jo obnovili in uporabljali kot vikend. Pred kratkim sta jo kupila domačina, ki sta v njeni neposredni bližini pred leti zgradila novo hišo, ki nosi št. 9. To sta **Vida Novak** (Kovačeva iz Jarčje Doline 7, prej št. 4) in njen mož **Milan Lamovec**. Hiša pri **Lemovcu** se je tako spet vrnila v okrilje **Lamovcev**, vsaj po imenu, mogoče pa tudi po rodu.

Hiša je vseskozi nosila hišno ime po priimku trenutnega gospodarja oz. prebivalcev. SA omenja hišni imeni **Pri Mrovletu** in **Lemovc**, RK pa hišno ime **Ferlc**. Danes je znana pod zadnjim imenom **Lemovec** (Stanonik 2005, str. 51). Hišno ime je ohranjeno tudi v ljudskem spominu, v verz *Pr Matijevc mesarija, pr Lemovc pekarija, na Pr-Vidk pa pačival* (Stanonik 2005, str. 157).²⁷

Jarčja Dolina 18 (zdaj 10): Mavsarjeva bajta

U: ni omenjena.

FK: hiša že stoji (stavbna parcela 15, 95 m²), pripada **Mavsarjevemu** gruntu, ima isto hišno številko 2 kot glavna hiša grunta.

RK: **Peternel Janes /Mauser/**, kajža. Hiša (parcela 15, 95 m²) še vedno pripada **Mavsarjevemu** gruntu, nima zemljiških parcel, ima pa že svojo hišno številko 18.

Pred dobrimi 150 leti sta v bajti živela **Pavel Cigale** (1812–?) iz **Koprivnika 2 – Pretoč** in njegova žena **Lucija Kržišnik** (1811–?) iz Jarčje Doline 5. Poročila sta se leta 1841. Najprej sta stanovala pri **Kovaču**, na hišni številki 4 so bili rojeni njuni prvi štirje otroci: **Gregor** (1842–1845), **Janez** (1843–1900, por. 1872 s **Katarino Reven** iz **Opal 1**, postane gospodar v **Opalah 4 – Laznar**), **Franc** (1845–1846) in **Polona** (1847–1905, por. 1872 z **Antonom Žakljem**, **Goropeke 11**). Okrog leta 1848 sta se preselila k **Mavsarju**: otroka **Luka** (1849) in **Helena** (1854) sta bila rojena na št. 2, **Matija** (1858) pa že na št. 18.

Za Cigaleti sta v bajti živela **Anton Erznožnik** (roj. ok. 1842–1887) in Agata Albreht (roj. ok. 1846), ki sta se vzela leta 1872. Tu se jima je rodilo pet otrok: Neža (1873–1878), Franca (1874), Lovro (1876–1879), Marija (1880–1959, umrla v Novi vasi 42) in Janez (1882). Oče Anton je leta 1887 v tej hiši tudi umrl.

Naslednji prebivalci bi morali biti navedeni v SA, vendar v njem piše le to, da gre za Mavsarjevo bajto, v kateri gostuje **Žloger** z otroki.

Leta 1947, po poroki z Bogomirjem Grošljem s Sela 13, se je v kočo vselila najstarejša Mavsarjeva hči Ana Peternel (1922). Danes stoji na njenem mestu nova hiša s št. 10, v njej pa stanuje Anina hči Anka Grošelj, ki je poročena s Cvetom Žakljem iz Goropek. Imata štiri sinove, Simona, Petra, Luka in Gregorja.

Jarčja Dolina 19 (podrta, zdaj št. 4): Kovačeva bajta, Molidrovc

U: ni omenjena.

FK: hiša že stoji (stavbna parcela 31, 64 m²), pripada Kovačevemu gruntu, ima isto hišno številko 4 kot glavna hiša. V njej je kovačija (fabio), njen lastnik je Ofsenk Lucca.

RK: Novak Lovre /Kovač/, kajža. Na parcelni številki 31 še vedno stoji stavba enake kvadrature, ki pripada Kovačevemu gruntu. Razlika je v tem, da je zdaj iz kovačije prekategORIZIRANA v stanovanjsko hišo in ima svojo hišno številko 19.

V matičnih knjigah je do leta 1880 na tem naslovu zabeležena samo ena poroka, ena smrt in eno rojstvo. Leta 1815 sta se poročila tukaj stanujoči Gregor Peternel (roj. ok. 1797) in Mina Primožič s Fužin. Leta 1872 je umrl 71-letni Jurij Majnik. Leta 1875 se je rodila Ivana, hči Tomaža Mrovleta iz Jarčje Doline 17 in France Bremic.

V SA piše, da je bila na št. 19 Kovačeva bajta, ki pa je podrta in da zdaj tu stoji nova hiša. Kot stanovalc je naveden **Janez Guzelj** (1895–1963), čevljar in hišar iz bližnjega Kranjskega brda, fara Stara Oselica. Leta 1919 se je oženil s Franco Poljanšek (1893–1974) iz Jarčje Doline 6, njuni štirje otroci so se rodili v Hotavljah in na Fužinah. Dvojčka Janez in Ivana sta umrla (1934–1934), Frančiška (1926) se je leta 1950 poročila z Jožefom Krajškom, doma je ostal **Milan Alojzij** (1928–1982). Leta 1956 se je poročil s Frančiško Nedižavec (1933, hči Angele Nedižavec, poročene z Antonom Kodrom, Gorenji Novaki 14), ki je stanovala na Breznici 10, kjer sta bila rojena tudi njena otroka Metod (1952) in Daniela (1957) Nedižavec.

Prvotna Kovačeva bajta oz. kovačija se je podrla po letu 1875, najbrž pozneje kot leta 1883 (če bi se pred tem, bi bila v katastru parcelna številka že prečrtana), verjetno pa pred letom 1890 (če bi se pozneje, bi bili v SA omenjeni njeni stanovalci). Glede na parcelno številko oz. zaporedje popisanih hiš se zdi, da je stala ob potoku nad Kovačem, blizu Picna in Koprivnika 36. Nova hiša s to hišno številko je bila postavljena na drugi lokaciji, ob poti, ki pelje iz Jareške grape proti Krištanu. Zgradil jo je Janez Guzelj, najbrž šele ok. leta 1930. Hišno ime Molidrovc se nanaša na to hišo in njenega gospodarja, ki je prišel s Kranjskega brda nad Fužinami. Morda označuje njegovo rojstno domačijo, kakšno gospodarjevo lastnost, morda pa bi bilo lahko povezano z njegovim poklicem, čevljarstvom. Tudi Stanonikova (2005, str. 51) ne najde ustrezne razlage, kot predlog omenja možnost izpeljave imena iz besedne zveze »mali drvar«.

Jarčja Dolina 20 (zdaj 3): V peklu (Paradižer, Paradiž, V peklu)

U: ni omenjena.

FK: ni omenjena.

RK: Burnik Janes /Paradižer/. Hiša stoji na stavbni parceli 27/1, ki meri 143 m² (leta 1882 je površina parcele zmanjšana na 115 m²). Poleg sodi zemljiška parcela 76/1, pozneje je dodana še parcela 91/2, obe pa sta bili pred tem v lasti soseda Muhovca.

V SA je pod tem naslovom kot prvi prebivalec naveden novohišar **Janez Burnik** (1831–1917) iz Koprivnika. Janez je bil sin Simona Burnika in Marjete Bajt. V času poroke leta 1853 je živel v Koprivniku 2 – Na Pretovč. Njegova žena je bila Marjeta Kristan (1825–1894) s Sela 9 – Kopačar, ki mu je rodila pet otrok. Do leta 1860 je družina živela v Koprivniku 46 – Paradiž, tam so se rodile tri hčere: Katarina (1854), Marija (1857–1939, omožena na Dobračevo 48 z Valentinom Šubicem – Tinikom) in Marjana (1860–1865). Janez je nato zgradil novo hišo na spodnjem Selu, na naslovu Jarčja Dolina 20 – V peklu, med letoma 1860 in 1864. Tam sta se rodila še sinova Simon (1864) in Janez (1868–1893). Po smrti žene Marjete se je Janez leta 1896 ponovno oženil z Marijo Reven iz Koprivnika 40 (1852–1925), takrat je štel že 65 let.

Hišo je podedoval Janezov sin **Simon Burnik** (1864–1934). Novembra 1891 se je oženil z Ivano Jereb (1870–1922) iz Žirovskega Vrha 23. Rodilo se jima je enajst otrok: Franca (1893–1904), Jakob (1894–1902), Leopolda (1896, poročena ali umrla leta 1923), Simon (1898–1950, po poklicu kovač, v seznamu obrtnikov iz leta 1930 je naveden na tem naslovu), Ivana (1902–1903), Pavel (1903–1903), Cecilija (1904, poročena z Mihaelom Laknerjem), Vincenc (1907, naslednik), Anton (1909, por. Marijo Naglič s Sela), Veronika (1913, por. 1940) in Vilhelmina (1914, por. 1945 z Janezom Omahnom). Doma je ostal **Vinko Burnik** (1907–?). Leta 1931 se je oženil z Jožefo Tolar (1912–1997) iz Zabrežnika 4, njun sin Viktor je umrl v 16. letu (1933–1949). Po moževi smrti se je vdova Jožefa leta 1946 poročila z **Vinkom Jezerškom** (1911–1989) iz Stare Oselice 35, v hiši zdaj domuje njun sin Jože Jezeršek (1948).

Prvotno hišno ime Paradižer nam pove, da je bil Janez Burnik, ki je zgradil to hišo, doma v Koprivniku 46, ki ima hišno ime Paradiž. To hišno ime se torej nanaša na gospodarja, ne pa na hišo. Ta je dobila ime V peklu po lokaciji. Stoji namreč pod Muhovcem, na začetku grape, ki vodi na Koprivnik. Ljudje kaj radi uporabljajo prisposodbo »pekel« za res grde, terenske globeli (Stanonik 2005, str. 61).

Jarčja Dolina 21 (zdaj 22): Ruparski (Na mlakah, V rupah)

U: ni omenjena.

FK: ni omenjena.

RK: Kristan Jožef. Hišna številka in njen lastnik sta omenjena v AB ter v dodatku k PP iz leta 1879. Tam piše, da je stavbna parcela 27/3 last Krištan Jožefa iz Jarčje Doline 21, nastala pa je iz zemljiške parcele 156/2. Le-ta je bila pred tem, leta 1869, v lasti Pišlarja iz Jarčje Doline 3 – Mihačk. K hiši sodijo še štiri zemljiške parcele v izmeri 1,53 ha, ki so bile pred tem Mihačkove in Svetletove.

Hiša je bila zgrajena šele ok. leta 1879. V SA je zapisano, da je v Jarčji Dolini 21, »Na Mlakah«, živel novohišar **Jožef Kristan** s Sela 4 (1830–1913). Poročen je bil s Katarino Božič iz Koprivnika 7 (1829–1891). Verjetno sta bila pred letom 1879 gostača pri Kovaču in Mavsarju, saj sta se v novozgrajeno hišo vselila z družino šele po rojstvu zadnjega otroka. Sin Matija (1858) je bil rojen še na hišni št. 4, Marija (1859–1912) in Katarina (1862–1912) na št. 2, Janez (1867) in Franc (1871) pa na št. 18. Usoda treh sinov mi ni znana. Hči Marija Kristan se ni poročila, leta 1888 je v tej hiši rodila nezakonsko hčer Marijo. V SA piše, da si je napravila hišo na Ledinici 12, njena hči pa živi na Ledinici 11. Druga hči Katarina se je poročila z Jakobom Filipičem in z družino živela v bajti v Koprivniku 43 (glej tam). Oče Jožef Kristan se je maja 1891, en mesec po ženini smrti, ponovno oženil z Mino Pivk (1845–?) iz Žirovskega vrha 46.

Kot naslednji prebivalec je v SA na istem naslovu, le z drugim hišnim imenom V rupah, vpisan **Anton Filipič** (1887–1918) iz Koprivnika 43. To je bil vnuk gospodarja Jožefa Kristana, sin njegove hčerke Katarine. Leta 1909 se je poročil s Terezijo Kavčič (1886–1968) z Ledinice 9, imela sta šest otrok. Kot prvi se je rodil Anton (1908), leta 1939 se je poročil s Štefanijo Justin iz Zabrežnika in se preselil na Dobračevo 83. Leta 1910 so se rodili trojčki Albin (u. 1910), Alojzij (u. 1912) in Vladislav (por. 1933, živel v Stari vasi 74), leta 1912 sin Franc, čez šest let pa edina hči **Frančiška Filipič** (1918–1993), ki je podedovala hišo. Junija 1939 se je omožila z Leopoldom Klemenčičem (1913–2001) iz Izgorij 1. Imela sta tri sinove, Antona (1941), Jožefa (1947) in Stanislava (1950–2002). Doma je ostal najmlajši **Stanislav Klemenčič**, ki je poleg stare zgradil novo hišo s št. 25. V Jarčjo Dolino se občasno vrača tudi njegov brat Tone z ženo Julko, v začasen dom sta preuredila Možinetovo bajto v Koprivniku 11.

Ruparsk, posneto 3. 2. 2007

Prvotno hišno ime Na mlakah označuje lokacijo. Hiša je stala v dolinici pod Selakovo kmetijo, kjer je začetek grape, ki poteka od Blaža navzdol proti Picni in Kovaču, in kjer je izvir vode in močviren teren (po vodi je bila poimenovana tudi bližnja hiša Koprivnik 37 – Na lokvi). To hišo so podrli in na njenem mestu zgradili novo. To je storil Anton Filipič ali pa njegov zet, verjetno po letu 1913, ko je umrl stari gospodar Jožef Kristan. Nova hiša je dobila novo ime V rupah, ki prav tako označuje lokacijo hiše: »Rupa je navadno prav podobna manjši vrtači, goštu. Značilno zanjo je, da vodo požira, bodisi stalno, bodisi občasno ob povodnji ...« (Stanonik 2005, str. 61). Obe hišni imeni torej označujeta isto lokacijo. Da gre za ledinsko ime, potrjuje tudi izročilna, ženitna in dedna pogodba sosednje Selakove rodbine iz leta 1963. Ko je stari Selak Franc Gantar prepisal posestvo na sina, si je v užitek med drugim zagotovil tudi: sadje na obronku v »Rupah« ter vžitek »Mlak« pod potjo.

Jarčja Dolina 22 (prej Koprivnik 46, zdaj Koprivnik 37): V paradiži

Naslov Jarčja Dolina 22 se v katastru k. o. Ledinica ne pojavlja, kar naj bi pomenilo, da je bila hiša s to številko postavljena šele po letu 1883. Hišna številka 22 je omenjena samo v SA. Zraven je napisano hišno ime V Paradiži in v oklepaju naslov Koprivnik 46. Prebivalci zapisani v SA na naslovu Jarčja Dolina, 22 so isti kot tisti, omenjeni v katastru in v rojstnih, mrljskih in poročnih knjigah na naslovu Koprivnik 46. Iz tega lahko sklepamo da gre samo za eno hišo, ki ima iz neznanega vzroka v SA naslov Jarčja Dolina 22, v resnici pa gre za Koprivnik 46, kasneje št. 37.

Naslov Koprivnik 46 se v matičnih knjigah prvič pojavi leta 1854, ko se je v njej rodil prvi otrok Janeza Burnika. Janez si je med letoma 1860 in 1864 postavil novo hišo V peklu (glej Jarčja Dolina 20). Leta 1864 je v Koprivniku 46 živel Janezov mlajši brat **Matevž Burnik** (roj. ok. 1835). Tega leta se je oženil z Marijo Ferlan (roj. ok. 1834, hči Luka Ferlana in Marije Ovsenk) iz Stare vasi 1.

Leta 1869 je imela hiša že druge prebivalce. V AB k. o. Koprivnik je kot lastnik naveden kajžar Jelovčan Jernij /Paradiž/, hiša pa ima parcelno številko 55. **Jernej Jelovčan** (1826–1896) je bil rojen v fari Leskovica, umrl pa je v Jarčji Dolini 14 pri hčeri Katarini. Poročen je bil z Marijo Jelovčan iz Laz, fara Leskovica (1826–1893), vzela sta se leta 1859. Decembra istega leta se jima je še v Leskovici rodila hči Neža, medtem ko je bila tri leta mlajša Katarina že rojena tukaj. V družini je živel še ljubljanski najdenec Retel Franc (1866–1940), ki je na seznamu obrtnikov iz leta 1930 omenjen kot tesar, stanujoč na Dobračevi 81.

Starejša Jernejeva hči **Neža Jelovčan** (1859–1882) se je leta 1878 omožila z Urhom Jelovčanom z Gabrške Gore (1862–1926), ki je v SA označen kot novohišar. Imela sta tri otroke, Nežo (1879, omožena z gostom po priimku Kopač), Janeza (1880, por. 1904) in Jakoba (1882–1882). Jakob se je rodil julija, avgusta pa sta tako on kot mati Neža umrla. Oktobra se je vdovec **Urh Jelovčan** ponovno oženil z Marijo Albreht (1849–1917). Imela sta šest otrok: Jerneja (1883, naslednik), Miha (1885–1886), Lovra (1888, odšel v Ameriko), Franca (1890–1895), Katarino (1892–1896) in Ivano (1895–1896). Doma je ostal njun najstarejši otrok, **Jernej Jelovčan** (1883–1961). Leta 1907 se je oženil z Ivano Jezeršek (1883–1962) iz Stare Oselice 5. Rodilo se jima je štirinajst otrok: Ana (1908, por. 1933), Ivana (1909–

1975, ostala doma), Marija (1911, por. 1937), dvojčici Jera (1913, por. 1946) in Jožefa, Jožef (1915–1917), Franca (1917, poročena), Katarina (1919), Pavel (1922, por. 1950), Marjana (1924), Matilda (1926, por. 1946), Alojzij (1927, por. 1954 z Ivano Mohorič), Franc (1930) in Anton (1932–1953).

Izvor hišnega imena ni znan. Marija Stanonik (2005, str. 105) omenja, da naj bi bilo ime povezano z naslednjim dejstvom: »Prišel eden z Vrsnika, ena teta mu je dala svet, da je tudi trebil. Že brž naredil eno boljšo hišo. Od tod: Paradiž.«²⁸ Po ljudskem izročilu naj bi bilo torej hišno ime vezano na dober gmotni položaj gospodarja, čeprav gre za kajžo. Mogoče pa obstaja tudi kakšna druga razlaga. Hišno ime Paradiž je namreč že od leta 1589 izpričano za domačijo v Suhem dolu pri Lučinah (Košir 2005, 241–250). Sorodstvenih vezi z Burniki zaenkrat ni opaziti, morda pa obstaja povezava z Jelovčani.

Koprivnik 36 (zatem Jarčja Dolina 13, zdaj 21): Blaž (Guzelj, Muhovec, Mrlakov Janez)

Urbar: ni omenjena

FK: Guzel Primas (v AB ni vpisan pod črko G, ampak pod P kot Prinos Guzel), Lak 36. Hiša ima parcelno št. 32 (115 m²), zraven spada tudi zemljiška parcela 129.

RK: Kuzel Janez, Koprivnik 36. Na parceli 32 še vedno stoji enako velika hiša, poleg prvotne zemljiške parcele ima v lasti še sedem drugih, ki so bile leta 1825 v lasti kmetij Selak in Picna, skupna površina znaša 4,48 ha.

Kljub prvotnemu naslovu ta hiša pravzaprav stoji v Jarčji Dolini, ob poti, ki vodi od Selaka do Fortunca in predstavlja ločnico med k. o. občinama Ledinica in Koprivnik. Spada v katastrsko občino Ledinica, leta 1825 je naslov zapisan kot Lak 36. Gotovo zaradi tega, ker je sodil Koprivnik v loški okraj (Steuerbezirk Laak), Ledinica pa v idrijski.

Primož Guzel se je rodil okrog leta 1776 neznano kje, umrl pa je leta 1856 doma v Koprivniku 36, star 80 let. Vse kaže, da je bil poročen dvakrat. S prvo ženo Marušo Balant je imel hčer Katarino (roj. ok. 1808). Septembra 1839, ko je dopolnila 31 let, se je poročila s 40-letnim Janezom Jankovcem s Suhe pri Škofji Loki (Zauchen 17, pf. Lak). Druga Primoževa žena je bila Marija Kalan (roj. ok. 1781–1853), rodila je najmanj dva otroka. Hči Špela Guzel (roj. ok. 1824) se je poročila šele pri 44 letih, maja 1865 je vzela za moža Luka Kržišnika iz Koprivnika 4, vdovca po Barbari Selak. Hišo je nasledil sin **Janez Guzel** (roj. ok. 1815), ki se je leta 1841 oženil s Heleno Kavčič (roj. ok. 1819, hči Martina Kavčiča in Helene Kržišnik iz Koprivnika 33). Ta je v tej hiši tudi umrla leta 1892, stara 71 let.

Po SA je nekaj časa tu prebivala Marjana Kržišnik (por. 1877 Giacomelli) iz Zablaznika s hčerjo Marjano Giacomelli (roj. 1883). Moža SA ne omenja, morda takrat ni bil več pri življenju. Po hišnem imenu Muhovec pa sklepam, da bi bil to lahko zidar Janez Giacomelli – Muhovec, ki ga omenja Janko Mrovlje (1980, str. 76).

Okrog leta 1920 so v hiši živeli Berčiči (verjetno sorodniki Andreja Berčiča, ki je živel v Koprivniku 2 in kasneje na Mrzlem Vrh 4, pred letom 1880 ga je tam nasledil Urban). V SA sicer niso omenjeni, zasledila pa sem jih preko vpisov porok. V času poroke sta v Koprivniku 36 živela Franc Berčič (1897, por. 1920 v Jarčjo Dolino 1) in njegova sestra **Marija Berčič** (1895). Slednja se je leta 1922 oženila z

Janezom Justinom (1899–?) iz Žirovskega Vrha 45 – Mrlak. V tistem času je hiša dobila novo hišno številko Jarčja Dolina 13 (hiša Na frčade, ki je imela to številko prej, se je podrla), po novem gospodarju pa tudi novo hišno ime Mrlakov Janez. Janez in Marija sta imela dvanajst otrok, vendar jih je otroštvo preživela le polovica: Julijana (1923, por. 1947 z Jožetom Modicem z Dobračeve), Franca (1924, por. 1950 z Rafaelom Likarjem iz Idrije), Janez (1925, naslednik), Alojz (1926–1952), Ivana (1932, por. 1953 s Filipom Oblakom iz Fužin) in Marija (1935, por. 1954 z Alojzijem Bizjakom iz Idrije). Hišo je nasledil **Janez Justin**, ki se je leta 1955 poročil z Marijo Semič z Dobračeve. Rodilo se jima je pet otrok. Hči Ivana je poročena z Marjanom Oblakom, lastnikom podjetja Krovstvo in Ski-servis Oblak in stanuje v Žireh. Doma živi najmlajši sin **Mirko Justin** z družino.

Hišno ime Guzelj je povezano s priimkom prvega gospodarja. Rekla bi, da se je Primož v Žiri priselil iz okolice Škofje Loke: priimki Guzelj, Balant in Kalan so značilni za ta kraj, vse pa tudi kaže, da se ni oženil v Žireh. Parcelo je kupil od Selakov leta 1803.²⁹ Za Guzelji je hiša dobila ime Muhovec, ki je povezano z Janezom Giacomellijem – Muhovcem.³⁰ Ko je hiša dobila številko Jarčja Dolina 13, je dobila tudi novo hišno ime Mrlakov Janez, po priženjenem gospodarju Janezu Justinu iz Žirovskega Vrha 45, kjer je hišno ime Mrlak. Domačini ne uporabljajo nobenega od teh hišnih imen, ampak pravijo hiši Pri Blažu. Zdi se, da bi bilo to ime lahko v povezavi z Berčiči.³¹

Koprivnik 37 (verjetno podrta): Na lokvi

Ta hiša sodi v k. o. Koprivnik, omenjam pa jo zaradi hišnega imena. V katastru je leta 1869 kot lastnik vpisan Matevž Brun, 1/3 zemljak, poleg je vpisano tudi hišno ime Na Loku. V SA izvemo, da hiša stoji zraven Fortunca in da je prazna. Kot stanovalca sta vpisana novohišar **Matevž Brun** (roj. 1818) in njegova žena Mina Guzelj (roj. ok. 1819). V poročnih knjigah sem našla vpis njune poroke leta 1848. Matevž je bil sin Janeza Bruna in Marije More, Mina Guzelj pa je bila hči Janeza Guzelja in Marije Pivk z Dobračeve 27. Matevž je imel tudi mlajšo sestro Nežo Brun (roj. ok. 1825), ki se je v aprilu 1856 omožila z Jožefom Jerebom iz Račeve 11, sinom Antona Jereba in Marije Kavčič. Drugih podatkov o prebivalcih hiše nimam. Je bil pa v Jarčji Dolini 12, pri bližnjem Selaku, leta 1817 rojen še en Matevž Brun, sin Matevža Bruna in Neže Kavčič. Tam sta bila rojena tudi njegova sestra Helena (1810) in brat Tomaž (1814–1815).

Hišno ime Na lokvi je ledinsko in kaže na lokacijo hiše v bližini vode. Stanonikova meni (2005, 63), da je iz tega hišnega imena nastala izpeljava Lakušca. Hišno ime Lakušca se je po pripovedovanju namreč preneslo na Selo iz Koprivnika: »Na Laku, se je dejalo, lakuškega Janeza v Koprivniku, gori stanovala. Pri Modrijanu hišo kupili in za oglje skurili. Lesena hiša je bila.« Kolikor mi je uspelo ugotoviti, so Lakušca pravili Marjani Giacomelli (Cankar 2001, fotografija klekljaric na strani 41), ki pa ni stanovala v tej hiši. Prav tako za zdaj ni videti, da bi tukaj prebival kakšen Janez. Pač pa je Janez živel v Koprivniku 36, prav tako kot tudi Marjana Giacomelli. Zato morda ime Lakušca ni izpeljano iz imena te hiše Na lokvi, ampak iz besede Lak: hiša Koprivnik 36 je namreč imela prej naslov Lak 36.

Koprivnik 43: podrta

Tudi ta hiša sodi v k. o. Koprivnik, omenjam pa jo zaradi povezave z Jarčjo Dolino 21. V urbarju ni vpisana, po katastru leta 1869 gre za majhno kajžo brez lastne parcelne številke, pa tudi njen lastnik ni omenjen. Njena lokacija je zato neznana, v SA piše, da se je podrta.

Tukaj je po poroki stanovala Katarina Kristan (1862–1912) iz Jarčje Doline 21, hči Jožefa Kristana in Katarine Božič. Leta 1883 je omožila **Jakoba Filipiča** (1859–1941), doma iz Žirovskega Vrha sv. Antona 13, ki je gostoval pri njih doma in tudi pri Davčanu v Jarčji Dolini 10. V SA sta na tem naslovu vpisana skupaj z otroki, imela sta jih kar štirinajst. Prvi trije so bili rojeni v Jarčji Dolini 21, drugi pa v Jarčji Dolini 10 ali v Koprivniku 43. Sledili so si takole: Marija (1885, por. 1915), Anton (1887, por. 1909 z Rezo Kavčič z Ledinice 9 – V Dolcih oz. V Resiji, živi v Jarčji Dolini 21), Matevž (1888, por. 1911 z Rezino sestro Franco Kavčič z Ledinice 9, po poklicu zidar, zgradil novo hišo Ledinica 13 v Dovcah), Janez (1890–1891), Franca (1891, por. 1921 Jožefa Selaka iz Jarčje Doline 9, stanujeta v Jarčji Dolini 17), Franc (1893–1893), Veronika (1895–1934), Franc (1896), Janez (1897–1922, umrl v Možinetovi bajti, Koprivnik 11), Ivana (1898–1899), Venceslav (1900–1901), Marjana (1902), Filip (1904–1905) in Luka (1907–1907). Najmlajša Marjana je leta 1931 rodila nezakonskega sina Pavla Filipiča, starejša Veronika pa je imela dva nezakonska otroka, Venceslava (1916, por. 1945 v Kranju z Rozalijo) in Jožefa (1930, por. 1951 v Škofji Loki z Marijo Dolenc). To omenjam zaradi naključja, ker je bila žena Jožeta Filipiča doma v Vincarjih 2, jaz pa sem se omožila prav v nasprotno smer, iz Vincarjev 4 v Jarčjo Dolino.

Opombe

¹ Rupe pri Selu – največje posestvo in hišni mlin je imel v lasti Lukež Luštrek, preostali štirje rovtarji pa so bili Jakob Kristan, Ivan Lah, Boštijan Zelenec in Lenka, hči Jerneja Buha;

Mrzli Vrh – Jelar Bartel, Jurij Podobnik in Andrej Martinšek, čigar rovtje je zaradi dolgov kupil Jelar Krek); Javorjev Dol – Jurij Sedej, Jurij Strelec (od njega kupil Matija Likar), Tomaž Prevodigoj (kupil pred 40 leti, namesto desetine daje šest palic platna), Katarina Buh (daje platno), Adam Kobal (dobil po zamenji), Štefan Kristan (rovtje kupil na dražbi), Maruša Prelec (daje platno), Marko Platiša, Andrej Sedej, Primož Likar (na meji med Loškim in Idrijskim), Gregor Sluga (kupil od Jurija Tavčarja), Jernej Puc, Peter Albreht, Lenka Jančič, Lenart Špeh, Jurij Obriven, Ivan Troha (nad zemljiščem Petra Likarja, stanuje na Idrijskem, na Loškem ima posestvo), Jurij Demšar (kupil kajžo), Andrej Markovič, Jakob Jančič (hiša je sredi vasi Žirov, podrtija), Anica Homolec (kajža), Andrej Guntar (nima hiše, samo mlin zunaj Žirov), Boštijan Seljak (kupil kajžo), Matija Razvozda (platno) in Matija Raznožnik.

² V njem so poleg hiš v Jarčji Dolini (Jarzha dolina) vpisane še naslednje: Ledinze št. 1, 2 in 4, 5, 6, Na Selli št. 1, 2, 3, 6 in 7, Koprivnick št. 1–10, 12–14, 16, 18–21 in 41, Javorjev dou št. 1, Mersli verch št. 2, Sabresnick št. 1, 3, 5 in 6, Scherouski verch št. 25–29, 33, 34 in 36–44, Stara vas št. 1–3, 5–10, 12, 13, 15–18, 20, 23 in 27 ter Nova vas št. 1, 4–22, 24–30 in 32.

³ Nova vas št. 11, Sabresnick št. 1, Scherouski verch št. 45–49 in Dobrazhova št. 1, 2, 4–6, 8, 9, 11–13, 15–18, 20–29, 31–33, 35–37 in 40–44.

⁴ Kriopech št. 1 in 3–7, Oppale št. 4, 8 in 10, Wrekouze št. 2, 6 in 8, Podklanz št. 1, Soura št. 2, 3 in 4, Raun št. 1–5 in 8, Razhova št. 8, 11 in 12, Scherouski verch št. 2, 7, 8, 10–19, 24 in 25.

⁵ Wresniza št. 1, 3, 4, 5, 7, 9 in 10, Koritta št. 1–4, Mersli verch št. 1, 3, 4, 6 in 7.

⁶ Ober Wesnick št. 1–3, 5–7, 10, 13 in 16, Unter Wresnick št. 1, 3–8 in 10, Scherounza št. 1 in 4, Iderschiz št. 1, 3, 4 in 5.

⁷ Različice imen in priimkov, kot so zapisani v primarnih virih:

Krstna imena: Ana (Anna), Andrej (Andreas), Anton (Antonius), Barbara, Blaž (Blas, Blasi, Blasy, Blasius, Blaš, Blash), Boštjan (Sebastian), Eva (Eua), Franc (Franz, Franciscus), Franca (Francisca), Gašper (Kasper, Kaspar, Caspar, Caspary, Casparus), Gregor (Gregorius), Helena (Hellena, Alenka, Allenka, Lenka), Ivana (Johanna), Jakob (Jacob, Jacobus, Jacoby), Janez (Joannes, Joanes, Iannes, Johan, Johann, Johannes, Jochann), Jera (Jerrra, Gertrud, Gertraud), Jernej (Barthelma, Bartholomeus), Jožef (Josef, Joseph, Josephus), Jurij (Jury, Georg, Georgius, Georgis, Georgij), Katarina (Katharina, Catharina), Lenart (Leonard, Leonardus), Lovro (Lovrenc, Lourenz, Lorenz, Laurentij, Laurentij, Laurentius), Lucija (Lucia, Luzia), Luka (Lucas, Lukas), Magdalena, Marija (Maria), Marjana (Marianna), Marjeta (Margareta, Margareth, Margaretha), Maruša (Marusha), Matilda (Mathilda), Mica (Miza), Miklavž (Nicolaus), Mina, Marko (Markus, Marcus, Marci), Martin (Martinus), Matija (Matthias, Mathia), Matevž (Mattheus, Matthäus, Matthaecus), Miha (Mihael, Michael), Nace (Ignac, Ignatius, Ignatij), Neža (Nesha, Nescha, Agnes, Agneta), Pavle (Paul, Paulus), Polona (Apolonia, Apollonia), Primož (Primus, Primas), Reza (Teresia, Theresia), Špela (Spella, Elizabeta, Elizabeth, Elizabetha, Liza), Štefan (Stefan, Stephan, Stephanus), Tomaž (Thomas), Urban (Urbanus), Urša (Urscha, Ursula), Valentin (Vallentin, Valentinus), Vinko (Vincenc).

Priimki: Allreht (Albrecht, Abracht), Alič (Allitsh), Ambrožič (Ambrozihzh), Bajt (Waith, Wait, Weit, Weith), Bogataj (Bogathay, Bogathay, Wogathay, Wogathay, Wogathai, Wogathain, Wogathai, Wogathay), Brence (Brenze, Wrenze, Whrenze, Wrenzhe, Brenzhe), Brun (Brunn), Burnik (Wurnik, Wurnig, Wurnick), Cigale (Cegale, Zigale, Zigalle, Zegale, Zegalle, Zegole, Zagale), Demšar (Demschar, Demscharin), Eniko (Enico), Erznosnik (Erznosnik, Resnosnik, Reschnoschnick, Erznoschnig), Eržen (Ershen, Reshen, Reschen), Ferlan, Filipič (Philipizh, Phillipitsh), Gantar (Ganthar), Grošel (Grossel, Groschel), Guzel (Gusel, Gussel), Homec (Homz, Homiz, Homouzin), Jezeršek (Jeserscheck), Jereb (Jerreb), Jesenko (Jessenko, Jessenka), Kacin (Kozin, Kotzin), Kavčič (Kaučič, Kautshitsh, Kautshitz, Kautzitz, Kauzhizh, Kauzizh, Kalzhizh, Kauziz), Kenda (Kendin, Kendouka), Kolenc (Kollenz, Kolenz), Kopač (Kopazh), Kristan (Chrishtan, Christan, Chrystan), Kržišnik (Kershishnik, Karshishnik, Kerzhishnik, Karzhizhnitsh, Kersisnik, Kerschnick), Lemovec (Lemouz, Lemoviz, Lemovz), Liker (Lüker), Loštrek (Lostrek, Loshtrerk, Loshtrerk, Lostrek), Majnik (Mainik, Mainick, Meinigg, Maynik), Mahovne (Machoune), Mlinar (Mlinarin), Mohorič (Mohorizh), More (Mure, Morre), Možina (Mozhina, Moschina), Mrovle (Mroule, Mroulle), Ovsenk (Ovsenik, Oussenk, Ossen, Assendik, Ossendik, Ofsenk, Oussenek, Aussenick), Otrin (Otrrin, Vothrin), Peternel (Petrnel, Peternell, Petternell, Petrnell, Peternel), Pivk (Piuk, Piuck), Polenšek (Polenshik, Pollenshik, Polenshnig, Pollenshnik, Pollensheg), Primožič (Primozhizh, Primoshitsch), Puc (Putz, Puz), Renk, Reven (Reun, Reuen, Rewenn, Refen), Sedej (Sedei, Sedey), Selak (Sellak, Selakh, Shellak, Shellakh, Shellakhin, Sellakh, Selach), Strel (Streu, Strev, Strellin), Šinkovec (Shinkouz, Schinkouz, Shinkoviz, Schincoviz, Schinkoviz), Tešar (Teschar), Treven (Threun), Vidic (Witz, Vidity, Vidiz, Vitz), Vidmar (Vidmayr), Zajc (Saitz, Saizin, Saiz, Seiz), Zelenc (Sellenz), Žakel (Shakel, Sakel, Schakel, Schackel), Žust (Schust).

⁸ Današnji betonski most leži kakih 300 m višje proti Žirem kot stari leseni most, ki je prečkal Soro pri Modrijanovcu. Zgrajen je bil leta 1965, izvajalec del je bilo Komunalno podjetje Remont iz Žirov, predračun del pa je znašal takratnih 2.408.500 dinarjev. Doma imamo še načrt in predračun, saj je bil tast Lojze Seljak v pripravljalnem odboru za izgradnjo mostu. Kaže, da je bil to prvi betonski most čez Soro v Žireh. Do zdaj je ta čast pripadala tistemu pri farni cerkvi, ki pa je bil zgrajen štiri leta pozneje, leta 1969 (Stanonik 1987, fotografija št. 5).

⁹ O tem priča dokument, datiran s 4. decembrom 1931, v katerem sta se podpisnika Marjana Seljak in Franc Gantar dogovorila tole: Marjana dovoljuje Francu Gantarju služnostno uporabo poljske poti, ki poteka po njenem posestvu in se odcepi pri vrtu njene hiše št. 9 proti Selaku. V zameno ne zahteva nobene odškodnine, ampak le pravico, da sme, če se bo pokazala potreba, tudi ona uporabljati isto pot, v kolikor teče po njegovem posestvu. Dogovor zavezuje tudi dediče obeh podpisnikov. Da ja ne bi bilo kaj narobe, je na koncu dodan še poudarek: »Sklenjeno in podpisano! Prebrano prav!« Zanimivo je, da je ta cesta vrisana na vseh zemljevidih, v katastrskem načrtu pa tudi danes še ni odmerjena. Vendar pa tudi ta ni bila nič boljša od kolovoza. Poti so utrdili in nasuli s kamenjem (pridobljenim iz zidov porušene Davčanove hiše) šele po letu 1960, ko so domačini kupili prve avtomobile, ki so nadomestili mopede.

¹⁰ Levi krak je vodil po desnem bregu Jarešce do Kovača in Mavsarja (zdaj gre po levem), naprej po dolini mimo Moreta do Svetleta (današnjega Lukačka), od tam pa na Mrzli Vrh do Erjavca. Desni krak je prečkal Jarešco in vodil do Krištana ter naprej mimo Fortunca (Koprivnik 1) do ceste, ki je tekla po slemenu Koprivnika na Mrzli Vrh: desno se je šlo prek Pretovča k Muhovcu, levo pa mimo Meteža do Možineta (Koprivnik 4 in 10). Od Možineta se je dalo priti bodisi čez Javorjev Dol na Sovodenj ali pa na Mrzli Vrh, kjer se je ta desni krak poti pri Erjavcu srečal z levim in »zašpalil klobaso«.

¹¹ Vidi se npr., da nekdanja glavna pot z Ledinice do Jarešce ni ista kot današnja turistična pešpot z Ledinice na Selo, ki poteka ob Sori in se konča ob izlivu Jarešce. Včasih je tekla višje po pobočju nad Soro, se dvignila prek grebena in se spustila do Jarešce na mestu, kjer je zdaj odcep do Krištana in proti Koprivniku. Vidi se tudi, da je spodnja pot po dolini (Kovač–Mavsar–Svetle) tekla nekoliko višje v bregu, desno od današnje, če gledamo po dolini navzgor. Po zdajšnji trasi je namreč tekla potok, ki je danes viden le še kot grapa, se pa ob hudih nalivih še vedno prikaže kot hudourniški potok in občasno uniči del ceste. Najbrž je bil ta potok dovolj močan, da je pogajal hišni mlin. Pri Svetletu imamo še ohranjen mlinjski kamen, ki verjetno ni prišel prav od daleč. Na katastrski mapi je označena tudi zgornja pot po dolini, ki je na vojaškem zemljevidu iz leta 1770 ni. Tekla je vzporedno

s potjo Pretovč– Metež–Možina na slemenu Koprivnika, vendar nižje na njegovem pobočju: pri Krišanu je bil odcep do Picna, od tam je pot vodila do Blaža in naprej mimo Selaka do hiše št. 11 »Na podluskovšč«. Od te se je navzgor prišlo mimo Možinetove bajte do Možineta v Koprivniku, navzdol pa do Svetleta.

¹² Parcelno številko 1 je dobila cerkev sv. Ane, številko 2 pa mežnija (Ledinica 3). Sledijo stavbne parcele št. 3 (Ledinica 4, Eržen), 4 (Ledinica 2, Kroger), 5 (Ledinica 1, Šinkovc) ter 6 in 7 (Ledinica 5, Keržišnik). Parcelno številko 8 je dobila Erženova bajta brez svoje hišne številke, ki se je kasneje podrla, številko 9 pa hiša Ledinica 6 (Gričar).

¹³ Na to kaže med drugim tudi potek poti na vojaškem zemljevidu iz obdobja 1763–1786, ko je bil dostop do hiše mogoč le z Ledinice oz. iz Mrzliške grape, ne pa tudi iz Jarče Doline. Prvotna hiša Ledinica 5 je stala sredi vasi, za Šinkovcem, njen gospodar je bil leta 1786 Andrej Kržišnik. Nato se je priimek gospodarjev spremenil v Strel, verjetno zaradi poroke dedinje Urše Kržišnik z Jurijem Strelom. Leta 1825 je bil gospodar Andrej Strel, takrat je posestvo obsegalo osem zemljiških parcel in dve stavbni (p. št. 6 – hiša, 65 m² in p. št. 7 – hiša z dvoriščem, 403 m²), do leta 1839 pa je Andrej zgradil še hišo na parceli 10/a (stavbna parcela 10 je pripadala hiši Na previdki). Kataster iz leta 1869 omenja samo še stavbni parceli 7 in 10/1, 6 pa ni več. Hišna številka Ledinica 5 je pripadla novozgrajeni hiši na parceli 10/1, kateri so ostala tudi vsa dotedanja zemljišča: njena lastnica je postala Marija Kolenc (1827–1885), hči Marije Strel in Antona Kolenca. Leta 1848 se je poročila z Gregorjem Selakom iz J. doline 12, dedoval je sin Janez Selak (1853–1936). V AB 1869 je za to hišo omenjeno hišno ime Ratac, danes Ratačan (zanimivo je, da je v istem dokumentu kot Ratac označen tudi »Krištanov« Gregor Kržišnik iz Jarče Doline 5, kar bi lahko kazalo, da izvira iz iste rodbine). Parcela 7 je dobila novo hišno številko Ledinica 7 in novega gospodarja, bajtarja Matevža Poljanška, rojenega pri Muhovcu v Jarčji Dolini 6. Leta 1869 je v AB za to hišo še izpričano hišno ime Keržišnik, SA pa omenja samo hišno ime Na bajti.

¹⁴ Sicer je ne morem dokazati, opišem pa lahko verjeten scenarij. V žirovski in hlevnovrški županiji se leta 1630 priimek Loštrek omenja samo v Rupah pri Selu, ki označujejo vzhodni del Jarče Doline: takrat je bil lastnik rovta Lukež Loštrek, ki je imel tudi hišni mlin. Seveda je vprašanje, katerih pet kmetij se je nahajalo v Rupah. Po mojem mnenju zagotovo Krištan v Jarčji Dolini 5, saj se leta 1630 v Rupah omenja rovtar Jakob Kristan, ustreza pa tudi lokacija grunta. Katere pa so bili preostale štiri hiše (Loštrek, Lah, Zelenec, Buh), je vprašanje. Zagotovo pod Rupe ni spadala nobena kmetija na Ledinici in Selu, glede na lokacijo pa pridejo v poštev predvsem naslednje kmetije: Kovač, Mavsar in Picna v Jarčji Dolini ter Muhovec ali Fortunc v Koprivniku. S tega stališča je torej čisto mogoče, da je bil Luka Loštrek leta 1630 gospodar Mavsarjeve kmetije v Jarčji Dolini 2. V matičnih knjigah žirovske župnije se priimek Loštrek prvič omenja leta 1740. Takrat je na območju, ki je sodilo pod podružnico sv. Ane na Ledinici, živel Miha Loštrek, ki bi bil lahko potomec zgoraj omenjenega Luka Loštreka. Rojen je bil pred letom 1715, njegovi ženi pa je bilo ime Jera: to vemo po tem, ker so v letih 1739 in 1740 umrli štirje izmed njegovih otrok in žena. Ime Miha Loštrek se ponovno pojavi čez devet let, ko se je decembra 1749 rodil njegov sin Tomaž. Verjetno gre za istega človeka, tokrat pa je omenjen tudi njegov poklic ali pa hišno ime: **Michael Maussar – Loshterk**. Miha Loštrek se naslednjič spet pojavi šele čez dvajset let, in to na Ledinici: januarja in februarja 1769 sta vpisani smrti 20-letne Maruše Loštrek in Valentina, sina Miha Loštreka. Lahko da gre za istega človeka ali pa njegovega sina. Imamo pa v tem času Loštreke ne samo na Ledinici, ampak tudi (ali še vedno ?) v Jarčji Dolini na Mavsarjevi kmetiji. Tu sta živela Blaž (roj. ok. 1703, umrl 1773 v Jarčji Dolini 3) in Marjeta Loštrek (roj. ok. 1718, umrla 1781 v Jarčji Dolini 2) ter Blažev sin Jernej. Ta se je leta 1771 oženil z Marijo Slabe, takrat je živel v Jarčji Dolini 8. V Jarčji Dolini sta umrla tudi dva njuna otroka, Špela (1774, stara sedem mesecev, na št. 8) in Helena (1775, stara tri leta, na št. 2). Kdo so bili ti Loštreki, seveda ne vemo, je pa verjetna domneva, da so bili povezani z rodbino Miha Loštreka – Mavsarja, Blaž bi bil po letih lahko njegov brat. Bi bilo pa seveda treba preveriti, če se v žirovski fari v tem času še kje drugje pojavlja priimek Loštrek. V cerkvenih urbarjih sem ga našla samo na Breznici, ki pa spada pod podružnično cerkev sv. Kancijana in ne pod sv. Ano na Ledinici. Že leta 1786 je vpisan pri hiši Breznica 4 (Gregor Lostrick, za njim Joannes), ki še danes nosi hišno ime Loštrak. Vendar pa je to kasneje, tako da bi Loštreki na Breznico lahko prišli iz Jarče Doline. Urbarji preostalih podružničnih cerkva priimka Loštrek ne omenjajo, urbarja farne cerkve sv. Martina pa še nisem pregledala.

¹⁵ Njihovega izvora se ne da na hitro ugotoviti, ker je priimek izredno pogost. Sicer segajo podatki o rojstvih, porokah in smrtih do leta 1738, vendar so naslovi omenjeni šele z letom 1770, prej pa samo fare oz. podružnične cerkve. Glede na letnice rojstev in smrti bi lahko sklepali, da je bil prvi lastnik iz rodbine Kavčičev Štefan. Verjetno se je priselil iz bližine, njegovemu očetu pa je bilo najbrž ime Janez. Tudi če bi vsi ti trije podatki držali, nam ne pomagajo veliko, saj so tudi ta imena zelo pogosta. Omogočajo oz. dopuščajo pa nekatere domneve. Janez Kavčič je bilo leta 1786 (ob predpostavki, da gre za Štefanovega očeta, ki bi bil takrat še pri življenju) ime gospodarjem na treh bližnjih kmetijah na Selu 2, Mrzlem Vrh 1 in v Koprivniku 14. Najbolj verjetno je Štefan prišel s Sela 2, saj obstajajo določene indikacije, ki kažejo na možne sorodstvene vezi (posestvo na Selu je za Janezom nasledil Urban Kavčič ¹⁶, ta pa je imel leta 1825 poleg drugega v lasti tudi hišo v Jarčji Dolini 3, ki leži nad Mavsarjevo kmetijo in v kateri je živel Štefanov vnuk Jakob Kavčič). Vendar pa so leta 1786 Kavčiči živeli še na treh drugih kmetijah pod podružnico sv. Ane (Jurij v Novi vasi 11, Tomaž in Štefan pa v Žirovskem Vrh 28 in 40) ter v 9 hišah, ki so spadale pod druge podružnične cerkve na Breznici (Neža – Korita 1), Dobračevi (Alenka – Dobračeva 21), v Goropekah (Matevž – Račeva 11 in Opale 4, Valentin – Žirovski Vrh 17) in Vrsniku (Janez in Jurij na Gorenjem Vrsniku 1 in 2, Jernej in Jurij pa na Dolenjem Vrsniku 5 in 6), zagotovo pa tudi v samih Žireh in v bližnjih krajih, ki so sodili v druge fare. Že leta 1630 so bili Kavčiči lastniki dveh kmetij v hlevnovrški županiji (Janez v Dolah,

Jakob pa v Zavrčcu) in 11 kmetij v žirovski županiji (Miha na Ledinici, Boštjan in Lenart na Dobračevi, Primož in Gregor na Dolenjem Vrsniku, Jurij, Maruša, Jakob in Štefan na Gorenjem Vrsniku, Matija na Govejku, Lenart v Srnjaku).

¹⁶ Urban Kavčič je bil zelo premožen kmet, lastnik dveh kmetij na Selu. Posestvo na Selu 2 je leta 1825 obsegalo 52 zemljiških parcel (35 v k.o. Dobračeva in 17 v k. o. Ledinica) in sedem stavbnih: hiša, hlev in tri gospodarska poslopja (parc. št. 88, 89, 90, 91 in 83) so se nahajali v k. o. Dobračeva, mlin in žaga (parc. št. 24 in 25) pa v k. o. Ledinica. Poleg tega je bil tudi lastnik nekoliko manjše kmetije na naslovu Selo 5 (29 zemljiških parcel ter tri stavbne s št. 93 – hiša, 94 – gospodarsko poslopje in 95 – hiša z dvoriščem in hlevom, vse v k. o. Dobračeva). Najprej sem mislila, da gre za dva različna človeka z istim imenom, vendar pa urbar podružnice sv. Ane na Ledinici omenja samo enega Urbana Kavčiča na Selu 2, medtem ko na hišnih št. 4 in 5 ni navedenih plačnikov dajatev. Je pa en Urban Kavčič živel v istem času tudi na Mrzlem Vrh 1 (ime se pojavlja v matičnih knjigah, dokumenti franciscejskega katastra za k. o. Koprivnik pa trenutno v Arhivu RS žal niso dostopni). Ime se pojavlja tudi v Osojnic: Kavčiči so bili lastniki kovačije v Osojnici od leta 1776 dalje, vendar je tamkajšnji Urban živel nekoliko kasneje, kovačijo je prevzel šele leta 1874 (Miklavčič 1996).

¹⁷ Po rodovnem izročilu so se Enikovi doselili tja iz Poljanske doline, ime pa naj bi prinesel s seboj najdenček oz. rejnec iz Trsta (Stanonik 2005, str. 136). V SA je hišno ime Jenik zapisano ob naslovu Mrzli Vrh 8, kot prvi gospodar je omenjen Henrik Enico (1828–1899). S prvo ženo Uršo Šraj (1841–1880, rojena v Studorju, fara Leskoveca) sta imela deset otrok. Prvih pet je bilo rojenih med letoma 1861 in 1871 v Toplicah, ostali pa od leta 1874 do 1885 na Mrzlem Vrh. Drugič se je poročil leta 1889 z Marijo Poljanšek iz Jarče Doline 6 (glej Jarčja Dolina 15). Henrik Eniko se je torej na Mrzli Vrh priselil okrog leta 1874, kot vse kaže iz Kopačnice. V AB k. o. Koprivnik leta 1869 še ni omenjen, prav tako tudi ne leta 1880. Takrat je na tem naslovu zapisan gruntar Košmač Matevž /Erjavc/.

¹⁸ Rado Jan (2002) omenja, da je leta 1814 sestavljalo občino Žiri sedem podobčin, ki so jih upravljali podžupani, vsak pa je imel še dva svetovalca. Leta 1822 je bil podžupan Ledinice Luka Bogataj, njegova svetovalca pa Gregor Kavčič in Anton Selak. Jaz lahko dodam, da je bil prvi Šinkovčev z Ledinice 1, drugi Krogarjev z Ledinice 2, zadnji pa Svetletov iz Jarče Doline. Opozorila bi pa še na napačen prepis priimkov nekaterih podžupanov in svetovalcev. Jan v tekstu navaja priimke Pavčič, Logar, Rekar, Fink in Martinčič, pravilno bi bilo Kavčič (Kautschitsch), Lazar (Laser), Vehar (Vehar), Pivk (Piuk) in Martinšek (Martinscheg).

¹⁹ Lahko pa bi bili tudi iz bližnjega Koprivnika 1. Priimek se v cerkvenih urbarjih v letu 1786 pojavlja samo pri dveh hišah, obe se nahajata v neposredni bližini Jarče Doline. Pri Fortuncu v Koprivniku 1 je prvega lastnika Pavla Lemovca že leta 1792 zamenjal nov lastnik Jakob Oblak. Domnevno prav ta Pavel Lemovec je omenjen tudi kot prvi gospodar pri Žakeljcu na Mrzlem Vrh 4, vendar ga je tudi tu kmalu zamenjal Groga Žakel.

²⁰ Kupoprodajna pogodba za 1250 goldinarjev je bila sklenjena 27. januarja 1872 v Idriji pri notarju Luki Svetcu. Do 16. maja, ko je zapadel v plačilo prvi obrok kupnine, je Gnezda še lahko prebival na posestvu, saj si je pridržal pravico »za se in svojo rodovino stan in potrebna drva za kurjavo na prodanem posestvu do... brez plačil«. Preostale tri obroke je moral Anton plačati ob sv. Uršuli (21. oktobra) tega leta ter ob sv. Juriju (24. aprila) in sv. Uršuli prihodnjega leta. Datumi niso bili izbrani naključno, saj je bil ob sv. Uršuli v Žireh živinski sejem (Jan 2002, str. 80–81). Tudi ob sv. Juriju je bil verjetno sejem, le da kod drugod. Ta dan je bil namreč nekdanji pastirski praznik, ko so prvič spustili živino na pašo – Valentin Vodnik imenuje april kar *ovčijder* namesto bolj ustaljenega imena mali traven (Zorec 2006, str. 47, 52). Morda bi bil sejem lahko v Spodnji Idriji, kamor se je odselil Jožef Gnezda. Najprej je stanoval v Srednji Kanomlji 28, umrl pa je 12. 1. 1893 v Srednji Kanomlji 15, kjer je gostovala njegova hči in dedinja Ana Gnezda, poročena Jereb – zanimivo bi bilo raziskati, ali ni morda Jože Gnezda ali pa njegov zet Jereb v kakšni povezavi s hišnim imenom Pri Žirovčku v Srednji Kanomlji, ki ga omenja Stanonikova (2005, str. 146). Za novega lastnika Selakove kmetije bi bilo pa seveda najbolj prikladno, če bi bil tudi ta sejem kar v Žireh, kar morda sploh ni izključeno. Jan (2002, str. 80–81) sicer omenja, da sta bila druga dva velika letna in živinska sejma v Žireh na premično predpostno sredo in 4. julija na dan sv. Urha (kar je napačno, ker je s fotografije na str. 81 razvidno, da ne gre za 4. julij, ampak za 24. julij oz. mali srpan, to je dan sv. Jerneja). Ali bi bilo mogoče, da so v pratiki naredili tiskarsko napako? In da bi moralo namesto 24. mali srpan pisati 24. mali traven – to pa je sv. Jurij.

²¹ Stala je tam, kjer je zdaj bajer (pod hišo v smeri proti Svetletu). Dovoljenje za obratovanje je Alojzu Gantarju izdal Oddelek finančne kontrole Kraljevine Jugoslavije v Žireh, dne 12. 2. 1940. Zaradi plačevanja trošarine so tega leta opravili tudi štiri kontrole v mesecu marcu, maju, avgustu in novembru. S kontrolnega lista je razvidno, da je »električna centrala je obremenjena s 6 komadi žarnic katere podležejo plačanju drž. trošarine skupaj = 100 W«. Selakova Milena se spominja, da je ena od njih svetila pri Svetletu, saj sta bila Jakob Kristan in njen oče dobra prijatelja.

²² Anton Kolenc je bil verjetno sin Luke Kolenca (ta je bil po urbarju leta 1786 gospodar hiše v Stari vasi 20, oženjen pa je bil z Jero Bogataj). Luka se je na stara leta namreč preselil k sinu Antonu, umrl je leta 1825 v tej hiši, star 90 let. Luka je imel tudi sestro Marušo Kolenc, ki se je februarja 1771 oženila z Gašperjem Strelom, umrla pa je v starosti 78 let, decembra 1809 v Jarčji Dolini 5.

Je pa istočasno v bližini živel še en Anton Kolenc (roj. ok. 1800, umrl maja 1863 na Ledinici 9, star 62 let). Po letih bi bil lahko najstarejši sin Antona Kolenca in brat zadnjega lastnika Martina Kolenca, vendar pa bi bil oče Anton ob njegovem rojstvu še zelo mlad, star le kakih 17 let. Ta Anton je bil poročen z Marijo Strel (roj. ok. 1806, umrla 1882 na Ledinici 5, stara 76 let). Njuna hči Marija Kolenc (1827–1885) je v urbarju navedena kot lastnica hiše na Ledinici 5 (hišno ime Kržišnik, nato Ratačan) za Antonom Kržišnikom. Leta 1848 se je poročila z Gregorjem Selakom (1820–1878) iz Jarčje Doline 12. Janez Selak, ki ga je ob veliki povodnji leta 1926 zasul plaz (Mrovlje 1980, str. 71), je bil njun vnuk.

²³ Verjetno sta imela več otrok. Po pripovedovanju namreč iz Jarčje Doline izvirajo Moreti, ki so bili kovači na Dobračevi 41– Kovač. Tamkajšnja hiša je bila zgrajena po letu 1825 (po FK je bilo leta 1825 na Dobračevi samo 37 hišnih števil) in pred letom 1845 (44 hišnih števil). V SA je na tem naslovu kot prvi vpisan Jakob More (roj. 1831), ki bi bil glede na leto rojstva lahko Andrejev sin. Leta 1855 se je poročil z Marijo Demšar (roj. 1825) iz Žirov.

²⁴ Janez More je živel v Jarčji Dolini že leta 1798, ko se Napoleonovi osvajalni pohodi še niso začeli. Njegov oče bi bil lahko Miha More od sv. Ane, ki se je leta 1767 v Žireh oženil z Jero, hčerjo Lenarta Prašnika. Sorodstveno razmerje sicer ni potrjeno, vendar je zaradi redkega priimka precej verjetno. Janez bi lahko imel tudi brata po imenu Štefan. Le-ta je kot Mure Stephan leta 1825 vpisan v AB k.o. Žiri pod hišno številko Žiri 11. Zanimivo pa je, da je na njegovo ime vpisana samo stavbna parcela 27, čeprav je označen kot kmet (bauer). To lahko pomeni, da so njegova zemljišča ležala v drugi katastrski občini (sosednje k. o. Ledinica, Dobračeva in Ledine ne pridejo v poštev, ker ni omenjen v nobenem AB), morda pa je zemljiške parcele uradnik enostavno pozabil vpisati v AB (zelo neverjetna možnost, ki pa bi jo bilo dokaj enostavno preveriti v seznamu zemljiških parcel). Štefanova hiša je stala v bližini hiše Jurija Nagliča iz Žirov 22: njegova hiša, hlev, dvorišče in vrt so stali na parceli 32, v lasti pa je imel še kovačijo na parceli 24 in mlin na parceli 28.

Če so bili Moreti res francoskega rodu, so se v Žiri doselili mogoče zaradi tega, ker so bili po poklicu kovači. Priimek je redek, pojavlja pa se povsod tam, kjer so bile v bližini kovačije: Štefan je stanoval v bližini Nagličeve kovačije v Žireh (morda je bil celo sam podkovski kovač, ker je na njegovi parceli vpisana hiša z dvema dvoriščema), Janez pa blizu kovačije v Jarčji Dolini. Po poklicu pa je bil kovač tudi domnevni Janezov vnuk Jakob, ki je postavil kovačijo na Dobračevi.

²⁵ Na parceli 13/2 je bila zgrajena hiša Ledinica 9 v Dovcah. Postavil jo je Miha Črnalogar iz Cerknega, njegova hči Liza se je leta 1885 omožila z Janezom Kavčičem iz Račeve, njuna hči Franca Kavčič pa leta 1911 z Matevžem Filipičem iz Jarčje Doline 21, ki je poleg stare zgradil novo hišo Ledinica 13.

²⁶ V SA piše, da se je tej hiši reklo Gantarjev Janez, kot lastniki pa so po vrsti vpisani bajtar Janez Gantar, Urban Jež in Potočnik Franc. Po AB k.o. Dobračeva je bil leta 1825 lastnik Potočnik, k hišni št. 3 pa je sodila samo ena zemljiška parcela, št. 115, ter stavbni parceli št. 4 (hlev z dvoriščem) in 5 (stanovanjska hiša z dvoriščem).

²⁷ Predvidoma je te verze povedala Mariji Stanonik njena mama, na poti od doma na Mrzli vrh. V resnici se te tri hiše nahajajo ob tej poti, če gremo s spodnjega Sela prek Jarčje Doline. Dajo nam misliti, da so se kajžarji ukvarjali z dodatno gospodarsko dejavnostjo. Na seznamu obrtnikov leta 1930 (Zajec 1996) ni naveden pri teh dveh hišah noben mesar ali pek, Rado Jan (2002, str. 87) pa omenja leta 1878 pekarico Marijo Albreht. Žal ni naveden njen naslov, lahko pa bi bila Lemovčeva, čeprav so tam Albrehti živeli le do leta 1866.

²⁸ Če pogledamo gospodarje te hiše, bi bila z Vrsnika lahko le Janez Burnik in njegov brat Matevž. Janez si je namreč res že v desetih letih postavil novo hišo V peklu. Z Vrsnika bi tako moral biti pravzaprav njun oče Simon Burnik (v urbarju podružnične cerkve priimka Burnik ni), ki pa je bil po rodu najbrž iz Koprivnika 2 – Na Pretovči ali 5 – Lenarč. Teta Janeza Burnika, ki mu je dala svet, bi bila lahko Jera Burnik (roj. ok. 1782). Doma je bila v bližnji hiši Koprivniku 2 – Na pretovči. Bila je domača hči in je navedena v urbarju kot druga lastnica hiše za Lovrom Burnikom. Leta 1802 se je z njo oženil Štefan Cigale, ta priimek je pri hiši še danes. Burnik pa so se pisali tudi pri sosednji hiši Koprivnik 5 – Lenarč. Leta 1786 je bil gospodar Urban, za njim pa Martin. Zdi se, da je spet dedovala hči, ker se je priimek pred letom 1850 spremenil v Mahovne.

²⁹ V dokumentu Izdatek poravnave iz leta 1902 je izbrisana služnostna pravica Janeza Guzela do pašnika v »mlakah«, ki si jo je pridobil na podlagi kupne pogodbe z dne 5. 8. 1803, izročilne pogodbe z dne 23. 5. 1820 in z dne 24. 1. 1841.

³⁰ Na začetku mi ni bilo jasno, zakaj se mu je tako reklo, saj nič ne kaže, da bi bil iz rodbine Muhovcev – Polenškov iz Jarčje Doline 6. Verjetno pa je živel pri Muhovcu na Ledinici, ker ga Janko Mrovlje (1980) omenja kot zidarja z Ledinice.

³¹ Leta 1869 je v AB kot lastnik zemljiške parcele 340/10 (ta se nahaja na drugem koncu doline, pod Mrzlim vrhom) vpisan Blaž Berčič iz Mrzlega Vrha 7. Lastnik te kmetije je bil takrat Bašelj Andrej /Belin/. Blaž je torej tam samo služil, verjetno je bil mlajši brat Urbana Berčiča, ki je za očetom Andrejem nasledil kmetijo v Mrzlem Vrhu 4 in pripadajočo bajto s št. 16. Ko si je Blaž ustvaril družino je najbrž kupil bajto Koprivnik 36, zgoraj omenjena Marija in Franc bi bila lahko njegova otroka.

Viri

1. Dokumenti župnije sv. Martina, Žiri:

Rojstne knjige: 1738–1769, 1769–1784, 1784–1796, 1796–1808, 1808–1826, 1826–1845, 1846–1865, 1866–1874, 1875–1896. Nadškofijski arhiv, Ljubljana.

Poročne knjige: 1738–1771, 1784–1815, 1816–1858, 1859–1876. Nadškofijski arhiv, Ljubljana.

Mrliške knjige: 1738–1762, 1763–1784, 1784–1806, 1807–1831, 1831–1865, 1866–1874, 1875–1902. Nadškofijski arhiv, Ljubljana.

Urbar in inventar župne cerkve 1792–1802. Nadškofijski arhiv, Ljubljana.

Urbar podružnične cerkve na Dobračevi (s. Leonard) 1772, 1786–1851. Nadškofijski arhiv, Ljubljana.

Urbar podružnične cerkve na Goropekah (s. Joannes) 1772, 1786–1852. Nadškofijski arhiv, Ljubljana.

Urbar podružnične cerkve na Ledinici (s. Anna) 1786–1852. Nadškofijski arhiv, Ljubljana.

Urbar podružnične cerkve na Vrsniku (s. Thoma) 1786–1848. Nadškofijski arhiv, Ljubljana.

Urbar podružnične cerkve na Breznici (s. Canciani) 1786. Nadškofijski arhiv, Ljubljana.

Urbar podružnice na Dobračevi 1772–1783, 1786. Nadškofijski arhiv, Ljubljana.

Status animarum 1879, 1882. Župnijski urad, Žiri.

2. Dokumenti franciscejskega katastra. Arhiv RS, Ljubljana:

Alphabetisches Verzeichniss der Grund-Eigenthümer der Gemeinde Dobratschova.

Protocoll der Bau-Parcellen der Gemeinde Dobratschova.

Alphabetisches Verzeichniss der Grund-Eigenthümer der Gemeinde Ledinze.

Protocoll der Bau-Parcellen der Gemeinde Ledinze.

Alphabetisches Verzeichniss der Grund-Eigenthümer der Gemeinde Ledine.

Protocoll der Bau-Parcellen der Gemeinde Ledine.

Alphabetisches Verzeichniss der Grund-Eigenthümer der Gemeinde Sairach.

Protocoll der Bau-Parcellen der Gemeinde Sairach.

3. Dokumenti reambulančnega katastra. Arhiv RS, Ljubljana:

Alphabetisches Verzeichniss aller in der Steuer-Gemeinde Ledinza slovenisch Ledinica vorkommenden Grund- und Haus-Besitzer 1869.

Izkaz o spremembah, občina Ledinca 1881, 1882.

Parcelni protokol občine Ledinca z vasjo vred Jarčja Dolina 1869.

Dodatek k parcelnemu protokolu občine Ledinca nems. Ledinza 1879, 1880.

Protocoll der Bau-Parcellen der Gemeinde Dobratschova.

Alphabetisches Verzeichniss aller in der Steuer-Gemeinde Kopriunik slov. Koprivnik vorkommenden Grund- und Haus-Besitzer 1869.

Häuser-verzeichniss als Index zum alphabetischen Verzeichnisse über sämmtliche wohngebäude der Steuer-Gemeinde Kopriunik slov. Koprivnik in arithmetischer ordnung 1869.

Parcelni protokol občine Koprivnik z vasjo vred Merzli Verh 1869.

Dodatek k parcelnemu protokolu občine Koprivnik 1876.

Nachweis des Grundbesitzstandes Kopriunik 1880.

4. Načrti franciscejskega in reambulančnega katastra katastrskih občin A89 Ledinica, A22 Dobračeva, L116 Koprivnik. Podatkovna zbirka: pregled map zemljiških katastrov 19. stoletja (digitalizirano arhivsko gradivo), <http://www.arhiv.gov.si/>

5. Dokumenti osebnih arhivov rodbin Selak (Milena Kavčič, Jarčja Dolina 20) in Svetle (Polda Seljak, Jarčja Dolina 17).

Literatura

BAJT Drago (ur.), 1993. Vsevednik. Tehniška založba Slovenije, Ljubljana.

BLAZNIK Pavle, 1958. Popis kmetij na ozemlju loškega gospostva leta 1510. Loški razgledi 5, 119–127.

BLAZNIK Pavle, 1959. O podeželski obrti na loškem ozemlju do začetka 16. stoletja. Loški razgledi 6, 91–97.

BLAZNIK Pavle, 1963. Urbarji freisinške škofije, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, zvezek 4. Ljubljana, SAZU.

BLAZNIK Pavle, 1965. Struktura agrarne posesti na tleh loškega gospostva do srede 18. stoletja. Loški razgledi 12, 25–29.

BLAZNIK Pavle, 1969. Zahodna meja loškega gospostva po urbarju iz 1630 in po skici iz 1771. Loški razgledi 16, 105–111.

BLAZNIK Pavle, 1973. Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803). Muzejsko društvo Škofja Loka.

BLAZNIK Pavle, 1979. O preselitvi loških podložnikov. Loški razgledi 26, 77–89.

BLAZNIK Pavle, 1980. Žiri v luči franciscejskega katastra. Loški razgledi 27, 120–130.

BLAZNIK Pavle, 1981. Reambulacija v luči katastrske občine Žiri. Loški razgledi 28, 197–206.

BLAZNIK Pavle, 1988. Kolonizacija Poljanske doline (fotoponatis). Žirovski občasnik 14, 67–128.

- BLEIWEIS Janez. Iz Ljubljane do Žirov. Žirovski občasnik 11/12, 13–15.
- BOKAL Milka, 2006. O imenih krajev na Žirovskem – zlasti južni del. ŽO 36, 136–144.
- CANKAR Mirko (ur.), 2001. Selo pri Žireh: Selo–Sela–Sele. Žiri.
- ČADEŽ Nataša (ur.), 2002. Breza, brezno... Breznica. Žiri.
- DOLENC Janez, 1979. Posli in gostači na Poljanskem. Loški razgledi 26, 90–
- JAN Rado, 1998. Žiri in Žirovci v letih 1848 – 1918. ŽO 27.
- JAN Rado, 2002. Žiri in Žirovci v letih 1750–1880. ŽO 32, 76–102.
- KOBLAR Anton, 1985. Loško gospostvo frizinških škofov. ŽO 9/10, s
- KOS Franc, 1982. Loško gospostvo leta 1630. Žirovski občasnik 4, 133–149.
- KOŠIR Tone, 2005. Suhi Dol in Suhodovci: od prvih sledi do sedanjosti. Škofja Loka, samozaložba.
- MLINAR Branko, 1988. Ob drugem zvezku Knjižice Žirovskega občasnika. ŽO 14, 194–195.
- MROVLJE Janko, 1980. Vas Ledinica. Žirovski občasnik 18, 67–82.
- NAGLIČ Miha, 1998. Kdo je kdo na Žirovskem, nekoč in danes? ŽO 28.
- PEČELIN Matevž, 1981. Žirovski naravni biseri III – Drage. ŽO 3, 90–95.
- PETERNELJ Jože, 1998. Lazarjevi iz Izgorij. ŽO 27, 70–95.
- PLANINA France, 1981. Imena naselij v loški občini. Loški razgledi 28, 207–226.
- POTOČNIK Ivan, 1981. Požar in strašna povodenj (27. IX. 1926). ŽO 3, 45–50.
- PREZELJ Viktor, 1992. Prispevki k zgodovini Cerkljanske. Cerklno, samozaložba.
- RAJŠP Vincenc in Majda FICKO, 1997. Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, 3. zvezek. ZRC–SAZU in Arhiv RS, Ljubljana.
- REVEN Ivan, 1987. Vloga Poljanškov – Modrijanov v razvoju združenstva na Žirovskem. Žirovski občasnik 13, 122–124.
- STANONIK Marija, 1987. Promet na Žirovskem. Žiri.
- STANONIK Marija, 2005. Hišna imena v Žireh. Zora 37, Slavistično društvo, Maribor.
- ZAJEC Alfonz, 1996. Dokument, ki je spomenik žirovske podjetnosti. ŽO 23/24, 52–124.
- ZAJEC Alfonz, 1997. Dopolnila in popravki. ŽO 25/26, 201–202.
- ZOREC Marjeta, 2006. Slovenska pratika. MK, Ljubljana.

LIKOVNA PRILOGA

BARBARA KASTELEC

Stane Kosmač

V tokratni likovni prilogi predstavljamo mlado likovno ustvarjalko, slikarko in žirovsko rojakinjo Barbaro Kastelec.

Naš čas je dobesedno preplavljen z raznovrstnimi vizualnimi sporočili, ki jih vneto in v ogromnih količinah pošiljajo v prostor tisti, ki imajo namen, da bi nas, potrošnike in uporabnike, z njimi tako ali drugače »zapeljali«. To najrajši počnejo s pomočjo revij, plakatov, katalogov in podobno in prek televizije in predvsem računalnikov, s katerimi prek svetovnega spleta vplivajo na nas, na naše mišljenje in usmerjajo »naše« odločitve. Danes, ko se mnogo mladih umetnikov odloča, da bo v svoja ustvarjalna razmišljanja in dela vključilo sodobne računalniške naprave in s pomočjo sodobne digitalizirane tehnologije realiziralo lastna umetniška sporočila, se je Barbara Kastelec odločila za zvestobo klasičnemu slikarskemu mediju, platnu, čopičem in barvi.

Klasično tabelno slikarstvo so v zadnjih stopetdesetih letih likovni kritiki že večkrat »pokopali«, prvič ob izumu fotografije, drugič ob pojavu filma in kasneje televizije in tretjič v našem času, ki je ponudil izjemne tehnične zmogljivosti računalnikov, ki naj bi nadomestili človeka in tako rekoč ustvarjali le z njegovim minimalnim posegom v delovanje samo. Toda vselej se je slikarstvo dvignilo v novem ustvarjalnem zagonu še močnejše in izrazno prepričljivejše. In tako bo tudi danes, v času digitalizacije, saj je računalnik zgolj stroj, ki mu ne bo nikoli uspelo nadomestiti človekove ustvarjalne potence.

Barbara Kastelec nam torej ponuja s svojimi platni njej lastni odgovor na sodoben, prepričljiv in slikarsko dorečen način.

Lipov čaj in magdalenice

Zapis o slikarstvu Barbare Kastelec

Za odnos, ki ga goji Barbara Kastelec do sveta, ostaja slikarstvo kljub možnosti novih medijev in tehnologij nedvomno najustreznejša izbira. V odprti in fleksibilni naravi slikovnega znaka se namreč lahko najneposrednejše transformira tako hipen razpoloženski vtis kot zgoščeno in trajno izkustvo, hkrati pa soobstaja več pomenov.

Slikarka se v svojem delu odloča za svet marginalnih, nepomembnih stvari, ujetih samo v našem »perifernem« vidu in zato zelo drugačnih od dominantnih retoričnih vzorcev sodobne umetnosti, ki skušajo posplošiti in apelirati na prostran horizont družbenih vsebin, kjer ironično ali angažirano zrcalijo bodisi tragedije in zmote sodobnega človeka bodisi iluzije virtualnega sveta. V tem zgovornem kontekstu njeno slikarstvo učinkuje komorno in je prav zaradi svoje skromnosti toliko prepričljivejše.

V stvareh na Barbarinih slikarskih »tihožitjih« je nekaj prijetno zavezujočega in samosvojega, pa tudi izrecno intimnega. Njen skrbno izbrani in pomenljivi svet razkriva sproščeno fascinacijo nad temi na videz postranskimi in bežnimi stvarmi, drobnimi skušnjavami in malimi veselji, ki gredo vsak dan mimo in skozi nas, ne da bi jih zares zaznali. Na njenih slikah pa jim je – iz povsem zasebnih vzgibov – podeljena pretanjena pozornost, ki jih aktivno vključi v zavest in prikrade v naše razpoloženje. Motivno je sicer avtorica najbližje pop tradiciji, vendar se od nje bistveno razlikuje. Izbrani predmeti je namreč ne zanimajo kot komercialni fetiši in stereotipi, ampak so vedno »ponotranjeni« s subjektivno izbiro in naklonjenostjo ter preobraženi v doživete osebne znake. Zdi se celo, da lahko vzbudijo občutke, ki prestopijo dotik očesa in prek vizualnega medija zadenejo druge čutne ravni.

Smo že mogoče občutili pomanjkanje sladkorja in se nam cedijo sline?

V dojemanju avtoričinega slikarstva je tako odločilen razpon med upodobljeno stvarjo in njeno slikovno interpretacijo, ki stvari ne obravnava reistično, same na sebi (kot na primer kakšna hiperrealistična slika), ampak jo vedno obarva z občutenjem, ki ne dopušča nevtralnosti. Lebdeče slaščice ali drugi predmeti so v slikovnem prostoru vedno ozemljeni z barvno arhitekturo, ki ohranja fragmentarne aluzije na izkustveni prostor, hkrati pa tvori razpoloženski kontekst, ki nadgrajuje njihov značaj. Kot nas je naučila že modernistična izkušnja, ti predmeti učinkujejo toliko resničnejše ravno zaradi odklona od svoje naturalizirane pojavnosti – namesto natančnega posnetka poustvarijo prisotnost in živost stvari. Slikarski nanosi, ki pričarajo glazure in texture in na brbončicah vzbujajo njihov okus, spomnijo na velikega mojstra tortic in kolačkov Wayne Thiebauda. Tudi Barbara Kastelec na svojih slikah obudi »dušo« upodobljenih stvari, s katero naseljujejo in posvojijo prostor.

Vizualne podobe so pogosto dograjene z besedami, včasih tautologijami (na primer »bubble gum«), ki bodisi stopnjujejo tisto, kar kaže že podoba – »bite me« – ali funkcionirajo kot sprožilci svobodnejših povezav. Upodobljeni predmeti se na vsak način želijo iztrgati negibnosti svojih modelov in oživeti v sinesteziji čutil. V sočnosti že odgriznjene jagode, v taljenju čokoladic in pralinejev in v že prezreli češnji, iz katere se bo morda vsak hip pregrizel kakšen črviček, se pogled pretaka v vonj, okus, dotik. Abstraktnost namaza, geste in drugih barvnih sledi je kljub navidezni naključnosti in avtonomiji vedno v razmerju z izbranim predmetom. Tako cedenje barv in madeži niso samo v vlogi likovnega znaka in slikarske procesualnosti, ampak v zvezi s samo snovnostjo stvari ali celo latentno namigujejo na proces njihovega zauživanja. Kljub domačnosti pa te stvari z izolacijo v slikovnem kontekstu izgubijo običajno obvladljivost in zaživijo tudi samosvoje življenje, kot nam to dokazujejo žvečilni gumiji na sliki Bubble Gum, ki so videti, kot da so se napihnili kar sami, da bi poleteli v nebo.

Vseeno pa bi bilo dobesedno razumevanje slikarkinega animizma preveč premočrtno. Vzroki, zaradi katerih se, kot avtorica pravi, zaljublja v te stvari, niso toliko v njih samih kot v njihovi posredniški vlogi. So namreč »vidni spomini«, kot bi jih poimenoval Marcel Proust, ki tokrat v slikarskem mediju sprožijo ne samo spomina oči, misli, okusa, vonja, temveč z njim bolj ali manj določljiv, a s preteklo resničnostjo podprt dogodek, občutek ali okoliščino nekega izkustva. Za avtorico, lahko pa tudi za gledalca, ki jih motri skozi svojo izkustveno optiko, imajo tisti pomen, ki ga v Proustovem Swannovem svetu predstavljata znameniti lipov čaj in magdalenice. V čajni žlički z razmočenimi koščki kolačka se je nenadoma nekje na dnu utrnila podoba in počasi zdramila spomin na davno minuli trenutek, od tu pa verigo spominskih podob.

Fleksibilnost in brezbržnost spominjanja razrešuje stvari splošnosti in jim v intimnosti izkušenj lahko dodeli prav posebno mesto in smisel. Zdi se, da skuša Barbara Kastelec z neposrednostjo svojih slikarskih podob zapolniti tudi tisti drobni zamik, ki obstaja med telesno zaznavo in mislijo ter občutjem, da bi podobe v telesu sprožile spomin, še preden bi ga misel prepoznala.

Barbara Kastelec je bila rojena 1976 v Kranju. Leta 2001 je diplomirala pri doc. dr. Nadiji Zgonik in prof. Emeriku Bernardu na ljubljanski ALU in tu leta 2004 končala še podiplomski študij pod mentorstvom prof. Gustava Gnamuša. Istega leta je sodelovala kot likovni vodja pri mednarodnem projektu Let's realise the White Paper through Art: potekal je v Vroclavu (Poljska) v okviru programa EU Youth for Europe. Leta 2001 je prejela 2. nagrado na XI. koloniji diplomantov v Velenju ter leta 2006 nagrado za najboljše delo mladega avtorja do 35 let na ex-temporu Piran. Leta 2006 je pridobila status samostojne kulturne delavke.

Barbara Kastelec
Mladinska 19
4226 Žiri
+386 (0)41 224 302

Razstave:

- 1999 skupinska razstava AKTA NON VERBA, Ljubljana
- 2000 skupinska razstava AKTA NON VERBA, *Sarajevo-BIH, Skopje-MAKEDONIJA, Beograd-SCR*
skupinska razstava XI. KOLONIJE DIPLOMANTOV ALU, Velenje – **dobitnica II. nagrade**
- 2001 **samostojna razstava**, Kulturni center Ivana Napotnika, Velenje
- 2002 skupinska razstava TRIADA 2002, Akademija za glasbo, Ljubljana
samostojna razstava, *Den Helder, Nizozemska*
samostojna razstava, Galerija DPD Svoboda Žiri, Žiri
skupinska razstava, Kulturni center Ivana Napotnika, Velenje
skupinska razstava v humanitarne namene, Lions klub Bled Golf, Bled
skupinska razstava v humanitarne namene, Rdeči križ Slovenije, Grajski stolp, Škofja Loka
- 2003 skupinska razstava 2m, Galerija Miklova hiša, Ribnica
samostojna razstava, Občina Škofja Loka
skupinska razstava Mali format, Galerija Ivana Groharja, Škofja Loka
- 2004 **samostojna razstava *Vroclav, Poljska***
skupinska razstava Mali format, Galerija Ivana Groharja
- 2005 skupinska razstava K3 v sodelovanju s tovarno Gorenje, Kamnik
skupinska razstava v prostorih YHD, Ljubljana
skupinska razstava del, nastalih na koloniji Iveta Šubica, Groharjeva galerija, Škofja Loka
skupinska razstava, Galerija DPD Svoboda Žiri, Žiri
skupinska razstava Mali format, Galerija Ivana Groharja, Škofja Loka
- 2006 samostojna razstava, Galerija Equrna, Ljubljana
skupinska razstava del, nastalih na koloniji Iveta Šubica, Groharjeva galerija, Škofja Loka
skupinska razstava del, nastalih na koloniji v Kamniku
razstavljeno delo na EX-TEMPORU, **dobitnica nagrade za najboljšo delo mladega avtorja do 35 let**
skupinska razstava Mali format, Galerija Ivana Groharja
skupinska razstava, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana
samostojna razstava, Poslovni prostori, Ilirija, Ljubljana
- 2007 samostojna razstava, Galerija Hermana Pečariča, Piran
skupinska razstava članov Društva likovnih umetnikov, Murska Sobota
skupinska razstava 11. kolonije Iveta Šubica, Galerija Ivana Groharja, Škofja Loka
samostojna razstava Galerija Kresija
skupinska razstava, EX-TEMPORE Piran

Bombonjera, akril platno, 110 × 150 cm, 2007

Baloni, akril platno, 110 × 150 cm, 2007

Nebeškost, akril platno, 120 × 150 cm, 2007

Mehurčki, akril platno, 150 × 110 cm, 2007

Liebekeks, akril platno, 110 × 150 cm, 2007

Toblerone, akril platno, 130 × 150 cm, 2005

Feels like chocolate, akril platno, 130 × 150 cm, 2007

Muc, akril platno, 150 × 120 cm, 2002

ŽIROVCI POSEBNE VRSTE

PIVKOV LUKA IN KOŠERČK

Milena Miklavčič

»Dama imam garka peč, pa gar na smim!«

Moj stari oče Luka

Luka Lazar, po domače
Pivkov Luka iz Stare vasi

O njem še danes kroži na desetine zgodbic, ki so – vsaj nekatere – že skoraj ponarodele in se težko loči zrno od plevela.

Umrli je takrat, ko sem bila v prvem letniku srednje šole. Spominjam se, da mi za njegovo smrt ni nihče povedal, da je nekaj narobe, sem izvedela od sošolke Mojce. Bila sem šokirana in pretreslo me je, konec koncev je bil le moj stari oče in pokopali so ga brez mene. Zadnje minute svojega življenja je bila z njim sestra Andreja. Kako in zakaj, tudi ona ne ve. Verjetno zato, ker sta šla mama in ata popoldne v službo, Luka pa je bil zaradi injekcije, ki jo je dobil, že zelo slab in je nekdo moral biti z njim.

Andreja se spominja (bilo ji je 13 let), da jo je močno prijel za roko, se nekajkrat zvil, potem pa obmiroval. Nagonsko je vedela, da je nekaj hudo narobe, vso pot do Alpine je tekla, tam pa, še zmeraj v šoku, rekla vratarju, naj pokliče koga od staršev, da je Luka mrtev.

Ko se je pri vratarnici prikazal ata Franc, je samo prikimal, takoj je vedel, kaj se je zgodilo.

Jaz sem bila tista, ki pa je prva naletela na mrtvo staro mamco Franco.

Zjutraj sem zmeraj tekla k Pivku, ne vem, zakaj, ampak tako je bilo. Čudno se mi je zdelo, da so bila »ta mala vrata« še zmeraj zapahnjena. Nič hudega sluteč, sem se obrnila na glavni vhod, pa skozi dolgo vežo. Ko odprem vrata v hišo, zagledam sestrično Bredo, takrat ji je bilo komaj kakšnih pet let, božala je mamco po laseh, in ko me je zagledala, je rekla, da je lačna, mama pa še spi in ji noče dati jesti.

V paniki in strahu sem jo zagrabila in stekla iz hiše, kot bi mi gorelo za petami. Vem pa, da sem se še na pogrebu jokala kot dež, vendar največ zato, ker me je bilo še zmeraj groza zaradi soočanja s smrtjo.

Mogoče pa sem celo slutila, da poslej ne bo več jajčka, če bom pridna, ne bo več odpiranja omare v kamri, kjer je imela mama shranjene obleke z bleščicami okoli vratu, ne bo več posedanja na skrinjah z žitom v izbah pod streho, kjer je zmeraj tako lepo dišalo in kjer sem lahko dolge popoldneve brskala po tisti skrinji, v kateri so bile shranjene knjige, pa različne listine, in brala.

To se je potem žal tudi uresničilo.

Da Pivkova domačija ni bi bila prazna, se je v naslednjih letih vselilo več družin. Ko so naredili lastno hišo, so prišli drugi, dokler stric Frido hiše ni preuredil in adaptiral za svoje lastne potrebe.

Spominjam pa se fantov, nekateri so jim rekli hlapci, vendar so pri Pivku v glavnem le stanovali. Stara mama jih je na svoj način tudi razvajala, oni pa so poprijeli za kakšno delo, ki ga sama ni zmogla.

Meni so ostali v spominu zato, ker so na skednju pogosto kadili, tam so si naredili nekakšne bunkerje, mene pa je bilo zmeraj groza, da se bo seno vžgalo. Nema-lokrat so mojo namero, da bi še sama zlezla tja gor, preprečili z besedami, da so »ravnokar videli podlasico, ki mi bo spila kri.«

Po ženini prezgodnji smrti je bil Luka nekaj časa zelo potrta in izgubljen. Nikoli mu ni padlo na pamet, da bo ona odšla pred njim. Kljub temu da sta se nenehno prepirala zaradi *tistih reči*, jo je spoštoval in zelo cenil njeno *gospodarsko* mnenje. Postal je še bolj siten in razdražljiv, trmast in svojeglav. Moji starši so mu pomagali, da je še naprej obdržal dve kravi, kajti nadvse je imel rad mleko. Tega je tudi prodajal, navsezadnje je moral od nečesa živeti, kajti imel ni ne pokojnine ne drugih dohodkov.

Spominjam se, da smo se sestre velikokrat jezile, kajti sošolci so poleti hodili na morje, me pa smo ostajale doma in hodile pomagat sušit seno. Doma smo zato nenehno imeli »hude ure«, toda zmeraj je obveljala tista, da »ni časa za pohajkovanje«. Mama Berta je vsake štirinajst dni hodila molst krave, kajti z Malči Vegelj, ki je pri Pivku stanovala s svojo družino, sta v Alpini delali na izmene in sta se pri

Družina Kraljevih iz Žirovskega Vrha; druga z desne je bodoča Pivkovca, Francka Oblak, poročena Lazar.

tem opraviu menjali. Nasploh se mi je velikokrat zdelo, da so starši več pri Pivku kot doma, zlasti ata Franc, saj sta z Lukom hodila v gozd še jeseni, ko je bilo treba nakositi stelje za živino. In kdo jima je nosil malico? Jaz ali sestra Andreja, jasno. Priznati pa moram, da smo se zaradi teh »dodatnih« opravil doma nenehno robkali.

Ata Luka je k nam zelo pogosto prihajal. Zdaj mu ni bilo vseč tisto, kar so mu skuhale gospodinje doma, drugič spet se je imel z mamó kaj pogovoriti. Vsi pa smo ga imeli na sumu, da mu je le dolgčas in da je željan družbe. Usedel se je za peč in se hitro začel jeziti, če mu mama ni posvečala dovolj pozornosti. Po navadi je imel natakknjene kakšne škornje, v katerih je pred tem kidal gnoj. Na kraj pameti mu ni padlo, da bi jih obrisal ob predpražnik, kaj šele, da bi se sezul. Zato sta se z mojo mamó nenehno kregala.

Vse njene očitke je zavrgel z besedami, da vsak »pošten kmet« v svojem življenju požre voz gnoja, pa da naj zato ne sitnari po nepotrebnem. Moja mama je ob takih priložnostih rada navrgla, da se tako ali tako ni nič spremenil, da je bil že včasih tak. Potem nam je povedala zgodbo, da je tudi takrat, ko je še ribala tla doma, pri Pivku, zmeraj prišel z umazanimi čevlji in se razburjal, češ da bo z nenehnim močenjem tal pod zgnil in da bo zato ona kriva. Meni in sestrama so se te zgodbe zdele smešne, mami pa ne.

Vsi smo vedeli, da je Luka zelo rad jedel pečeno kuro.

Zmeraj se je prvi usedel za mizo in zadovoljno čakal. Ne vem, kaj nas je nekoč pičilo, verjetno se mama ni želela z njim pregovarjat, pa naloži na krožnik polno zajemalko praženega krompirja in zajčje stegno.

»Kako danes lepo diši,« je pohvalil oče Luka.

Vsi smo bili tiho, kajti vedeli smo, da so se mu zajci *gravžali* in ga ne bi pokusil za vse na svetu.

Vendar otroci nismo mogli zadržati skrivnosti zase. Po kosilu smo se začeli muzati in to, da je nekaj narobe, je opazil tudi Luka.

Družina Pivkovih ob rojstvu prve hčerke v drugem gnezdu, z otroki iz prvega gnezda. Od leve proti desni stojijo: Cene, Rozalija, Micka, Francka, Ančka, Janko; sedijo mačeha Francka, v njenem naročju hčerka Berta, Jože, oče Luka.

Ko ukaže mami, naj naredi mir za mizo, mu ta reče, da se hihitamo zaradi zajčjega bedra, ki ga je pojedel.

Brez besed je vstal od mize in odvihral skozi vrata. Potem pa je vso pot, po stezi do Pivka, bruhal in se na glas jezil na mamo, ker ga je *prinesla okoli*.

Z nami, otroki, se pravzaprav nikoli ni pogovarjal. Če smo se preveč motovili okoli njega, nas je nahrulil, naj mu gremo izpod nog.

Kadar smo bili bolni, mama ni imela takoj časa, da bi mu postregla, ko je prišel na kosilo. Takrat je vzrožil in robantil, da naj ne bo neumna in naj nas ne razvaja.

Njegov najljubši stavek ob takih priložnostih je bil: »Če bo (otrok) dovolj močan, bo preživel, če ne, bo pa umrl, *bogpomagaj*.«

Jeseni, ko je dozorelo sadje, sem najraje hodila na sladka jabolka, ki so rasla za hišo. To so bila najboljša jabolka na svetu. Pozneje so jih žal posekali in še danes, če mimogrede zaidem tam mimo, se ozrem na mesto, kjer so se nekoč bohotile nikoli prazne veje.

Nekaj paberkov o Pivkovih iz matičnih knjig

Iz izpisov iz matičnih in krstnih knjig, ki jih je naredil Nejko Podobnik (in jih potem prijazno odstopil tudi meni), je razvidno, da je bila nekoč pri Pivku hišna številka *Stara vas* 2. Imeli pa so navado, da so ime otroka, ki je umrl, takoj dali naslednjemu, ki se je potem na novo rodil. Tako se nekatera imena pojavijo večkrat in vnesejo v raziskovanje prednikov nemalo zmede. Umrlo pa je zelo veliko otrok, ne ve se več, iz kakšnih razlogov, in zato se človek pri izpisih iz rojstne matične knjige res bolj težko znajde...

Prvi znani gospodar domačije je bil Jernej Albreht, rojen leta 1823. Njegov prvorojeni sin je bil Franc (5. 10. 1834–2. 5. 1908), ki je postal tudi Lukov oče.

Franc je poročil Marjano Bremic (1843–1871), ki je na Jezera prišla z Ledin. Menda je bila strastna *kofetarka* in sosed Svetle z Jezer je Franca nenehno strašil z besedami, da ga bo *kafeturjenje* spravilo na kant.

Imela sta štiri otroke: Matevža (1862), Franca (1864), Janeza (1867) in Valentina (1871).

Še isto leto, 3. septembra, je mama Marjana umrla.

Gospodar Franc je bil samski le krajši čas, saj se je že 29. januarja 1872 poročil z Marijano Pivk (1845–1875) iz Osojnice 3. Preminula je ob porodu.

Franc se je zato spet moral razgledovati naokoli. Oči so se mu ustavile na Neži Primožič s Sela 15 (1845–1916), s katero se je poročil 26. aprila 1875.

V zakonu so se rodili: Neža (1877–1879), Gregor (1876–1876), Marica (1878–1896), Franca (1880–1886), **Luka** (4. 10. 1881–17. 12. 1967), Katarina (1883–1925), Marjana (1887–1908), Jakob (1890–?), Neža (1893–?).

Pri Pivku sta tedaj bivala še Lovro Lazar (1848–1907) in Mina Lazar (1848–?).

Luka Lazar je postal gospodar, hkrati pa je na svoja ramena prevzel veliko breme izplačila dote otrokom iz prvega gnezda.

8. februarja 1909 se je poročil s Frančiško Košir (1. 10. 1886–2.3.1927). Rodilo se jima je 11 otrok: Frančiška (1910–1911), Marija (1912–1912), Franc (1914–1917), še ena Frančiška (1916–), Rozalija (1917–?), Vinko (1919–1919), Ana (1920–?), Leopold (1921–1921), Janez (1922–1987), Jožef (1925–), Ljudmila (1926–).

Ko je žena Frančiška 2. marca 1927 umrla na plesišču pri Bahaču v naročju svojega plesalca, lastnika gostilne, doletela jo je kap, si je Luka kaj hitro našel novo ženo v Franci /Francki, Frančiški/ Oblak, Kraljevi iz Žirovskega Vrha (1. 1. 1897–27. 2. 1964).

Z Lukom se je poročila 29. maja 1927.

V zakonu so se jima rodili trije otroci: Zorislava, ki je umrla kmalu po rojstvu oktobra 1928, Berta, rojena 11. septembra 1929, in Friderik, rojen 13. julija 1931. Slednja sta še živa in Berta je postala moja mama.

Kaj je znanega o Lukovih prednikih?

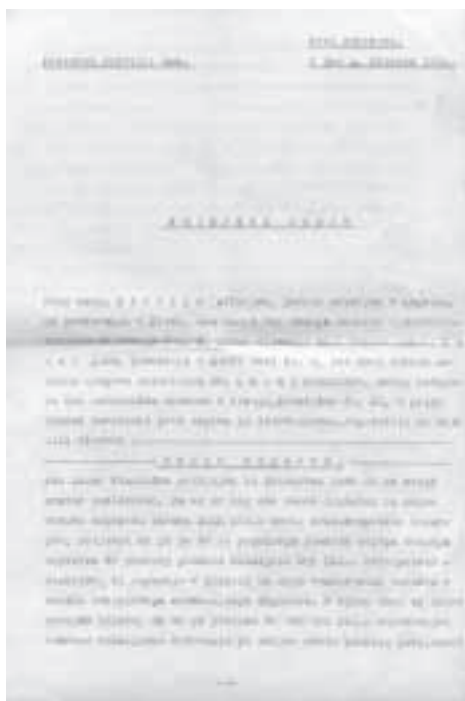
Lukov oče Franc je bil – zelo značilno – dvakrat oženjen. Luka je bil rojen v drugem gnezdu. Njegov oče je z umnim gospodarjenjem ustvaril razmeroma solidno in močno kmetijo. Žal pa se je njen obseg pozneje skrčil predvsem zaradi izplačila dote otrokom iz prvega zakona Lukovega očeta.

Eden najbolj vztrajnih in zahtevnih je bil Valentin, rudniški inženir v Bosni. Žal pa je bil velik kvartopirec in je vse, kar je dobil, sproti pognal. Nasploh je ta veja Lukovih polbratov in polsester veljala za zelo nadarjene, vsi so nadaljevali šolanje in še v 70. letih se je med Pivkovimi govorilo, da nekateri zasedajo celo pomembna mesta v pravosodni oblasti. Pozneje se je sled za njimi izgubila.

O tem, kakšno je bilo Lukovo otroštvo, ne vem. Kot so mi povedali, bi menda rad šel v šole, žal pa mu je bila namenjena drugačna usoda. Je pa res, da je še na stara leta zelo lepo pisal, znal je izborno računati, vse na pamet, zanimalo ga je marsikaj, od politike do gospodarstva. Nenehno je hlepel po nečem novem, bil je inovator, v življenju je videl izzive, ki jih je tudi praktično preizkusil. Všeč so mu bile prsate ženske, če pa so imele kaj pod palcem, se je njegovo zanimanje zanje še stopnjevalo.

Dedna odpoved Lukove hčere Frančiške Lazar, potem ko ji je oče izplačal dedni odpravek, 8. 10. 1938.

Kupna pogodba, ki dokazuje, da je Luka leta 1931 z nakupom travnika pametno vnovčil vsaj polovico dote druge žene.

Hči Francka, ki je poleg brata Jožeta še edini živi otrok iz Lukovega prvega zakona, je pripovedovala, da je bil oče po svoje zanimiv človek. Po eni strani se je trudil, da je vsem zagotovil poklic, za katerega so se izučili, po drugi pa je bil zelo nagle jeze, kar so otroci velikokrat okusili na lastni koži. Ob ženini smrti jih je poslal služiti, najmlajšo, Milko, pa je prepustil bratu pokojne žene, Tinetu Koširju, Karžetovemu, da jo je vzel za svojo.

Konec koncev se z majhnimi otroki ni niti znal ukvarjati, kajti izjemno strogo je ločil vse, česar se je lotil, na moška in na ženska dela. Zanimivo je, da je imel ženske za manjvredne, kljub temu da si je oči zelo rad pasel na njih.

O tem, da je bil umen gospodar, priča že dejstvo, da je v nekaj letih samostojnega gospodarjenja ponovno dokupil vsaj toliko zemlje, kot so jo imeli prej, preden so polbratje in polsestre terjali svoje deleže. Poleg tega je bil eden prvih, ki je začel trgovati z lesom in izdelovati strešno opeko ter nagrobne robnike. Ni prenesel poležavanja, zato je v delo vpregel vsakega, ki je bil doma.

Med 1. svetovno vojno so ga mobilizirali, vendar se je, prefrigan kot je bil, naredil gluhega. Poslali so ga k zdravniku, ki naj bi preveril, ali nabornikove besede o pomanjkljivem zdravju držijo. Skrbno ga je pregledal, vendar Luka ni niti s kretnjo izdal, da bi zdravnik lahko podvomil o njegovih besedah. V vojski pa so za take primere po navadi naredili še en preizkus: odslovili so ga tako, da je moral ob odhodu prehoditi kar nekaj stopnic. Nek oficir je za njim vrgel prgišče kovancev, ki so se z žvenketom zakotalili navzdol. Luka jih je sicer slišal, vendar ni niti trznil, vsaj tako je izjavil ob vrnitvi domov.

»Mene že ne bodo ulovili na tako poceni trike,« je stavek, ki se je zapisal v Pivkovo izročilo.

Moja oporoka

•

Ta uravni navesti in pameti sam
sklenil da sam spušim svojo oporoko in
posledno voljo ker sem že v letih ter tako
vredim svoja gospodarska zadeve, glede
svojega premoženja odločim slediče

+

Moj glavni dedič naj bude moj priročni
sin Frederick Lavar kateri deduje po
moji smrti vse moje premoženje in
nepremičnine in tje

•

Lavar poleg glavnega dediča še 9 živih
otrobo, glede katerih odločim tako- le

Lukova lastnoročna oporoka

Kot že rečeno, je bil tudi zelo vzkipljiv in nagle jeze. Moj ata Franc je pozneje pri njem v delavnici izdeloval strešno opeko, s katero je že Luka zaslovel daleč naokoli. Nekoč sta prišla z besedami navzkriž, ata je napodil domov, čez čas pa je s samokolnico pripeljal pred našo hišo vse *korce*, ki so bili tisti dan narejeni, jih jezno stresel na tla ter zagrozil, naj se mu ata ne prikaže več pred očmi. Toda ni minila niti ena ura, ko se je vrnil, brez besed ponovno naložil streseno nazaj, z atom pa je govoril tako, kot da med njima nikoli ne bi prišlo do napetosti.

Luka je dobil grunte kot predzadnji rojeni sin. Mlajši od njega je bil le Jakob, vendar je ta prej šel od doma, s trebuhom za kruhom. Marjana, Kati in Nežka, njegove prave sestre, pa so šle služiti v Trst.

Jakob je imel le enega sina, Darka.

Fant je imel zelo nesrečno življenje, saj nikoli ni bil ne zaželen ne ljubljen. Izginil je nekje v Franciji kot dezertirani vojak tujske legije.

Kot otroka so ga pripeljali k Pivku s Štajerskega, kjer je bil v reji. Njegov oče Jakob se zanj ni zmenil, mama se je *skurbala* in odšla neznano kam.

Zanimivo pa je, da je bil Jakob najprej zaljubljen v neko Urško, potem sta se razšla, nakar se je oženil z Darkovo mamo. Ko se je nekoč ponovno srečal z Urško, se je ljubezen znova vnela, vendar se kot mačeha ni dobro izkazala.

Jakob se je kot edini od Pivkovih spreobrnil v evangeličansko vero. Malokomu je tudi znano, da si je zaslužil *penzijo* z dajanjem krvi.

Ko je Darko prišel v Žiri, je imel za seboj precej »partizansko zavedne« izobrazbe. O takratnih »svetlih« idealih je nenehno govoril tudi Luku, ki tistega čvekanja ni mogel prenašati, zato sta se nenehno prepirala.

Darko se je v Žireh izučil poklica, si celo kupil nekaj stvari, med drugim omaro, kolo, potem pa je žal začel piti in begati sem in tja, nikjer ni imel obstanka.

Meni je bil zelo pri srcu, saj je znal pripovedovati zanimive zgodbe. Dobro se je razumel s Fridom, zato mu je Pivkovca tudi svetovala, naj kar gre za njim v Kranj, če mu paše.

To je res storil. Nekaj časa je pridno delal na posestvu, kjer se je zaposlil, potem se je v njem spet oglasila nemirna kri in je čez noč izginil.

Prvič se je oglasil šele čez nekaj let, ko je iz Francije Fridovima hčerkama poslal paket s šolskimi potrebščinami.

Nekega dne pa Frida pokličejo s policije, češ da je tam nekdo brez dokumentov, ki pravi, da ga pozna. Bil je Darko, ki je nezakonito prečkal mejo, da mu ne bi bilo treba iti na bojišče v Vietnam. Žal pa se je pozneje na skrivaj ponovno vrnil v Francijo, vendar so ga verjetno zajeli, saj se je za njim izgubila vsakršna sled.

Stric Frido in njegovi spomini na očeta

Spominjam se bolj mame kot očeta, je povedal stric Frido, ki živi s svojo družino v Kranju.

On je za nas otroke imel bolj malo časa. Razen takrat, ko nas je potreboval pri kakšnem delu. Mama je bila drugačna: bolj srčna ženska.

Iz otroštva pa mi je v spominu ostal dogodek, ko me je peljal vpisat v šolo. Posadil me je *bicikl*, na *štango*, saj sem bil star šele šest let. V šolo so me vpisali leto prej, kot je bilo v navadi. V pisarni upravitelja so me pregledali, ali sem telesno in umsko

dovolj razvit. Že doma sem se naučil branja, pisanja ter poštevanke do 20. Z vpisom v prvi razred tako nisva imela nobenih težav, na kar je bil zelo ponosen.

Imeli smo navado, da smo na praznik sv. Ane hodili k maši na Ledinico. Tja sem šel peš, nazaj pa me je oče pripeljal z *biciklom*. Kupil mi je tudi konja, da sem se učil *furati*. Že zelo zgodaj me je pripravljala na to, da bom nekoč prevzel kmetijo ...

Potem se je začela vojna. Oče je bolj kot mene za delo *ponucal* po polbrate, saj so skupaj *furali*. Ni bilo enostavno, treba se je bilo prilagajati in se izogibati nevarnostim, ki so prežale za vsakim vogalom. Potem je šel brat Jože iskat službo na Jesenice, od koder je bil žal mobiliziran v nemško vojsko. Veliko je pretrpel, ni mu bilo lahko, pa tako mlad je še bil. Mene je oče poklical k sebi le ob manjših opravilih. Recimo, da sem držal klešče, tlačil seno, pograbil nakošeno travo ali kaj podobnega.

Mama je bila zmeraj nekje v ozadju. Z enim očesom je pazila name, čeprav me ni *crkljala*.

Zmeraj je imela pod kontrolo, kam gre denar. Ko je bilo treba pobeliti hišo, je raje poklicala Henrika iz Rakulka kot Jana, ki je bil sicer boljši pleskar, a dražji. Spominim pa se Henrika, ki je okoli gorišča narisal fantke in punčke, ki so se držali za roke. Da ne bodo tako puste stene, je rekel.

Preden sem šel v šolo, sem se večkrat brnil v noht na nogi, ko sem dirkal do Znamenja (danes je tam križpotje z Opekarsko ulico) in nazaj.

Enkrat sva z očetom kosila ob studencu v Pivkovi gmajni, *naštimal* mi je koso, sam sem jo hotel brusiti, pa mi je ušla iz rok, pri tem mi je palec prerezalo do kosti. Kri je drla iz rane, meso je štrlelo stran, oče pa me je mirno prijel za roko in se mi na prst enostavno *uscal*, ker je verjel, da se bo tako hitreje zacelilo. Nato si je odtrgal še kos srajce, močno zavezal okoli rane in sva delala naprej. Na kraj pameti mu ni padlo, da bi me zaradi take malenkosti poslal domov ali k zdravniku. Kost se je po svoje zarasla, brazgotina pa se še danes pozna.

V času mojega otroštva so bili nekateri otroci iz prvega gnezda občasno še doma, drugi so prihajali le sem in tja. Odvisno, ali so se že šli učiti za kakšen poklic ali pa so samo služili.

V toplem spominu mi je ostala Ančka, ki se je učila šivanja. Bila je zelo dobra ženska, prijazna in mila. Imela me je zelo rada, pa tudi jaz sem se rad zadrževal v njeni bližini.

Rozalka je potem šla v Ljubljano, kjer se je učila za kuharico, Micke ni bilo več, živela je v Škofji Loki, Cene, Janko in Jože pa so pomagali očetu, če niso služili.

Ančki so kupili *mašino* za šivanje, ker se je učila za šiviljo. To je bila že njena dota. Ko se je poročila, je dobila le še nekaj masti in pohištvo.

Ko sem se rodil, me je menda Ančka najbolj razvajala. Morda je bilo v teh čustvih tudi nekaj zaščitniškega. Nekoč sta name pazili s sestro Francko. Nepričakovano pa je začelo deževati, hudo sem se prehladil in zelo resno zbolel za škrlatinko. Bil sem že tako ubog, da so začeli postavljati pare, vendar sem se potem na nek čudežen način opomogel in počasi okrevam.

Z Ančko se je tudi moja mama – njena mačeha – zelo lepo razumela. Francka je bila pa »seme«. Očeta je nenehno vlekla za nos, zato sta si bila stalno v laseh. Bila je tudi zelo živahna ženska, ki je rada vrtela moške okoli prsta.

Frido in Darko, v ozadju še nepozidana Jezera

Nekoč je oče k njej peljal omare od Štrajta (*mobiliije*), pa je ni bilo doma, takrat je delala v neki tekstilni *fabriki*, verjetno je to bila Predilnica na Trati.. Bila je ravno pred poroko, zato se je oče čudil, ker je ni nikjer našel.

Potem mu le povedo, kje je, odkril jo je pri nekem sosedu, na pol gola mu je odprla vrata. Omare ji je zložil kar na tla in se jezen odpeljal domov. Čeprav je bil tudi sam vseh muh poln, je bil pobožen in je veliko dal na zunanost.

Mama se je hotela prikupiti prvim otrokom, če je le mogla, jim je kaj dala, Milki je kupila šivalni stroj in potem jo je vsako nedeljo hodila učiti h *Kržet*. Oče je imel v sebi prepričanje, da se mora vsak od otrok naučiti en *antrah* (polic).

Ko se je Rozalka v Ljubljani izučila za kuharico, so jo k sebi vzele Lukove tri sestre, ki so živele v Trstu. Ceneta je oče dal učiti k *Balantač* in vsa leta uka je gospodarju namesto plačila zastonj oral. Tudi Jankov uk pri Mačku v Žireh je plačal z oran-jem. Oče je Janka zelo *obrajtal*, saj je bil pošten, *šparoven* in je zmeraj imel velike cilje.

Včasih je bilo življenje drugačno, kot je danes. Ne pomnim, da bi pri Pivku kdaj zaklepali vrata. Če pa smo jih, je bil ključ na polici okna. Če je prišel kakšen berač, je prespal v *štali*. Po navadi si je kar sam postregel z mlekom izpod krave, ne da bi počakal na mamo, ki je vsako jutro prišla molst.

Čeprav je bil oče Luka splošno cenjen in spoštovan mož, bil je iznajdljiv, gospodarski in preudaren, je bil hkrati tudi zelo ihtavega značaja, mamo je večkrat udaril, po navadi so otroci tekali skupaj z njo okoli hiše. Če jih ni mogel dobiti, je loputal z vrati, da so šipe padale ven. Dobro pa je bilo to, da njegova jeza ni dolgo trajala. Razlogov za bes je imel več kot dovolj.

Med drugo svetovno vojno je bil nenehno med dvema ognjema. Nikomur se ni hotel zameriti. Ker je bilo znano, da ni ravno revež, so vsi, tako levi kot desni, prihajali k Pivku po obvezne oddaje. Partizanom je redno puščal krompir ob njivi

Luka na parah

na Pivkovem griču, pa jim še ni bilo dovolj. Vedeli so, da mu Ančkin mož pošilja nakaznice (*becuša*) iz Celovca, da je lahko kupoval cement, pa so prišli, kadar jim je česa zmanjkalo, ter pobrali vse, kar jim je prišlo pod roke.

Bil je v zadovoljivi kondiciji. Celo do Bleda se je vozil s svojim značilnim lesenim kolesom.

Rad je jedel *turšno župo* in bikov *masaunk* (maslo screš, dodaš moko, da se sprime, nastane mastna kaša).

Za priboljšek si je zmeraj privoščil jajce s pelinom. Verjel je, da ta zel zbija potenco. Z njo je namreč imel stalne težave. Kadar sva skupaj *fjakala*, se je velikokrat ustavil na kakšni kmetiji in z marsikatero gospodinjo sta potem izginila za kakšnih petnajst minut. Nasploh so mu bile vseč ženske, ki so se lahko pohvalile z velikim oprsjem, takrat je kar otrpnil in svojega pogleda kar ni mogel odtrgati od videnega.

Očitno je bilo, da je bil tudi izjemno dobro *obdarjen*. Na levi strani hlač ni nikoli imel žepa, zmeraj si ga je odtrgal. V delavniku je sicer nosil predpasnik, zmeraj pa je *lulal* kar skozi levi žep. Z roko ga je le malo nagnil in obrnil, pa je šlo ...

Še potem ko je bil v letih, se je, v nasprotju z drugimi svojega spola, s tem *nagajivčkom* čisto upravičeno hvalil ...

Med ljudmi še danes kroži zanimiva zgodba. Ko je nekoč gledal kravo, ki so jo prignali k biku, je med smehom dejal: »Ko bi bil jaz za bika, bi bila zadovoljna cela Stara vas.«

Mama pa je večkrat potarnala, češ da je težko, ker hoče imeti Luka kar naprej *glavo na prsih*, kar je pomenilo, da bi se nenehno, na njemu lasten način, *crkljal*.

Imel pa je tudi navado, da se je prebudil v zgodnjih jutranjih urah in ji rekel, da on pa ne bi več spal ...kar je spet lahko pomenilo le *tiste reči*.

Da bi bil kdaj bolan, ne pomnim.

Ko je padel prvi sneg, si je zmeraj privoščil *knajp*. Nag je tekkel do Glažarja, tam naredil več prevalov, potem pa še doma nekaj časa skakal čez stol, ki si ga je postavil sredi hiše. Šele nato se je šel obleči.

Lukova zadnja pot (po današnji Loški cesti, v ozadju domačiji pri Dekli in Šemonu na Dobračevi)

Pred hišo smo nekoč imeli korito, v katerem so se napajali konji. Oče se je v njem rad umival. Sicer ne pogosto, pa vendarle. Cunje je zmetal na tla, brigalo ga je, kdo je šel po poti, ki je peljala mimo. Pozimi pa je prebil led in zlezal v korito z ledeno mrzlo vodo ter se *knajpal*.

Drugače pa je bil z umivanjem skregan. Vsakdanjega umivanja se je izogibal kot hudič križa.

Oče je bil znan kot prekupčevalec z lesom. Pogosto me je vzel s seboj v Zabrežnik, kjer sva vlačila les. Kot vem, je bil svoj čas edini, ki je les odkupoval, imel je *zgovorjenih* več tesarjev, ki so mu tesali, kmetom pa je za del plačila vozil sladkor, ker je bil ta malo cenejši, saj ga je dobil na debelo. Enako tudi moko in *mekine* (otrobi). Zelo dobro se spominjam tudi nekega zimskega popoldneva. Nebo je nenadoma zapolnilo na stotine letal, ki so šli nad Nemčijo. Oče je ob tem samo nekaj zagodrnjal. Nazaj grede se je iz marsikaterrega kadilo. Bilo je zelo mrzlo, jaz sem malo preveč dolgo držal za poledenelo *ketno*, ki se mi je boleče prilepila za prste. Oče ni nič rekel, saj je vedel, da ne bo pomagalo drugega, kot da mi roko *poščije*. Topel curek je v hipu naredil svoje.

Včasih mi je pripovedoval, da je njegova mama zelo rada pila kavo. Bila je doma iz Ledin, kjer so že imeli italijanske navade.

Svetle je zmeraj, ko je srečal Lukovega očeta, vpil nad njim: »Franc, tebe bodo prodali, ker tvoja baba *kafetur*.«

Pitje kave je bilo včasih *nekardihtno*, grdo in potratno. Tudi moja mama je imela na ognjišču kozico, v kateri si je kuhala kavo in jo po požirkih pila čez dan.

Zaposlil sem se v Alpini. Imeli so me za zelo pridnega delavca, z Milanom Krištanovim sva zaradi izjemnega doseganja norm dobila celo več priznanj in nagrad (nagradni dopust, prašiča in radijski aparat Kosmaj).

Ko je v nekem obdobju začelo v Alpini dela manjkati, je postala pridnost nenadoma nezaželena. Nekateri *šuštarji* so se kregali, da je treba Frida »ustavit«. Ker jim ni uspelo drugega, so me degradirali na stopnjo »pomožnega« šuštarja.

Pivkovca (Francka Lazar) na parah

Šefu Francu so šli Pivkovi na splošno na živce, zato mi je nenehno metal polena pod noge. Čeprav smo potem mladi fantje opravili tečaje, so nam – na koncu šolanja – dali naziv »polpomožni delavci« ...

Dali so mi eno najslabše plačanih del – *obštihavanje*. Vsega tega nagajanja sem imel čez glavo dovolj, zapustil sem Alpino, kar je bilo za tiste čase, vsaj na videz, zelo neodgovorno dejanje. Vendar nisem bil edini. Kar nekaj dobrih delavcev se je takemu maltretiranju uprlo in so odšli drugam ...

Oče Luka, ki je bil dovolj bister, da je vedel, kako stvari stojijo, je po tistem odločno stopil do mojega nekdanjega šefa in mu na svoj zviti način vrgel v obraz:

»Jaz sem pa tvojega očeta poznal, pa je bil zelo dober človek in poštenjak. Nikoli ni bil baraba.«

Nato se je obrnil in odšel.

Tvegala sem in šel iskati srečo zunaj Žirov. Ustavil sem se na posestvu v Prašah pri Kranju. Tam sem se zaposlil kot traktorist. Začelo se je tako, da sva z direktorjem zlagala seno med late v kozolcu.

Bil sem zelo priden, trmast in vztrajen. Kaj hitro sem se uveljavil.

Direktor nas je že ob štirih zjutraj metal iz postelje z besedami: »Ali vam bom za stonj hrano dajal?«

Zvečer, po službi, sem se s kolesom vozil do Trat in nato z avtobusom do Žirov. Tam sem že imel družino, ženo Viko in hčerko Fridi. Druga hči je bila na poti ...

S posredovanjem znanca sem se javil na razpis šole za tehnike. Kvalifikacije sem naredil z odličnim uspehom, hkrati pa sem v šoli skrbel za vso kmetijsko mehanizacijo. Dobil sem službo na KŽK, tu so me zaradi delavnosti, inovacij in siceršnje uspešnosti zelo spoštovali. Postal sem direktor firme, ki je zelo uspešna še danes in ne mine dan, da kljub letom ne bi šel v službo.

Oporoka

Oporoka, ki jo je napisal Luka, nosi datum 10. julija 1954. V njej je jasno določil, da njegov edini sin iz drugega zakona podeduje vse premično in nepremično premoženje. Ni pa pozabil omeniti niti otrok iz prvega zakona. Mariji (Micki) in Rozalki je namenil po 10.000 dinarjev, Berti stavbišče za novo hišo, pomaga naj se ji tudi pri gradnji hiše.

Preostalim petim otrokom – ako bodo to zahtevali – je namenil vsakemu po 1.000 dinarjev. Manjši znesek je pojasnil s tem, da jim je omogočil, da so prišli do poklica in potem do kruha, kar se mu je očitno zdelo, da je bilo veliko vredno. Še posebej je v oporoki poskrbel za ženo Frančiško, saj pravi, da mora zanjo dedič skrbeti vse do njene smrti.

Francka Kraljeva

Stara mama Francka je prišla k Pivku od Kralja iz Žirovskega Vrha. Imela je kar nekaj dote, in če sledimo notarskemu zapisu z dne 18. maja 1927, je prinesla v zakon najmanj 8500 dinarjev, po vsej verjetnosti pa še več, saj je bilo zelo *šparovno* dekle. Bila je že tudi v letih, saj je bila ob sklenitvi zakonske zveze stara 30 let. Da se toliko časa ni za nobenega zmenila, je bila kriva dana obljuba fantu, ki je po prihodu

od vojakov iz prve svetovne vojne odšel s trebuhom za kruhom v Ameriko. Žal pa je tam v neki nesreči umrl. Ko je Luka komaj štiri mesece po ženini smrti potrkal pri Kralju, se ji je verjetno zdela izbira biti gospodarica na svojem še zmeraj boljša kot ostati doma za deklo.

Otroci iz prvega zakona so jo sprva sprejeli z negodovanjem, zlasti še, ker so jo krivili, da jih je dal oče vse po vrsti služiti. Kljub temu se jim je mačeha usedla v srce, saj je bila do njih zelo dobra in je naredila vse, da je bilo življenje ob precej vzkipljivem očetu, ki je imel prepogosto tudi težko roko, vsaj malo znosno.

Glede na dogodke, ki so sledili, ni mislila, da se bo poročila s tako *gajstnim* moškim. Njune dirke okoli hiše, ko je on kričal nanjo *a boš dala, če ne te bom*, ona pa je le bežala na varno, so se vtisnili v spomin vsem otrokom. Zato se tudi ni nikoli pritoževala, če ji je prišlo na uho, da se je pri kakšni *predolgo mudil*.

V poznejših letih, ko sta se navadila drug na drugega, pa sta imela za tiste čase in navade razmeroma harmoničen zakon. Luka je namreč ugotovil, da je žena izjemno gospodarna ženska, ki je znala z denarjem in je zmeraj imela pri roki kakšen pameten nasvet.

Luka, ki je strašno rad *fural*, se je pred vsako turo, zlasti po vojni, ko so ga zaradi novih gradenj potrebovali na vseh koncih in krajih, z njo redno posvetoval, komu prej ustreči oziroma kako *furanje* prilagoditi delu na kmetiji. Francka si je na koledar skrbno zapisovala vse *žernade* in vse Lukove vožnje. Do zadnjega dinarja natančno je vodila evidenco, koliko ur je Luka pri komu delal, koliko je bil kdo komu dolžan. V sebi ni imela pretirane pobožnosti, bila je sicer verna, redno je hodila v cerkev, ni pa »pretiravala«, kot je to počel Luka.

On se je po maši redno ustavljal pri Bahaču, kjer je bil njegov *punkt*, saj se je tam srečeval z drugimi posestniki, da so malo *pomoževali* in si izmenjali zadnje novice. Včasih je zavil tudi h Katrniku, po navadi takrat, ko je bil jezen na cel svet, da si je privoščil vampe ali golaž. Pravili so mi, da so nekoč imeli pri Katrniku mizo, kjer

Otroci po Lukovem pogrebu, z leve: Janko, Rozalka, Micka, Frido, Milka, Berta (avtoričina mama), Cene, Francka, spredaj v sredini stoji Lukova sestra Nežka, ki je živela v Trstu.

so si ga moški merili, kdo ima daljšega. Luka je imel nesporno prvo mesto. Žal o tej mizi, o kateri sem pisala že v raziskavi *Agn, ret pa kače niso za igrače*, sedanji lastnik menda ne ve ničesar.

Rad si je od blizu ogledal tudi kakšno brhko natararico. Žena Francka z njim v gostilno ni hodila.

Bila pa je zelo zgovorna ženska in je rada *možvala*. V tej lastnosti sta si bila z Lukom zelo podobna, zato sta se tudi ujela.

Po navadi je imela na stanovanju kakšne mlade fante, ki so delali v Alpini, pa še njej so pri težjih opravilih priskočili na pomoč. Nekaj časa je pri Pivku stanoval celo eden iz Srbije.

Veliko pobov pa se je pri hiši oglašalo predvsem zaradi *furanja*. Med njimi je bil tudi Franc Končan, ki se je po navadi oglasil kar po šoli, tako rad je imel konje.

Francka je bila v dobrih odnosih z vsemi sosedi, saj so se v tistih časih veliko družili, si pomagali, hodili v *žernade* in na zimske večerne obiske.

V zapuščini različnih listin, ki so ostale po njuni smrti, se je našla kupoprodajna pogodba, ki pravi, da je že 16. aprila 1931 Luka sklenil pogodbo o prenosu lastnine travnika številka vložka 157, k.o. Dobračeva, z Erznožnik Ivanom, posestnikom, z Dobračeve 16. Za parcelo je odštel 4.000 dinarjev, kar je pomenilo, da je del ženine dote pametno unovčil.

Ko je Pivkovca umrla, ni za seboj pustila nobenega denarja. Denarnica je bila prazna, čeprav se je vedelo, da je imela zmeraj kaj »na strani«. Kdo ga je pobral, se ne bo nikoli izvedelo.

O Luku od tu in tam

Frančko so v tistih časih poznali vsi. S culo, v kateri je nosila vse svoje premoženje, je hodila od žernade do žernade, da se je lahko s tem preživljala. Bila pa je *žirovski revež*. Stanovala je na Muštrovš (Muštrovška Frančka). Pripovedovali so mi, da je bila ena tistih, ki ni zaslužila niti za spodnje hlače, saj jih vse do smrti ni nikoli nosila. Vsak dan je na obhodi naredila vsaj šest kilometrov.

Pri Znamenju, na križpotju z današnjo Opekarsko ulico, so Pivkovi prav tako imeli parcele, kjer so sadili krompir, včasih korenje, včasih kakšna žita, spet drugič so travnike kosili. Pripovedovali so mi, da je bilo tisto Znamenje postavljeno zato, da bi »zaprl« stezo, ki so jo nekateri naredili za bližnjico do svoje hiše.

Med prvo svetovno vojno je tam okoli velikokrat strašilo. Eno najbolj groznih soočanj s strahovi so imela tri dekleta, med njimi je bila tudi Micka Špehova. »Nekaj« jih je z dolgimi kremplji zgrabilo in vleklo za seboj, in ko so vse panične pritekale po pomoč k Pivku, je šel Luka z njimi in podobno je potem doživel tudi sam. Kdo točno je *strah* bil, se nikoli ni izvedelo, od tistih dob pa se tam okoli ponoči ni nič kaj rado hodilo.

Nekoč je na njivi v neposredni bližini Luka kopal krompir. Mimo je prišla Frančka s svojo culo. Luka jo je v svoji dobri stari navadi ogovoril: »Kaj ko bi se midva zmenila, da se ti malo uležeš, jaz ti pa dam *škundro* krompirja?«

Frančka, ki je veliko dala na žensko čast, je obstala, oči so ji zažarele in ostro ga je nadrla, da se ona za krompir že ne prodaja.

Opis. Slov. 1.537.

Odpravek.

Dne 18. maja 1927.

Sestanek pri sodnem uradu v Logatcu dne 20.V.1927 in Prist.
poslanik št.221 vkučena.
L.B. Lovetich s.r. Sestanek s.r.

Sotarski zapis.

Pri meni Franca Tschann, sodarja v Logatcu, zglasile so se danes,
dne sedemajstega 18. maja 1927. leta tisočdesetletnjestrednega,
meni vsake svoje stranke:

1. Luka Lazar, poselnik iz Slarsvni številu 2,
izid,

2. Francilka Čbiak, celotna posestnikova hči iz
Lirovskaga Vrta številu 13, nevesta, in

3. nevestin oče Anton Čbiak, poselnik odravnčan,
kot obojni zavezanec, - ter se sklenile in dogovorile sledeče

ženitna pogodba.

Prvič, Luka Lazar in Francilka Čbiak si obljubujeta zakon

Ženitna pogodba med Luko
in njegovo drugo ženo
Franco, 18. maja 1927

Tudi to, da je bila Francka bolj *hladna*, kot si je želel, ga je nenehno grizlo in o svojih tegobah je na njemu lasten način pogosto *pomoževal*. Pogovor z Marjano, ki je pravkar postala vdova, je po navadi potekal v podobnem dialogu:
Luka: »Marjana, kako se kaj imaš?«
Marjana: »Kar dobro mi gre.«

Luka: »Jaz pa bolj tako. Doma imam gorko peč, pa gor ne smem.«

Njegove prispodobе so bile že na meji literarnega. Nikoli se ni izražal na prostaški način, zmeraj je *pogruntal* pot, kako svoje misli povedati lepo in dopadljivo.

Po Franckini smrti je Luka vneto iskal novo nevesto, ki bi mu delala družbo. Včasih ga je tudi za tri dneve »zmanjkalo«, zlasti ko jo je mahnil na Idrijsko. Fridova žena Vika je bila doma iz Otalež, vseč mu je bila in kar mislil je, da so vse *Taminke fejest babe*.

Velikokrat se je vrnil razočaran, saj je spoznal, da so ženske postale preračunljive. Bolj kot za »ljubezen« jim je šlo za grunt, tega pa je on že zdavnaj prepisal na sina. Zanimivo je bilo, da je to dejanje prav zaradi osamljenosti kdaj tudi obžaloval ...

Ko je bil star že 85 let, se je še zmeraj vozil s kolesom. Za vedno večji promet mu ni bilo dosti mar, saj je s stranske ceste zapeljal na glavno, tako kot je bil že od nekdaj vajen: ne da bi pogledal na levo ali desno. Miličnik ga je večkrat opozoril, da to ni prav, vendar se je naredil, kot da ga ne razume.

Nekoč ga je ustavil Kobal in mu zagrozil, da ga bo kaznoval, če ga še enkrat vidi na kolesu. Ta prepoved je Luka tako razkačila, da je, svojeglav kot je bil, v nedeljo takoj po maši sedel na kolo in se potem ves dan vozil mimo policije, vzravnal in z visoko dvignjeno glavo.

Bil je manjše rasti, za moškega celo (pre)majhen, njegova druga žena Francka je bila visoka in vitka ženska.

Zmeraj, ko so plevice *plele*, je prišel zraven in rekel. »Kaj ste srečne, da nič ne delate.«

Tako je tudi mislil, saj je bil nenehno na nogah in je bil prepričan, da je njegovo delo zato bolj utrujajoče.

Česa se spominjata moja starša?

Mama Berta je dobila za dediščino parcelo v neposredni bližini domačije. Oba z očetom Francem sta bila zato staršem nenehno pri roki.

Zlasti mama Francka je pogosto računala na njuno pomoč, ne glede na to, da ji ni bilo najbolj prav, da se je hči poročila »le« s čevljarjem. Zmeraj je namreč govorila, da bi bilo bolje, če bi se ozrla po boljši *pristopi*, tja, kjer je živel kakšen premožnejši kmečki fant.

Če so moji starši delali v popoldanski izmeni, je to ni motilo, da ne bi že malo po peti zjutraj robantila pod oknom spalnice z besedami: »Ej, ti šuštarji, kaj se imajo lepo, ker zjutraj spijo.«

Po Franca je prišla tudi sredi noči, če je kakšno kravo napenjalo in ji je bilo treba pomagati.

»Spominjam se, da smo kot otroci morali vsak večer moliti *rožnkranc*. Nekoč smo nagajali sosedu Glažarju, ki je bil kruljav. Ta nas je zatožil očetu in potem smo bili kaznovani tako, da smo cel večer klečali na polenu in molili,« se spominja mama Berta.

Zmeraj je govoril: »Tudi tisti, ki misli, da ni Boga, bi moral vedeti, da je zmeraj treba iti na sigurno. Kot če imaš na razpolago dve brvi čez vodo: za eno veš, da se ti bo lahko prelomila, druga, ki je malo dlje, je morda sigurna. Enako je z vero. Za vsak slučaj je treba računati, da so nekje Nebesa in Bog v njih.«

Kadar sta s Francem šla v gmajno po drva, ga je zmeraj opozarjal, naj se ne *matra* po nepotrebem. Takrat je bil moj ata še mlad in močan, in če bi moral dvigniti hlod na voz, bi to naredil zlahka. Luka je izbral priročne late in jih položil na voz in potem se je hlod zlahka zavalil na svoje mesto.

Pri prekupčevanju z lesom je moral znati dobro računati, te veščine je naučil tudi moja mamó. Že zelo zgodaj si je vse, kar ji je narekoval, zapisovala v zvezek, pozneje pa mu je posle tudi sama izračunavala.

Ko smo se mami Berti rodile same hčerke, je vsakič prišel bližje in rekel: »A je res spet baba?«

Jezil se je tudi na nepotrebno delo s pleniciami, češ saj jih včasih tudi nismo imeli, pa so se otroci prav tako *zregljali*. Rad je povedal, da so novorojenčke za »moč« splaknili kar pod tekočo vodo v koritu. Kdor je bil trden, je ostal, drugi so pa umrli.

Njegove tri sestre, ki so živele v Trstu, so bile prave gospe in zelo podjetne. Poročena je bila le ena, Marjana. Imela je hčerko Efi, ki pa ni imela otrok, le enega psa. Nazadnje je živela v Hamburgu, poročena pa je bila z nekim premožnim moškim. Nekoč je prišla na obisk v Žiri in to je bil pravi dogodek! Pravzaprav je »prišumela« s stotimi kovčki, dišavami in neko gosposkostjo, ki je nismo bili vajeni. Starši so jo nastanili v eni od sob, potem pa smo doživeli pravi šok, ker je vztrajala, da bo pes spal pri njej, na postelji. V tistih časih smo bili vajeni, da so živeli psi zunaj, privezani na verigi.

Meso smo imeli le redkokdaj na mizi, morda ob nedeljah. Toda Efi je mamó nenehno priganjala, da je za njena *pinča* kupovala najlepše kose, in to vsak dan. Kar na jok nam je šlo, ko smo opazovali, kako se je pes mastil z mesom, mi pa smo dobili na krožnik običajno rihto zelja.

Luka nikoli v življenju ni bil bolan, zato so se vsi čudili, ko je začel jamrati, da se je prehladil. Ker le ni bilo nič bolje, ga je pod večer Frido peljal na Golnik, pa niso odkrili nič. Za dokaz, da je čil in zdrav in da Frido s svojo skrbjo celo pretirava, je v ordinaciji plesal in vriskal. Ob vrnitvi domov pa je od veselja igral na orglice.

Naslednji dan pride medicinska sestra in mu da injekcijo penicilina. Nihče pa ni vedel, da penicilina ne prenese, postalo mu je slabo, ulegel se je, potem pa ga je Andreja našla mrtvega.

Mama Berta je pripovedovala: »Prvič pa sem ga videla jokati, ko se je zgodila tista grozna nesreča. Drago Andrevcov se je zelo rad vozil z njim na vozu. Sedel je zadaj na *štangi* in bil ponosen, da se lahko pelje z Lukom. Nekoč sta se vračala iz Gorenje vasi, kamor sta peljala pesek. Drago je po vsej verjetnosti malo zadremal in tako nesrečno padel pod voz, da so čezenj zapeljala kolesa. Z Andrevcovimi smo bili še prijatelji in zato je bil udarec še toliko hujši.«

Kljub temu da je imel postavne in prsate ženske zelo rad, pa jih je imel za manjvredne od moških. Bognedaj, da bi za novo leto kakšna *baba* prišla prva v hišo voščiti praznike! Zmeraj je robantil, da prinaša nesrečo in tudi nagnal bi jo, tak je bil. Mama se tudi spominja, da je imel v predalu cel kup »goljufov«, ki jih je nataknil pod *pruštof*.

S tem je ubil dve muhi na en mah: zmeraj se je zdelo, da je lepo oblečen, hkrati pa se mu ni bilo treba umivati.

Francka Lazar, hči iz prvega zakona

S Francko sva se srečali na njenem domu, v Stražišču pri Kranju. Čeprav si je nabrala že krepko čez 90 let, je še zmeraj živahnega duha, iskriva ali ostra, odvisno, kakšnega sogovornika ima. Vsak dan hodi na dolge sprehode, žal že zelo slabo vidi, vendar jo redno obiskuje vnukinja, da ji prinese to ali ono. Stanovanje ima urejeno kot iz škatlice in v spalnici še zmeraj stoji omara, ki jo je dobila za doto.

Rojena je bila 2. januarja 1916. Če jo kdo vpraša po letih, ne pove.

»Kaj pa koga brigajo moja leta,« se rada jezi.

Vsak je toliko star, kot se počuti. Zlasti ne mara, da jo sprašujejo moški, *neolikanci*, kaj si upajo, nenehno robanti.

Tudi ona mi je večkrat zatrdila, da Kraljeva Franca (mačeha) do otrok iz prvega zakona ni bila grda.

Najbolj pa ji je ostal v spominu trenutek, ko je takoj po materini smrti v vežo pri Pivku stopil Kržetov Tine, da bo s seboj odnesel Milko, ki je bila stara komaj šest mesecev. Luku je položil roko na ramo in mu rekel: »Veš, mi bomo punčko kar vzeli, z ženo jo bova dobro vzgojila.«

Bilo mi je okoli deset let, ko je umrla mama, pripoveduje s še zmeraj jasnim in čvrstim glasom.

»Micka je že šla služiti k Mausarju, doma je bilo sicer dela dovolj, vendar zaslužka niti za *birtah*.

Oče je bil tisti čas, ko je bil brez žene, še bolj siten, velikokrat je jamral, češ zakaj je mene doletela ta nesreča, pa tako je bila pridna.

Tudi prva Pivkovca, moja mama, se je imenovala Francka, bila je *fletna*, zelo razgledana, žal ji je usoda namenila veliko rojevanja, pa bolj malo veselja v življenju,« niza spomine.

Največ so se zadrževali v hiši. Po veži je bil beton, ki se je kar lepil na podplate, saj so otroci bili bosí celo do prve slane. Ležali so na zgornji veži, Francka in Rozi skupaj, Micka pa pri nogah.

Hlapcev pa dekel niso nikoli imeli. Zmeraj je bilo pri hiši dovolj otrok, ki se jih je dalo koristno porabiti.

»Spominjam se, da je našo mačeho velikokrat obiskovala njena sestra Slavka, dokler se ta ni oženila k Svetemu Urbanu v Gorenji vasi. Bila je dobra srca in ko nas je pogledala, je zmajala z glavo in rekla *ubogi otroci*.«

Kakšno leto pred prvo svetovno vojno je Luka kupil stroje za izdelovanje opeke. Na vrata je celo nabil napis, na katerem je pisalo »Ziegelmeister Luka Lazar«.

Tisti otroci, ki so bili tedaj doma, so morali pomagati pri delu od jutra do večera. Pri hiši niso trpeli lenuhov. V hlevu so poleg krav zmeraj imeli tudi junca in konja, ki ju je Luka včasih vpregel skupaj. Poleg krav so redno gojili še več prašičev. Daleč naokoli so kmetje vedeli, da so imeli pri Pivku zelo plodno svinjo, in vsakič ko se je *bukala*, so jo odpeljali k Jerebcu na Dobračevo, k merjascu.

Bili so naročeni na Domoljuba. Ko se jih je več nabralo na kupu, so jih otroci razrezali na *štiklčke*, da so si potem v stranišču z njimi rit brisali.

V hiši so imeli *šutke*, mladiče, da so se greli, gospodinji (najprej prva žena, potem pa še druga) sta jih pa *rihtali*.

Moja sogovornica, po polteta, se spominja špranj, ki so zevale za klopjo.

Golazen, ki se je skrivala v njih, so odpodili tako, da so vanje zivali kropa, nato pa so poklicali Glažarja, da je pomagal, vsaj za nekaj časa, iztrebiti ščurke.

Pozimi so otroci spali kar na peči, pazili so drug na drugega, kolikor so le lahko, nemalokrat pa se je zgodilo, da so najmlajši kar v samih srajčkah ušli v sneg in se prehladili.

Oče Luka je zelo rad nagovarjal ženske, otroci so vse slišali, nikoli pa niso vedeli, ali jih nagovarja zares ali za *hec*, zlasti še, ker so mu te rade kaj ostrega zabrusile nazaj.

O tem, kakšna je bila njena življenjska pot po tistem, ko je morala iti služiti, pa je povedala:

»Najprej so me poslali k Jesenku v Goli Vrh. Bila sem zelo nesrečna, morala sem paziti ovce, že zjutraj ob sedmih sem jih gnala na pašo, imela sem slabe čeveljčke, pa sprane nogavice, zmeraj sem se ovijala v jakno pokojne mame. Spala sem na slamnati *plevnici*, gledala sem skozi streho, na kateri je bila razpokana opeka. Nenehno me je zeblo. Zjutraj smo jedli medlo, potem pa so nas že nagnali k poslu. Spominjam se nekega starčka, bolehnega, ki so ga imeli pri hiši, bil je edini, ki je bil prijazen do mene. Vsako jutro mi je rekel: »A ne, žalostna si, pa mamo si izgubila?«

Zdržala sem le kakšne tri mesece, v šolo so me bolj poredko pošiljali, brigalo je koga, ali znam pisati ali ne. Ko sem po treh mesecih ušla domov, me je oče hudo natepel. Še danes se mi pozna brazgotina zadaj na temenu, kost se mi ni nikoli prav zarasla. Sestra Micka me je morala odpeljati nazaj. Kakšne slabe *abarnke* sem imela, pa *švoh* čeveljčke! Oče me je v svoji ihti tudi pozneje večkrat natepel, padlo je, kamor je padlo, najraje je mlatil z grabljami, ki so visele v veži.

Ko sem od Jesenka ušla drugič, sem šla po drugi poti, ne takoj domov. Ustavila sem se pri Trohovem mlinu, na sebi sem imela ene hlačke z *loputnkom*, pa tresla sem se od strahu. Preden sem potrkala na vrata, sem stisnila k sebi mamino ruto, v kateri sem imela vse svoje premoženje.

»Ja, kod pa ti hodiš?« je rekla Franca iz mlina, zelo pobožna je bila, vsak dan je hodila v cerkev. Zelo sem se ji smilila in takoj mi je želela pomagati. Dala mi je jesti, potem pa me je prijala za roko in me peljala k Podgozniku. Še danes se spominjam, da sva prebredle nek potok, čevlje sem nosila v rokah, pot je bila zelo slaba, hiše pa ni in ni bilo videti. Bog jim daj dobro na onem svetu! Franca stopi v hišo, potem se prikaže gospodinja, še danes sem jim hvaležna, ker so bili tako dobri z menoj. Ostala sem več let, ki so bila zelo lepa. V mlinu sem gonila *gepl*, kajti šele čez čas so *naštimali* junce, da so opravljali to delo.

Ob nedeljah smo hodili k maši, tudi v Žiri. Ko sem prvič prišla domov, me je oče spet nagnal, ker je mislil, da sem ušla.

Pri 14 letih sem dobila svoje stvari, nihče mi ni nič povedal, enkrat sem prišla ravno domov na obisk, pa me je *lulat* tiščalo, šla sem v *štalo*, počepnem, nič me ni bolelo, pa vidim kri, o groza. Zmeraj sem hodila v *štalo*, na stranišče se nisem upala iti, ker je bilo zmeraj popackano. Čez nekaj let so potem naredili za svinjakom novega, ki je bilo lepše.

Ko hočem potegniti hlačke gor, vidim rdeč *flek*. O, Marija, kaj je zdaj z menoj, a bom umrla, ali kaj. Tresem se kot šiba na vodi, pa pride mačeha, stečem k njej, jokala sem, ona me prime za roko in mi reče, nič se ne sekiraj, nič ne bo hudega, to ima vsaka punca. Zelo potiho je govorila, kot bi ji bilo nerodno.

Moje življenje se je čudno pletlo, dobila sem delo v tovarni na Trati, nato v Kranju v Jugobruni, pa v Zagorju. Nekaj časa sem delala tudi v gostilni ... Eh, nič kaj prida življenje, ti rečem. Težka mladost mi je kot mlinski kamen visela za vratom ...»

Že pred drugo svetovno vojno pa sta z možem Otkom odšla v Zagorje, kamor je Francka leta 1946, takoj ko je brat Jože prišel iz ruskega ujetništva, zvalila tudi njega. Nekaj časa so živeli skupaj, pozneje pa se je Jože poročil, si sezidal hišo in odšel na svoje.

Otko je bil med vojno aktiven partizan, zelo zagrizen, bil je tudi udarnik, igral je na harmoniko, med ljudmi je bil zelo priljubljen. Ker pa ga je rad dal na zob, so se odnosi skrhal, s Francko sta se ločila in zato se je vrnila v Kranj sama in s hčerko.

Francka je bila (poleg Ceneta) edina Pivkova, ki je bila med drugo svetovno vojno na »pravi strani«.

Četudi je bil tudi Luka – za eno in za drugo stran – nenehna vreča brez dna, pa so osvoboditelji na to dejstvo po vojni gladko pozabili ...

Zanimivo pa je, da sta obe sestre, Francka in Ančka, našli bodoče može med kolesarjenjem. Žal pa nobena od njiju v zakonu ni imela kakšne posebne sreče.

Ančka se je z možem preselila v Argentino, kjer se je počasi vdajala pijači. Enako kot sestra Rozalka in brat Cene.

»Do moških sem bila zmeraj zelo odločna, enkrat sem enega klofnila, bilo mi je komaj 20 let. V Smledniku sem delala kakšen mesec, pa me je zagrabil, vlekel za hišo in mi hotel narediti silo. Kričala sem in ga brčala, on pa se je pačil in ni mogel verjeti, da se branim. Mislil je, da bom kar voljna, ker je bila tema. Take ženska doživi!

Z menoj ni nobeden veliko pometal. Če mi kakšen moški ni *pasal*, sem ga odločno nagnala. Brez pardona! Žal sem potem naletela na napačnega, nisem imela sreče. Ko je človek mlad, se iz *fajnih* fantov norca dela, nazadnje pa dobi izbirek. Že zlato držiš v roki, pa ti drek *rata*, to je usoda,« mi na koncu pogovora navrže še nekaj praktičnih napotkov.

Pozneje ko je bil že oče Luka pokojni, se domov ni kaj prida vračala. Imela je službo, doma pa bi morala zastoj delati. Jok, brate!

»Ko je tak otrok, kot sem bila jaz, že v mladosti zatrt, nima v življenju nobene prave sreče. Tisto, kar se doživi težkega, hudega, poniževanj, gre za tabo, to imaš kar naprej pred očmi.

Ko si *zagalindran*, si *zagalindran*. Ne znaš se ob pravem času postaviti zase, stojiš ob strani, si izmeček, ker so tudi tebe naučili, da si izmeček. Na srečo usoda že tako naredi, da človek vsaj na stara leta malo zadiha. Meni je dal Bog za nameček še dobro vnukinjo.

Moram pa reči, pa tega ne pozabi zapisati: katerakoli ženska, ki se poroči s *klo-motežem*, ki jo klofuta, naj ga v ret sune in gre stran. Ampak moja mama tega ni storila, vsako leto je rojevala otroke, potem pa jo je na pustno sredo kap – in ostali smo sirote.

Kje je pravica na tem svetu?»

Iz prvega gnezda sta poleg Francke živa še Jože, ki z ženo Ivanko živi v Zagorju, in Milka, ki še zmeraj živi pri Kržetu v Žirovskem Vrhu. Vsi ostali so že več let pokojni, raztreseni po vsem svetu. Rozalka je pokopana v Trstu, Ančka v Argentini, Micka v Škofji Loki, Janko v Žireh in Cene na avstrijskem Koroškem.

***

Pivkova domačija je danes sicer lepo urejena in obnovljena. Vendar je hiša prazna. Nihče ne živi v njej. Ostalo je tudi bore malo predmetov, ki bi spominjali na tiste davne čase, ko je bilo tam okoli polno življenja.

Le številne fotografije, ki sta jih ohranila moja mama Berta in stric Frido, ohranjajo spomine, ki so bili – za nekatere bolj, za druge malo manj – trpki, težki in v nenehnem boju za obstanek.

(Pripis urednika: Naslov te objave je nastal tako, da sem v žirovščino prevedel stavek, ki ga je zapisala avtorica: »Doma imam gorko peč, pa gor ne smem.« Z njim je Luka bistroumno in dvoumno izpovedal svojo govorno in siceršno obdarjenost.)

Marijan Bogataj

Čevljar Košerčk

Je že tako, da nam v spominu ostanejo ljudje – posebneži, ki odstopajo od povprečja. V mislih imam soseda Franca Mrovljeta – Koširja, po domače Košerčka, rojenega 29. 9. 1865 v Žirovskem Vrhu sv. Antona, blizu Kladja. Po poklicu je bil čevljar (vandrovc) in je hodil po svoji stari domovini Avstriji. Vmes je preizkusil tudi življenje v Ameriki, vendar je bil od tam kot nezaželen poslan domov, ne ve se, ali zaradi dela ali politike.

Leta 1905 se je poročil z Gričarsko Micko. Njena rojstna hiša je bila na gričku nad Štefanovo hišo oziroma tam, kjer si je pozneje hišo sezidal Leopold Strlič. V stari hiši je bila včasih Nagličeva sušilnica za različne kmečke pridelke. Velik Nagličev grunt je imel tudi svojo kovačijo – včasih se je reklo pri Moretu. Za tiste, ki ne vedo, kje vse to je, naj povem, da je bilo na Uršnem koncu.

Košir se je zelo navduševal nad ruskim boljševizmom, poznal je tudi rusko življenje, zato se mu je želel približati tudi v materialnem smislu. Zamislil si je posebno leseno hišo. Bila je enoprostorska, zgrajena iz dveh plasti desk, med katerimi je bila ilovica; hiša je bila prav takšna, kot so jih imeli v Rusiji. Sodelavci so mu hoteli pomagati, da bi si zgradil zidano hišo, vendar je ostal zvest svojim načelom. Hiša, ki je stala ob sedanji Logaški cesti, je bila porušena po letu 1960.

Z ženo Micko sta imela sina Delfina in hčer Natalijo, ki se je poročila z Lahajnarjem – šoferjem Poljanškovega avtobusa. Tudi imeni otrok je Franc izbral po svojem filozofskem nazoru. Veliko je bral, njegova govorica je bila precej knjižna in ni se obremenjeval z žirovskim narečjem. Po drugi svetovni vojni je bil zelo navdušen nad novo Jugoslavijo in njeno ureditvijo, ni pa se mogel sprijazniti z razkolom med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo leta 1948. Čeprav je redno prebiral Slovenskega

poročevalca, ki mu ga je posojal moj oče, še po enem letu ni mogel razumeti bistva informbiroja.

Bil je eden prvih kooperantov Alpine. Iz večjih odpadnih kosov zgornjega usnja je rezal usnjene vezalke. Znal jih je ravno narezati in nato še »posukati«.

Zelo rad se je izražal v sočnem jeziku in nekateri njegovi reki in dovtipi so še zdaj znani. Nekaj se jih nanaša na odnose z ženo, nekaj na druge priložnosti. Na zunaj je človek včasih dobil vtis, da se z ženo ne razumeta, vendar sta se, ko sta bila sama, lepo pogovarjala. Micka mu je stregla, hiša je bila zelo hladna, zato mu je pozimi na železnem štedilniku pogrela opeko, jo zavila v staro rjuho in mu jo položila k nogam. To mu je še posebej dobro delo zadnja leta življenja, saj je večino časa preživel v postelji. Včasih je opeko zamenjala za steklenico vroče vode. Ni ga vedno ubogala, zato ji je večkrat očital, da je njena mati prodala svojo domačijo. Večkrat ji je očital: »Ti si Gričarska Mece.« »Ti pa Kladnšk France,« je bil njen odgovor. Dejal ji je, naj bo tiho, ker je v Konsumu kavo tipala. Ko se je utrujen vračal od Petrona, mu je pri Šemoncovem baču zmanjkalo tal, in ko se je zavedel, kje je, je klical »Mici, Mici,« in gledal v nebo.

»O lunca, ti si dobra, ko si samo enkrat na mesec okrogla, kaj pa jaz, ko sem večkrat.«

Njegov sin Delfin je igral na klarinet, in ko ga je oče učil čevljarских veščin, mu je dejal:

»Delfinček, to ni pihalo, to je čevlječek.«

France se je znašel tudi na filmskem platnu, saj je kot čevljarški mojster nastopil v posebnem paviljonu ob otvoritvi tovarne športnih čevljev leta 1948. Film je bil predvajan v tedniku, ki so ga v žirovski kinodvorani vrteli pred filmom Na svoji zemlji.

Znano je, da ga je rad dal na zob, vendar šele po opravljenem delu. Pri Petronu v Žireh je bila gasilska veselica, iz soda je točil vino v litre ali štefane, vendar pa vina ni pokusil. Šele v ponedeljek zjutraj si je dal duška.

Pred smrtjo je žena Micka želela, da bi se spravil z Bogom. Sosedje smo se zbrali pod napuščem njegove hiše in pobožno molili, ko je prišel gospod Starman. France pa je imel svojo vero, župniku je očital številne grehe, ki so jih imeli cerkveni dostojanstveniki. Omenil mu je, da so nekateri imeli otroke, drugi so na veliki petek jedli golaž itd. Iz glasnega pogovora smo skozi reže razbrali, da se Košir ni vdal in je kljub naši molitvi ostal zvest svoji ideji.

France in Micka sta živela skromno. On je imel majhno pokojnino, ona si je služila kruh s klekljanjem. Ob hiši sta imela vrt, za hišo pa kurnik in zajčnik. Za vse je v glavnem skrbela Micka, še posebej pozimi, ko je živalim postavljala pločevinasto posodo s toplo vodo, vse pa pokrila s starimi odejami, da piškam niso zmrznile rože. Umrla sta drug za drugim v enem tednu februarja 1956. Kljub nenehnim prerekanjem vendarle nista mogla drug brez drugega.

(Pripis urednika: Košerčkova hiša je stala proti koncu Logaške ceste, pod bregom, med odcepom h Kajtanu in pred hišo Julija Mazzinija. Videli smo ga v kratkem filmu z naslovom Industrija čevljev v Žireh (1948), ki je bil prikazan kot predfilm na filmski proslavi Prešernovega dne, ko smo 8. februarja 1998 v kinodvorani Svobode predvajali legendarni slovenski celovečerni film Na svoji zemlji.)

LEPOSLOVJE

Franc Kopač

Dobračevske elegije

1

Ura je pet zjutraj.
Čas je za jutranjo molitev.
Gospodova molitev je
največji smisel
za srce, dušo in telo.
Je osvežitev v jutranji
rosi bosih nog.

Ura je sedem zjutraj.
Grem na takozvani šiht.
Katastrofa.
Na takozvani šiht
hodim že več kot trideset let.
Neumnost največjega dometa.

Ura je štiri popoldne.
Že več kot trideset let
stojim na postaji
in čakam, čakam, kar čakam:
»Koga pa čakate,«
me vpraša deklica,
ki gre mimo z nekom,
ki ga nisem poznal.
Morda je bil T. S. Eliot,
S. Kosovel ali morda F. G. Lorca.
Kdo bi vedel.
Če bi bil vedež, ne bi bil revež.

Ura je šest popoldne.
Čas je za čaj in piškote.
Rdečkarji se delajo tako usmiljene,
kot da ne bi pobili
na tisoče ljudi svojega naroda,
je rekel in ostal živ.

Ura je osem zvečer.
Gledam film Heart of Gold.
Super, fantastično, čudovito.
Končno nekaj, kar me navdušuje
poleg Gospodove molitve.

2

Nekako so govorili vse
jezike sveta z odličnim naglasom
svobodne misli in demokratične
vsebine druženja v obstoječi
družbeni red vtkanega civilnega prava.
In potem se je zgodilo.
Mislili so, da so zmagovalci
nad morskimi vodami
nad visokimi gorami.
Evropa, Evropa, Evropa.
Nasmeh je vedno čist in zdrav
in paša za oči svetlobe
si nekoč vstopila in si rekla:
»Pojdiva na obzorje,
kjer življenje se dotika smrti.«
In obratno se zgodi nekomu,
ki je pahnjen v brezno brez sledu
ostankov in je v mitu samo še
pepel in kost in koža
vse do rane smrti.

3

To je bilo takrat,
ko je Evropa oznanila
smrt fašizmu,
svoboda narodu,
in takrat, ko so ubili Johna F. Kennedyja
in je leto pozneje

B. Dylan izdal svoj tretji album:
The Times They Are A-Changin'
in ko je mnogo, mnogo let
pozneje Slovenija postala
samostojna država,
takrat sta bili moja mama
in teta Pavla iz Idrije
zelo pristrčni prijateljici.
To neverjetno povezavo
sta utemeljili s tem,
da je vmes med njima
Jezus iz Nazareta.
Komunisti so besneli.
Saj so vendar
njegovo prebodeno stran
raztrgali na vse strani.
Kri je tekla v potokih
s severa na jug, z vzhoda na zahod
in srčna stran neba
je bila vsa krvava
in ponižana do nezavesti.
Spominjam se še naprej
do dandanašnjih dni,
ko zgodovine ni bilo več
in ostal je samo še
zelo, zelo star napev:
Svet, Svet, Svet.

4

Dekle
z zelo, zelo lepim
obrazom in še lepšimi
očmi je vzkliknila:
»Jaz sem svobodna!«
Na drugi strani
pa so državniki, ki so
vodili svet s svojo
aroganco in neznanjem,
pripeljali politiko
do tiste točke, kjer je
življenje premagala
proizvodnja smrti.
In že znano reklo.
Vsi ljudje morajo imeti delo,

da ne bodo mislili na traparije.
Arbeit macht frei!

5

Obstopili so moj obraz
in rekli: Zbogom,
vidimo se spet
za vogalom ulice nekega
mesta na kateri strani
si že bil v lepi
mladostni preizkušnji si zlagal
svet vseh nas in vas in onih
in prošnja v ta namen
je rodila morski pesek
in gorski zrak, zeliščni
cvet in trave ozdravljive,
maline, rman in šentjanževke
in si skladno s tem odšel
v svet brez lakote in kruh je bil
svetloba duše za zahodnjaka
in vzhodnjaka, za severnjaka
in južnjaka in revni sloj je šel
za stopnico višje in žarek
upanja je bil še enkrat tisti,
ki vse razume v duhu sprave
med narodi, ki kljubujejo veselju.

6

Prednamci so zelo spoštljivo
govorili o njem.
Nekateri so celo jokali,
ko so izgovarjali njegovo ime.
Prepričani so bili,
da prinaša srečo, veselje,
vero, upanje, ljubezen,
predvsem pa milost.
Milost, ki osrečuje, napolnjuje
srce z novo kategorijo
bistva v modrosti.

Jaz, Klavdija

(Odlomek)

Pomlad

Káj pa je tebe treba biló? Sama sem hotela. Bila sem blizu tridesetih in v našem malem mestu so že vrabci čivkali o presihajoči biološki uri. Želela sem si čutečega moškega, ki se bo pogovarjal z mano, me razumel, in mu ne bom le okras, predmet poželenja ali služkinja – čeprav bi bila kdaj zadovoljna tudi s tem. Bil si umetnik, vzdignjen nad vsakdanjimi banalnostmi, ko si govoril o slikarstvu, presežku, uporabljal si žargon pravšnjosti in gibal si se v krogih, ki so se nam zunaj zdeli glamurozni, kakor danes najstnicam sodelovanje na izborih za miss, resničnostnih šovih ali vodenje bedastih oddaj na poceni televizijah, v industriji slave, ki pri nas še ni bila razvita kot gonilna gospodarska dejavnost. Slavo si je bilo potrebno še zaslužiti in falirane intelektualke smo z občudovanjem poslušale mladce z mastnimi lasmi o konceptih umetnosti, ki so jim jih sestavile uslužne intelektualke in so jih ponavljali tako, da so postali nerazumljivi. Poklic uspešne izobraženke je bil, da se je skrila za manj izobraženega moškega in prek njega kot blagovne znamke prodajala svoje znanje. Ko ga je začela utrujati s stalnim popravljanjem javnih nastopov, je zamenjal copywritesko podporo in naprej prodajal svojo okrnjeno blagovno znamko. Danes nikogar ne moti, če se ljudje po televiziji hvalijo s svojo nevednostjo, pozivajo k linču in iz rokava stresajo nova merila pravičnosti, ker za tisočletno pravo smiselnega povračila za storjeni zločin še niso slišali. Demokracija je osvojila medije, to idejo razsvetljskega izobraževanja množic, tovarna sanj proizvaja celebrities po Fordovem traku, novi barbikeni rastejo in odpadajo kakor lasje, le da za rabljene ni tretjega trga, kakor za avtomobile zbledelega leska, ki v razpadlih Jugoslavijah vozijo do prerjavenja. Študij sem pustila, umetnostna zgodovina ni bila dojemanje slikarstva, kakršno smo poznali iz kavarne Union, ampak pomnjenje podatkov in razlikovanje vseh francoskih romanskih in gotskih cerkva. Bolj malo spekulativnosti! Zaposlila sem se v knjigarni na oddelku z umetnostjo. Tako sem ostala v stiku s stroko in verjela, da je prodajanje umetnostnih priročnikov zahtevnejše od prodajanja turističnih vodnikov ali kuharic in da prodajalka umetnosti ni prodajalka vijolic. Kot deklica sem sanjarila, da bom zdravnica. Prebrala sem vse doktor romane. Govorili so več o ljubezni kot o medicini in zdravniki so se v njih poročali z medicinskimi sestrami, čemur nisem povsem verjela, saj so v zdravstvenih domovih in bolnišnicah svoje medicinske sestre dosledno vikali in ohranjali do njih uraden odnos. Zdravniki so bili upravičeni do svojega mnenja, ki ga gojijo profesionalci, da je njihov poklic najpomembnejši in najzahtevnejši, da brez njih ni mogoče, ker jih vedno kdo potrebuje. Dober občutek, da pomagaš drugim, četudi ti gredo na živce, da bi jih utopil v žlici vode in sam pri sebi govoriš: gospa, enkrat bo treba umreti, a zmeraj te nekdo prosi za pomoč, ali kaj storiš

ali ne. Ni časa ne možnosti, da bi se spraševali o smiselnosti svojega početja, ko je slej ko prej očitno človekoljubno, četudi bi ljudi rezali na kosce. Ko sem začela prodajati knjige za duhovni preporod, odpoved jazu in vezanosti na materialni svet, za rast h kozmični zavesti, sem se večkrat spraševala, če ne zavajam ljudi, ko jim prodajam rešitev v odpovedi svetu, a so me s tolikšno gorečnostjo vabili v svoje edino zveličavne misijone, da sem spoznala, da jim pomagam. Na sprejemne na medicino nisem mogla, ker sem imela v gimnaziji preslabi oceni iz matematike in fizike. Razmišljala sem o psihologiji. Psihologi so, kot je načrtoval cesar Jožef II., župniki, ki svetujejo ljudem, kako vzdrževati odnose, katerim so se sami odrekli. Trdni v celibatu prodajajo stabilnost brodolomcem v viharju. Po tihem se sladkajo s čokolado, ki so jo izmaknili iz paketov pomoči. Naslada razdajanja nadomešča spolno ugodje, če se že cukru ne morejo odreči. Prestrašili so me s statistiko, da je ne bom naredila, če sem se že pri matematiki komaj izvlekla. Ko sem nekaj časa delala v marketinški agenciji, sem spoznala živo psihologijo: prepričati kupca, da potrebuje izdelek, ki ga oglašujemo, ker bo povečana prodaja pokazala, da nas naročnik potrebuje. Prodajamo želje, smo povzemali za vodjo projektov, filmskim režiserjem brez filma. Produkt, želja, potrošnik, naročnik so bile filozofske kategorije in reklamni oglasi umetnost. Delali smo odlične spote, katerih avtorji so imeli umetniške ambicije, a namen kratkih filmčkov je bil, prepričati čim več ljudi, da so kupili nek izdelek. Vsi starši vedo, kako težko je otroka odvrčati od sladkarij, ki se prilepijo na čutnice za okus, dokler ni na sporedu naslednja reklama, in kako težko ga je prepričati, da si umije zobe, jaz pa sem takrat, ko je moj sin začel segati po bonbonih in so se v medijih pojavili predlogi, da otroško zobozdravstvo ne bi bilo več brezplačno, ker bi otroke tako vzgojili, da bi bolj pazili na svoje zdravje, delala na oglasih, ki so malčke prepričevali, da življenje brez lizike ni polno, da bodo hitreje zrasli, če bodo jedli to čokolado, da bodo imeli trdne kosti, če bodo redno segali po tej mlečni rezini, s katero so jih matere v svojem strahu pred osteoporozo začele pitati kakor čarovnica Janka. Vse je postalo produkt, ki smo ga tržili: ministrove športne noge, predsednikova hči, starševska ljubezen, otroška sreča, modro nebo in zrak, ki ga dihamo. Če je še razumljivo, zakaj prevladujejo reklame za pralne praške in čistila, ki jih potrebujemo vsi, kupujemo pa v glavnem ženske, ki smo po pranju in čiščenju zvečer tako utrujene, da zmoremo sprejemati edino še podobe vedrih gospodinj in mater, ki nam ponujajo čudežna sredstva, ki vse opravijo sama, medtem ko se one posvečajo otrokom s priboljški, ki so naslednja tema reklam, ko so otroci že zaspali, se sprašujem, zakaj za praški sledijo vložki, ki jih uporablja pol od pol gledalcev nekaj dni na mesec. Je to eden največjih trgov, ceneni koški papirja in vate, ali je to trg moralnih vrednot? Zakaj ne reklamiramo toaletnega papirja, brezspolnega in brezstarostnega, kateremu je neproduktivnost edini cilj? Ali vsi ti nebeško lahki vložki opozarjajo na nečistost žensk, na izvirni greh, manko falosa, izvirno rano, ki krvavi. Moramo v oglasih iskati filozofsko globino civilizacije: pralni prašek kot simbol moralne čistosti, vložek kot simbol nečistosti, rezina simbolizira raj. Ženska je krivka greha, ki ga ne bo nikoli oprala. Zato je kaznovana z rojevanjem produktov. V marketingu smo se šli psihologe, umetnike in filozofe. Spraševala sem se, zakaj prodajamo bolezen, da nato ponujamo zdravje? Čeprav je povsem jasno, da je tržno gospodarstvo trgovina. Brez novih produktov ni novih delovnih mest, brez novih družin ni novih produktov.

Po elektronski pošti sem prejela pismo Nicka Upperja, ki je opozarjalo ženske, da nekatera podjetja v vložke dodajajo azbest, da bolj krvavimo. Pošljite naprej! Nisem ga poslala. Šla sem iz firme, ki se je preživljala z reklamami za vložke. Na nobeni etiketi vložkov nisem opazila, da bi bil kot sestavina naveden azbest, zaradi katerega so prenovili evropsko palačo in zaradi katerega umirajoči azbestovci prejemajo odškodnino. Obstaja kopica institucij, ki so poklicane, da kontrolirajo proizvode na trgu, in če ugotovijo kršitve zakonov, odgovornim sodijo, ne da se igramo afganistanske gverilke, ki se učijo brati pod talibani. A koliko delovnih mest bi izgubili s tem, koliko bi bilo lačnih otrok, če bi otrokom nehali vsiljevati sladkarije, zaradi katerih so predebeli, pomoč koliko ljudi bi bila nepotrebna, če bi se zmanjšala prodaja drog, in produkti koliko bolnišnic in farmacevtskih podjetij, če bi se zmanjšala obolevnost zaradi raka na materničnem vratu? Vložek je simbol potrošnice čistilnih sredstev, zdravstvenih storitev in alternativnih terapij. Bolezni ženskih rodil se osredotočajo na čas, ko je ženska opravila produktivno funkcijo in je koristna potrošnica storitev. Vrnila sem se h knjigam.

Želela sem priti v svet, v katerem sama nisem uspela, in poleg emancipacije je še vedno obstajala klasična pot, da upecam koga s tega sveta. Pravili so nam art pičke, ker smo lovile umetnike, ki so lovili bejbe za avanture, ki so verjele, da bodo prav one Vegove stalnice po muhah enodnevnica, ki so uvele v suho cvetje skupaj z marmelado, na katero so se ujele. Vedele smo, da se moški bojijo uspešnih žensk, ki bi mogle biti pametnejše na področjih, s katerimi so se postavljali. A enakopravnost je vendarle toliko preoblikovala odnos med spoloma, da lahko ženske storimo prvi korak, tako da ni prizadet ponos moškega, in nam ni treba igrati deklic, ki v strahu pred nosečnostjo plašno tiščijo skupaj kolena pred brezsravno moško napadlastostjo. Kontracepcijska tableta je v družbene odnose vnesla več sprememb kakor proletarska revolucija, ko je iz pasivke naredila aktivko. A oživila je tudi strahove pred žensko razbrzdano spolnostjo, katere odsev je življenje gejev, ki jo krščanstvo kroti z deviško čistostjo in televizija z nedolžnimi vložki. Ženska po kontracepcijski tabletki je bakhantka, ki v zamaknjenih orgijah kastrira lastnega sina. Sanjamo jo, kako se vdaja hudiču, ki ima kopito namesto uda. Bakh je nasledil Ozirisa, Kristus Dioniza. Drugo ime očeta za isti nenasitni spol, ki v zanosu poje glavo lastnega sadu.

Bila je ena tistih hišnih zabav pri tvojem sošolcu z akademije, na katerih se je veliko govorilo o težnjah v sodobni umetnosti in kako ukaniti trende Zahoda, ki se je postavil za razsodnika umetniškega novuma in Vzhodu dodelil vlogo bolj ali manj izvirnega posnemovalca, vendar je Zahod potreboval sunke barbarov onkraj veletoka in nove kupce, saj je svoje zasul s proizvodi bolj, kot so jih mogli použiti, in to je bil trenutek za zmagovalce Vzhoda, za umetnost marketinga, načrtovanja, slovanskega čustvovanja, seksualno podkupovanje, produkt sam je bil že dovršen, potreben le nove embalaže, individualna umetniška poteza se je izčrpala v modernistični razgradnji, umetnost je postala dizajn, ki mu je uspelo prekriti svojo naravo, ko je sestopil do primitivnosti, ki se je imenovala primarnost. Razprave, okrepljene z alkoholom in drogami, so se končevale s prvinskim seksom, ko se je zdelo, da ni pomembno, kdo s kom, a smo se ves večer skrbno nameščale, da bi bile ob pravem času na pravem mestu, za kar je bilo potrebnih več dvobojev s tekmicami. Prižgala sem ti joint, ki si ga zrolal, in se usedla poleg tebe, da se bom v

omotici naslonila nate, ko bo krožeča trava ugašala učeno debato, v kateri si dobro povzemal misli svojih kolegov, ne da bi jih vedno razumel. Privlačili so me tvoji kostanjevi kodri, gosti valoviti lasje so ti prekrivali vrat in čelo, redke dlake na belih prsih in rokah so me spominjale na otroka, srajco si imel napol odpeto in spuščeno prek hlač, rokave zavihane, oblačil si se umetniško frivolno, pozimi si nosil bele hlače, poleti črne, tvoj nasmeh, odkritosrčnejši, kot bi pritikal bolesten umetnosti, s katero si želel uspeti, in tvoja nekoliko športna figura, na šport ste gledali kot na malomeščansko plehkost, nadomestek globine, začel si se že okrogeliti kakor jagenjček, ki mu pozimi zraste volna, za razliko od tovarišev, ki so se krčili kot odvisniki in verjeli, da s svojo telesno nezanimivostjo izražajo umsko večvrednost, na katero padamo art pičke. Šla sem za tabo v kuhinjo, kamor si šel po novo steklenico vodke v hladilnik, in ko si odpiral zamrzovalnik, sem ti ovila roke okrog trebuha in te skozi srajco rahlo ugriznila v hrbet. Nisi mi mogel odreči, art pičke smo bile na teh zabavah kakor čokoladni okras smrečice, ki ga je bilo treba zaužiti, preden so se usule iglice in je jelka končala v kaminu ali smetnjaku, ostala so darila, s katerimi smo se na videz diskretno hvalili naslednje leto. Zalizoval si se hladno, kot bi se učil iz porničev, ki uvodne prizore skrčijo na minimum in naslednje korake sem morala podvzeti jaz, ti odpeti hlače, sleči bokserice s srčkastim vzorcem, ti ga na pol dvigniti z jezikom, te položiti na tla, kjer si se ulegel na hrbet in strmel v strop, kakor v usodo vdana žrtev, usedla sem se ti na trebuh, ti drkala kurca, tvojo roko peljala do muce, pomočila vanjo prst, da si čutil, kako je vlažna in topla, se ulegla poleg tebe na mrzlih tleh, da bi me vzel, kakor kristjan vzame žensko. Pritiskal si name s širokim mehkim telesom, a poti nisi našel, bil si okoren devičnik, ki ga izkušena roka ni poučila o skrivnostih ljubezni. Hotela sem ti pomagati, ko si nenadoma kriknil in sunkovito vstal, vse, kar sem videla, je bil tvoj vase potegnjen lulček, ti pa si mi kazal ritni graben, kamor ti je pritekla ledena voda iz odprtega zamrzovalnika, ki je razsvetljeval najino prvo romanco. Vzel si steklenico vodke, si natočil pol kozarca, ga izpil na dušek in se izgovoril na alkohol. Razumela sem, tudi jaz sem bila utrujena, spolnost je igra želje, ne onegavljenje pred hladilnikom. S prsti sem se tolažeče sprehodila skozi tvoje kodre in ti naslonila glavo na svoje prsi. Pri meni si varen, čuvala bom tvoj strah, tvoja umetnost je važnejša od biča. Navezal si se name, nisem te ogrožala s svojim spolom, bila sem družica, s katero si se lahko pogovarjal o vsem, skupaj sva počela vse, izogibal si se le temu, da bi bila kdaj zares sama, da bi preživela vikend sama, šla na izlet ali počitnice sama, vedno sva imela družbo prijateljev, kolegov, sošolcev, znancev, tujcev, družine, ideja samotnega otoka v dvoje je bila strašljiva kakor kastracija, vedno sva se izčrpavala z obiski prijateljev, zabav, razstav, muzejev, arheoloških najdišč, beganj iz kraja v kraj, vse te je zanimalo, da ni bilo časa, da bi bila drug z drugim in se dotikala zgolj zaradi naju dveh, da bi me ljubil kot svojo najljubšo sliko. Učila sem se ponižnosti, spolnost ni najpomembnejša stvar v življenju, to je poza mačotov, a še ti redko obdarijo ženske, katerim pritiče, da se zadovoljijo s tem, kar dobijo. Moški hočejo, ženske nočemo – kje so ti moški – če bi vedeli, kako si jih želimo, bi še ti postali sestre! Skoraj bi sprejela stališče, da je spolnost samo stvar spočetja, a so imeli umetniški krogi prevrten odnos do vere, ki so jo dojemali kot uspešnejšo tekmo. Kadar si me vzburlil s svojim vonjem, sem se zadovoljevala z roko.

Redko sva imela spolne odnose, ta besedna zveza označuje prav to, pričakovano vedenje brez hrepenjenja. Na hitro kakor iztrebljanje, h kateremu sem te morala spodbuditi in nato nagraditi z milino kot otroka, ko mu brišem ritko. Premogla sem precej potrpežljivosti in razumevanja za spodletele poskuse, da sem te pripravila do kratkega uspeha, tebi se ni bilo treba truditi, moja nagrada je bila, če se ti je dvignil, kot da sem spaka, počaščena, da kdo trzne nanjo, in sem se lahko usedla nanj in bila zadovoljna, če si končal. Sprejela sem žrtev, ki mi jo je namenila zgodovina. Poleg tvoje mame sem bila edina ženska, ki te je lahko videla golega in te umivala v banji.

Moški so bili kurcocentrični. Košček gnusnega mesa je postal središče narcisovskega zanimanja. Potratna kultura je bila popustljiva in nazadujoča, njen rezultat je bila bolezenska samovšečnost, ki je posameznika odvezala skupnosti in drugemu ter na mesto umorjenega očeta postavila zahtevo hipnega zadovoljevanja osnovnih potreb. Ritna fiksacija se je že od otroštva ponotranjala kot zakon čokoladnih rezin. Želja po spolnem organu nasprotnega spola je zapleten proces odrezov in odpovedi, medtem ko nazadovanje k zadnjici ne terja drugega kot napihovanje lastne nečimrnosti. V San Franciscu je bila že tretjina moških toplovodarjev. Sida tega požara ni pogasila, z vstopom v javna občila ga je celo razpihovala. Vsi moški so nagnjeni k temu, da postanejo topli bratje, kakor opice k pretiranemu drkanju. Civilizacija je ogrožena, rimska je propadla zaradi umanjkanja spolnih prepovedi, dokler je ni odrešil Kristus. Ženske smo pozvane, da rešimo Zahod, da obvarujemo moške nazadovanja, jih zaščitimo pred njimi samimi in jih naučimo resnične ljubezni, ki je lahko edino ljubezen med moškim in žensko. Umetniške pičke smo izvajale hetero posvetitev fantov samovšečne dobe. Tako smo si bili bot z njihovo javno večvrednostjo. V postelji so bili nebogljeni kakor dojenčki, bile smo terapevte, ki so vodile njihove vzgibe. Odkar sem pustila faks, nisem brala druge psihološke literature kakor zaupne besede, izšolalo me je življenje. Kot prodajalka nisem dobro zaslužila, menjavanje podob zapeljivosti pa ni poceni. Postala sem tvoja punca in te varovala pred istospolnostjo, kar smo vedeli vsi, razen tebe, a ljudi ne zanima, kaj kdo je, v tem smo zelo strpni, zanima nas, kaj si kdo dovoli biti, v tem smo manj strpni, še posebej, če sta ogrožena naša kultura in jezik. Verjela sem v rast osebnosti, v zakasnel spolni razvoj, kot verjamemo v dobro v človeku, ki ga bomo obudili izpod naplavin sprevrženosti, kako bi te sicer ljubila, kako bi svoje življenje zvezala z nekom, ki mi tega ne bo vračal. Lastno spolnost sem potlačila v čakanju na tvoj prehod, ko boš nehal zardevati pred moškimi in se zadekavati pred menoj, a si se bolj ujel z mojim očetom kakor z menoj. Cenil te je, ker si vedel, kaj hočeš, in to tudi dosegel. Zanj si bil mednarodno uveljavljen umetnik, za kar si veljal doma po izmenjalni študentski razstavi, jaz nisem bila nikoli nič vredna, ničesar nisem končala, ničesar dosegla, ženske smo bile le skrbnice zaroda, podpirala ga je moja mati, ki me je nenehno učila, da je potrebno za družino potrpeti, se žrtvovati, ker ženska brez družine ni nič, ker ženska brez moškega nima veljave, četudi je le moški na papirju. Kaj je življenje drugega kot podoba, ki ostane, ko strast mine, če je kdaj bila, romani in TV-nanizanke ga ne posnemajo, temveč mu dajejo, kar mu manjka. Iz obetavnega umetnika si postal reklamar, naj si si še tako dopovedoval, kako si boš podredil oglasno industrijo, si je le ona tebe, na koncu je vedno naročnik tisti, ki izbira, četudi ni bral Freuda in Lacana, naročnik odloča, kaj moraš

popraviti, in svoje ideje spreminjaš toliko časa, da zadovoljiš njegov okus. Tvoji izdelki so bili vrhunski, nadarjenost je božji dar, ki ne mine, a vendar si bil del industrije, katere edina trajna vrednota je dobiček. Vsak buzerant je bil mojemu očetu vrednejši od hčere, od katere je pričakoval, da bo skrbela zanj, in potrudil se je, da je to pokazal ob vsaki priliki. Začel si oblikovati za prijatelje, nato plakate za umetniške dogodke, povpraševanje je naraščalo in pritekalo je več denarja, kar bi nama omogočilo, da bi šla na svoje, a si se pri mojih starših, kjer sva živela na podstrešju, dobro zasidral in se ti ni mudilo, bil si njun ljubljeneček, sin, ki sta si ga želela. Odprl si svoje podjetje, ki je zacvetelo, in videla sem te vse manj. Načrtovala sva otroka. Ne vem, ali si si ga res želel, moj oče je hotel naslednika, tvoje ustvarjanje ti je pomenilo več kakor družina, si mi nameraval dati otroka namesto sebe, ki si se mi odtuževal?

Veselil si se naraščaja, posvečal si mi več pozornosti, bil si ljubeč, kakor na začetku, ko sva se spoznala in si me zasipal z nežnostmi, da bi se odkupil za prvi neuspešen poskus, ter mi podarjal vedno nove artefakte svojih umetniških stremeljenj. Vozil si me na preglede in se vračal pome k zdravniku, ker nisi imel časa, da bi počakal tam, nosil si mi rože in praline, česar nekonformisti prej niste počeli. Večino stvari za dojenčka, oblekice, posteljico, voziček, sva dobila od tvoje sestrične, ki jih je hranila zate. Cela družina je čakala potomca, s skrbjo za katerega so imeli več opravka kakor midva. Zasipali so naju z nasveti in s predmeti, da nisva imela več kje hraniti enih ne drugih. Vsi se spoznajo na vzgojo, kaj dovoliti, kaj nuditi, kaj zahtevati, tudi tisti, ki nikoli niso imeli otrok. Čemu toliko žalostnih zgodb, ko vsi vedo, kako novega človečka vzrediti v prijaznega, uslužnega in koristnega člana otoške skupnosti resničnostnega šova? Od kod toliko zlorabljenih otrok, poginulih predozirancev in spolnih odkloncev, da potrebujemo skrivno družino za udružbljanje mogočih izpriencev. Cela gora nasvetov prave mere je prekoračila svojo lastno, preveč dobronamernih želja, razumevajoče podpore, uravnoteženih vlog, popolno življenje je naporno, skladnost gloda potreba po razvratu, izživljanju, mučenju sebe in drugih. Odraslim ni dopuščen zlom, odgovorni smo zase in za druge, če tega ne zmoremo, smo lahko kriminalci ali norci, za nas ni odklopa, ki je rezerviran za otroke, starce, bolnike in hendikepirane. Odraslim se svet ne sme sesti, ker še nismo vplačali dovolj v pokojnino sočutja, da bi grela pomodrele noge, ki štrlijo iz kartona pred jekleno mrežo razsvetljenih izložb prodajaln visoke mode. Bi prenesla pogled na lastnega otroka, kako se greje na zračniku podzemne garaže in se hrani s kislim vinom iz tetrapaka, pogled nase, kako se pokrivam s starimi časopisi, da ne bi vzela slana, česar si nisem upala sama. Ni doma za brezdomce, ko imamo toliko različnih domov, kjer množica strokovnjakov skrbi za dobro počutje varovancev, za njihovo razvedrilo in kratkočasje ter jih prepričuje, da ne smejo zapasti v otožnost. Ni doma za zlomljene. Nas resničnostni šov varuje pred njimi. Bila sva moderen par in hotela sva biti sodobna starša, odprta, napredna, ustvarjalna, spodbujajoča, drugačna, kakršni sta bili najini srednjeslojski družini, ki sta se oklepali vrednot iz oglasov: *Avto, ki vam ga bodo sosedge zavidali!* Kot avantgarda smo se oblikovali tako, da smo nasprotovali ustaljenosti, dokler je nismo sami začeli ponavljati v še bolj okosteneli obliki, da bi prikrili, da naša analiza ni prinesla rešitve. Posredovani vzorci so bili del našega bistva, čeprav smo nosili strgane hlače, popackane s slikarsko barvo, si počasi posnemal očeta.

Poletje

Kot oče nove dobe si prisostvoval porodu. Moški deli izkustvo čudeža z žensko, majhno nebogljeno bitje kliče tvojo ljubezen, kot sem jo jaz, potna in krvava. Tvoje navdušenje nad malim je bilo tolikšno, da si ga previjal, hranil po steklenički, zibal, mu pel uspavanke, a vstajanje sredi noči te je kmalu utrudilo, imel si delo, pomembne stranke, jaz sem ostala doma in mi je bilo lažje, nikoli nisem spala več kot tri ure skupaj. Sprva si se vračal iz studia dovolj zgodaj, da si se igral z njim, preden je šel spat, sčasoma sem ga začela jaz poljubljati za lahko noč v tvojem imenu in včasih se je zgodilo, da se nisi ves teden ukvarjal z njim, dokler te ni motil pri tvojem obredu branja *Sobotne priloge*. Dolgo po porodu sem bila zate neprivlačna. Rana se mi je hitro zacelila, tudi svojo prejšnjo težo sem si kmalu povrnila in redno sem izvajala jogo, da sem bila v dobri telesni in duševni formi. Pripravljala sem ti sadne kupe z dateljni, orehi in medom, a ti je mama zaupala, da ženske po porodu nimamo spolnih potreb, ker imamo otroka. Bili smo vse bolj normalna družina, od posojila do posojila, otroci med tem zrastejo, v pokoju pa se zavemo, da ne prenesemo več partnerjeve bližine. Ostajala sem doma. Ko je mali preboleval otroške bolezni, čakala po otroških dispanzerjih in obiskovala pediatre, ko je dobil sredi noči nenadoma vročino, si odvrnil, da je to normalno, se obrnil na drugo stran in zaspal, morala sem prositi očeta, da naju je peljal k dežurnemu zdravniku. Po čakalnicah sem poslušala hvalo staršev, kako je njihov otrok pameten, nadarjen in sploh v vseh pogledih pred svojo starostjo, kar gre pripisovati dednemu materialu ali sodobnim vzgojnim prijemom, v obeh primerih njim samim. Prepovedovala sem mu stvari, ga učila reda, delovnih navad, ti si mu dovoljeval kršitve mojih zapovedi, jaz sem bila huda, ti si bil zabaven, jaz sem bila tečna, ti si bil pomorščak z otoka zakladov, jaz sem bila zoprna, ti si bil spovednik, ki le posluša, vitez, ki se priplazi, ko pade mrak in se razblini kakor dobra vila ob prvih sončnih žarkih. Tvoja dejavnost je rasla, dobival si zahtevna naročila velikih podjetij. Kupoval si nove računalnike, programe, potreboval si sodelavce, a nihče te ni zadovoljil. Če je bil dober, ni hotel dolgo delati za druge, če ni bil, si s popravljanjem porabil več časa, kot bi ga sam. Kot vsi novi podjetniki, si vse želel narediti sam, nikomur nisi zaupal, vsak, ki ga boš izučil, bo postal tvoj tekmeč, prihranila bova denar, le kdor je sam začel s poslom, ve, kako težko je priti do točke, ko zaslužiš toliko, da ti ostane nekaj za neposlovne naložbe, zgradila si bova hišo, na samem blizu mesta, kjer bova živela svoje družinsko življenje, konec tedna, kajti zdaj si delal že ponoči, ker si imel čez dan sestanke, za menedžerje velikih podjetij si je treba vzeti čas, radi se družijo z umetniki, da so del elite, malce boemstva, neformalnega oblačenja, razbremenjeni njihov napeti vsakdan med prodajnimi in kupnimi razlikami in tržnimi deleži, umetniki živijo v svojem svetu, kjer resničnost ne moti njihovega ustvarjanja, medtem ko oni bijejo boj za preživetje, ki zmelje vsakogar, kdor prej ne zmelje drugih. Niso videli, da so te z vsakim kosilom na golfskih igriščih, z vsako gostilno, kjer ste stopili iz primeža rutine, odtegnili meni tisto noč, ki sem jo prebila sama z malim, in ko so te začeli vabiti konec tedna na lov na medvedko ali na mečarico, se je zdela najina hišica brez smisla. Pripeljala sem ti več pomočnikov, da bi se vračal domov pravočasno, da bi videl sina, preden je zaspal, a z nobenim nisi dolgo zdržal. Sanjaril si o mednarodnih povezavah in hkrati opravljal dela

tajnice in postavljavca prelomov. Direktorji, katerih moč te je očarala, so vedeli, da je uspešno vodenje vodenje drugih, da delajo zanje, in ko so govorili o svoji preobremenjenosti, so imeli v mislih tudi poslovne zabave, šport, kulturne prireditve, jadrnanja ter obiskovanje novorastočih spajev in wellnessov, kakor so zdaj imenovali toplice, kamor so včasih hodile upokojenke, in telovadnice, kjer so kvihtali silaki. Imeli so osebne trenerje z oblikovanimi telesi kakor svojo podobo v ogledalu in vedeli, da jim položaj omogoča zaužiti mišic, kolikor si jih želijo. Bili so fit in skrbeli za protistres, da jih ne bi infarkt po štiridesetem, kakor njihove predhodnike, ki si zdravja niso privoščili z veliko žlico. Ti nisi imel časa za šport, ne za toplice, ne za masaže, ne da bi kdo s tabo raztegoval zajle na napravah, ki so nadomeščale telesni napor. Zaradi poznih večerij si postajal težji, povečal se ti je sladkor in pojavila se ti je aritmija srca. Umetniška debeluška, samo da bi te sprejeli oni, za katere si bil znak družbenega vzpona, ker naj bi bila stara buržoazija kulturna. Le kako bi postal enak njim, ki so zaslužili stokrat več kot ti, ki so zaposlovali stokrat več, tisočkrat več ljudi in od katerih smo vsi odvisni. Delo je postalo nevredno, delajo stroji, zmogljivejši od ljudi, kar šteje, je, kako vnovčiti to brezmejno proizvodnost. Glavna dejavnost visokotehnoloških družb je trgovina in ustvarjanje nadomestnega smisla za nepotrebne ljudi v novih delovnih mestih, o pomenu katerih se je bolje ne spraševati. Menedžerji, včasih so jih klicali mešetarji, so prodajali nomen, iz enega ustvarili dva, in utemeljevali svojo nepogrešljivost s krinko privatnega kapitala, ki je bil po privatnosti primerljiv s sovjetskimi sovhozi. Multinacionalka je bila bolj privatna od države in menedžer, ki je uspešno tržil cukre med otroškimi odvisniki, pomembnejši od znanstvenika, ki si je prizadeval pozdraviti sladkorno bolezen. Noben sloj ne more preživeti brez tržnega deleža v segrevajočem se balonu kapitala, ki se grize v lasten rep, in molimo, da ga pastir ni bi počil s fračo. *Fantek, hočeš cukra?* Država, služkinja, ki jo v davkoplačevalskem imenu uporabljamo namesto pljuvalnika, s soodvisno zgradbo, ki jo ustvarja, kot je ta nekoč ustvarila njo, vzdržuje perpetuum mobile smisla, brez njene organizacije bi bili volčji otroci. Tvoji naročniki, ki so kupovali črne božične jelke, da so se skladale s pokromanimi stanovanji, ker so se bali, da je barva španski kič, so postali del najine družine, z njimi si obedoval pogosteje kakor z nama. Postajala sva tvoj servis, pralnica, spalnica in sprostitevna otroška igralnica konec tedna, zaradi otroka sva več stvari počela ločeno, bila sem varuška, ko si gojil družabne stike, ki so prinašali posel. Kosila, večerje, sprejemi, privatne zabave in druženje v slogu angleških moških klubov, kar so dame sprejele kot uživanje cigare, medtem ko so se predajale vroči čokoladi. Zajčice, ki prodajajo tobak, so ljudska predstava, kaj si želi nekdo, ki si lahko privošči vse, ti pa so bežali pred počenimi telesci, ki so jih zalezovala za vsakim vogalom, raziskovalni novinarji so venomer pisali o deklinski prostituciji, deška je bila tabu, nismo govorile o dečkih, ki so jim začenjale poganjati mišice in dlake in so jih očetje posojali za obrede prehoda v odraslost, da so sami užili sadove svojih kompanjonov, matere, ki smo vzgajale njih ponos, smo vedele, da kakor je bila nekoč vojska dolžnost plemiških sinov, bodo zdaj vpoklicani v prebadanje riti z bajoneti. Jih bo naša ljubezen utrdila za zlorabe deštva, ko bodo postali naši vrli voditelji? To ni bilo prodajanje, to je bila ljubezen, ki smo jo me pogrešale, kakor v katalonski visoki družbi, kjer so odličniki po vaseh nabrali dečke, vsak si je izbral enega in nek pater jih je poročil v skupinskem obredu, nato je vsakdo zaposlil

svojega pribočnika, ki je bil njegov mož pred Bogom. Zakon ovaja mnogoženstvo, zveza z žensko in moškim je zgolj naravna, kajne? Fevdalizem, večno vračanje enakega, je preglednejši od svobode, enakosti in bratstva. Gosposki je dovoljeno, kar je drugim prepovedano, zastopa želje in fantazme vsakogar, a kdorkoli bi si drznil privoščiti več, kot pritiče njegovemu stanu, bi ga neusmiljeno potolkli, kot se je dogajalo meščanom, kneza so zalagali z brezmejnimi blagom, da je živel raj, princeza v gradu s stolpi se hrani samo s kolači, a je potešena in brhka. Hotela sem te v svoji postelji, moje spretnosti zapeljevanja niso več delovale, zadovoljna bi bila že s hitrim seksom, ko si mož ne sleče niti hlač, da se sprazni ali opravi svojo mesečno dolžnost, se obrne stran in zasmrči, ali pofuka ženo, da se ji opraviči za zmerljivke in klofute, ki ji jih je primazal pred tem, samo da bi se združila, da bi čutila, kako te privlačim, za trenutek bi se delal, da si me želiš, tvoje posilstvo bi mi pomagalo bolj od pozornosti, daril in izgovorov, zaradi katerih nisva spala skupaj že pol leta. Ne veš, kako se počuti ženska, ki ne more vzburiti dragega, a ga zmede vsaka sprednja izboklina kavbojk. Včasih so pisali razprave o spolni nemoči, zdaj so slabo vest nadomestili putti, ki moškim dokazujejo njihovo potenco. A kdo nam bo kazal našo privlačnost, ko se naše telo, privezano k štedilniku, začne taliti, če nam mož kakor muzi ne podari gradiča polnega kmetičev norega kralja? Udružila sem te, nisem pa te pozdravila. Zato sem pristala na operacijo, ki te mi bo vrnila, ko boš podoživel potlačeno hudo izkušnjo iz otroštva, zaradi katere bežiš pred mano, in se boš vrnil, da se zlijeva v poželenju. Uhajal si mi, nisem mogla več tako naprej, slabše ne more biti. Podpisala sem, da se zavedam morebitnih nenačrtovanih posledic, ker sem zaupala v moč tehnologije in psihologije, videla sem že veliko nesreč, rezultati so bili obvladljivi, čeprav ne vedno želeni, podpisala sem, ker sem ti hotela dobro, čisto malce iz maščevanja, ker si iz mene naredil ženo za šale, za katero ti je srce utripalo vse manj. Poleti si se v studio vozil s skuterjem, promet v mestu je postajal neprevozen, odkar smo blagostanje osamosvojitve kazali s potrojitvijo voznega parka s krediti najboljših sosedov in samozavest države tisočletnega sna z avtomobilskimi palačami, kakor so pred stoletjem imenovali garažne hiše, ki so zdaj kot rakave gobe preraščale zelene površine. Volvu, ki je prevozil rdečo luč in te zbil v križišču, se ni dosti poznalo. Ti si imel poškodovano glavo, zlomljeno rebro, ureze na rokah in nogah, kjer po dolgotrajnem celjenju nimaš pigmenta, in kot se je pokazalo kasneje, ko si se hotel začeti ukvarjal s športom, si si poškodoval meniskus, kar ti je preprečevalo napore in se je tvoja športna faza hitro končala. Mesec dni si ostal v bolnišnici, kjer sem te obiskovala vsak dan, tam sem bila varna pred tvojimi poslovnimi partnerji, nikogar ni bilo. Ko so te odpustili, si moral počivati, zaradi vratne opornice in povitih prsi si se gibal okorno, vsako opravilo ti je vzelo več časa in bolečina ti je onemogočila, da bi celo noč prebedel pred računalnikom. Naše življenje je potekalo v koščkih, imeli smo manj denarja, a imela sva tebe, invalida, in verjeli smo, da se boš pozdravil in bo vse še dobro.

Slovenci materializiramo psihoanalizo s prometnimi nesrečami. Angleži zbadajo penis z iglami med zobmi, da zakrvavi, kadar udejanjajo simbolno kastracijo. To počno, ker jim plačuje Evropska skupnost, sicer do kontinentalne dvoumnosti in lapsusov vedno ohranijo nekaj cinične razdalje. Španci sledijo angleškemu empirizmu v slogu katoliške baročne tradicije. Leseni figuri s trdim kurcem à la inkovska ikonografija fukata v steklenici žganja v gostilni poleg suhih svinjskih parkljev in

krač. Tudi Špance plačuje Evropska skupnost, a oni verjamejo kakor inkvizitorji črne legende, ki uživajo dvojni transfer. Buzije zdravijo samopojmovani normalni hehomiči. Kot Slovenci bi prodali še mamo, bolje rečeno, bi mama prodala še sina, kajti za tvojo nesrečo z mopedom je podpisala tudi tvoja mati. Francozi simbole in znake toliko časa zrcalijo v sliko v sliki, iz ogledala v steno in okrog vogala, da jih še podzavest utegne spregledati. Spekulacija je zanje *sophistiqué*, materialna sta seks in vojna, in preden koga ubijejo, mu obvezno izkažejo *hommage*. Italijani so se od pomoči za nerazvite razvili, a imena očeta in materinskega nadjaza ne jemljejo resneje od instant kofeta. Nemci so v zadregi, ker je Evropa tako ponosna na poskuse, ki bi se jih sramoval še Mengele, a Mengele gor, Mengele dol, morajo prednjačiti v tehniki. Hrvati sledijo balkanski filozofiji, *svi smo mi kurve*, *pitanje je samo cijena*, in se v skladu z mediteransko moralno fukajo po dolgem in počez. Grki verjamejo, da kakšen poskus ne more škoditi, ker njihovo sonce vse varuje pred slabo voljo in samomorom. Skandinavci beguncem nudijo zatočišče, ker jim zmanjkuje žab za secirnice.

Razbiti skuter si prodal. Nisi ga hotel hraniti za Aljošo, kakor si načrtoval, ko si želel začeti dinastijo z mopedom in bi bil sinov prvi motor očetov skuter. Okreval si, le večkrat si imel bolečine v glavi, ki so lahko prerasle v večdnevne migrene, in bolečine v vratu ter križu. Zdaj si se v studio vozil s starim črnim mercedesom, večjim od naše kuhinje, ki si ga kupil na nedeljskem boljšaku. Potreben je bil popravil kakor kubanski chevrolet, a počutil si se varnega in avto, ki je spominjal na veličino gestapovskih časov, kakor črn militanten usnjen plašč, ki si ga hranil v omari, je odražal tvoj umetniški stav. Potrpežljivo sem čakala, da se ti povrne spolna sla, v spanju si imel trdega, ko si se še komaj premikal, ter skrbela za dom in družino. Nesreča te je spremenila, verjela sem, da bova postala zaupnejša, a med nama je rastel zid, v katerem ni bilo prehodov. Na tvojih spodnjicah sem opazila prisušeno spermo in kri. Kakšne fantazije so te prevzele, da jih nisi mogel sanjati ob meni? Kdo je zasedel moje mesto, ki sem ga s tolikšnim tveganjem komaj spraznila? Kot normalna družina smo se delali, da je vse redu, ko ni bilo nič, nadzorovali smo drug drugega in verjeli, da si tako izkazujemo naklonjenost, da je kontrola važnejša od zaupanja, za katero ni bilo več prostora niti v mehiških nadaljevanjkih.

Prodajala sem knjige v knjigarni na mestni promenadi, ki je umetnostno polico krčila na račun okultizma in knjižne police na račun okraskov. Kadar se je človekoljubno izobraženstvo delalo, da ima slabo vest zaradi trgovskih spletk v Afriki – ki jo je videlo kot številčen trg za svoje zastarele izdelke in ideje, za katere Afričani niso imeli denarja, zato je ustanovilo sklade pomoči, s katero so kupovali potrošno blago, najhitreje potrošeno je bilo orožje, ni pa podpiralo neproduktivnosti izobraževanja in preventive – je uvozilo primerke primarne umetnosti, serijsko proizvedene v manufakturah, ki so odražale zgodovinsko stopnjo razvoja s tem, da so zamorci delali v enakih razmerah kakor evropski delavci 19. stoletja, a ne tisti v utopičnih kolonijah, in zraven nekaj malega desetkratno zaslužilo. Ebenove maske, kamene družinske harmonije, ženske s poudarjenimi ritnicami, v katere so bili zabiti rjasti kroparski žebliji, moški z velikimi penisi, točko prešitja primitivne družbe, višje kulture so razpravo o velikosti moškega uda nadomestile z velikostjo ženskih, danes moških, prsi. Dvig nagona za pol metra se trži kot odrešitev umirajočega sveta. En sam dan ni stal črnc z ogromnim kurcem v izložbi, vsi so strmeli vanj

in se zgražali nad predrznostjo njegovega jezika ter ga hladili s sladoledom, ki se je cedil po steklu, kakor bi mu prišlo od očaranosti mimoidočih. Ko si je znanost v dvajsetih letih 20. stoletja zadala klasificirati rase sveta, obličje Zemlje je bilo kolonizirano, razvila se je fotografija kot metoda in rasna teorija je bila odgovor na strahove naših fantazem, ki smo jih predelali v nezavedne metafore in metonimije, je najprej pokrila spolovila pri plemenih, ki še niso osvojila sramu, prebodene prsi, usta, nosovi in ušesa so lahko služili raziskovalnim namenom, ne pa moški ud, ki ga je razkrila Leni Riefenstahl, ko se je fotografirala z Nubami, katerih ude je merila s svojo glavo, da bi na najbolj prvobiten način razkrila resnico sveta, o katerem je trdila, da ni vedela ničesar. Vsi smo mi Leni Riefenstahl, ljubimci svojega vodje, o katerega spolnih frustracijah ne vemo nič, transferji svojega analitika, o katerega kriptanalizi ne vemo nič.

Matevž Pečelin

Prekletstvo

Zima leta 1952 je bila za našo deželo prava nesreča. Ljudje ne pomnijo take. Še dandanes stari možakarji v pomenku ob litru vina, ko se kdo od mlajših pritožuje nad hudo zimo, zaničljivo rečejo:

»Kakšna zima neki? To je pravo poletje v primerjavi s tisto leta dvainpetdeset!«

Res, tista zima se je mnogim, ki so jo doživeli, do smrti neizbrisno vtisnila v spomin. Več snega je zapadlo že konec januarja. Bilo ga je 'do riti', kot bi se slikovito izrazili naši Žirovci. Toda to ni bilo še nič. Snežna odeja se je zaradi odjuge najprej močno skrčila in nato zmrznila. Držal je sren. Sredi februarja, ko so ljudje na tihem že upali, da je najhujše mimo, pa se je začelo. Snežni metež je trajal tri dni in tri noči. Na Žirovskem je zapadlo nad dva, po goratih predelih Tolminske in Gorenjske celo čez tri metre snega. Vasi v deželi so bile odrezane od sveta. V žirovski tovarni čevljev so ustavili delo in pognali vse razpoložljive ljudi v sneg, da so z lopatami kidali gaz po cesti proti Loki. Prav tako so bili mobilizirani prebivalci po celi deželi, da so se spopadli s snežno ujmo. Kidali so sneg s cest in poti med naselji in ga odmetavali s starih dotrajanih ostrešij. V boj so poslali celo vojsko. S hribov so se usipali plazovi, rušili in zasipali bivališča ter ugasnili marsikatero življenje. Dežela se je spremenila v eno samo bojno polje, na katerem so se spopadli ogroženi prebivalci z mrzlim snežnim sovražnikom. Na loškem območju je sneg napravil mnogo škode na poslopih, sadnem drevju in gozdovih.

Najhuje pa je bilo na Tolminskem.

***

Na travnati polici visoko pod Muhčevim vrhom čepi Muhčeva domačija. Polico, na kateri je postavljena, predstavlja pravzaprav majhna hribovska ravnica, ki se je ugnezdila kakor orlovo gnezdo sredi najhujših strmin. Ravnik je majhen. Od brega do brega meri komaj dobrih deset korakov. Hiša, kateri je prizidan hlev, stoji čisto na robu, prav tako kozolec dvojniki. Če bi človek iz hiše čez prag napravil malo daljši korak, bi stopil v prazno. Pod obronek za hišo se stiskajo velike svisli. Ne manjka niti pajšta – sušilnica za sadje. V kotu iz mokrotne trate mezi droben studenček, se po žlebu cedi v kamnito korito in ponikne v peščeni grapi. Na ravnici je zasajen star sadovnjak jablan, hrušk, češpelj ... Celo mogočna češnja drobnica se šopiri vmes. Pod kmetijo se grezijo vse do Muhčeve grape strme senožeti. Če jih hočejo kosci pokositi, morajo uporabljati krapše – kovane štirizobe dereze, katere si z jermeni pritrdijo na obuvala. Po divji Muhčevi grapi brzi močan gorski potok. Bučanje njegovih slapov se sliši tja gor do kmetije. Nad bivališčem se razprostira nekaj položnejših njiv in košenic. Takoj za njimi se vzpenja v nebo strmi, z mešanim gozdom poraščeni Muhčev vrh. Na drugi strani grape se dviga mogočna Porezana gora. Po njenih prepadnih pobočjih so posejane nepregledne senožeti, na katerih kakor piščeta čepijo značilne tolminske svisli. Bivališče se iz doline ne vidi, ker je skrito za gorskim hrbtom. Do njega vodi ena sama pot, ki pa bi si bolj zaslužila ime vzpenjača. Pot je strma in ozka, komaj dovolj široka, da se po njej prerine vprežni voz. Prečka zlizane grape, po katerih pozimi bučijo snežni plazovi, ob deževju pa šume hudournе vode. Na nekaterih mestih je vsekana v živo skalo. Tako se počasi čez prepade prerine vse do Muhčeve ravni. Gorje popotniku, ki bi na njej napravil en sam napačen korak. Muhčevina je bila že od nekdaj trdna kmetija, čeprav je bila zemlja skopa in je vsa visela v bregeh. Boj za vsakdanji kruh je od domačinov terjal nečloveške napore. Le kaj je gnalo prve priseljence, da so se spopadli z neizprosno naravo in si v teh brezupnih strminah s požiganjem izkrčili skromne njivice in laze, primerne za obdelavo? Boj je bil trd in je trajal stoletja, preden je kmetija dobila današnjo podobo. Veliko gospodarjev je že skoraj obupalo, a zmeraj je zmagala ljubezen do te skope zemljice. Kajti Muhci so svojo grudo imeli radi. Preveč moči jim je izsesala in preveč krvi izpila, da bi jo zapustili kar tako. Tudi sedanji gospodar, poslednji iz rodu Muhcev, je bil na te strmine zelo navezan. Kadar je slonel gori bregu in s pogledom objemal svoje domovanje, ki je čepelo pod njim na travnati polici, se mu je utrnila misel:

»Kraj kot v pravljici. Takega na svetu ni!«

Da, tako je mislil Muhcev svoje čase in prav je imel. Še v pravljicah ne obstajajo taki kraji. A vedno, kadar je Muhca preblisnila ta misel, se mu je zmračilo čelo. Kajti nad tem pravljичnim krajem je viselo prekletstvo. Nekoč, v že davno minulih časih – nihče več ne ve, kdaj – je namreč na kmetiji gospodaril trd gospodar. Saj je bil ves Muhčev rod že od nekdaj žilav, kakor da bi ga izrezal iz hrastovega panja, in trd, kot iz žive skale izklesan. Kakšen pa naj bi bil, če je hotel obstati na tisti polici sredi divjih strmin, daleč od ljudi in odvisen sam od sebe? Tukaj za mehkužce ni bilo prostora. Ampak kar je preveč, je preveč. Kot že rečeno, tisti davni Muhčev prednik je bil od vraga. Ne samo da se ga ni prijela ne lepa ne grda beseda, bil je tudi zloben in skop, da bog pomagaj. Nekoč je na vrata potrkal star berač Mataj, ki so ga spoštovali vsi v deželi. Bil je namreč učen mož. Poprosil je Muhca za kos kruha in prenočišče. A zlobni skopuh mu je odvrnil:

»Marš, uš beraška! Da bi ti jaz dajal kruh? Zasluži si ga, pa ga boš imel. Mojih žuljev že ne boš žrl. Prenочиš pa lahko tamle pod smreko.«

Berač se je grdo razjezil. Iz oči so mu švigale strele in izgovoril je prekletstvo:

»Bodi preklet, skopuh brezsrdni! Staremu človeku ne privoščiš kosa kruha in strehe nad glavo. Kaj misliš, da boš večno? Še Rim je padel in od Babilona ni ostal kamen na kamnu. Tudi Muhci se boste nekoč sesuli v prah, če ne prej, pa pozneje. Prišel bo čas, ko bo od Muhčevine ostala samo ruševina, da bodo še kače bežale od nje. To ti povem jaz, berač Matej, ki sem prehodil pol sveta in vem več, kakor vedo vsi ljudje skupaj v celi deželi.«

Tako je povedal in izginil. Če je bilo res tako, tega pozneje z gotovostjo ni mogel nihče potrditi, ampak legenda se je prenašala iz roda v rod. Toda da bi se izpolnila beračeva napoved, ni prav nič kazalo, kajti Muhci so iz leta v leto poganjali v svoje bregove čedalje močnejše in globlje korenine. Prav zares se je zdelo, da bo Muhčev rod tukaj kraljeval večno. Le sedanjemu gospodarju stara legenda ni dala miru in včasih, kadar je z višine opazoval svoje trdno domovanje, so ga obšle zle slutnje. Pravljica je preveč lepa, da bi kar trajala in trajala.

***

Vso jutro je snežilo. Iz črnih oblakov, ki so se spustili nizko nad pokrajino, se je usipal sneg kakor moka iz mlinarjevega sita. Snežinke so bile drobne, a tako goste, da se skozi snežni metež ni videlo niti deset korakov. Stemnilo se je, kakor da bi na zemljo padla noč, čeprav je bilo sredi dopoldneva. Snežna odeja je vidno naraščala. Začel je ščipati mraz. Nad pokrajino se je spustila smrtna tišina, le drevje je škripalo v gozdu. Bil je prav grozljivo.

Muhec je ležal na zakurjeni peči. Ležal je na trebuhu in si z dlanmi podpiral brado. Pred njim je ležal star Mohorjev koledar, ki ga je prav počasi prebiral. Že vso jutro je gladil toplo peč. Saj bi lahko počel kaj bolj koristnega, pri hiši je dela vedno dovolj. A tistega dne se mu ni dalo. Bil je namreč čemerne volje. Jezila ga je zima. Prejšnji sneg se je ravno dobro unesel, a glej ga zlomka! Nametalo bo novega. Spet po cele tedne ne bo dobil v vas nobene družčine. Le kdo bi se v takem vremenu trudil iz doline sem gor? A on je družčino ljubil. Še posebno tisto svojo izbrano, ki ni bila kar tako ...

V sobi se je stemnilo, da so mu črke v koledarju zaplesale pred očmi. Odrinil je mohorjevko od sebe in se ozrl skozi okno tja čez grapo. A videl ni ničesar, razen drobnih snežink, ki so se na gosto usipale iz svinčenega neba. Kostu mu polomim, sredi belega dne, pa je temno kot v kravjem trebuhu, je pomislil. Ali bo sodni dan, če ne še kaj hujšega, kostu mu polomim! Skočil je s peči na tla spretno kakor maček. A kaj ne bi? Muhec je bil bolj majhne in drobne postave, a žilav kakor drenova šiba. Lice mu je obraščala več tednov stara brada ogleno črne barve. Obril si jo je le takrat, kadar se je po opravkih odpravljal v dolino. To pa je bilo pozimi bolj poredko, saj v dolini tako ali tako ni imel kaj iskati. Bil je še mlad in zdrav, tako da mu je bilo z zdravnikom prizaneseno. Še največkrat je moral v dolino, kadar je imel opraviti z oblastjo. Ampak takih opravkov si je želel čim manj. Odpravil se je v vežo. Ko je odprl vhodna vrata, mu je v obraz butnil val mrzlega zraka, da ga je kar streslo. Razgledal se je naokoli, pa je bolj malo videl. Snežilo je tako na gosto,

da je skozi snežni metež le s težavo opazil obrise kozolca, čeprav je bil oddaljen komaj dobrih dvajset korakov. Snežinke so se vrtinčile izpod neba v divjem plesu. Bilo je mračno, kot da bi se na zemljo spuščala noč. Nekaj časa je opazoval plešoče snežinke, potem pa ga je mraz pregnal nazaj v hišo. V peč je pahnili grčasti bukovi panji in zlezli na topli zapeček, kjer je predla velika pisana mačka, njegova ljubljanka. Kaj takega pa še ne, kosti mu polomim, si je mislil sam pri sebi. Toda svoje misli še ni domislil do konca, ko so zunaj v veži zaškripala vrata. Takoj nato so se zaslišali udarci okovanih čevljev ob kamniti tlak. Očitno si je nekdo s cepetanjem otesal sneg s hlač in obuvala. Ko je cepetanje utihnilo, so se na široko odprla hišna vrata in pojavila se je zasnežena moška postava. Ker je bilo v izbi mračno, Muhec prišla ni takoj prepoznal. Možakar je stopil na sredino hiše, si spotoma otesal sneg s površnika in pozdravil:

»Dober dan, čeprav bi bilo bolj prav, da rečem dober večer, tako imaš temno. Muhec, spravi se mi s peči in postrezi premraženemu človeku z žganjem, sicer bo še zmrznil.«

Zdaj ga je Muhec takoj prepoznal. Kakor je bil prvi trenutek vesel, ker je dobil nepričakovan obisk, se mu je ob spoznanju nos povetil dol do brade. Samega hudiča bi raje imel v hiši kakor tega človeka.

»Bog daj dober dan, čeprav danes s kakšnim dobrim dnevom slabo kaže. Ovaduh, le kaj pa je tebe prineslo ob takem vremenu, kosti mu polomim!« je nejevoljno odgovoril Muhec, medtem ko je lezel s peči. S svojim obnašanjem je obiskovalcu dal vedeti, da ga ni prav nič vesel. Ta pa se je sprenevedal, kakor da tega ni opazil. Slek si je debel, premočen zimski plašč in ga obesil na železno kljuko, ki je štrlela s stropa nad pečjo. Potem je na široko klop za pečjo prisedel še sam. To je storil vzvišeno in oblastno, da je bilo videti, kot da bi Muhec prišel k njemu na obisk in ne on k Muhcu.

»Sprašuješ, kaj me je prineslo? Sneg me je prinesel, sneg.«

»Sneg te je prinesel, le glej, da te sneg ne bo še odnesel.«

»Mi groziš? Na tvojem mestu bi bil jaz lepo tiho. Misliš, da ne vem, da se pri tebi zbirajo razbojniki, tatovi, divji lovci, tihotapci ... Celo cigane si že gostil. In pijačo točiš na črno. Samo usta odprem, pa si pečen. Zato mi le urno podtakni frakelj žganja, če hočeš, da bodo moja usta ostala zaprta. In luč nažgi, da si bova lahko pogledala v oči, saj sva prijatelja.«

»Od kdaj sva pa midva prijatelja? Ali si pozabil na tisto ... Kdo me je ovadil? In ti bi bil rad moj prijatelj, kosti mu polomim,« je sikal Muhec in od jeze škripal z zobmi.

Nažgal je petrolejko, ki je visela s stropa. Po hiši se je razlila rumena svetloba in pregnala mrak iz kotov. Zunaj je še kar naprej snežilo in nič ni kazalo, da bo v kratkem kaj drugače. Potem je stopil do zidane omarice v kotu za vrati in potegnil iz nje zelenko žganja. Postavil jo je pred možakarja in mu primaknil šilček.

»Ne bom ti ga točil v frakelj, ker vem, da jih boš spil najmanj deset. Le zakaj bi imel delo brez potrebe? Tu imaš celo steklenko in toči si sam. Žri ga, kolikor hočeš, saj vem, da mi ga ne boš plačal, kakor ga do zdaj še nikoli nisi, kosti mu polomim.«

»Nisem in ga tudi ne bom. Le zakaj? Dokler mi ga daš zastonj, je vse po zakonu. Če pa mi ga boš zaračunal, je to točenje žganja na črno. Kaznivo dejanje. Pa še kotla nimaš prijavljenega.«

Muhec je bil na preži. Odkar je Janez Ušesnik – tako je bilo možakarju namreč ime – stopil v njegovo hišo, mu nekaj ni dalo miru. To pa je bilo: le kaj je prineslo tega hudiča naokoli ob takem vremenu. Nekaj ima za bregom. Zastonj že ni v tem snegu prilezel sem gor. Ušesnik ničesar ni napravil brez razloga. Mislil je na to in preudarjal na ono stran, a do pametnega zaključka ni prišel. Pa kaj! Ne bo drezal vanj, bo že sam prišel z besedo na dan, ko bo čas za to. Vražje pa mora paziti, kaj bo govoril z njim. Ušesnik je bil namreč ves pasji. Ljudje so vedeli povedati, da prisluškuje po gostilnah in vohlja po hribovskih vaseh. Nič mu ne ostane skrito. Potem pa tisto, kar izve, nese oblasti na ušesa. O tem pa Muhca ni bilo treba prepričevati, kajti tudi sam je že bil ovaden zaradi neke stvari, ki pa Ušesnika ni prav nič brigala. Sumil je, da ga je očrnil prav on in mu je to že večkrat povedal v obraz. A vohljač je imel trdo kožo. Na njegove obtožbe se je samo smejal, še zagrozil mu je, da ga bo spravil v zapor, če ne bo tiho.

Ušesnik si je natočil žganja, ga na dušek izpil, pomlaskal z jezikom in si nalil še enega. Nato se je obrnil k Muhcu, se z roko potipal po trebuhu, zavil z očmi in spregovoril z zateglim in hropečim glasom, kakor da je na smrtni postelji:

»Joj, Muhec, tu notri po črevesju me nekaj črviči in zvija, kot da bi požrl kamen. Pa saj ni čudno, če me zvija, ko pa že od včeraj nisem imel ničesar v ustih. Pot do tebe pa je dolga in strma, pošteno me je zlakotila. Kaj če bi narezal malo šunkice in klobasice, tudi zasekice se ne bi branil. Drugače nemara še umrem.«

Muhec je zarogovilil, da je v temačni izbi kar bobnelo:

»Veš kaj, uš požrta! Ne bo klobasice in ne šunkice, za zasekico pa se kar pod nosom obriši. Ne dam. Tebi ne. Ampak da ne boš mislil, da sem tak skopuh, ki ne privošči lačnemu kosa kruha. Še nobeden ni šel ne lačen ne žejen od te hiše. Gostil sem družčino po cel teden in več, a nikoli nisem od nikogar terjal plačila. A to je družba, ki mi je pri srcu in sem vesel, da pride k hiši. Vedno so mi nazadnje poplačali stroške in sitnosti, ki sem jih imel z njimi. Če so kdaj zbrali manj, kot so snedli in spili, so pa drugič nametali na kupček toliko več, da sem imel še dobiček. A ti ljudje so imeli vest. Če je bil še tak revež, je vedno primaknil svoj poslednji dinar. In če ni bilo denarja, so mi odslužili z delom. Le kako bi sam obdeloval kmetijo, če ne bi imel teh ljudi? Njim rad dam jesti in piti in jim bom še, pa četudi za hvala lepa. Ti gnida ničvredna pa si se ničkolikokrat pri meni nažrl in napil, a enkrat samkrat nisi segel v žep, četudi samo zato, da bi pokazal dobro voljo. V zahvalo si me celo ovadil, da sem imel cel kup sitnosti z oblastjo in še kaznovali so me. Ti mene samo izkoriščaš, a Muhec se izkoriščati ne bo več pustil. Zato ti povem, da ne dam, tebi že ne. Kar k svojim pojdi po malico, na komando v dolino in jim povej, da se Muhec spet punta.«

Toda Ušesnik je imel trdo kožo. Nič se ga niso prijeli Muhčevi očitki, nad njegovo jezo je celo užival. Bil je zloben kot stara čarovnica iz pripovedke in nadut, prepričan v svojo moč, s katero lahko namoči vsakega nasprotnika. Tipične lastnosti izdajalcev in vohunov. Taki ljudje so nevarni. No, če Muhec ne da zlepa, se ga bo lotil z druge strani.

»Poslušaj in ne nori! Kaj se repenčiš kot petelin na gnoju? Menda mi ja ne boš odrekel poštene malice? Kar hitro nareži tisto salamico, če ne, se boš še kesal, da si se sporekel z Ušesnikom. Kajti Ušesnik ve o tebi marsikaj. Na primer, ali nisi tam okoli novega leta skrival pri sebi tiste lumpe z goriške strani, za katere se je pozneje

izkazalo, da so kradli po deželi blago in ga nato preprodajali. Ne govori mi, da o njihovih nečednih poslih nisi vedel ničesar. Kaj pa Miškova Urša, dobrodelnica, ki je pohujševala celo dolino, saj so k njej za denar hodili dedci od blizu in daleč. Ko so jo lani hoteli spraviti na hladno, si jo skrival več kot mesec dni. Imam priče, ki vedo povedati tudi to, da je nisi samo skrival, ampak z njo počel še vse kaj drugega. Povsod naokoli se že šušlja o tem ...»

Muhec mu je segel v besedo:

»Kaj sem jaz počel z Uršo, na tem svetu nikogar prav nič ne briga. Zakaj pa je niso spravili na hladno? Zato, ker si k njej hodil tudi ti, pa komandir in njegova posadka, pa občinski možje. Mi je sama povedala, kosti mu polomim.«

Ušesnik je bil nekaj trenutkov v zadregi, a se ni dal:

»Dobro, pustiva tisto cipo pri miru. Kaj pa Domen Kljukar? Ta je tvoj stari znanec, saj si mu nekoč skrival naropano blago v svoji kleti. Ne taji, da ni res, vem vse. Da ni mogoče zadnje čase kaj šaril tu okoli? Ti ni slučajno spet prinesel v hrambo kako malenkost? Daj, prijatelj, samo namigni mi, pa bom pozabil na tvoje grehe. Samo nekaj besed, nič te ne bo stalo.«

Aha! Zdaj je Muhec dvignil ušesa. To je torej prineslo naokoli starega lisjaka. Kljukar ga je zanimal. Ta hudič je še celo tako brez sramu, da ga čisto očitno nagovarja, naj izda Kljukarja, kosti mu polomim. Sprva se je Muhec sicer odločil, da Ušesniku malice ne da, zdaj pa si je v hipu premislil, kajti ta zadeva ga je zanimala. Če ga bo lepo postregel, bo morda izvedel še kaj več, kaj takega, česar mu Ušesnik ni nameraval povedati. Dvignil se je torej izza peči in odšel v shrambo. Tam je s palice snel suho klobaso in potegnil iz miznice velik krajec rženega kruha. Natočil je še liter jabolčnika in vse to postavil pred Ušesnika. Ta je iz žepa potegnil nož na zaklep, kakršne so svoje čase kovali po tolminskih grapah. Seveda so jih kovali na skrivaj, ker je bila tistikrat nošnja nožev zaklepčaric prepovedana. Odprl je zaklep in si urezal pošten kos kruha. Začel je prirezovati klobaso in si nositi koleščke v usta. Zraven je jedel rženjak in vse to pridno zalival z jabolčnikom. Med malico je počasi stekel pogovor o raznih vsakdanjih stvareh. Muhec je večkrat hotel napeljati pogovor na Kljukarja, a vedno brez uspeha. Stari potuhnjenec je zavijal besede, da niso imele ne glave ne repa, in pripovedoval o Kljukarju stvari, ki so bile tako ali tako vsem znane. Ni pa prišel z besedo na dan, kaj ga tako zanima o tem človeku. Šele ko mu je Muhec namignil, da bi nemara on lahko izvedel kaj novega, se je Ušesnik otajal in počasi po koščkih spravil na dan, kaj ga žuli. Tako je Muhec izvedel, da se v dolini dogajajo čudne reči. Nekdo je oropal cerkev svetega Jerneja in odnesel kar čeden kupček zlatih kelihov, kipcev in mašniškega pribora. Na sumu imajo več ljudi, a glavni osumljenec je Kljukar. Vsi vedo, da se je v preteklosti že ukvarjal s takimi rečmi. Zadnja leta, odkar se je zaposlil v tovarni, se je resda umiril in mu ni bilo mogoče očitati prav ničesar. A kaj veš? Volk se ogrne z ovčjo kožo, a pod njo je še zmeraj volk. Lump se ne spreobrne, pa če ga božaš ali tepeš. A dokazati mu ne morejo ničesar. Res so prebrskali njegovo domovanje do zadnjega kotička in se jim ni mogla skriti niti bolha, ampak našli niso nič. Trdo so ga prijeli, pela je gumijevka, a kaj ko je lopov gumijevke vaje še iz zapora bolj kakor slabega vremena. Nič niso dosegli, ni priznal. Če bo slučajno prinesel tisto cerkveno ropotijo sem gor, le glej, da mu je ne boš skril, ampak takoj javi na komando. Kaj pa, če se plen pri tebi že skriva, a? Nekam je barabin plen moral skriti in tukaj bi bilo skrivališče prav

prikladno. Če bi malo pobrskali po tvojih kletah, bi se morda kaj našlo, a? Ušesnik je buljil vanj s prekanjenimi očmi, kakor da je že razrešil uganko. Toda Muhec mu je zatrdil, da ne skriva nobenega naropanega blaga in da Kljukarja ni videl že dva meseca, kosti mu polomim.

Zunaj pa je snežilo brez prestanka. Muhec se je zaskrbljeno oziral skozi okno v snežni metež. Nekajkrat je odšel ven na hišni prag. Stopinje, ki jih je ob svojem prihodu napravil Ušesnik, je že zametlo in o njih ni bilo več sledu. Vrnil se je v toplo izbo in z leseno strgačo dregnil v panj, ki je dogoreval v peči. Zdaj ko je Ušesnik povedal, kaj ga teži, se mu je začelo muditi. Čim prej mora v dolino, drugače ga bo zametlo. Če se bo preveč obiral, bo moral tukaj še prenočiti, kar pa ga ni prav nič mikalo. Najedel se je, napil tudi, svoje je povedal in zdaj tu ni imel več kaj iskati. Že se je dvignil izza mize in se pripravljal, da se poslovijo, ko so nenadoma zaropotala večna vrata. Nekdo je stopil v vežo in si začel hrupno otepati sneg z obleke. Le kdo naj bi bil? V tem metežu pa res ni bilo pričakovati kakega obiska. Ko se je človek v veži za silo očedil, so se vrata škripaje odprla in v izbo je stopil nihče drug kakor Kljukarjev Domen. V rokah je držal staro vrečo.

Ko je opazil Ušesnika, se je stresel, kakor da bi ga polil z mrzlo vodo. Celo pri slabi svetlobi, ki jo je dajala zakajena petrolejka, se je videlo, da je neprijetno presenečen. Obraz mu je preletela temna senca.

»Hoj, Muhec, dober dan. Prišel sem, kakor sem obljubil. Koga pa gostiš? Ali prav vidim? Menda ni sam Ušesnik, tisti, ki pravijo, da vohuni. Kaj pa dela tukaj ta podgana?«

Ušesnik mu ni ostal dolžan:

»Kaj delam tukaj, te prav nič ne briga. S podgano me pa ne boš zmerjal, ker sam nisi nič boljši, saj se poznamo. Še enkrat mi reci podgana, pa boš imel opravka s sodniki. Zate sem Janez Ušesnik, to si zapomni, če hočeš dobro sam sebi.«

»Kaj mi pa moreš, reva? Lahko ti stokrat rečem podgana, lahko me tožiš, le kdo ti bo pa verjel. To boš moral dokazati.«

»Kaj misliš, komu bo verjel sodnik: tebi ali meni? Za pričo pa bo Muhec.«

»Ho, ho, ho, kaj takega še nisem slišal svoj živi dan. Muhec da bo pričal zate in proti meni? Kar pozabi, prijateljček, tega ne boš doživel.«

»Nič se ne ve, ne bodi preveč prepričan. Samo krepko ga privijem, pa te bo oblatil, da se boš sam sebi smilil! Ampak pustiva to. Zanima me, kaj tovariš v tisti vreči sredi zime in v teh hribih. Bi smel tudi jaz vedeti, kaj je v njej? Saj menda ni prepovedano.«

Že je stegoval roke proti vreči, da se sam prepriča, kaj je v njej. Tedaj pa je Kljukar udaril s pestjo po mizi in zarohnel tako močno, da se je prestrašil celo Muhec.

»Tace k sebi, če nočeš, da ti jih pri priči polomim. Ne dotikaj se tega žaklja. Kdo pa si, da boš pregledoval tuje vreče? Saj ti lahko povem, kaj je v žaklju, ampak brskal po njem ne boš. Muhec me je prosil, naj mu prinesem iz trgovine zalogo, ki so mu pošle. Ajdova moka, ješprenj, polenta, makaroni, riž, petrolej za razsvetljavo ... Muhec, ali ni tako? Na, tukaj imaš, vse je notri, kar si mi naročil.«

»Da, tako je, tako. Če sva se dogovorila, sva se dogovorila. Mož beseda si. Hvala ti, ker si mi prinesel stvari. Sem se že bal, da bom moral v tem snegu sam v dolino,« je pritrdjeval Muhec, čeprav sploh ni vedel o čem govori Kljukar, saj z njim ni bil v nikakršnem dogovoru. Potem je vzel vrečo, ki mu jo je ta molil pod nos, in

jo odnesel v shrambo. Ni pogledal, kaj je v njej. Skrbno jo je zaklenil v skrinjo in ključ vtaknil v žep.

Ušesnik je spet sedel na klop za pečjo. Nikamor več se mu ni mudilo. Dobil je Kljukarja v kremplje, pa tudi tista vreča mu ni dala miru. Malo ga bo pretipal, morda se lump zagovori. Če se ga prav loti, ni vrag, da ne izvleče iz njega kako stvar, ki ga zanima. Muhec je spet narezal šunke in slanine ter postavil na mizo nov liter jabolčnika. Prisedel je še sam. Zatikali so mesnino, po malem srkali iz kozarcev in se spustili v pogovor. Ušesnik je zvito podrezal:

»Torej, Muhec, praviš, da si naročil temu človeku, naj ti prinese zaloge iz trgovine. Kdaj pa si mu naročil, če pa si še maloprej trdil, da ga že dva meseca nisi videl. Kaj, a!«

»To da sem rekel? Morda pa je bilo dva tedna. Pozabljiv postajam, sem se pač zmotil.«

»Res si pozabljiv, če si se zmotil kar za dva meseca. Kaj pa, če se nisi zmotil in je bilo res dva meseca? Le glej, da še umreti ne pozabiš,« je pomenljivo drezal Ušesnik.

Muhec je speljal pogovor na druge vsakdanje stvari. A Ušesnik se ni dal potegniti in je vedno znova gonil svoje. Z dvoumnimi vprašanji in pripombami se je zapičil v Kljukarja in se večkrat kakor mimogrede obregnil ob njegovo vrečo. Ko jo je omenil že najmanj petič, je Muhec skrivaj pomežiknil Kljukarju, se dvignil in odšel v shrambo. Tam je iz kota potegnil staro vrečo, prav tako, kakršno je pritovoril njegov obiskovalec. Začel je prazniti police in vsebino zlagati v malho. Potem jo je odnesel v izbo, jo postavil na klop in odvezal. Obrnil se je k Ušesniku:

»Le kaj te je prijelo, da si se zapičil v ta žakelj, kakor da bi bil poln zlatih cekinov. Mar ne verjameš, da je brašno v njem? Sicer te nič ne briga, ampak da me ne boš osumil česa hudega in zaradi ljubega miru, ti pokažem, kaj je v njem.«

Začel je zlagati papirnate vrečke – škrniclje – raznih velikosti na mizo:

»Vidiš, tukaj je sladkor, tukaj sol, tole je riž in tole fižol. Ajdova in koruzna moka, ješprenj, olje, vžigalice ...«

Nazadnje je potegnil iz vreče pletenko, jo odcepil in pomolil Ušesniku pod nos:

»Tole pa je petrolej. Povohaj, da ne boš rekel, da tihotapim vino!«

Ušesniku se je povetil nos. Nekaj zaradi smradu in nekaj zaradi tega, ker v vreči ni bilo tistega, kar je pričakoval on. Jezilo ga je, ker se je uštel. Še posmehovali se mu bodo, če se razve v dolini. Nejevoljno je odrinil pletenko od sebe:

»Kar sam vohaj smrdljivec. Bi me rad zastrupil?«

Muhec je spet skrivaj pomežiknil Kljukarju in odnesel žakelj nazaj v shrambo. Je že prav, da ga je pokazal vohljaču, kajti hudič je zloben in če se sam ne bi prepričal, da je v vreči res moka, bi ga zagotovo ovadil na komandi in mu nakopal oblast na vrat, kosti mu polomim. Ko se je vrnil v izbo, je videl, da se Ušesnik poslavlja – že drugič tistega dne. Zdaj bo pa res že zadnji čas, da jo ureže v dolino. Zunaj je še kar naprej snežilo. Snežna odeja se je nevarno debelila. A ni se bal snega, saj je pot vodila samo navzdol, navzdol se pa še drek kotali. Skrbeli so ga plazovi, saj so bile zanje razmere kot ustvarjene. Za podlago sren in na gladki sren odeja iz pršiča. Drsalnica, ti pravim! In tiste strme grape, ki jih je nižje doli prečkala pot. V njih imajo plazovi mlade. Če te tam doseže plazič, ti ni več pomoči. Odložilo bi te globoko doli v Muhčevi grapi. Šele spomladi bi te našli. Zatorej le urno na pot. Že se

je dvignil s poti in tipal za suknjo, ki se je bila medtem sušila na kavljju nad pečjo. Za pogum je zvrnil še eno šilce žganja. Nenadoma so vrata v veži spet zaškripala. Nekdo je stopil v vežo in njegovi okovani čevlji so glasno udarili ob kamniti tlak. Prišlek si je glasno sopihajoč otresal sneg z oblačila. To je trajalo kar nekaj časa. Le kdo bi mogel biti, je pomislil Muhec. Prej, ko je bilo lepo vreme, ni bilo cel mesec nikogar naokoli, zdaj v tem metežu se pa kar vrstijo. Končno je obiskovalec v veži prenehal sopihati in udarjati z okovankami ob tla. Vstopil je v hišo. Muhec je zastokal in vzdihnil:

»O, ne! Ravno ti in ravno danes. Zakaj raje ne spiš doma za pečjo?« Tudi Kljukar je nelagodno brundal v kotu. Muhec ni vzdihoval zaradi tega, ker se prišleka ne bi razveselil. Kako se ga ne bi razveselil, saj je bil to njegov stalni gost in dober prijatelj, divji lovec Zajčji Peter. Stal je tam med vrati in čez ramena mu je visel kapitalen srnjak, ki ga je pravkar snel iz zanke, katero je nastavil gori pod Muhčevim vrhom. Že od ranega jutra je prezebal v seniku na Gorenji senožeti in pazil na zanko. Kuriti ni smel, ker bi dim odgnal živali ali ga celo izdal kakemu nepoklicanemu človeku. Že je mislil, da tistega dne ne bo plena, in je hotel pospraviti zanko, ko se mu je naposled zadrnil čeden kapitalec. Ravno prav, ustavil se bo pri Muhcu, se pogrel, poklepetal ob žganju s starim prijateljem, odrl in očistil plen, tudi prenočil bo pri njem. Še skrivati se mu ne bo treba, saj v tem metežu vsi čepijo doma za pečjo. Srnjaka bosta z Muhcem predelala v klobase, ki jih bo okadil in posušil v svoji dimnici. To jih bodo jedli, kadar se bo zbrala družina. Ničkolikokrat sta že storila tako. Kajti Zajčji Peter svojega plena ni rad nosil v dolino, je bilo prenevarno. Kakkega zajca ali jazbeca že, tega je lahko skril v nahrbtnik, srnjak pa je bil prevelik. Tudi če ga tovariš ponoči, se hitro najde nepoklicano oko in mimogrede te zašijejo. Tukaj pri Muhcu pa je varno, le kdo bo stikal po teh strminah, posebno še v tem snegu. A ko je Zajčji Peter privadil svoje oči na svetlobo leščerbe in videl, kdo sedi za pečjo, je spoznal, da se je ujel v past, iz katere ni izhoda. Leta in leta je nastavljal zanke in lovil svoj plen, zdaj pa se je v zanko ujel sam. Vse je izgubljeno. Le kaj je prineslo tega vohljača naokoli prav danes in še v takem vremenu, ko je vsak pošten človek vesel, če lahko čepi doma na toplem? Sam hudič ga je prignal, sam hudič je moral imeti svoje kremlje vmes. Da je mogel biti tak tepec, tako nepreviden, kot kak šolarček. Le zakaj ni pustil srnjaka v kotu v temni veži. Izmazal bi se! Tako pa je prinesel svoj plen temu satanu pred oči, prav pod nos mu ga je nastavil. Seveda, bil je sveto prepričan, da danes pri Muhcu ne bo žive duše, a se je uštel, kot se še ni. Po dolgih letih divjega lova je njegova usoda zapečaten. Vrč hodi po vodo toliko časa, dokler se ne razbije. In njemu se je razbil prav danes.

V izbi je nastala grobna tišina. Šivanko bi slišal, če bi padla na tla. Trije možje za pečjo so buljili v Zajčjega Petra in on je buljil vanje. Toda tišina ni trajala dolgo. Že se je zakrohotal Ušesnik na ves glas:

»Ho, ho, ho, naj me kuga, kaj takega pa še nisem doživel. Saj mi nepridipravov ni treba iskati, kar sami hodite k meni. In še darilo mi prinesete. Ho, ho, ho, danes je moj srečni dan. Pot iz doline do tukaj je bila res naporna, ampak se je izplačalo truda. Veš kaj, Peterček? Tega srnjačka boš odnesel kar na moj dom, da ne bom imel sitnosti. Odrl in očistil ga boš tudi, takoj zdajle, da si z njim ne bo treba meni mazati rok. In na komando boš tudi šel in se kar sam prijavil, da potem ne boš govoril naokrog, češ da sem te jaz ovadil.«

Zajčji Peter je snel srnjaka z ramen in ga vrgel v kot. Če je pečen, je pečen. Plačati bo moral kazen, morda mu celo keha ne uide. Kaznovan pa bo enako, če zdajle pade pred Ušesnikom na kolena ali če ga pošlje v rit. Zato se zlobnežu ne bo uklanjal kakor hlapček svojemu gospodarju.

»Eh, veš kaj, uš pokvarjena. Nič ne bom čistil in odiral srnjaka, če ga hočeš imeti odrtega, oderi ga kar sam, jaz ga zate že ne bom. Tudi nosil ga ne bom v dolino, nosi ga sam. Sploh pa ne k tebi na dom, da ga boš požrl, čeprav ni tvoj. Da boš vedel, žival je last lovske družine, v tem primeru jo je treba prodati, izkupiček pa gre v skupno blagajno. Ne misli, da imaš kake posebne pravice, ker si slučajno lovski čuvaj. In tudi ovajal ne bom sam sebe. Kot lovski čuvaj si me zalotil pri krivolovu, veš kaj je tvoja dolžnost in kaj moraš storiti. Zdaj pa sem govoril že dovolj in preveč. Muhec, žganja na mizo, da se potolažim, drugače temu hudiču še kaj storim.«

Muhec je res poskrbel, da miza ni bila prazna. Ušesnik je opustil namero, da se spusti v dolino. Če to stori, bo srnjak izginil. Kako naj potem dokaže, da je Zajčji Peter divji lovec? Saj bi ga lahko odnesel s seboj, a je preveč snežilo. Kar streslo ga je ob misli, da bi se podal v metež. Saj je jutri še en dan in ni vrag, da ne bi čez noč prenehalo snežiti. Tako so popivali pozno v noč, dokler se niso vsi štirje – že rahlo okajeni – spravili na peč in zaspali kot ubiti.

***

Drugo jutro so vlekli dreto v pozno dopoldne. Žganje prejšnji večer je storilo svoje. Le Muhec se je prebudil ob običajni uri. Zlezel je s peči in se odpravil v hlev, da nakrmi živino. Spotoma je odprl hišna vrata, da kot vsako jutro preveri, kaj se dogaja zunaj. Sneg se je usul do sredine veže. Čeprav je bilo še mračno, je videl, da sneži še kar naprej. Izpod neba so padale snežinke z nespremenjeno močjo. To je pa že od sile.

»Ali bo vse dol padlo? Le od kod se jemlje ta sneg? Saj ga je že do vratu. In nič ne kaže, da bo prenehalo snežiti. Saj še vrat ne morem zapreti, kosti mu polomim,« je mrmral Muhec in odhitel v hlev, kamor se je prišlo kar iz veže, ker je bil prizidan k hiši. Hitro je odpravil z živino, ki ga je že nestrpno čakala. Potem se je vrnil v hišo in pripravil zajtrk. Ko je končal, je zakuril v peči, na kateri so oni trije smrčali, da se je kar treslo.

»Zaspanci zaspani! Sinoči vam ni hotelo biti zadosti žganja, danes vam pa kuzla brado liže. Le čakajte, vas že izbežam na plan. Ko se bo peč segrela, boste prilezli z nje kot ščurki iz špranje, kosti mu polomim,« je govoril Muhec sam s seboj in zavalil na žerjavico še en bukov panj.

Res so prilezli z nje, ampak to se je zgodilo šele čez kako uro, kajti debele stene kmečke peči se ne segrejejo kar na mah. Medtem se je Muhec mučil v veži. Najprej je odmetal sneg pred vhodom. Še dobro, da se je začela strmina takoj za hišnim pragom, drugače snega ne bi imel kam odmetavati. Nato je počistil še vežo. Prav ko je bilo delo opravljeno in je zaloputnil vrata, je trojico zaspancev vročina prepodila s peči. Videti so bili prav klavrno. Kljukar je bil ves razmršen in si je drgnil rdeči nos, Zajčji Peter je imel zabuhle oči, kakor da bi ga kdo celo noč tepel in Ušesnik je bil ves razsut. Vsi trije pa so skrivaj pogledovali, kam je Muhec spravil žganje, kajti

klin se s klinom zbija. Toda ta je bil neomajen. Najprej zajtrk, potem pijača. Tako jim ni ostalo drugega, kot da so mukoma pojedli, kar jim je pripravil. Šele potem, ko so pospravili koruzni močnik do zadnje žlice, je prišla steklenica na mizo. Spet se je ponovil prejšnji dan. Začeli so popivati. Kaj pa jim je drugega preostalo? Da bi v takem šli v dolino, ni bilo misliti. Tudi če bi hoteli, to ni bilo mogoče. Snega je bilo namreč že skoraj do vrh oken. Skozi ozke reže, ki so ostale, je prihajalo v sobo le malo svetlobe in petrolejka je gorela neprestano. A dolgčas jim ni bilo. Žganje jim je razvezalo jezike. Zapletli so se v živahen pomenek, ki mu ni bilo videti konca. Na dan so prihajale neverjetne zgodbe. V pripovedovanju takih zgodb se je posebno odlikoval Kljukar, ki je na tem svetu že mnogo doživel. Imel je črno preteklost in polovico svojega življenja je preživel med lumpi vsake sorte. A zgodbe je pripovedoval tako, kot da so se dogajale drugim in njega ni bilo zraven, čeprav so vsi vedeli, da pripoveduje lastna doživetja.

Med pomenkom je Muhec nabrusil svojo zaklepčarico. Potem je na kavelj, zabit v lesen strop, za zadnje noge obesil Petrovega srnjaka, ga odrl in očistil. Ni trajalo dolgo, ko je iz kuhinje zadišalo po pečenih jetrcih. Postavil je ponev na mizo in rekel:

»Postrezite si. Ni veliko, srnjak ima samo ena jetra, vi pa ste trije. Toliko bo pa že, da si naredite okus in obliznete prste.«

Ušesnik je grdo gledal in pripomnil, da jetrc srnjaka, ki ga je spravil na oni svet divji lovec, že ne bo jedel. A ker mu je žganje vzbudilo tek in je praženje dišalo tako nebeško, se ni mogel premagati. Tudi on je segel po njem in pomlatili so ga, kot bi mignil. Malo zatem je v kuhinji spet zacvrčalo, ko je Muhec vrgel velik kos srnjaka v razgreto mast. Tedaj je Ušesnik čisto ponorel. Planil je v kuhinjo in se zakadil v kuharja, da se ga je ta komaj ubranil.

»Kaj delaš, človek? Pečeš ukradenega srnjaka! Ali veš, da je to kaznivo? Ta žival pripada lovski družini in jaz jo bom sam odnesel v dolino. Če jo tukaj požrete, mi boste uničili dokaz. Kako naj potem brez njega zašijem Petra? Le kako si upaš vpričo mene peči ukradenega srnjaka? Tudi tebe bom prijavil. Vse bom prijavil.«

Ušesnik je kričal, da mu je slina pršla iz ust. Muhec ga je zgrabil za ovratnik, ga potegnil k sebi in mu čisto od blizu sikal v obraz:

»Nič ne boš nosil srnjaka v dolino, ker ga bomo pojedli do zadnjega koščka, kožo in kosti pa bom skuril v peči. Tudi Zajčjega Petra ne boš ovadil, ker ne bo dokaza. In tudi če ga boš, bova s Kljukarjem pričala zanj in onadva zame, če boš meni delal sitnosti. Če pa bi rad nesel srnjaka v dolino, kar izvoli, tam so vrata. Niti do prve grape ne prideš. En teden bo trajalo, dragi moj, da se bo sneg sesedel in unesel. Do takrat boš hočeš nočeš ujet tukaj in boš z nami pihal v isti rog. Če ti ni kaj prav, te bom lastnoročno zapodil v sneg, da boš zmrznil kot pes, kosti mu polomim. Vesel bodi, da te sploh trpim pod streho. Zaradi srnjaka boš pa lepo tiho, ker si že pečen. Tudi ti si jedel jetrca. Vsi trije smo priče. Kriv si! Zdaj se pa poberi iz moje kuhinje, kosti mu polomim!«

Pri zadnjih besedah je Ušesnika odrinil od sebe, da se je ta opotekel in komaj ostal na nogah. Spoznal je, da se je ujel v past. Ne bo dokaza in še jesti je pomagal. Tri priče ima proti sebi. Že se je naslajal nad mislijo, kako bo zapečatil Petra, zdaj pa se je vse skupaj sesulo in iz tega ne bo nič. To ga je težilo.

Pomenek za mizo je stekel naprej. Počasi so srkali močno žganje in ga splakovali z jabolčnikom. Ušesnik se je sprva zaradi prepira z Muhcem držal kislo kot lesnika in je bil bolj redkobeseden. Sčasoma pa so mu alkoholni hlapi le razvezali jezik in pozabil je na spor. Ovit v oblak cigaretne dima – kadili so cigarete Drava, od katerih se je kadilo kot iz oglarske kope – je zabučal v Muhca:

»Le prinesi ga še liter, saj ga imaš. Vam kmetom je lahko. Obrodijo ti češplje, hruške, jabolka, že je tu kačja slina, že je tu jabolčnik. Stopiš v svinjak, vržeš svinjo na stol, že je slanine in klobas na pretek. Greš v gozd, odrežeš smreko, cekini so tu. In še doma ste, ni vam treba vsak dan v tovarno, kakor moramo mi delavci. Kako naj človek kolje prašiča, če nima svinjaka, kako naj podira smreke, če nima gozda?«

»Eh, ne tarnaj! V tovarni odbiješ tistih osem ur, potem lahko delaš, kar te je volja. Če si priden in ti delo ne smrdi, lahko popoldne zaslužiš še eno plačo. Mi kmetje pa garamo od jutra do večera in od tega nič nimamo. Kar mene poglej! Hlev je napol prazen. Dva volička, dve kravi in telica, a bi lahko imel najmanj petnajst repov. Kar ni pobrala vojna, je vzela obvezna oddaja in davki. Najmanj pet let bo še trajalo, preden napolnim hlev. Les nima cene in gozdar nerad žigosa. Če odbijem nekaj dreves na črno, moram plačati kazen, da ves posekan les ni toliko vreden.«

»Davki te morijo, praviš? In od svojega garanja nič nimaš. Zakaj vsega skupaj ne pustiš? Pojdi v dolino, doli je dela, kolikor hočeš. V tovarni se tepejo za delavce. Saj res, ali ni Muhčevina prekleto? Ali ni obetal oni berač, da se bo sesula? Kaj, če se njegovo prekletstvo že uresničuje? Poglej, imaš prazen hlev, sam si za delo, žene nimaš, otrok tudi ne, brez naslednika gre kmetija k vragu.«

»E, ne boš me spravil v tovarno. Pri kmetijski zadrugi bom vzel posojilo, dajejo ga napol zastonj. Gospodarstvo mi bo steklo kot po maslu. Med vojno so se tukaj zadrževale velike glave, z nekaterimi sem že govoril, obljubili so mi pomoč. Tudi oženim se, imam že ogledano. Imel bom kup otrok, še stepli se bodo za nasledstvo. Ti pa blebetaš o prekletstvu. Muhčevina se še ne bo sesula.«

Tako je minil drugi dan. Sneg je naletaval še kar naprej. Tudi tretjega dne ni bilo nič drugače. Skozi okna ni več prihajala svetloba, saj so bila do vrha zasuta. Še dobro, da je bilo vsaj petroleja dovolj pri hiši. Muhec je zaskrbljen zlezel na podstrešje. Staro tramovje se je upognilo in škripalo pod neznansko težo. Odšel je nazaj v hišo in se spravil nad možakarje:

»Samo žrete in pijete, ampak tokrat mi boste odslužili, če vam je prav ali ne. Streho bo treba odkidati, drugače jo bo zmečkalo. Na delo!«

Možje so godrnjali, a ugovarjali mu niso. Z lopatami so se zapodili v sneg in rili po njem kakor krti. Muhec je namesto lopate uporabil kar lopar za dajanje hlebov v krušno peč. Najprej so očistili vhod, da so sploh lahko prišli do lestve, ki je visela na klinih pod napuščem. Nato so zlezli na streho. Muhec je pripravil dolgo vrv za povezovanje vozov. Zdaj sta stopila po dva moža vsak na svoj konec strehe. Zgrabili so za vrv in jo vlečli sem in tja, da se je zarezala v sneg. Tako so spodrezali snežno gmoto, ki je zgrmela s strehe. Seveda so rezali po delih in je bilo treba postopek ničkolikokrat ponoviti. Delo je bilo nevarno. Če bi koga zgrabil drseči sneg in ga potegnil s seboj s strehe, bi se zapičil v mehki pršič. Preden bi ga drugi odkopali, bi se lahko že zadušil. S tem opraviлом so se zamudili celo dopoldne in šele popoldne je bila streha za silo očiščena. Utrujeni, prezeblji in premočeni – kajti snežilo je neprenehoma – so se spravili nazaj v toplo izbo. Premočena oblačila so

razobesili po palicah nad pečjo, Muhec pa je na žerjavico porinil novo butaro. Zdaj se je žganje prileglo. Muhec je v steklenico skrivaj prilil žganjev cvet – bevko. Ker že ves dan niso imeli ničesar v ustih, se jih je tako obogateno žganje hitro prijelo. Že po nekaj kozarčkih se je razvnel živahen pogovor. Govorili so drug čez drugega, kot da se niso videli že deset let in kot da niso skupaj že tretji dan. Medtem je Muhec pripravljaj večerjo. Razsekal je preostalega srnjaka na manjše kose in jih zmetal v velik pločevinast pladenj, ki ga je uporabljal za sušenje sadja. Dodal je kepo masti in pladenj porinil v peč. Kmalu je po izbi prijetno zadišalo.

Ušesnik, ki pri žganju ni imel mere – seveda, bilo je zastonj – je bil že krepko nadelan. Začel je pripovedovati take reči, ki jih trezen nikoli ne bi niti omenil.

»Možje, da boste vedeli! Z menoj ni dobro češenj zobati. Marsikdo me je že hotel pretentati, a se še nobenemu ni posrečilo. Joj, ko bi vi vedeli, koliko ljudi sem že spravil v zapor, na slab glas, prijavil, izdal, očrnil ... Se spomnite tistega Brica, ki je po teh krajih tihotapil tobak? Vidite, njega sem jaz spravil za zapahe, a on tega še danes ne ve in ima na sumu čisto nekoga drugega. In oni Masore, ki je goljufal pri obvezni oddaji. Prijavil sem ga in napravili so hišno preiskavo. Plačal je, da je bil črn. Pa Dušan in njegovi trije, ki so preprodajali živo srebro, ukradeno v idrijskem rudniku. Tudi njih sem razkrinkal. Dobili so vsak po leto dni. Med vojno sem celo četo zapeljal v sovražnikovo zasedo. Tri mrtve smo imeli. Ta izdaja me res še danes lahko stane ječe, a naj mi jo kdo dokaže. Ko sem bil še pri policiji, me je Tkalec obtožil, da sem prekoračil pooblastila in da ne delam po zakonu. Odvlekel sem ga na postajo. Joj, kako sem ga pretepel, še danes se mi smili gumijevka, s katero sem ga mazal. Bil je ves bulast in črn, a mi je moral podpisati, da od mene ni dobil niti udarca. In koliko pretepačev, ki so delali nered po veselicah, sem spravil pred sodnika. Koliko lažnih prijav sem oddal na postaji, da so potem imeli ljudje sitnosti, samo zato, ker so mi nagajali. Zalotil sem kar nekaj divjih lovcev, tudi tega Zajčjega Petra bom ovadil in Muhca tudi. Čeprav ne bom mogel dokazati, sitnosti bosta pa le imela.«

Še je našteval svoja dejanja, ki so bila tako podla, da se je celo Kljukar držal za glavo. Ta mu je segel v besedo:

»Veš kaj, Ušesnik, prasec si, da malo takih. Take svinje ne nosi svet. Ni čudno, če so te vrgli s policije, celo zanje si bil preveč pokvarjen. Ubijem te!«

Ušesnik se ni dal. V pijanosti že ni več dobro vedel, kaj govori, alkohol je porušil v njem vse zavore. Bleknil je:

»Da me boš ubil, praviš? E, tega si že ne upaš, četudi si razbojnik prve vrste. Preveč let si prečepel v ječi, da bi vanjo šel še enkrat.«

»Da se bojim ubiti tako podgano? Če te zadavim in odvržem dol v Muhčevo grapo, kdo te bo našel? Pred pomladjo nihče. In še takrat nobeden ne bo pomislil na umor. Zmrznil je v snegu, ko je vohljajal za divjimi lovci. Da si ne upam? Ali ne veš, zakaj sem bil v kehi?«

»Seveda vem, kdo pa naj ve, če ne jaz. Zaradi uboja. Saj sem te jaz ovadil. Takrat, ko si potolkel Graparja, sem bil namreč skrit za grmovjem. Sodnikom sem prekrbel tudi dokaze. Seveda sem te ovadil s pismom, dokaze pa sem ponoči skrivaj odložil na pragu komande. Tako še danes nihče ne ve, kdo je bil ovaduh.«

V izbi je nastala grobna tišina. Ušesnik se je kljub pijanosti zavedel, da se je zgovoril. A zaradi alkohola ni spoznal, kakšne posledice ima lahko njegovo priznanje.

Kljukar je bolščal vanj z izbuljenimi očmi. Prsi mu je napolnil strašen bes. Po dolgih in mučnih trenutkih tišine se je nagnil čez mizo in s pritajenim, a grozečim glasom zarjovel Ušesniku v obraz:

»Ti si bil torej tisti izdajalec! Bogu bodi hvala, čeprav ne verjamem vanj, da se mi je po toliko letih razkrila resnica. Težko bi zdržal v ječi, ker sem preveč navajen svobode, če me ne bi držala pokonci misel na maščevanje. Ni je bilo ure, da ne bi napenjal možganov in premleval sam v sebi, kdo bi utegnil biti izdajalec. Še potem, ko so me spustili na prostost, nisem imel miru. Govoril sem celo s sodnikom, ki me je obsodil, a ni vedel nič. Bil sem tudi na komandi in tudi tam so bili nevedni. Zakaj mi je bilo toliko do tega, da izvem za ovaduha? Zato, ker takrat Graparja nisem ubil. Res sem mu s pašnika hotel speljati ovco, a me je zalotil pri dejanju. Dedec je čisto ponorel. Ni se hotel pametno pomeniti, kar napadel me je. Ko se je zaprašil vame, sem ga resda usekal z gorjačo po rami. Pri tem mu je spodrsnilo, padel je na tla in z glavo silovito udaril ob ostro, koničasto skalo. Bil je na mestu mrtev. Ker mu ni bilo več pomoči, sem pobegnil s prizorišča. Nesreča je bila in ne umor. Na sodišču pa so trdili, da sem mu rano na glavi s kolom povzročil jaz. Menda jih je o tem obvestil skrivni obveščevalec, ki je bil priča dogodku. Pes garjavi, torej me nisi samo ovadil, kar bi ti še nekako odpustil, ampak si podal tudi lažno prijavo, zaradi katere sem bil obsojen po nedolžnem. To mi boš plačal. Maščeval se ti bom za izgubljena leta.«

Ušesnik je bil že tako omotičen, da se za grožnje ni zmenil. To so le grožnje užaljenega nepridiprava in ni jih jemal resno. Kaj pa mu more, njemu, ki ima zveze pri oblasti in komandi? Nič! Tako je še kar naprej pripovedoval razne nečednosti, ki jih je bil zagrešil. Kljukar se od tistega trenutka dalje ni več dotaknil ne jabolčnika ne žganja. Tudi v pogovor, ki se je razplamtel vse križem, se ni vtikal. Srepa je bolščal v mizo, zunaj pa je še vedno naletaval sneg. Med pogovorom se je Ušesnik nenadoma dvignil od mize in oznanil, da gre odlivat. Z rahlo opotekajočim se korakom je krenil v vežo. Tudi Kljukar se je dvignil rekoč:

»Tudi mene je navilo. Tišči me tako, da mi bo še mehur razneslo.« Mimogrede je iz butare v kotu neopazno potegnil debel in grčav bukov oklešček. Izginil je za Ušesnikom v vežo. Nihče od opitih prisotnih ni opazil ničesar. Ni minilo več kot nekaj minut po tistem, ko se je izgubil v veži, pa se je zgodilo.

V strmi rebri visoko nad hišo je rahlo zabobnelo. Bobnenje je iz trenutka v trenutek postajalo glasnejše in se je naglo približevalo. Utrgal se je plaz. Hiša se je začela tresi, kot da bi bil potres. Zračni puh, ki ga je vršaj plaz ugonil pred seboj, je zamajal ostrešje, da je grozovito zaškripalo. Še nekaj trenutkov in snežna gmota se je zrušila na streho. Ta ni vzdržala silnega pritiska. Zmečkalo jo je kakor škatlico vžigalic. Polomljeno tramovje je pokalo in se trlo med sabo, da je šlo skozi ušesa. Gornje nadstropje je zdrobilo, le strop v pritličju je zdržal. Hlev je zmečkalo z živino vred. Zračni vrtinec je dvignil tudi ostrešje kozolca, ga treščil ob tla, plazovina pa ga je zasula. Iz snega je štrlelo samo še nekaj polomljenih zidanih stebrov. Hiša je bila v nekaj minutah prekrita z debelo odejo snežnega plaz u. Ko je bobnenje, lomljenje in škripanje potihnilo, je nastala grobna tišina. Zračni piš je ugasnil petrolejko in moška za pečjo sta ostala v temi. Bila sta prepričana, da jima bje zadnja ura. Ko sta čez nekaj časa le prišla k sebi, se je najprej znašel Muhec. Z žerjavico v peči je zanetil trsko in našgal petrolejko. Ko je izbo preplavila svetloba, je bilo takoj bolj

prijazno in kmalu sta pozabila na strah. Čez čas se je v izbo priplazil tudi Kljukar. Povedal je, da se je strop v veži udrl in da je Ušesnika verjetno stisnilo. Na klicanje ni dobil odgovora. Vzel je petrolejko in odšel nazaj v vežo pogledat, ali mu lahko kako pomaga. Moška sta spet ostala v temi. Drug čez drugega sta pripovedovala svoje vtise, ki sta jih doživljala nekaj minut pred tem in razburjeno razpravljala o dogodku. Čez nekaj časa se je Kljukar vrnil iz veže. Zmajal je z glavo in povedal: »Z Ušesnikom je konec. Prelomljeni tram mu je padel prav na glavo. Ni ga škoda, za njim že ne bom jokal, je bil prevelik potuhnjenec in hudobnež. Ampak Muhec, škoda je tvoje živine. Zmečkalo je hlev, ni ji več pomoči.«

Muhec je v grozi pograbil svetilko in zdrvel v vežo. Tam, kjer je še pred nekaj minutami stal hlev, je bila nakopičena ogromna gmota snežne plazovine, pomešane z ostanki zmečkanega ostrešja in porušenih zidov. Pograbil je lopato, ki je slonela v kotu in se zagnal v ruševino. Čeprav je vedel, da je vse zaman, se je spopadal z njo toliko časa, dokler mu Kljukar ni na silo odvzel lopate.

»Muhec, ne nori. To je jalovo početje. Tega hleva ne odkidaš, če se mučiš do smrti. Sploh pa imamo bolj važno opravilo. Poskrbeti moramo zase.«

»Joj, joj, moja uboga živina, moj hlev, moja hiša,« je jokal Muhec. Šele zdaj se je zavedel, kako strašna nesreča ga je doletela. Ves skrušen se je zgrudil na klop ob peči in topo strmel v mizo. Možje so spoznali, da so ujeti pod snegom. Kljukar je razbil okno na spodnji strani hiše, ker je domneval, da bo tam snežna odeja najtanjša. Spravili so se na delo. Z lopatami so metali sneg v hišo, saj ga ni bilo odložiti kam drugam. Tako so garali kakšni dve uri. Vsi koti v sobi so bili natrpani s snegom, a nič še ni kazalo, da se bodo izkopali iz pasti. Začelo je primanjkovati zraka. Petrolejka je utripala, možje so težko dihali. Hropli so kot kovaški mehovi. Zdaj je šlo za res. Dela so se lotili na drug način. Muhec je v veži poiskal suho smrekovo debelce, iz katerega je čez zimo nameraval napraviti lestev. Dolgo je bilo kakih pet metrov. Na enem koncu ga je s sekiro ostro prišilil. Nato so zlezli skozi okno v predor, ki so ga pravkar skopali. Zgrabili so za les in začeli z njim suvati v snežno steno. Vsaka minuta je bila dragocena. Imeli so srečo, saj je bil tukaj plaz najtanjši, ker ga je delno zaustavila Muhčeva hiša. Kmalu so začutili, da se kol pri zapikovanju ne upira več. In res, ko so ga izvlekli, jim je v obraz puhnil val svežega zraka. Luknja je bila prebita. Bil pa je že zadnji čas, kajti možje so bili na koncu svojih moči. Globoko so si oddahnili. Ko so se nadihali svežega zraka in so se jim povrnila moči, so rešilno luknjo z drogom še malo razširili. Nato so drug za drugim izginili iz rova v izbo k peči, ki je bila še topla.

***

Bilo je dva dni pozneje. Proti Muhcu so se vzpenjali trije možje. Na nogah so imeli smuči in krplje. Otorvorjeni so bili z lopatami. Iz doline jih je poslal krizni štab, ki so ga ustanovili za pomoč ljudem v nesreči. Vsi razpoložljivi ljudje so bili poslani na kidanje snega s cest in poti in na pomoč na osamljene hribovske kmetije. Pot je bila naporna kot sam vrag. Ni šala gaziti nekaj metrov snega. Sicer se je v teh dveh dnevih malo sesedel in utrdil, a se je vseeno globoko prediral. Pot je bila tudi nevarna, posebno tam, kjer je prečkala skalno robovje. Le majhna nepazljivost je potrebna in že si v prepadu. Možje so se menjavali v vodstvu vsakih nekaj deset

metrov. Najbolj jih je zdelala strmina pod domačijo. Ko so prispeli do Muhca, so ostrmeli. Tam, kjer naj bi stala kmetija, je bil nagrmden ogromen kup snega. O poslopjih niti sledu. Mejač, to je bil eden izmed reševalcev, je rekel s prepričljivim glasom:

»Zastonj smo se namučili. Tu nimamo več kaj iskati. Muhec je pod tem plazom ni odnesel.«

Drugi mu je odvrnil:

»Resnico govoriš. Tu notri bi pobralo še samega hudiča.«

Ampak nazadnje so se vendarle odločili, da se poskusijo prebiti v hišo. Mrtvega človeka ne moreš pustiti kar tako. Začeli so kopati globok graben tam, kjer so menili, da se nahaja hiša. Samo da pridejo do oken, potem so notri. Izgrebli so že precejšnjo luknjo, ko se je Mejač nenadoma pogreznil in izginil tovarišema izpred oči. Padel je v rov, ki so ga izkopali zasuti možje. Mejač je naročil preostalima dvema, naj naredita v jamo stopnice, sam pa se je splazil do okna. Še preden je bil pri oknu, je zaslišal glasove. Ko pa je pokukal skozi odprtino v notranjost, sam sebi ni mogel verjeti. Okrog mize pri peči so sedeli trije ljudje in bili so še kako živi. Glasno so govorili drug čez drugega, da jih skoraj ni bilo mogoče razumeti. Na prvi pogled se je videlo, da so krepko natrkani, saj je v hiši vladalo veselo razpoloženje, kakor da bi bili na ohceti in ne že dva dni zasuti pod snegom. V izbi se je širil močan vonj po žganju in dimljenih mesninah, kajti možaki so ravno malicali. Na mizi je ležal kup obranih srnjakovih kosti, zraven pa narezana šunka, slanina, klobasa. Vse te kmečke dobrote so pridno nosili v usta in jih obilno zalivali z jabolčnikom in žganjem. Ko je Mejač skočil v hišo, ga nihče ni opazil, tako so bili zatopljeni v svoje opravilo in pogovor. Stopil je do mize in jih glasno okregal:

»Hudirja, kakšna veselica pa je to? Hišo je razsulo, vi pa veseljačite kot šolarčki!« Zdaj so se šele zmenili zanj. A gledali so ga tako, kot bi hoteli reči: Kaj nas motiš, ne vtikaj se v naše zadeve. Prvi se je znašel Muhec:

»Od kod si se pa ti vzel, kosti mu polomim?«

Medtem sta vstopila še preostala reševalca. Ko so jim povedali svojo zgodbo, je Mejač odšel pogledat v vežo. Tam je našel Ušesnika, ki je mrtev ležal v kotu. Na čelu mu je ležal debel tram. Mejač si je mislil sam pri sebi, da tega človeka ni prav dosti škoda. Kakor je živel, takšen konec je storil. Bog že ve, kaj je pravičnost. Sklenili so, da ga odvedejo v dolino. Izvlekli so ga na prosto in v bližnjem gozdu nasekali nekaj košatih bukovih vej. Nanje so položili mrliča in ga privezali, da se jim ne bi med vleko skotalil po bregu. Reševalci so se uprli v vrv, s katero so bile zvezane veje in vleka je krenila proti dolini. Muhec se je odločil, da odide z njimi. Saj ne more živeti v taki zimi v tej luknji. Nabasal je nahrbtnik z najnujnejšimi stvarmi in si pritrdil krplje. Še prej je oddal Kljukarju njegovo vrečo, naj jo skrije, kakor ve in zna, tukaj je prenevarno. Ko se bo namreč v dolini razvedelo, kaj se je zgodilo, bodo prišli radovedneži, tatovi in drugi malopridneži pogledat nesrečno ruševino. Gotovo jo bodo prebrskali do zadnjega kotička.

S Kljukarjem sta zadnja zapustila hišo. Pred oknom ga je pocukal za rokav in mu zarotniško dejal:

»Ušesnika si pa dobro kresnil.«

»Kaj pa govoriš? Ušesnika je zmečkal tram. Sam si videl tam v veži, da je imel bruno na glavi.«

Muhec pa se ni dal:

»E, res ga je imel. Ampak jaz zagotovo vem, da si ga ti. Ne boj se, ne bom te izdal. Saj veš, da znam molčati kot smrt.«

»Toda kako veš, da sem ga jaz?«

»Ali mu nisi grozil s smrtjo oni dan, ko je priznal, da te je ovadil po krivem. Toda grožnja gor ali dol, ni nujno, da jo uresničiš. Ampak tam v veži sem videl nekaj, na kar ni bil pozoren nihče drug. Tram mu je ležal na čelu, rano pa je imel na temenu. Kako lahko to razložiš? In kako to, da sem v kotu našel krepelo, za katero pri bogu vem, da ga tam nikoli ni bilo? Ali je oklešček zašel v vežo kar sam od sebe? In še to mi povej, zakaj je bil krvav? A? Tram si mu položil na glavo ti.«

Kljukar se je vdal:

»Prav, naj bo po tvoje. Živel sem grešno, družil sem se z zlikovci, kradel sem, se pretepal in goljufal. Toda če je kje na tem svetu bog, pa tega ne verjamem, potem mi bo na sodni dan odpustil vse grehe zaradi tega dejanja. Dobro delo sem napravil, ko sem spravil s sveta to bedno žival. Zaradi marsičesa me gloda vest, a zaradi tega je moja vest čista.«

»Vidiš, kako okorel in nepopoljšljiv razbojnik si. Nič te ne peče vest. Res je bil Ušesnik gnusoba, a te pravice nisi imel, ne pred bogom ne pred ljudmi. Zdaj pa pojdiva.«

Spustila sta se po bregu navzdol. Na robu se je Muhec obrnil in še zadnjič s pogledom objel svoj dom. V dolini si je našel službo. Na Muhčevino pa se ni vrnil nikoli več.

***

Dandanes te domačije ni več. Na mestu, kjer je stala hiša, je le še kup ruševin, ki jo je že zdavnaj preraslo grmovje. Od kozolca je ostalo le še nekaj prevrnjenih kamnitih stebrov. O seniku pa že zdavnaj ni več sledu. Kamnito korito je napol zasuto in studenček se je izgubil v produ. Sadovnjak, nekoč ponos Muhčevine, se je postaral, posušil in ne rodi več. Gozd prerašča nekoč zorane njive. Na senožetih namesto trave raste grmovje. Popotnik, ki po naključju zaide v ta kraj, si komaj še lahko predstavlja, da je tu nekoč stala trdna domačija. Izginil je tudi trden Muhčev rod.

Izpolnilo se je prekletstvo berača Mataja.

Popolna

Morda me boste gledali malo postrani, tako kot me itak že vsi. Vse na meni je, brez izjeme, čudno. Štrleči lasje, kratke in zavaljene noge, bajsast trebuh pa še rit s celulitom za povrh. Moja koža je dojenčkasto roza, lasje pa bolj kot na karkoli drugega spominjajo na redko in štrlečo slamo. Milo rečeno, sem na las podobna pujsu.

V družini sem pravi grdi raček. Moja mama je suha kot trlica, njene dolge obrane noge pa so že dlje časa predmet mojih sanj. Njen trebuh je raven, zadnjica pa ravno prave velikosti. Na njeni glavi se bohotijo na kratko in modno postrizeni lasje, pobarvani na črno, se ve. Kdo na tem svetu pa sploh še mara blondinke?! Edino, kar mi ni všeč na njej, je njena koža. Ta je bleda, skoraj prosojna in nekoliko zelenkasta. Kdaj se skupaj vrževa na modne revije in gledava izjemno suhe manekenke. Če me vprašate, kateri bi bila v tem trenutku rada najbolj podobna, je odgovor povsem jasen: Kate Moss, seveda. Tudi moja mama jo obožuje. Govorice, da je anoreksična, naju sploh ne zanimajo. Kate Moss je gotovo najlepša ženska na našem planetu, ona je tako rečeno popolna. Ko mami vidi kakšno njeno sliko, cel dan vzdihuje, nato pa se vrže na strogo dieto in en teden pije le čajčke in je prepečenec. Takrat šele njena koža postane povsem zelena. Vendar to mami spretno prekrije s pudrom in za kakšne dve uri zgleda normalno. Potem pa, joj.

Ko sem bila dojenček, mame večino časa ni bilo doma. Varuška mi je ves ljubi dan odgovarjala na vprašanje, kje je mami. Mami je bila v službi, na potovanju ipd. Pa mi je bilo itak vseeno. Takrat sem imela še očka. Seveda se ga še spomnim! Imel je velike modre oči in lep nasmeh. Ko je prišel domov, me je objel. Tedaj sem bila njegova princeska in do popolne pravljice mi je manjkalo le še velik grad.

Nenadoma je odšel. To so bili zelo težki časi zame. Sedela sem v kotu sobe in pretakala solze. Zdaj vem, da sta se oče in mami ločila. Ko se spomnim nanj, mi je zelo hudo.

Zaupati vam moram, kaj sem ugotovila neke srede. Ne vem, kje sem dobila idejo o raziskovanju podstrešja. Podstrešje! Ko sem bila majhna, sem se na smrt bala domačega podstrešja. V tej temačni sobi so menda prebivali duhovi. Zadnjič, ko sem bila na podstrešju, mi je bilo okrog šest let. Z varuško sva iskali neko odejo. Grrrr. Tam je bilo polno pajčevine in prahu. Varuška je kašljala kot nora, saj veste, alergija na prah.

Tiste srede sem se tiho odpravila po stopnicah. Na sredini stopnišča sem obstala. Sem resnično dovolj nora za to? »Sem!« je zavpil notranji glas. Naj zaprem oči? Včasih sem se na ta način skušala skriti pred resnico. To sem pogosto storila, ko me je mami v kakšnem shopping centru postavila pred ogledalo. Ko bom odprla oči, bom v ogledalu zagledala lepo, suho mlado damo z očarljivim nasmehom, sem si zaželela. A ko sem jih odprla, je pred mano stala naravnost nagnusna, debela, zavaljena bajsa z novim mozoljem na čelu. Torej sem nadaljevala pot z odprtimi očmi! Hitro sem prišla za kljuko in potisnila. Vrata so predirljivo zaškripala.

Najino podstrešje je majhno in natrpano z razno šaro. V večini je zelo temno, saj ima le eno okno in prav to mu daje še bolj grozen videz. Na hitro sem se razgledala po prostoru. Vse je bilo tako, kot se spominjam. Ogromna omara, ogledalo in polno škatel na levi, na desni pa obrabljeno pohištvo in gradbeni material. Vsekakor me je bolj zanimala leva stran. Napotila sem se k tisti ogromni starinski omari in jo na stežaj odprla. V njej so bile mamine nosečniške cunje, kapice, jopice in hlačke za dojenčke. Da sem jaz to kdaj spravila nase? Ni šans! Nato sem se obrnila proti škatlam. Na njih se je nabiral prah. Z roko sem na hitro odstranila nagnusne sive kosme; ko bi to videla moja s čistočo obsedena stara mama, bi jo takoj infarkt. V zgornji škatli so bile različne stare cunje, najbrž od moje mami, sem pomislila. Previdno sem v roke vzela prvo izmed njih. Bila je temno škrlatna tunika z dolgimi rokavi. Previdno sem jo oblekla ter se pogledala v ogledalo. Tunika mi ni bila ne oprijeta ne prevelika. Oblačilo mi je bilo pravzaprav ravno prav. Edina napaka škrlatne tunike je bila to, da je izgledala blazno stara in ponošena. Nato sem iz škatle izvlekla črne hlače. Bile so stare in grde, a so se mi kljub temu prilegale. Tako sem se zaposlila za kakšno uro. Ko sem končala s prvo škatlo, sem se lotila druge. Ves čas sem se neznansko zabavala. Morda pa bodo te cunje kdaj uporabne za maškarado.

Ostala mi je le še ena škatla. Hitro sem jo odprla in pogledala v notranjost. Vsebovala je nekaj strašno ozkih cunj. Črnih hlač nisem spravila niti na mezinec, kaj šele na nogo. Rumena majica mi ni šla čez glavo, v rdeč pullover pa nisem mogla stlačiti rok. Premajhne cunje sem hitro vrgla na stran, vendar teh očitno ni bilo prav veliko. Pod njimi je bila čudna knjiga. Platnice so bile kičaste, polne nekakšnih trakcev. Knjiga ni bila prav nova, saj sem pred kratkim videla podobno v mestni starinarnici. Knjigo sem položila na kolena in previdno odprla. V njej sem zagledala kar nekaj fotografij, nekatere so bile še črno-bele. V roko sem vzela kar prvo izmed njih. Zazrla sem se v okroglolično deklico, ki je sključeno stala poleg torte. Imela je slamnate, mišje blond lase, tako kot jaz. Njene oči so bile nekoliko motne. Ta debeluška mi je bila prav grozno podobna. Bolj ko sem gledala slike, bolj sem opažala, da se je deklica vse bolj redila. V prvem razredu je izgledala kot napihnjen balon s konjskim repom na okrogli glavi. Njena sošolka je bila prava trlica z lepim nasmehom, za povrh. Na neki drugi razredni sliki je bila že tako obilna, da je zasedla skoraj dva stola.

Nenadoma sem zagledala sliko dekleta v bolnišnici. Nekaj na tej sliki je bilo resnično čudnega. Ona! Že res, da je imela še vedno iste štrnaste blond lase, vendar je bila njena koža bleda, nekoliko zelenkasta. Skozi dolgo bolniško srajco pa so ji gledale dolge koščene noge. Sploh ne vem, kako naj jo drugače opišem. Nimam pojma, kje bi lahko še videli tako suhe noge. Skozi njeno prosojno kožo so se slutile kosti.

Naslednja slika je bila še bolj grozna. Bila je ona v samem nadržku, čez ramo pa je objemala neko dekle. Dvomim, da se da kje videti še bolj suhega človeka. Dekleti sta bili kot živa okostnjaka, z vsemi rebri na dotik. Roke so bile suhe kot zobotrebci in na sploh sta izgledali, kot da bi ju nekaj let stradali v Afriki. Dekle na naslednji sliki je bilo priklopljeno na infuzijo, okrog njenega telesa so bile cevke. Oči je imelo zaprte, podočnjaki so bili zelo izraziti. Bila je kot živ mrlič. Takih slik ni bilo več. Na preostalih je bilo dekle oblečeno v dolge, široke hlače ter vrečaste pulloverje.

Nenadoma so mi slike zdrsnile iz rok, sfrčale so po prostoru. Nisem se zmenila zanje. Pred mano je ležala fotografija, za katero bi šla glavo stavit, da sva jo imeli z mami v kuhinji. Pred čudovito cerkvijo sta namreč stala moja starša. Mami je bila odeta v belo in je izgledala kot boginja, oče pa jo je držal za roko in se ji smehljaj. To sliko sem oboževala in vedno znova sem prosila mami, naj mi pove kaj več o njuni poroki. Mami je dogodek vedno opisala na dolgo in široko. Tako živo je pripovedovala, da sem slišala vsako besedo iz njunih ust, pa tudi komentarje svatov sem poznala na pamet. Vsi naj bi govorili o mamini bleščeči preteklosti. A jaz v tem trenutku o tem nisem bila najbolj prepričana. Vse tiste slike debele deklice in anoreksične najstnice so bile preveč zgovorne. In vsi tisti pogledi so pustili tako globoko sled, da jih bom težko pozabila. Sprva sem še na skrivaj upala, da niso v zvezi z mano, a sedaj vem, da ni tako.

Debela punčka na slikah je bila moja mami. Ko sem ji pozneje povedala, je ponorela. S tankimi rokami je razmetavala predmete, ki so ji prišli pod roke, in se drla kot ne vem kaj. Češ da bi jaz to morala vedeti, da debele bajse niso za nikamor. Da jih nihče ne mara in da moraš biti v tem svetu suh, če hočeš kaj doseči. Bilo me je groza. Njen čustveni izliv je iz nje bruhal kot vulkan. Govorila je o neki izjemno suhi sošolki Nastji, o svoji večni debelosti, o pretiranem hujšanju. O skorajšnji smrti in smrti njene prijateljice Marije v bolnišnici. O poroki z očkom, o mojem rojstvu. Pa da se je potem spet zredila in začela na novo hujšati. Pa o ločitvi z očkom in svojem novem napadu hujšanja. Zajokala je. Solze so ji tekle po licih in spirale puder. Tudi meni je bilo hudo, ko sem slišala, kaj vse je pretrpela. Da bi imela popolno postavo, si je zastavila življenje. Da bi jo ljudje oboževali.

Toda jaz sem vedela, da popolna postava ni bistvo življenja. Biti popoln je vse prej kot biti suh. Tudi če si debel, si lahko srečen. Kajne?

ODMEVI, OCENE PREDSTAVITVE

Franc Križnar

Diplomski recital violončelista Jošta Kosmača

Violončelist Jošt Kosmač in pianistka Mojca Pucelj med koncertom v Osnovni šoli Žiri, 25. maja 2007 / Foto: Polona Mlakar Baldasin

Že (po)vabilo, koncertni list (in na njem akvarela z violončelsko tematiko) avtorja Staneta Kosmača, ki je vabil na dvoje recitalov violončelista, 23-letnega **Jošta Kosmača** (25. maja 2007 v osnovni šoli Žiri in 31. maja 2007 v mali dvorani *Slovenske filharmonije* pod monumentalno oljno podobo *Slovenskih skladateljev* Saše Šantla

iz leta 1936), je dalo slutiti nekaj več kot običajni recital in (javni) diplomski recital. Seveda je to veljalo samo za tiste, ki mladega instrumentalista med študijem na škofjeloški *Glasbeni šoli*, nato na ljubljanski *Srednji glasbeni in baletni šoli* (oboje v razredu prof. Zdenke Kristl Marinič) in vse do njegovega visokošolskega študija na ljubljanski *Akademiji za glasbo* (mentor red. univ. prof. Ciril Škerjanec) niso spoznali bolje, ali pa ga sploh še niso slišali. Za vse druge – tudi za tiste, ki smo se na vroč poznopopoldanski četrtek povzpeli v prvo nadstropje *SF*, v *MD SF* – pa je veljalo, da smo kar pričakovali nekaj več. In res smo bili deležni (vsaj za ljubljanski koncert lahko to zatrdim, kajti na žirovskem me slab teden pred tem, tj. v petek, 25. maja 2007, ni bilo) marsičesa več. Mladi umetnik je sam ali v soigri s pianistko MOJCO PUCELJ, umetniško sodelavko AG, z deli oz. glasbo skladateljev: Slovenca Lucijana Marije Škerjanca, Američana Samuela Barberja, Nemca Roberta Schumanna, še drugega Slovenca – Škerjančevega (študenta in varovanca na podiplomskem študiju) nadaljevalca Marijana Gabrijelčiča, Francoza Clauda Debussyja in za dodatek še Avstrijca Davida Popperja, več kot prepričal. Tudi zato sem že takrat prispeval kratko novico, ki jo zato zdaj ponavljam:

Na *Radiu Slovenija* (2. jutranja kronika, poročila-DIR.RD na 1.–3. programu, v petek, 1. junija 2007, po sedmi uri) sem neposredno po Kosmačevem drugem (od obeh diplomskih) recitalu sporočil tole:

»Na sinočnjem diplomskem recitalu je v mali filharmonični dvorani v Ljubljani nastopil diplomant profesorja violončela na ljubljanski Akademiji za glasbo, mladi 23-letni Žirovec JOŠT KOSMAČ. Sam – solo in skupaj s pianistko Mojco Pucelj je odigral dela skladateljev L. M. Škerjanca, R. Schumanna, M. Gabrijelčiča, C. Debussyja in za dodatek še D. Popperja. Tako kot Kosmačev (preddiplomski) recital v rodnih Žireh pred tednom dni je tudi ta pokazal tako izjemno tehnično pripravljenost diplomanta violončela na ljubljanski Akademiji za glasbo kot njegovo tenkočutno muzikalnost. Vse to je znalo oceniti tudi polnoštevilno občinstvo.«

Zdaj pa lahko še veliko bolj sproščeno in neobremenjeno nadaljujem z omenjeno oceno, kajti v novički za kaj več, kot je, ni ne časa in ne prostora. Poleg že napovedanih obetov nas je tokrat presenetil Kosmačev ton, suverena tehnika in prepričljiva muzikalnost. Vse to je sledilo tehtnemu programu, od katerega smo slišali kar dvoje sonat (Barber in Debussy), polovico sporeda pa je solist odigral na pamet, torej brez not (L. M. Škerjanc, R. Schumann in M. Gabrijelčič). Uvod in nadaljevanje sta bila slovenska. Zato je lahko Jošt Kosmač ob suvereni klavirski spremljavi Mojce Pucelj s *Canzonetto* prvega prav violončelsko uvedel svoj spored. Poglobljeno in zahtevno tristavčno Barberjevo delo – *Sonata*, op. 6 – pa je bila samo neke vrste »logično« nadaljevanje dramaturškega loka, ki smo ga medtem še zaslutili in poslušali. Samo *sonata* in njena sonatna oblika lahko pripomoreta k temu. To zagotovo tudi naš prvi tovrstni (violončelski) pedagog C. Škerjanec, še vedno neprekosljivi umetnik, prvi med navedenimi najbolje ve. Vse te vrline pa je bilo slišati izpod prstov mladega Jošta Kosmača. V tem loku ni smel manjkati romantik Schumann, ki mu violončelo tako izrazito poje v vseh kombinacijah. Tokrat je bil to najbolj popularni diptih *Adagio* in *Allegro*, op. 70. Potem pa je sledil edini solistov popolnoma solistični nastop: znamenita Gabrijelčičeva *Quasi Cadenza*. Če zanjo lahko rečem, da jo je skladatelj ustvaril pred desetletjem in več in ki je pravzaprav izsek, del *Koncerta* za violončelo in orkester (oboje je bilo posvečeno in naročeno s strani Joštovega mentorja – vi-

olončelista C. Škerjanca, ki ju je tudi prvi izvedel), to samo govori v prid temu, kako dober je bil lahko tudi tokratni, novi izvajalec Gabrijelčičeve *Cadenze*. Če pa jo je mimo C. Škerjanca in še drugega (vodilnega evropskega) violončelista, Davida Geringasa, zdaj zaigral še Jošt Kosmač, to dovolj prepričljivo govori tako o omenjenem recitalu kot o solistu in zdaj že diplomantu Joštu Kosmaču samem. Odveč bi bilo na podlagi partiture tega Gabrijelčičevega glasbenega besedila podrobno analizirati vsak poustvarjalčev poseg, če pa zapišem še, da je celotno skladbo odigral na pamet, pomeni, da je bila tudi njegova analiza več kot prepričljiva. Še več: slišali smo jo s posebnim odnosom, s tistim, ki sta ga mlademu solistu vtisnila tako skladatelj kot mentor. Največ pa je bilo seveda izvirnega, spet mladostnega zagona in takšnih impulzov. Po dvostavčni Debussyjevi *Sonati*, zdaj že drugem takšnem (sonatnem) delu tega recitala, je sledil še edini dodatek, delo sodobnega avstrijskega violončelista in skladatelja Davida Popperja, *Serenada*. Spet je šlo za poudarjeno solistovo soigro s pianistko Pucljevo, ponovno pa smo lahko slišali še enkrat vse tiste Kosmačeve poustvarjalne poudarke, ki mladega in nadebudnega solista že zdaj uvrščajo med enega izmed vodilnih nadaljevalcev zdaj že kar znamenite Škerjančeve violončelske šole na ljubljanski AG. Hkrati pa smo to pozno popoldne ali zgodnji večer v Ljubljani slišali tudi izjemno uigrani tandem ali že kar polnokrvni violončelsko-klavirski duo. Vse to govori v prid zlasti še prvemu izmed obeh: solistu Joštu Kosmaču! In to kljub morda še ne ravno pravšnjemu instrumentu, ki je za mladega umetnika še najmanj tako pomemben in vreden kot vse tisto, kar že nosi v glavi, srcu in obeh rokah. Tako kot smo o Joštu Kosmaču že veliko slišali in brali, ga videvali in srečevali na tekmovanjih, kjer je že doslej posegal po samih odličnih mestih, na bolj ali manj priložnostnih in čisto zaresnih nastopih, pa vse do solističnih partij, ki jih je medtem že odigral z orkestri SGBŠ Ljubljana, SNG Maribor in nenazadnje kot soloviolončelist Komornega in Simfoničnega orkestra AG. Naj se o tem (mladem) in že zrelem umetniku še čim več sliši!

Martina Piko-Rustia

Knjiga o čipkah v življenju Žirovcev

Bele stezice v vrtincih življenja, fotomonografija, več avtorjev, uredila dr. Marija Stanonik, izdala Občina Žiri, Žiri 2006, 288 strani

Koroško in Žiri je s svojo življenjsko zgodbo povezal skladatelj Anton Jobst, njegovim stezicam v vrtincih življenja med rodnim krajem na Zilji in domačim krajem v Žireh pa sta Občina Žiri in Inštitut Urban Jarnik začela zavestneje slediti v okviru evropskega čezmejnega projekta. Cerkevni mešani pevski zbor »Anton Jobst« je oktobra leta 2005 na Zilji oblikoval sveto mašo z Jobstovimi pesmimi, po koncertu

pa smo sodelavci Inštituta Urban Jarnik v Celovcu poiskali njegovo hčer Vereno Jobst in jo obiskali na domu. Ko smo ji izročili žirovske čipke, jih je ganjena stisnila k sebi, kot da jo je preplaval topel spomin na dom.

Ob poteh Antona Jobsta smo sodelavci Inštituta Urban Jarnik v Žireh sledili tudi stezicam žirovskih čipk – v galeriji podjetja »A. Primožič 1888«, na domu gospoda Alfonza Zajca, ob darilih Občine Žiri in posameznikov v znak prijateljstva in še kje – in tako začeli spoznavati njihovo vtkanost v žirovsko življenje: čipke so nekaterim dajale možnost preživljanja, drugim so bile okras, nekaterim pomenijo neizmerno veselje in sprostitev, drugim so najlepše darilo, povsod pa so čipke puščale sledove žirovske domačnosti.

Žirovsko pot klekljarstva nazorno prikazuje fotomonografija, ki je izšla ob praznovanju stoletnice Čipkarske šole v Žireh (1906–2006). Občina Žiri je knjigo podarila svojim klekljaricam, posebej je knjiga posvečena prvi učiteljici klekljanja Leopoldini Pelhan in zaslužnima učiteljicama Angelci Jesenko in Marici Albreht. Pobudo in zamisel za knjigo je dolgo netila dr. Marija Stanonik, ki je domačim Žirem želela pokloniti trajen spomin na pomembno umetniško obrt tega kraja. Lepa zamisel se je uresničila ob častni obletnici Čipkarske šole. K nastanku knjige sta pripomogli dolgoletna učiteljica klekljanja Marica Albreht in dr. Tadeja Primožič, ki sta na domovih izbrali sto najlepših žirovskih čipk – za vsako leto po eno. Avtor fotografij, Franc Temelj, jih je postavil v najlepšo luč, da jih bralec lahko s spoštovanjem občuduje, oblikovalec knjige, akademski slikar Stane Kosmač, pa se je potrudil, da je knjiga tudi oblikovno lep izdelek. Strokovni besedili sta izpod peres dr. Marije Stanonik in dr. Tadeje Primožič.

Marija Stanonik, ki je z zbirko Glasovi v slovenskem prostoru dala neizbrisen glas slovstveni folklori, v uvodu knjige umešča čipko v svet slovenske besedne umetnosti.

Čipke se v literaturi pojavljajo predvsem kot socialni motiv, ki opozarja na revščino klekljaric in razkošnost uporabnikov čipk. V literaturi je ubeseden tudi klekljarski vsakdan, od postopka izdelave do klekljarske opreme, pa tudi klekljanje otrok in moških je v literaturi našlo svoje mesto. Klekljarska motivika se pojavlja predvsem pri avtorjih, ki poleg besedne umetnosti poznajo tudi umetnost klekljanja. Dr. Stanonikova v knjigi prvič predstavlja avtorje, ki so klekljanje ponesli v svet slovenske literature: Ana Balantič, Franc S. Finžgar, Engelbert Gangl, Julka Fortuna, Joži Munih-Petrič, Pavel Perko, Jože Peternelj in Tončka Stanonik.

Čipke se kot literarni motiv dotikajo tudi bivalne kulture, kar čipko uvršča tudi med etnološke vire. Čipke človeka spremljajo od rojstva do smrti, praznikom – letnim in življenjskim – dajejo neizbrisen pečat, krasijo in olepšujejo domove. Čipka-ste obleke, prtički, zavese, blazine so bile nekdaj predvsem znamenje prestiža, kar se kaže tudi v literaturi. Literarno pot čipk dr. Stanonikova končuje z opozorilom na stilno uporabo čipk v pesniškem svetu. Članek je ilustriran z dokumentarnimi fotografijami na platnu upodobljenih čipk raznih slikarjev (Fortunat Bergant, Maksim Sedej, Marjan Pogačnik, Tomaž Kržišnik, Ive Šubic, Konrad Peternelj – Slovenec, Jože Peternelj – Mausar, Ivan Gluhodedov, Simon Šubic), motiv klekljanja je namreč tudi priljubljen motiv domačih (in tudi nekaterih tujih) slikarjev.

Po zgodovinskih poteh klekljarstva v Žireh se je podala dr. Tadeja Primožič, ki je sledila razvoju klekljarstva v Žireh od 60. let 19. stoletja naprej. Konec 80. let

19. stoletja je Anton Primožič ustanovil podjetje, ki je s prodajo čipk v širni svet bistveno prispevalo k razvoju čipk na Slovenskem. Pomemben mejnik je bila ustanovitev Čipkarske šole v Žireh, ki jo je leta 1906 ustanovil Osrednji čipkarski tečaj na Dunaju. Ustanovitev šole je omogočila izpopolnjevanje klekljarskega znanja, ki se je prenašalo iz roda v rod. Klekljarstvo je imelo poseben razcvet v času do 2. svetovne vojne, upadati pa je začelo v šestdesetih letih 20. stoletja predvsem zaradi zaposlovanja žensk v industriji, kjer je bil boljši zaslužek.

Tadeja Primožič v prispevku predstavlja tudi razvoj klekljarske motivike, zgovorno pa je zlasti število klekljaric v posameznih obdobjih. K razvoju klekljarstva v Žireh so pripomogle tudi ustanovitve zadrug in društev, nenazadnje pa je razcvet klekljarstva v Žireh spremljala čipkarska šola. Po upadanju števila je šola dobila nov zagon sredi sedemdesetih let, na pobudo zagnane učiteljice Marice Albreht. Zdaj se število otrok, ki obiskujejo to šolo, giblje okoli številke 100 (med 90 in 120), kar je ob stoletnici šole najlepše priznanje šoli.

Klekljanje je bilo nekoč edini vir zaslužka, klekljali so tudi za priboljšek ali za domačo uporabo, v novejšem času pa je klekljanje tudi sodoben način sprostitve, ki meji na meditacijo. Klekljarstvo v Žireh pa danes tudi pomembno sooblikuje identiteto in prepoznavnost kraja.

Knjiga o klekljarstvu v Žireh na najrazličnejše načine osvetljuje prepredanje nitk časa v razvoju čipk na Žirovskem, ki s svojo vtakanostjo v slovenski prostor na eni strani in unikatno ustvarjalnostjo na drugi ustvarjajo eno izmed pomembnih žarišč slovenskega klekljarstva.

Draga Urbas Keravica

S Polonco med bralce in poslušalce

Tončka Stanonik, Pravljica o klekljarici Polonci, Pegaz International 2006, Knjižnica Žirovskega občasnika (10. zvezek)

Novo stvaritev naše »klekljarske« pisateljice Tončke Stanonik, *Pravljico o klekljarici Polonci*, so sklekljali kot 10. zvezek zbirke *Knjižnica Žirovskega občasnika*, da bi z njo počastili stoletnico čipkarske šole v Žireh (1906–2006). Več kot hvalevredno je dejstvo, da se je knjiga v nakladi 600 izvodov znašla v domovih naročnikov ŽO, kjer se večinoma še kleklja. In prav klekljaricam je pravljica posvečena, saj je pisateljica to napisala na vzglavju knjige: »Pravljico posvečam vsem klekljaricam, ki so nam s svojimi pridnimi rokami, vztrajnostjo in natančnostjo pri klekljanju pomagale ohranjati bogato kulturno dediščino, še posebej tistim iz žirovskega okolja.« Zgodovina nastanka *Pravljice* je dolga, kar celih 20 let. Napisana je bila 1986, kmalu predelana in 1991 objavljena na Radiu Ljubljana v oddaji *Lahko noč, otroci*. Magne-

togram oddaje je ohranjen, zapisi o klekljarici Polonci pa so v pisateljičini mapi počivali še dobrih deset let. Ko so ob koncu 2005 klekljarice iz ljubljanske skupine Mir-je praznovalе deseto obletnico z razstavo *Ledene rože*, je Polonca spet dobila novo, svežo podobo: iz besed sklekljana čipka se je lepo podala onim pravim čipkam, sklekljanim iz nežne bele niti. Sneg je bil visok in pred galerijo FotoTivolija v Šiški, kjer so bile čipke razstavljene, so na kupih snega migetale drobne lučke kot zvezdice. Vsak obiskovalec razstave je prejel v rolco zvito *Pravljico o klekljarici Polonci*. Doma sem pravljico prebrala: v čarobnem predprazničnem času se je snež usipal z vej, kar čutil si utrip mnogih rodov klekljaric, katerim je bila pravljica posvečena.

Pa to še ni bila njena dokončna podoba. Nastanku te, ki je izšla v knjižni obliki, botruje Združenje slovenskih klekljaric. Tu so za leto 2006 razpisali natečaj s temo *Moja zapuščina*. Pisateljica je svojo pravljico opremila s prelepimi ilustracijami – pravimi čipkami. Na natečaju Združenja so njeni pravljичni listi s čipkami zasedli drugo mesto. Ob praznovanju 100-letnice čipkarske šole v Žireh maja 2006 so bile vse čipke, ki so prispele na natečaj, razstavljene v stavbi občine. Tam je Polonca resnično dihala s polnimi pljuči – pravljичni listi so bili v celoti postavljeni na ogled. Povsod drugod, kjer je razstava Združenja še gostovala, so bili listi *Pravljice* spravljени pod steklo in jih nisi več mogel tako natančno in pozorno ogledovati kot v Žireh. Skupaj povezani dajejo unikatno knjigo – svojstveno pravljico, opremljeno s pravimi čipkami. V spremni besedi *Žirovskega občasnika* je Miha Naglič zapisal, da pisateljica zna pisati na podobno fin način, kot zna tudi klekljati. Zato ni čudno, da je v podnaslov knjige tudi sama zapisala pomenljivi besedi *Pišem, klekljam*. Polonca je torej nekakšna čipka v knjigi, knjižna čipka.

S prav ličnim vabilom je Mestna knjižnica Idrija v sodelovanju s članicami Združenja slovenskih klekljaric in vseh, ki imajo radi čipke, ob slovenskem kulturnem prazniku priredila srečanje s klekljarsko pisateljico Tončko Stanonik. Na tem srečanju je bila predstavljena tudi njena nova knjiga *Pravljica o klekljarici Polonci*.

S pisateljico smo načrtovali dvojno predstavitev, prvo v zgodnjih popoldanskih urah v Domu upokojencev in drugo zvečer v knjižnici, dan po kulturnem prazniku.

Prav na kulturni dan pa sem se s člani Muzejskega društva iz Idrije odpravila v Brescio na razstavo svetovno znanih impresionistov. Bil je poln dan, poln izjemne lepote, prepletanja barv, odtenkov in senc, ko nam je v notranjosti vse trepetalo. Ob vračanju domov sem zaprosila našega vodiča, da mi ob kulturnem prazniku dovoli prebrati *Pravljico o klekljarici Polonci*. Zdelo se mi je primerno, da lepoti doživetega dodamo še bogastvo slovenske besede. In ker se Tončka Stanonik že zelo dolgo družī s pisano besedo, je prebrana pravljica pri odraslih naletela na zelo lep sprejem. Ob slovesu so se mi zahvaljevali: »In hvala za klekljarico Polonco.« Hkrati je to že bil uvod v predstavitev naslednjega dne v Domu upokojencev, ki so se je udeležili njegovi oskrbovanci, večinoma oskrbovanke, ki še klekljajo. Prebrana pravljica je bila iztočnica za njihovo pripoved o klekljanju nekoč in danes v Domu. Nizala so se klekljarska leta in spomini so vreli na dan.

Po prijetnem popoldanskem druženju so nas v Mestni knjižnici pričakale članice Društva klekljaric idrijske čipke iz Idrije in Cerknega ter drugi: ena izmed knjižničark je opravila uvodno predstavitev, prebrala najprimernejše odstavke iz *Pravljice*, podrobnejšo razčlenitev pa prepustila meni. Knjiga je sestavljena iz dveh delov: prvi zajema pravljico o mali klekljarici Polonci, ki je na hribovsko kmetijo prišla za

pestrno, otrokom delala punčke iz cunj in vojake iz gladkih polen, zvečer pa sedla za povštrček in klekljala. Avtoričino poznavanje grap in strmin v okolici njenega rojstnega kraja in življenja v teh odročnih in osamljenih krajih izvablja iz nje vso mehko in ljubezen do tam živečih ljudi. Lahko bi rekli, da gre za pravi etnološki prikaz življenja prejšnjih rodov. Izpričuje tudi avtoričino spoštovanje ljudskega izročila, saj je v Polonci upodobljena pridnost, marljivost pri vseh zvrsteh dela na domačiji, zlasti pa ljubezen do klekljanja. Polonca je klekljala od jutra do večera. Vidimo jo: pred seboj ima povštrček in urne roke, ki premetavajo klekeljne. Ko pa so bile čipke narejene, jih je odpela, položila na belo platno, da so se od njenih prstov malo odpočile, in jih nato odnesla v dolino prodat trgovcem. Ta je z njimi potoval po svetu in bil ponosen na svojo klekljarico, saj je s svojimi pridnimi rokami tudi njemu pomagala do boljšega zaslužka.

In leta so minevala. Polonca se je starala in vse težje premetavala klekeljne. Bližala se je zima in je sklenila, da konča še to zadnjo čipko, pa bo vse odnesla v dolino in tudi sama ostala tam. Obnemogla je, saj tu ne zmore več vsega sama.

Sledi pretresljiv konec, ko mala klekljarica položi roke v naročje, glavo pa na prtiček, da se malo odpočije. Toplota belega tkanja – njena narejena čipka – jo greje in Polonca zaspi. Počiva pa tudi narava: zvezdice na nebu so začudene, da se Polonca ni poslovila od njih, in »se kot slap čiste srebrnine« spustijo naravnost na njeno okno. Ob prelepem opisu ravnanja s klekljarico Polonco avtorica zaključí svojo pripoved: zvezdice so s Polonco odjadrale daleč na nebo, kjer nikoli več ne bo sama, še prej pa so na njeno okno narisale najlepše ledene rože, take, kot so v njenih čipkah: križčevke, rogljički, srčki, zvezdice, ribice, kitice. V zadnjem odstavku ima pisateljica morda v mislih prav določen kraj kje pod Žirovskih vrhom, kopastim Blegošem, Koprivnikom ali Starim vrhom. In da je tam nekje prav tista zapuščena domačija, kjer je leta preživela ena od mnogih Polonc in da je ta kraj naši pisateljici zelo blizu. Morda ga še zdaj obiskuje s svojimi najbližjimi, saj zapiše: *Nikjer nisem videla pozimi lepših rož na oknih. In nikjer se zvezde ne spustijo tako nizko na nebo. Samo roko bi morala stegniti in bi se ujele v dlan. In močno verjamem, da je tista, ki najbolj drobno mežika, Polončina.* In tako se bralcu, ki se giblje v svetu klekljaric, zgodi, da pomisli, kako ima tudi on svojo drobno zvezdico, svojo Polonco, kot jo imam jaz. Srečala sem jo nekoč, ko se je z visoke cerkljanske planote še zadnjič dobesedno prikotalila v Idrijo in prišla pogledat, kje je pustila svoje klekljarske žulje. Od takrat žari v mojem spominu.

Drugi del knjige – *Pišem, klekljam* – je razdeljen na osem poglavij in razčlenjuje avtoričino klekljarsko pot; od prvih začetkov – zavedanja, sprejemanja nežnih zvokov klekeljnov, ko se je prebujala ob maminem zgodnjem klekljanju – mama je bila tudi njena prva učiteljica; čas odraščanja, spomini na klekljarsko učiteljico Angelco, na Marico Tončkovo (Albreht), ki se je za učiteljico šele učila in jo je prvič peljala na čipkarski festival v Idrijo, kjer si je prikletkljala nagrado – Robina Hooda, čeprav bi veliko raje imela knjigo pravljic. Klekljanje je pisateljici odpiralo nove ustvarjalne zamisli. Soočena je bila z mnogimi zamislami in izzivi s tega področja, mdr. tudi s tem, da bi na Slovenskem prišli do monografije klekljarstva, zato v svoje čipkarsko mapo skrbno vlaga vse, kar je s tem povezano.

Njeni prvi zapisi o klekljanju pa so bili literarne narave, saj so ji klekljarske zgodbe prišle prav pri pripravi otroških oddaj na Radiu Ljubljana za radijske šole. In

tu so že začetki za njeno prvo knjigo s tega področja, za *Podobe iz čipkaste preje*. Pisateljico je presenetilo, da so knjigo prebirali tudi starejši, saj je bila prepričana, da je napisala mladinsko delo. Prebirali smo jo tudi v idrijski sekciji Združenja slovenskih klekljaric in ob njej so se članice spominjale mnogih podrobnosti iz tistih povojnih časov. Tedaj so tudi nastali tesnejši stiki z avtorico, včlanila se je v Združenje in sprejemala naloge tudi tu. Njena pripravljenost za delo je bila sprejeta z veliko hvaležnostjo, ko je šlo najprej za lektoriranje, pozneje še za uredniško delo. Pod njenim vodenjem se je naše glasilo dokončno izoblikovalo.

In sledila je že nova knjiga – *Lučka na klekljarskih počitnicah* – s prelepimi ilustracijami akademske slikarke Jelke Reichman. Celjska Mohorjeva družba je Lučko uvrstila v redni program za leto 2004 in knjiga je bila natisnjena v več kot 8000 izvodih. Vedenje o klekljanju je prenesla na vse konce naše domovine. Ko smo leta 2005 na čipkarskem festivalu v Idriji imeli knjigo v prodaji, je Lučka romala tudi v Francijo, Anglijo in Nemčijo.

K izdanim knjigam naše pisateljice se je zdaj priključila še *Pravljica o klekljarici Polonci*. Kot slap žuborijo besede v njej in nam v prelepem jeziku približajo naš pretekli čas, ponekod morda tudi še današnjega. Drobnost knjižice sklepa fotografija očeta Jožeta in mame Lojzke, ki ob peči klekljata – s svojimi zgodbami in toplo naklonjenostjo do njunega dela jima že zdaj lepšega spomenika ne bi mogla postaviti.

Naši »klekljarski« pisateljici Tončki Stanonik želimo mnogo uspešnih, ustvarjalnih uric. Pustimo se presenetiti. Verjetno bomo izpod njenega peresa dobili novo zgodbo, ki se nas bo globoko dotaknila, kot vse do zdaj.

Idrija, 25. september 2007

Dr. Marija Stanonik

V slovo rovtarski arhitekturi

Rafael Terpin, Klanec do doma, samozaložba, Idrija 2007

Franc Miklavčič, Drevesa posebneži Poljanske doline (Dendrološka dediščina Poljanske doline), pri pripravi knjige sodelovala Zavod za gozdove Slovenije, območna enota Kranj, Kranjsko gozdarsko društvo, Poljane nad Škofjo Loko 2007

V kratkem sta izšli dve knjigi, ki vsaka s svoje strani objemata Žiri. Obe sem prebrala na dušek; toda z obžalovanjem, da sta obe knjigi Žirovsko kotlino obšli, čeprav je z upravnega in zemljepisnega vidika obeh knjig popolnoma jasno in ra-

zumljivo, zakaj. Ali tudi to ne dokazuje, kako so Žiri »na meji«? Franc Miklavčič jih je vendarle počastil s sliko bele vrbe, ki jo je naslikal Pavle Sedej na naslovnici, sicer pa kot gozdar obdeluje naravno dediščino Poljanske doline (Drevesa posebnosti Poljanske doline (Dendrološka dediščina Poljanske doline) / pri pripravi knjige sodelovala Zavod za gozdove Slovenije, območna enota Kranj, Kranjsko gozdarsko društvo, Poljane 2007). Strokovno zasnovana knjiga je obzirno vabilo za sožitje z naravo. Številne barvne fotografije v njej so prava paša za oči, kar zanesljivo gódi današnjemu v slikovitost tako naravnemu človeku.

Še večjo estetsko funkcijo opravlja druga knjiga, v kateri barvno pitoresknost zamenja slovesna črnina s tušem, v katerega je pomakal čopič Rafael Terpin (*Klanec do doma, samozaložba, Idrija 2007*). Na njemu edino mogoč način je ohranil neprecenljivo bogastvo iz stavbne kmečke dediščine iz sveta ob Idriji in vsako od 262 risb opremil še z marsikdaj za strokovnjake koristnim komentarjem o legi posamezne domačije, razporeditvi posameznih poslopij in notranji opremljenosti v njih. Le po njegovi zaslugi bo ostala vsaj vizualna podoba številnih imenitnih domov, ki vsaj s svojo zunanostjo dokazujejo, da slovenski kmet nikakor ni mogel biti tako reven in ubog, kot so nam nekdanje vtepal v glavo. Materialno, moralno in duhovno ga je obubožalo prav tisto obdobje, ki nas je prepričevalo, češ da je bil slovenski narod narod hlapcev. Predstavo o revščini našega podeželja pomaga z arhitekturnega vidika utrjevati celo pesem goriškega slavčka Simona Gregorčiča *Kmetijski hiši*: »Mogočna nisi ne prostorna / in stavil te umetnik ni, / bolj kot bogata si uborna, / preprosta selska hiša ti!«

Vsaj rovtarska kmečka hiša, cerkljansko-idrijskega tipa, je drugačna! Vsaj prostorna in marsikdaj tudi mogočna! Ali je izjemen občutek za prostorsko umestitev in skladnost z naravo res posebnost rovtarskega človeka? Izredno razgibana konfiguracija tal je terjala od njega in mu tudi narekovala vedno nove rešitve glede na sonce, vodo, poti in steze in osnovna sredstva, kot sta za kmeta košenina in gozd. Kdo, če ne slikar, z izjemnim občutkom za videno, pa tudi s smislom za arhitekturne sestavine, hkrati pa seveda človek, ki je rasel iz teh tal, bi ji mogel zapeti lepšo hvalnico, ki je – žal! – hkrati tudi rekviem. V tej luči – ali temi?! – dobiva črna barva drugo vlogo!

Večino risb spremlja poetična impresija: bodisi z botanično poznavalskimi imeni cvetja, trpka bolečina ob propadanju kulturne krajine in znamenite kmečke arhitekture v njej, s potmi, po katerih prebivalci teh krajev le odhajajo. Prihaja pa le on, samotni popotnik, da se pokloni njihovim bivališčem, ki so jih tako zlahka in brez sramu zapustili. V imenu napredka!?

Kakšen napredek, ljudje božji, povejte, kakšen napredek je to! Berite to knjigo! Glejte te risbe!

Toda verjetno žaluje za temi hišami le rod, ki v svojih nosnicah še vonja v njih pečeni kruh, se spominja ledenih rož na njihovih oknih in bučanja burje okrog voglov – skratka, je bila še priča njihovem življenju. Rafaelu Terpinu se ima zahvaliti za tako spoštljivo slovo od njih, toda z bridkim spoznanjem, da bodo njegovi potomci verjetno prikrajšani za vedenje, kaj zgublamo z njimi.

Od gospodarskih poslopij je zaslužen pozornost več strok doživel le slovenski kozolec, kar je prav, saj njegova funkcija nezadržno upada. Slovenska etnologija je pri svojih raziskavah dajala tako veliko prednost alpski hiši in pastirskim bivališčem

na Veliki planini, da je zanemarila stavbno kulturo v drugih slovenskih pokrajinah. Neprecenljiva zasluga Rafaela Terpina je, da vsaj s svojimi risbami prenaša v slovenski kulturni spomin samosvoj tip idrijsko-cerkljanskega stavbarstva, ki je mor- da bolj izvirno slovensko, saj se je razvijalo v območju druge rovtarske kolonizacije s slovenskimi naseljenci.

Terpinov umetniško-dokumentarni prispevek k slovenski etnološki dediščini imenitno nadgrajuje delo, ki ga je pred leti opravil s svojimi učenci o cerkljanski hiši. Vsekakor bi to enkratno kulturno dejanje zaslužilo podporo slovenskih kulturnih ustanov. Ali je bila res ravnodušnost do slovenske nepremične kulturne dediščine in avtorjevega umetniškega opusa na občinski in državni ravni vzrok za njegovo odločitev, da je delo izšlo v samozaložbi? Se mu ni s tem zgodila krivica, podobna tisti, da ga uredništvo Enciklopedije Slovenije kljub priporočilu poznavalcev njegovega dela ni bilo pripravljeno vključiti vanjo. Dobro, da je vsaj v Primorskem biografskem leksikonu dostojno predstavljen. Marsikatero vanjo vključeno ime je že zbledelo, Terpinovo pa se bo tudi zaradi te knjige vedno bolj bleščalo.

Ljubljana, 10. 8. 2007

Milka Bokal

Najboljša samozaložniška knjiga v letu 2006

Milena Miklavčič: Pri hrastu na levo, Pravljice iz Zakajčkove ulice, samozaložba, Žiri 2006

Milena Miklavčič, novinarka iz Žirov, je svoje kulturno delovanje v letu 2007 (knjiga ima letnico 2006) ponovno dopolnila, tokrat s knjigo pravljic z naslovom Pri hrastu na levo in podnaslovom Pravljice iz Zakajčkove ulice. Tako se je po številnih radijskih oddajah, časopisnih sestavkih, po otroški knjigi z naslovom Abeceda iz Zakajčkove ulice (1995), knjigi štirih literariziranih življenjepisov Usode (2004), pogovorih z znanimi Slovenci spet zapisala svoji priljubljeni tematiki, otroški domišljiji in njeni v literarni obliki uresničeni snovi pravljic. Pravljice iz Zakajčkove ulice so izšle v samozaložbi, ilustrirala jih je Marjeta Cvetko, grafično pa oblikovala Matjaž Mazzini in Renata Burnik.

Trideset pravljic je združila v zaokroženo celoto. Dogajalni prostor je tako kot v prvi zbirki pravljic Zakajčkova ulica v Pravljični deželi. To je združujoči okvir, ki se dopolnjuje v prav tako povezujočih glavnih osebah, v Tadeju, Tomažu, Tanji, Blažu in drugih otrocih ter v teti Mici, ki peče izjemno dobre piškote, vabi otroke

na obisk in je vesele narave; rahla senca jo obide le ob razmišljanju o prihodnosti Zemlje, (Pomlad). Ta družčina prijateljuje s pravljničnimi bitji Strahec, čriček Matiček, Spanček Zaspanček, Miška Tilčka in drugimi.

Rdeča nit vseh pravljic pa niso le realistični elementi, ki jih literarna poetika določa vsakemu literarnemu delu. Enkratnost dogajalnega okvira se razrašča tudi v povezujoči psihološki motiv, ki se nakaže že v prvi pravljici. To je razsežnost medosebne naklonjenosti in človeške topline. Zakajčkova ulica je enkratna »zato, ker se imajo radi in so med seboj prijatelji,« (Potovanje v Zakajčkovo ulico). To je le eden od motivov, kateremu je podlaga za otroško psiho pozitivna vrednota. V posameznih pravljicah pa zaživijo še drugi. Naštejmo jih nekaj:

- Večkrat je omenjena beseda srce kot središče človekovega čustvenega življenja: »Ključ v Pravljnično deželo se vedno skriva v srcu,« (Torta za Blažev rojstni dan);
- zaupanje: »Bo že držalo, če ti tako praviš, Peter,« (Razbojnik Peter); »Bi si res drznil izdati naše skrivnosti?« (Nenavaden obisk);
- pozitivna samopodoba: »Bil je prepričan, da bi še dojenčki znali speči torto, kaj šele fant od fare, kot je bil on,« (Torta za Blažev rojstni dan);
- iskrenost: »Nikar mi ne tvezite, da med vami ni nikogar, ki bi ga ne zanimalo, kaj skrivajo vaši prijatelji v svojem srcu,« (Nenavaden obisk);
- empatija: učiteljica se vživi v otroke, postane prvček-črviček (Trgovina z gumbi);
- vedeti ime je odraz človekove identitete (Regratov sirup);
- človeku je potreben tudi počitek (Mravlja Marička in muren Petrček);
- človek mora govoriti resnico: »Ali so tisti ljudje, ki se lažejo, srečni?«; »Tisti trenutek, ko se laž oklene našega srca, ga ne izpusti tako zlahka iz rok,« (Modro in vijolično).

Vse te psihološke kategorije se uresničujejo v domišljjskih prenosih, ki jih sprožijo čisto vsakdanji predmeti oziroma pojmi v stvarnosti. Spreten prehod od abstraktnih pojmov v konkretne, individualizirane osebe je nakazan tudi v njihovi novi pomenski kategoriji, ki ji botruje prehod med lastna imena: radirka postane čarobno pomagalo, bolezen angina se prelevi v nagajivo Angino, počitnice preidejo v poležujoče Počitnice.

Tem tradicionalno obče človeškim vrednotam se pridružujejo motivi, ki so odraz današnjega časa. Na dan prihajajo aktualne družbene silnice: zemlja na travniku joče pod nesnago odvrženih predmetov na sebi, semafor je v skrbeh zaradi spomladanske razposajenosti otrok, otroci sprejmejo »drugačnost« enega od njih (O dečku, ki je jecljal), dinozavri se morajo braniti, če nočejo izumreti (Strašni lovec na dinozavre). Impresivno je opisan pogled na Zemljo iz vesolja: »Žarela je v toplih, zelenih barvah, ki so se med seboj prelivale z modro, belo in zlatorumeno,« (Deček z imenom David).

Otroci v Zakajčkovi ulici so bistri opazovalci odraslih in kritični do njihovega sveta: »Kaj pa očetje in mame: Kričijo, ko jih nihče ne prosi, da to počnejo,« (Potovanje v Zakajčkovo ulico); »Odrasli imajo velikokrat na tisoče težav. Toda redkokdaj so pripravljeni priznati, da jim niso kos,« (Kaj je to?) Na drugi strani pa so odrasli, še posebno mame razumevajoče do otroškega sveta in priznajo: »Težko je biti otrok,« (Ta naša mama). Drugače je z očetmi, ki berejo časopise (Deček z imenom David), gledajo nogometno tekmo po televiziji (Krila), služba jim je najpomem-

bnejša (Pravljica o praznični pravljici) ali pa jih v družini ni (Očka). In ko ta dva med seboj pogosto do skrajnosti različna svetova trčita drug ob drugega, se pokaže vsepovsod navzoča prezaposlenost staršev v družinah, ki se pogosto reši tako, da otroci pomagajo odraslim (Krila), tudi živalim (Pravljčna pravljica o Andreju) ali pa drug drugemu v pravcati skupinski terapiji (O dečku, ki je jecljal).

Poseben razdelek v zbirki obsegajo pravljice o pravljičah. Pravljice nastopajo kot osebe, izginejo (Zmeda), zamori jih televizija (Zmeda), pri otrocih se pojavi strah, da bi se pravljice izgubile (Zakaj je imel Strahec velike oči). V pravljičah Milene Miklavčič sicer še najdemo sledove klasičnih pravljič; pojavi se strašni lovec, grad, škrti, kraljeviči in kraljične, vendar je njihova pravljična moč izgubila pomen (Tanjina čarobna radirka).

Vzgojni nauki, sicer značilni za pravljice, so v obravnavanih pravljičah nevsiljivo podani. To niso neke velike absolutne moralne obveze, ampak drobni življenjski napotki, ko na primer mama naroča otroku, da »moraš vedno napisati resnico,« (Domača naloga). Ali pa je nekdanji srečen konec strnjen v vesele trenutke, ki popeljšajo življenje. Pogosto je to dotik, prijateljski objem, stisk vseh, ki se imajo radi, še posebej med člani družine (Očka, Pravljica o praznični pravljici, Hura, dobili bomo dojenčka).

Opazen stil v pravljičah Milene Miklavčič so tudi lirični opisi narave. Tu njeno pravljično pisateljsko pero spet spretno zaigra: »Visoko nad njima so ugašale zvezde in za vrhovi bližnjih hribov se je že rojeval dan,« (Torta za Blažev rojstni dan); »Travne bilke so se narahlo pozibavale in se lovile z luninimi žarki,« (Mravlja Marička in muren Petrček); »Drevesa so se pričela ovijati v temo in zvezde na nebu so prižigale svoje svetilke,« (Regratov sirup). Ponekod se metaforičen prehod splete v pravo otroško liriko: »Zvezdni prah, ki se je med potovanjem skril med kodre, se je v hipu zalesketal v tisočeri barvah,« (Deček z imenom David).

Tako, kot je vrednost pravljič v njihovi preprostosti, naravnosti, tak je tudi jezik; stavki so kratki, misli jasno izražene, nekajkrat so navezane na znane rekla: Petek – slab začetek, strah je po sredi votel, okoli ga pa nič ni; vstopajo folklorni motivi (krompirjevi žganci). Zbirko dopolnjujejo posrečene ilustracije otrok Marjete Cvetko. Otroci imajo velike očke, ki izražajo radovednost, vedoželjnost, navihanost.

Pravljice Milene Miklavčič se motivno oddaljujejo od tradicionalnih pravljič. Vanje vstopajo preprosti psihološki vrednostni motivi iz vsakdanjega življenja, ki izražajo željo po človečnosti, toplini in medsebojni sprejetosti živega in neživega sveta. To jim daje berljivo občečloveško podlago, ki ni vabljava samo za otroke, ampak tudi za odrasle.

In načrti: Sodelovanje Milene Miklavčič s Frančkom Bohancem bo rodilo svojevrstno antologijo, v kateri bodo zbrane pesmi in proza žensk iz Poljanske doline. Težko čakamo izida.

(Pripis urednika: Ob zaključku redakcije smo izvedeli za rezultat natečaja, ki ga razpisuje Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti (JSKD): **za najboljšo samozaložniško knjigo, ki je izšla v letu 2006, je bila izbrana ravno knjiga naše sodelavke Milene Miklavčič! Čestitamo!**

Na spletni strani JSKD so zapisali: »Med prispelimi besedili različnih zvrsti (od pesniških zbirk do znanstvenofantastičnega romana za mlade) je bila za nagrado izbrana knjiga Milene Miklavčič *Pri hrastu na levo* s podnaslovom *Pravljice iz Zakajčkove ulice*. Žirija – Goran Gluvič, pisatelj in dramatik, ter Dragica Breskvar, urednica Mentorja in samostojna svetovalka JSKD za literarno dejavnost – je v ožji izbor uvrstila še pesniško zbirko Tatjane Strmčnik *Zbiralka želja* in družinsko kroniko Marije Krajnik Korenine *belih brez*, opozorila pa še na nekaj zanimivih del avtorjev, ki so jih napisali: Semir Mehič (*Potovanje skozi čas*, mladinska povest), Adi Žunec (*Ljubezen v goricah*, povest), Benjamin Žnidaršič (*Govorica življenja*), Anka Plevnik (*Stari cajti, narečni dramski prizori običajev in šeg*) in Zlatka Levstek (*Usta so čudna vrata, uganke*). Podelitev nagrade Mileni Miklavčič je bila v petek, 26. oktobra 2007, ob 20. uri v Koroški galeriji v Slovenj Gradcu v okviru Festivala mlade literature Urška 2007.)

Ana Loštrk

Naš Tabor

Tabor Žirovcev, vseh nas,
bil že zadnji je čas,
da s knjigo iz spanja
prebudi nas.

Stoletja nam si bil svetel,
ko si pred Turki zavetje dal.
Turkov danes se bati ni,
saj v evropski skupnosti jih še ni!

Iz tvojega naročja
smo gledali Žirovsko kotlino,
kako je dihala, kako valovila,
kako se je tovarna Alpina gradila.

Ta nam je mleka dolila,
kruha podvojila,
nove čevlje nataknila!

Gledali, kako se ravan je pozidala
in Žiri so res velika vas postala.

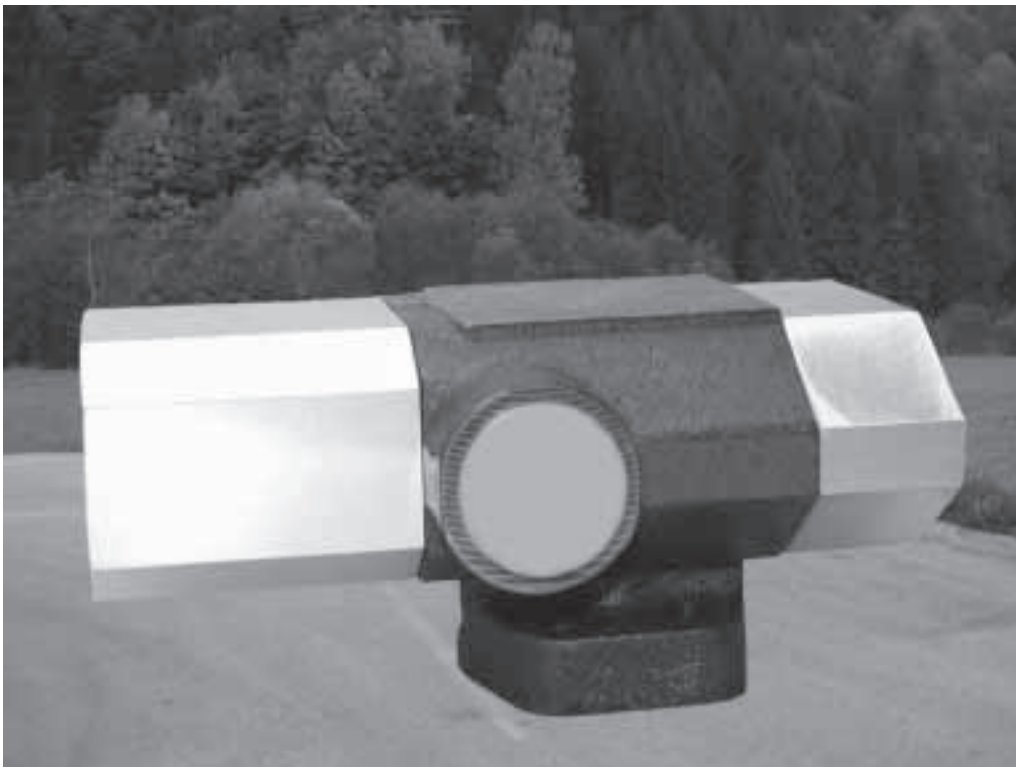
Zdaj vas postala je že mesto.
Zgradili bomo tudi cesto.
Sprejeli še nov plan,
da lepši nam bo jutrišnji dan!

Dne 22. januarja 2006 je bila v Gasilskem domu v Žireh predstavitev knjige TABOR V ŽIREH. V ta namen je Ana Loštrk napisala pesem NAŠ TABOR in jo je tudi prebrala.

Franc Temelj

Ventil

Da veljajo Žiri za slovenski center hidravlike, vedo le strokovnjaki s tega področja in uporabniki hidravličnih komponent, medtem ko širši krog ljudi sploh ne ve, kaj je hidravlika. Ena od idej, kako na preprost in zabaven način približati hidravliko ljudem in hkrati popestriti turistično ponudbo Žirov, je izdelava Ventila.

Zunanost ventila

Tloris ventila

Ventil bi po obliki predstavljal v bistvu zelo povečano zunanost ventila, kakršnega izdeluje Kladivar za Poclain, po vsebini pa skupek tehnike umetnosti in zabave (slika 1).

Celotna zgradba naj bi bila izdelana iz kovine in stekla, v njem bi bila bife in prodajalna spominkov na eni in dvorana na drugi strani, povezovalo pa bi ju šest prekatov (slika 2).

Obiskovalec bi najprej vstopil v bife, ki bi lahko deloval tudi kot samostojna enota. Ogled bi nadaljeval skozi prekate in dvorano z naslednjimi vsebinami:

Prekat 1 – Oljni vrelec. Ves prostor bi bil zastekljen, za steklom pa bi olje kot glavni medij hidravlike (vsaj za zdaj je še tako) brizgalo na vse strani. Tako bi obiskovalec imel občutek, da se je znašel sredi deroče oljne reke.

Prekat 2 – Prekat eksperimentov. V njem bi lahko tako kot v Hiši eksperimentov vsak obiskovalec napravil nekaj osnovnih poskusov iz hidrodinamike in s tem spoznal osnovne zakonitosti delovanja hidravlike.

Prekat 3 – Pogled v notranjost. Po stenah prostora bi bile razporejene različne hidravlične sestavine, ki bi predstavljale neko delujočo hidravlično vezje. Vsa ohišja sestavin bi bila izdelana iz prozornih materialov in povezana s prozornimi cevmi, tako da bi obiskovalec lahko nazorno spoznal njihovo funkcijo.

Dvorana. Njena posebnost bi bila prireditvena ploščad, ki bi bila pritrjena na hidravličnih valjih in bi lahko nihala. Na njej bi lahko simulirali potres, jo uporabili za posebne gledališke predstave ali kot plesišče, ki bi nihalo v ritmu glasbe. Tako bi lahko vsak na lastni koži občutil delovanje hidravlike.

Prekat 4 – Zbirka merilnikov. Ves prostor bi bil namenjen zbirki analognih merilnih instrumentov, predvsem manometrov, ki se uporabljajo v hidravličnih meritvah. Slej ko prej bodo namreč v uporabi samo še digitalni instrumenti.

Prekat 5 – Hidravlična igrala. V prostoru bi bila nameščena razna igrala, ki delujejo s pomočjo hidravlike. Ta del bi bil namenjen za najmlajše obiskovalce.

Prekat 6 – Galerija. Zadnji prekat bi bil namenjen razstavljanju umetniških del, navdahnjenih od hidravlike. Na tem je pred leti gradil že Dragan Živadinov, ki je nekatere umetniške projekte izpeljal na osnovi Kladivarjevih hidravličnih sestavin (slika 3).

Pri tem bi lahko odprli skupne raziskovalno-umetniške projekte in s tem sledili smeri sodobne umetnosti, ki hoče znanost in umetnost zopet združiti – kakor je bilo to v času Leonarda da Vincija, ki je bil hkrati znanstvenik in umetnik.

Zgoraj opisano je zgolj ideja, mogoče bo kdo temu rekel sanje, toda po tehnični strani sama realizacija ni vprašljiva. Jasno pa mi je, da je zelo malo verjetno, da je kje kdo, ki bi bil zmožen in pripravljen projekt tudi finančno podpreti. Mogoče pa bo ob tem branju kdo le začel razmišljati, da če hočemo Žirovci od turizma kaj iztržiti, samo tablice z napisi, ki usmerjajo, po kateri poti se pride v Žirovski vrh in po kateri v Mrzli vrh, ne bodo dovolj. Seveda so tudi te potrebne, kakor bo potrebno čim več konkretnih idej, če želimo, da bo katera izmed njih tudi meso postala.

Hidravlični modul, kakršnega je pred leti izdeloval Kladivar za Litostroj in je inspiriral

Meni je prav 60 let

Alpina Žiri je letos praznovala častitljivih šestdeset let. Tako je leto minilo v sloganu: meni je prav 60 let. Bilo je leto novosti in sprememb, a hkrati ohranjanja tradicije čevljarstva, ki ga je in ga še združuje Alpina.

Letošnjo 60. obletnico poslovanja je Alpina zaznamovala v soboto, 7. julija, z dnem odprtih vrat. Pripravila je dogodek za vse zaposlene, za krajanke in vse radovedne obiskovalce, ki so se želeli spoznati z Alpino. Že zgodaj dopoldne so bila vrata proizvodnje odprta za obiskovalce. Prvi radovedneži so se zbrali že pred deveto uro in s pričakovanjem čakali vodiče, ki so skupine popeljali skozi proizvodnjo in jim razlagali proces dela. Prikazali so, kako nastane čevelj v naši proizvodnji – od idejne zasnove in tehnološke priprave vse do končnega izdelka, ki se zapakira in posreduje do končnega potrošnika. Ogledali so si tudi Industrijsko razvojni center usnjarske in obutvene industrije, IRCUO, ki deluje v prostorih Alpine. V spre-

Proslava 60-letnice Alpine, 7. julija 2007. V prvi vrsti desno dr. Jure Zupan, minister za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo v Vladi RS in slavnostni gost prireditve, levo od njega Matjaž Lenassi, predsednik uprave Alpine

jernih prostorih pa je bila pripravljena razstava, in sicer: razstava alpskih čevljev iz zbirke Muzejskega društva Žiri, pregled zgodovine Alpine v šestih desetletjih skozi fotografije in predstavitev tekaških in smučarskih čevljev skozi obdobja. Prav tako so bili predstavljeni tudi novi razvojni projekti. Obiskovalci so si lahko izmerili stopala na novem optičnem merilniku, ki ga uvajajo v prodajalne Alpina in sistem povezanih smuči – Easy ski, ki uporabniku omogoča lažje učenje carving tehnike. V popoldanskem delu dogodka je sledila slavnostna podelitev priznanj, ki jo je vodila Anja K. Tomažin, obraz Alpine. Slavnostni gost dogodka je bil minister za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, dr. Jure Zupan, ki je s svojim nagovorom pozdravil delavce Alpine in Žirovce. Pohvalil je naravnost podjetja v razvoj in dejal, da je Alpini uspelo premagovati ovire ravno s svojo usmerjenostjo v razvoj, ki ji je omogočalo napredovanje in izboljšanje poslovanja. Zato rad verjame, da bo tudi v prihodnje tako. Pozdravni govor je imel tudi Bojan Starman, župan Žirov, in spodbudil zaposlene s pozitivnim pogledom v prihodnost. Predsednik uprave Matjaž Lenassi pa je na kratko povzel zgodovino podjetja in pozdravil vse prisotne. Kulturni program prireditve so dopolnili Moški pevski zbor Alpina, pihalna godba Alpina in mlade žirovske plesalke, ki so na kreativen način predstavile smučarske čevlje Alpina. Večerni čas pa je bil rezerviran za druženje, ples in veselje. Tako so Čuki pričarali prav posebno vzdušje. Najprej so za najmlajše pripravili animacijski program ob svojih izvedbah pesmi, nato so na vrsto prišli tudi starejši plesalci, ki so se vrteli na plesišču vse do jutranjih ur.

Že v dopoldanskem času je dogodek obiskalo več kot 2000 obiskovalcev. V večernih urah pa so Čuki privabili še mnoge. Tako je bila obletnica Alpine izobražujoča, zgodovinska, slavnostna, plešoča in vesela.

Alpina je bila ustanovljena davnega leta 1947, ko je zadruga Čevljarna Žiri prestopila v državni sektor in postala Tovarna športnih čevljev Žiri, od 1951 imenovana Alpina. Bila je ustanovljena, postavljena in ohranjena s strani zaposlenih. In tudi to je tematika letošnjega praznovanja – zaposleni, ki skupaj z Alpino soustvarjajo prihodnost.

POLEMIKA

PISMO ŠTIRIH

Uredništvu Žirovskega občasnika

Užaljeni in nezadovoljni z odgovorom gospoda Nagliča in komentarjem gospe Vončina na naše pismo, objavljeno v ŽO št. 36, pošiljamo naš odgovor. Pričakujemo, da ga boste objavili v naslednji številki ŽO kot naš odgovor na »Odgovor štirim podpisanim« in prispevek gospe Vončina.

Žiri, junij 2007

S spoštovanjem,
Stane Primožič, Janez Jan, Alojz Eniko, Julij Strlič

Spoštovani bralci Žirovskega občasnika,

vsebina in ton Odgovora štirim podpisanim in tudi komentar gospe Vončina so nas prisilili, da se še enkrat oglasimo.

Najprej želimo izraziti naša stališča glede dveh vprašanj, čeprav ne bodo imela nobenega vpliva na njihovo razrešitev. Ne nasprotujemo temu, da se še danes (tudi po 60-tih letih) raziskujejo primeri povojnih pobojev in usmrtitev civilnih oseb ter iščejo storilci zločinov zaradi primerne sankcioniranja njihovih dejanj. In drugo, razumemo in spoštujemo prizadevanja svojcev, da po možnosti pridejo do posmrtnih ostankov in jih primerno pokopljejo.

Pismo uredništvu Žirovskega občasnika in avtorju knjige Dediščina rapalske meje smo napisali zato, ker smo hoteli avtorja publikacije opozoriti, da je nepreverjena informacija o zločinu v bližini Žirovnice leta 1946 pri bralcih Občasnika povzročila različne dvome in sume, pri čemer so se omenjala tudi imena nekaterih še živčih Žirovcev. Prosili smo avtorja, da te dvome in sume na primeren način odpravi. Pri tem smo izrazili tudi naše neprijetne občutke. Menimo, da v našem pismu ni nobenih žaljivk, razen če se vsaka, tudi najmanjša kritična pripomba, ne razume kot žalitev.

Pričakovali smo primerno reakcijo avtorja v skladu s poklicem in novinarsko etiko. To naj bi bilo vsaj delno priznanje napake, opravičilo prizadetim in pripravljenost na odpravo intrigantnosti informacije.

V svojem odgovoru je gospod Naglič sicer napisal, da obžaluje »če je s svojim pisanjem posredno prizadel štiri podpisane«. Toda vsebina in ton njegovega pisanja in še posebej komentar gospe Vončina so takšni, da se po njihovem branju počutimo še slabše, saj vsebujejo precej ironije, cinizma in žaljivk. Npr. lekcija o tem, da nismo študirali Kardelja, o dostojanstvu, spoštovanju, kolektivni odgovornosti, pravici do čustev, navajanje reka o mački in repu itn.

Zadržali bi se samo na enem odstavku. Na začetku svojega odgovora se je gospod Naglič zelo zavzel za to, da nam pojasni, da umorjeni Andrej Seljak ni bil »premožen« kmet. Samo ena nepomembna beseda je bila dovolj, da nas opozori na knjigo: Sperans, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1939, stran 244. Pojasnjuje nam, da je Kardelj slovenske predvojne kmete razdelil na »pet kategorij«: veleposestnike (50 – 70 ha in več), bogate kmete (več kot 20 ha) itn. Ne bomo ponavljali vsega. Strinjamo se, da beseda »premožen« ni bila primerno uporabljena. Po vloženem trudu in prostoru, ki je posvečen pojasnitvi, sledi, da je za gospoda Nagliča ta beseda osnovni in bistveni problem zadeve, a ne njegova insinuacija o storilcu zločina. To potrjuje, da s takšnim pisanjem želi problem čim bolj zaplesti, a ne razjasniti.

Avtor odgovora tudi meni, da bi nam kot bivšim pripadnikom JLA moralo biti znano, kaj je Kardelj 1939. leta pisal o slovenskem kmetijstvu. Gospod ima prav. Naše znanje na tem področju je res pomanjkljivo. Če nas bo kot upokojene oficirje vojnega letalstva nekdanje JLA nekega dne le zapekla vest zaradi pomanjkljivega poznavanja Kardeljevega učenja o kmetijstvu, ga bomo vsekakor »prosili za pomoč«.

Da bi bilo tudi tistim bralcem Občasnika, ki do sedaj niso dovolj pozorno spremljali raznih prispevkov in prilog Občasnika, še bolj jasno, za kaj gre in zakaj so se pri nekaterih pojavili različni dvomi, sumi in ugibanja, moramo opozoriti na nekatera dejstva.

Bralce spominjamo, da je v št. 34 ŽO na str. 236 z imenom, priimkom, činom in ožjo specialnostjo objavljen seznam vseh Žirovcev (osem oseb iz Žirov in bližnje okolice), ki so bili po drugi svetovni vojni kot oficirji dalj časa v aktivni službi v vojnem letalstvu bivše SFRJ. Iz drugega odstavka na strani 233 (iste št. ŽO) pa je razvidno, da so od navedenih osem oseb tri bile več let v službi v Zemunu (v poveljstvu vojnega letalstva v mestu Zemun, a ne na letališču). To so bili STANE PRIMOŽIČ, JANEZ JAN in JULIJ STRLIČ. Istočasno pa je bil na letališču Batajnica v službi tudi ALOJZ ENIKO. Od vseh osmih smo prav mi štirje še danes živi. Drugih iz našega kraja tam ni bilo.

Ko smo mi štirje še živeči prebrali besedilo na str. 89 Dediščine rapalske meje, smo prosili nekatere znance, da preberejo besedilo na navedeni strani ter da pogledajo, kaj piše o Žirovcih v službi v vojnem letalstvu v št. 34 ŽO, str. 236 in 233. Vsi so prišli do zaključka, da je osumljenec eden od štirih še živečih Žirovcev, nekdanj v službi v vojnem letalstvu, najbrž eden od tistih iz letalsko-tehnične službe. Bilo pa je tudi nekaj primerov, ko so nas bralci sami poklicali, opozorili na tekst na strani 89 Dediščine in vprašali, kaj menimo o tem.

Starejšim občanom Žirov, zlasti iz južne okolice, je znano, da je bil pokojni Ivan Bogataj, doma iz Žirovnice, osebni šofer že pokojnega generala Zdenka Ulepiča, dolgoletnega poveljnika vojnega letalstva nekdanje JLA, in da sta prihajala tudi na

obisk v Žirovnico. Ivan je stanoval v Beogradu, služboval pa v Zemunu. V poveljstvu letalstva je bil bolj znan kot »Janez«. Vsi, ki smo službovali v Zemunu, smo ga dobro poznali. Torej, omenjeni Ivan Bogataj naj bi se »v kantini vojaškega letalstva v Zemunu z nekdanjim knojcem, tedaj že oficirjem v plavi uniformi« (oficirjem letalstva), pogovarjal o razmerah na Žirovskem z okolico, in o tem, kdo je ubil Andreja Seljaka 7. februarja 1946. leta. Pri tem se je oficir v plavi uniformi baje pohvalil, da je on ustrelil Seljaka. Nobenega dvoma ni, da se je (če se je) pogovarjal z nekom, ki so mu dogodki v Žirovnici in okolici bili dobro znani, ki je poznal umorjenega, se spominjal njegovega imena in priimka, vedel, iz katere hiše je doma itn. To bi bil lahko samo domačin, žirovski rojak. Malo je verjetno, da bi se Ivan o tem pogovarjal s povsem tujim človekom, iz drugih krajev Slovenije, ali celo iz kakšne druge republike, čeprav bi se lahko izmislila tudi takšna varianta. Ampak, kakor piše v Dediščini rapalske meje, na strani 89, je Ivan Bogataj »razkril, kdo je bil zločinec« in »povedal, iz katerega naselja je bil likvidator doma«. Avtor Dediščine pa k temu dodaja: »In če domačine tega kraja, z malo prebivalci, vprašaš, kateri od njih je bil oficir tehnične službe vojnega letalstva JLA, se spomnijo le enega. In ta še živi.« Očitno je torej, da je avtorju znano ime in naselje, v katerem likvidator živi. Insinuacije so preveč očitne in vsako nadaljnje sprenevedanje ni pošteno.

V svojem pisanju gospod Naglič in gospa Vončina poudarjata, da ni bistveno, kdo je obsodil in ubil Andreja Seljaka, in da se ne želi nikogar spraviti na vojno sodišče. Takšna pojasnitev je težko sprejemljiva. Prvič zato, ker se postavlja vprašanje, s kakšnim ciljem in kdo je začel pisanje o tem, in drugo, če je storilec zločina znan, mora biti priveden na sodišče, saj vojni zločini ne zastarajo.

Še enkrat na kratko. Kaj smo izvedeli iz pisanja gospoda Nagliča? Da je bil nekje na poti iz Žirovnice v Ledine, verjetno 7. februarja 1946. leta, ubit Andrej Seljak, da je storilec zločina znan (ime je gospodu Nagliču zaupal pokojni Bogataj), znano je naselje, iz katerega je bil likvidator doma, znano je, da je bil storilec kasneje oficir tehnične službe vojnega letalstva in znano je, kar je zelo pomembno, da zločinec še živi. To trdi gospod Naglič. Če za nekoga trdimo, da še živi, to ni nekaj abstraktnega, ampak je to brez dvoma konkretna oseba z imenom in priimkom. Medtem gospod Naglič ne želi imenovati zločinca, čeprav ve, da še živi. Ali to mogoče pomeni prikrivanje zločinca? Z druge strani pa piše, da ni bistveno, kdo ga je obsodil in ubil, in da se storilca ne želi spraviti pred vojno sodišče. Torej: najprej je treba nekomu insinuirati zločin, potem pa zločinca »velikodušno« abolirati. Res intrigantno.

Oseba, ki sume povzroča in širi, je dolžna njihove utemeljitve tudi dokazati.

Kljub temu bomo tudi ob tej priložnosti opozorili na naslednje: Nobeden od nas štirih še živčih nekdanjih oficirjev vojnega letalstva ni bil v KNOJ-u, nobeden ni bil v službi na letališču Zemun in nobeden v času zločina ni bil niti blizu Žirov ali Žirovnice. Dva sta bila že leto prej, na dan zločina, in leto kasneje v letalsko-tehnični šoli v Rusiji, tretji je bil koncem leta 1945 in v prvih mesecih 1946. leta na tečaju obveščevalnih oficirjev v Srbiji oziroma Vojvodini, četrti pa je do 20. februarja 1946. leta opravljal naloge v zvezi z razformiranjem 31. divizije v Črnomlju. Če bo potrebno, bomo svoja prebivanja v povojnih letih predstavili tudi podrobneje in z dokumenti.

V zvezi s prispevkom gospe Vončina pripominjamo tole: gospa Vončina si očitno prisvaja nekatere pozitivne lastnosti, kot so: dostojanstvo, spoštovanje drugih, pravico do čustev in podobno. Nam pa te lastnosti in pravice oporeka samo zato, ker smo si drznili »preko pisem bralcem« opozoriti na krivico, ki nam je bila storjena z očitnimi sumi o vpletenosti v tragedijo z njenim starim očetom. Gospa tudi ne razume, da je krivica za eventualne zločine, lahko samo individualna, a nikakor ne kolektivna. Največjo pomoč pri iskanju posmrtnih ostankov pokojnika pa lahko najprej dobi od gospoda Nagliča. Le njemu je gospod Bogataj zaupal, kdo je bil likvidator, kje sedaj živi in je, kakor trdi gospod Naglič, »še živ«. Gospod Bogataj pa je bil po njegovi oceni »verodostojen človek«. Podpisniki pisma smo za zločin izvedeli iz teksta gospoda Nagliča, saj smo večji del svoje delovne dobe, proti koncu ali kmalu po končani vojni živeli izven Slovenije. Gospa Vončina si jemlje pravico, da neomejeno in brez razloga žali ne samo nas, ampak vse tiste (mogoče tudi nekatere od Nagličevih), ki so bili v drugi svetovni vojni na antifašistični strani. Na koncu s ponosom poudarjamo, da smo kot pripadniki primorskih partizanskih enot (31. divizije) sodelovali v borbi, ki je krivično »rapalsko mejo« spremenila v »osimsko«.

S spoštovanjem,
Stane Primožič, Janez Jan, Alojz Eniko, Julij Strlič

Miha Naglič

»Povejte jim, da groba ni!«

Odgovor na pismo štirih

Spoštovani gospodje, v odgovoru bom skušal biti krajši od vas. Vaša argumentacija je napačna. Pade z napačnimi navedbami, ki ste jih zapisali v naslednjem odstavku:

»Še enkrat na kratko. Kaj smo izvedeli iz pisanja gospoda Nagliča? Da je bil nekje na poti iz Žirovnice v Ledine, verjetno 7. februarja 1946. leta, ubit Andrej Seljak, da je storilec zločina znan (ime je gospodu Nagliču zaupal pokojni Bogataj), znano je naselje, iz katerega je bil likvidator doma, znano je, da je bil storilec kasneje oficir tehnične službe vojnega letalstva, in znano je, kar je zelo pomembno, da zločinec še živi. To trdi gospod Naglič. Če za nekoga trdimo, da še živi, to ni nekaj abstraktnega, ampak je to brez dvoma konkretna oseba z imenom in priimkom. Medtem gospod Naglič ne želi imenovati zločinca, čeprav ve, da še živi. Ali to mogoče pomeni prikrivanje zločinca? Z druge strani pa piše, da ni bistveno, kdo ga je obsodil in ubil, in da se storilca ne želi spraviti pred vojno sodišče. Torej: najprej

je treba komu insinuirati zločin, potem pa zločinca »velikodušno« abolirati. Res intrigantno.«

Napake so naslednje (navajam jih po vrsti, ne po teži):

1. »Da je bil nekje na poti iz Žirovnice v Ledine, verjetno 7. februarja 1946. leta, ubit Andrej Seljak ...« O tem, da je bilo res tako, ni nobene prave gotovosti. Gotovo je samo to, da je odšel od doma v dneh od 5. do 7. februarja 1946 in da je bil namenjen v Ledine, kamor je bil poklican. Vse drugo je ugibanje. Nič gotovega ne vemo o tem, po kateri poti je šel. Ne o tem, kje in kdaj je bil ubit. Vi zapišete: »verjetno 7. februarja«. Od kod vam ta podatek; kaj pa, če je bil že šestega ali šele osmega? Ali pa morda sploh ni bil ubit?! V civiliziranih družbah je običaj, da tudi za tistega, ki je bil likvidiran kot pravnomočno obsojeni zločinec, izdajo mrliški list, iz katerega so razvidne okoliščine smrti. Družina Andreja Seljaka pa ni dobila nobenega uradnega obvestila o tem, kaj se je zgodilo.
2. Nadaljujete: »da je storilec zločina znan. (ime je gospodu Nagliču zaupal pokojni Bogataj) ...« Gotovo, da je marsikomu znan, samo meni in svojem pokojnega ni! Znan je bil pokojnemu Ivanu Bogataju, saj se mu je v letališki kantini v Zemunu sam predstavil in z izvršenim dejanjem pohvalil. Tako vsaj mi je imenovani pravil. Ni pa mi zaupal imena! Zapisal sem: »Na vprašanje, kdo je bil, je Bogataj odvrnil, da tega ne bo povedal, ker je likvidator kot zapriseženi vojak le izvršil povelje nadrejenih, dejanski oziroma večji krivci za smrt njegove žrtve pa so tisti, ki so Seljaka ovadili in obsodili.« (Dediščina rapalske meje, Žiri 2005, stran 89) Tako je govoril Bogataj, imena pa, kot že zapisano, ni »zaupal«, vsaj meni ne. In mi je še zdaj neznano.
3. »... znano je naselje, iz katerega je bil likvidator doma ...« Ime tega naselja pa je res izrekel, vendar ga podpisani v svojem pisanju raje nisem navajal – prav zato, ker bi v tem primeru dejansko »insinuiral« (po slovensko: podtikoval, namigoval). Insinuirate vi, ko mi podtikate napačne trditve.
4. »... znano je, da je bil storilec kasneje oficir tehnične službe vojnega letalstva ...« Bogataj tu ni bil natančen. Rekel je, da je bil njegov kantinski sogovornik »plavac«, pripadnik vojnega letalstva, vendar ne pilot. Priznati moram, da se spominjam samo besed »plavac« in »ne pilot«; kaj je dejansko bil, pa jaz ne morem vedeti – ker pač ne vem, kdo je sploh bil.
5. »... in znano je, kar je zelo pomembno, da zločinec še živi.« To je izjavil Bogataj, ne jaz. In to bi lahko pomenilo zgolj to, da je še živel takrat, ko je Bogataj to govoril (pred letom 2000). Ali še živi v času, ko to pišem (oktobra 2007), pa resnično ne vem – ker ga ne poznam.

Zaradi napak v gornjih petih točkah seveda pade tudi vse, kar iz njih izpeljujete. Tudi sicer ne razumem, zakaj tiščite v to zadevo, v katero vas ni nihče silil. Tudi sami pravite, da v tistem času (februarja 1946) nihče od vas ni bil na Žirovskem. Jaz nisem v tej zadevi javno imenoval nikogar od štirih podpisanih, še manj obtoževal. Zapisal sem le in v tem sem šel, priznam, predaleč: »In če domačine tega kraja z malo prebivalci vprašaš, kateri od njih je bil oficir tehniške službe vojnega letalstva JLA, se spomnijo le enega. In ta še živi ...« V tem zasebnem poizvedovanju sem ugotovil le to, kar sem zapisal, kar pa je premalo, da bi lahko nekoga javno obtožil. Kdo pa mi jamči, da je domnevni tudi dejanski?

Vrh tega še enkrat poudarim, da najbližji svojci pokojnega (in z njimi povezane osebe) ne iščemo likvidatorj/a/ev, ampak grob s posmrtnimi ostanki pokojnega. Vendar kot kaže, tudi tu upanja ni. Nedavno mi je bilo po osebi, ki ji zaupam, ustno sporočeno: »Povejte jim, da groba ni!« Prav. A tudi v tem primeru ostaja vprašanje, kaj se je zgodilo z njegovimi posmrtnimi ostanki, če niso bili zakopani? So jih raznesle lisice, so jih sežgali (kje?), so bili odpeljani v neznano (kam?), so jih pojedli (kdo?) ...?

Kaj naj rečem namesto sklepa? Upajmo, da se ne bodo ponovili še ne tako davni časi, v katerih so ljudje, krivi ali ne, po že končani vojni izginjali na ta način! Bog varuj pravno državo in njene državljane!

Žirovnica, 15. oktobra 2007

Avtorji tega zvezka

MARIJAN BOGATAJ, upokojenec, živi v Žireh

DR. KATJA CANKAR, biologinja, zdaj na podoktorskem študiju na Nizozemskem, doma iz Sela pri Žireh

NADJA GNAMUŠ, umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka, živi v Ljubljani

MILOŠ HABRNAL, diplomirani inženir, tehnični direktor in član uprave Vipap Videm Krško d.d., avtor monografije Rupnikova črta (2005), doma na Češkem

MAG. BARBARA KASTELEC, akademska slikarka, samozaposlena v kulturi, doma iz Žirov, živi v Ljubljani

FRANC KOPAČ, pesnik, strojni delovodja in tehnolog v firmi Kladivar Žiri, živi v Žireh

STANE KOSMAČ, akademski slikar, učitelj na Osnovni šoli Žiri, živi v Žireh

DR. FRANC KRIŽNAR, muzikolog, živi v Retečah pri Škofji Loki

LENART J. KUČIČ, publicist, živi in dela v Ljubljani, v šolskem letu 2007/08 na podiplomskem študiju v Londonu, doma z Dolenje Dobrave pri Gorenji vasi

DR. PETRA LEBEN SELJAK, antropologinja, ima status zasebne raziskovalke, doma iz Škofje Loke, živi v Žireh

ANA LOŠTRK, upokojenka, živi v Žireh

POLONA MLAKAR BALDASIN, fotografinja, diplomirala na Šoli uporabnih umetnosti Famul Stuart v Ljubljani, živi v Žireh

DR. ANTON MLINAR, teolog, živi v Kamniku, doma iz Žirov

MIHA NAGLIČ, esejist in novinar, urednik in kulturni delavec, živi v Žirovnici, južno od Žirov

TOMAŽ PAVŠIČ, profesor slavistike in kulturni delavec, avtor knjige Ob stari meji (1999), živi v Idriji

MATEVŽ PEČELIN, strojni ključavničar v firmi Kladivar Žiri, ljubiteljski pisatelj, živi v Žireh

JOŽE PETERNELJ - MAUSAR, slikar in pisatelj, častni občan Žirov, živi v Žireh

Mag. MARTINA PIKO-RUSTIA, slovenistka in etnologinja, znanstveni vodja Slovenskega narodopisnega instituta Urban Jarnik v Celovcu

NEJKO PODOBNIK, upokojeni novinar, dolgoletni urednik časopisa Delo-življenje in Radia Žiri, za svoje delo prejel nagrado Consortium veritatis / Bratstvo resnice, živi v Žireh

GOJMIR POLAJNAR, pravo ime BORIS PINTAR, pisatelj, doma iz Poljan nad Škofjo Loko, živi v Ljubljani

TANJA ROJC KRONEGGER, univ. dipl. komunikologinja, v Alpini odgovorna za odnose z javnostmi, živi v Ljubljani

KATJA STANONIK, učenka osmega razreda osnovne šole Žiri, živi v Žireh

Dr. MARIJA STANONIK, slavistka in etnologinja, znanstvena raziskovalka Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, predavateljica na ljubljanski in mariborski univerzi, častna občanka Občine Žiri, doma z Dobračeve (zdaj Selo pri Žireh), živi v Ljubljani

TONČKA STANONIK, profesorica slovenščine, urednica v Založbi Mladinska knjiga, doma iz Nove vasi, živi v Ljubljani

DRAGA URBAS KERAVIDA, gimnazijska profesorica v pokoju, živi v Idriji

FRANC TEMELJ, elektrotehnik, fotograf, zaposlen v raziskovalni enoti tovarne Kladivar Žiri, živi na Dobračevi

Kazalo

UVODNIKI

- 5 Anton Mlinar: Nasilje in sveto
- 12 Lenart J. Kučič: Informatizacija podeželja
- 16 Miha Naglič: Kot zmeraj: za vsakega nekaj

INTERVJU: JOŽE PETERNELJ MAUSAR, OB NJEGOVI 80-LETNICI

- 19 Neško Podobnik: Ustvaril sem si svoj slog in to je bistveno
- 30 Neško Podobnik: Kako je Mausar oral ledino?

INTERVJU: KATARINA CANKAR, MLADA ZNANSTVENICA

- 33 Miha Naglič: Rastlinski svet je poln elegantnih rešitev

POZDRAVLJENI, LJUBITELJI UTRDB!

- 47 Tomaž Pavšič: Prehitro pozabljamo vso to zgodovino!
- 50 Miha Naglič: Pozdravljeni ljubitelji utrdb!
- 54 Miha Naglič: Naše nove muzealije
- 56 Miloš Habrnal: Mitralješko gnezdo tipa MG/7

JARČJA DOLINA

- 59 Petra Leben Seljak: Zgodovina hiš v Jarčji Dolini

LIKOVNA PRILOGA: BARBARA KASTELEC

- 125 Stane Kosmač: Barbara Kastelec
- 126 Nadja Gnamuš: Lipov čaj in magdalenice

ŽIROVCI POSEBNE VRSTE: PIVKOV LUKA IN KOŠERČK

- 137 Milena Miklavčič: »Dama imam garka peč, pa gar na smim!«
- 157 Marijan Bogataj: Čevljar Košerčk

LEPOSLOVJE

- 159 Franc Kopač: Dobračevske elegije
- 163 Gojmir Polajnar: Jaz, Klavdija
- 173 Matevž Pečelin: Prekletstvo
- 190 Katja Stanovnik: Popolna

ODMEVI, OCENE, PREDSTAVITVE

- 193 Franc Križnar: Diplomski recital violončelist Jošta Kosmača
- 195 Martina Piko-Rustia: Knjiga o čipkah v življenju Žirovcev
- 197 Draga Urbas Keravica: S Polonco med bralce in poslušalce
- 200 Marija Stanonik: V slovo rovtarski arhitekturi
- 202 Milka Bokal: Najboljša samozaložniška knjiga v letu 2006
- 205 Ana Loštrk: Naš Tabor
- 206 Franc Temelj: Ventil
- 208 Tanja Rojc Kronegger: Meni je prav 60 let

POLEMIKA

- 210 Štirje podpisani: Uredništvu Žirovskega občasnika
- 213 Miha Naglič: »Povejte jim, da groba ni!«

ŽIROVSKI OBČASNIK (1980–)

Zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem, letnik XXVIII (2007), zvezek 29, številka 37

Ustanovitelj

DPD Svoboda Žiri (Literarna sekcija) in Muzejsko društvo Žiri

Zbornik izhaja občasno, najmanj enkrat letno, ob stalni denarni podpori Občine Žiri in nekaterih podjetij.

Glavni in stalni pokrovitelji

Občina Žiri, Alpina, d.d., Etiketa tiskarna d.d., Kladivar Žiri d.d., M Sora d.d., Žiri, vse v Žireh

Predsednik uredniškega sveta: akademik dr. Zdravko Mlinar

Uredniški odbor: Stane Kosmač, Miha Naglič, Nace Naglič, Tončka Stanonik, Franc Temelj

Glavni in odgovorni urednik: Miha Naglič

Oblikovalec: Stane Kosmač

Lektorica: Tončka Stanonik

Stalni sodelavci – uredniški svet

Milka Bokal, Ivan Cankar, Metka Debeljak, Tone Eniko, Lojze Gostiša, dr. Spomenka Hribar, Rado Jan, Joži Kacin, Vladimir Kavčič, Franc Kopač, dr. Franc Križnar, Tomaž Kržišnik, Petra Likar, Matjaž Mazzini, Milena Miklavčič, Andrej Mlakar, Anton Mlakar, Barbara Mlakar, Polona Mlakar Baldasin, dr. Anton Mlinar, mag. Branko Mlinar, dr. Zdravko Mlinar, Peter Naglič, Matevž Pečelin, Jože Peternej, Nejko Podobnik, Beta Poljanšek Koman, dr. Tadeja Primožič, Janez Ramoveš, Izidor Rejc, Ivan Reven, dr. Marija Stanonik, Tomaž Štefe, Olga Vončina, Alfonz Zajec, Anton Žakelj, mag. Viktor Žakelj

Nekdanji sodelavci

Karel Bernik (1912–93), Marijan Dolenc (1930–81), Vlasto Kopač (1913–2006), Janko Majnik (1918–2000), Konrad Peternej Slovenec (1936–2000), Slobodan Poljanšek (1944–2003), dr. Ivan Sedej (1934–97), Vladimir Simončič Vlastja (1911–2000), Anton Žakelj (1907–2006)

Naslov uredništva

Žirovski občasnik, SI-4226 Žiri, p.p. 51

E-pošta: miha.naglic@siol.net

Naslov pooblaščenega izdajatelja in založnika

Pegaz International d.o.o. Ljubljana, Aljaževa ulica 10, 1000 Ljubljana

E-pošta: pegaz.int@siol.net

Cena tega kompleta: 20 EUR

Naklada: 500 izvodov

Elektronski prelom: Pegaz CDT d.o.o., Ljubljana

Tisk: Studio Print, Ljubljana

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami. Rokopisov ne vračamo. Redakcija tega zvezka je bila sklenjena oktobra 2007.

ISSN 0351-5966

Žirovski občasnik je več kot časnik – je cela knjiga!

OBČINA ŽIRI

Loška cesta 1, 4226 Žiri

Tel. 04 50 50 700, fax: 04 51 05 444,

e-pošta: obcina.ziri@obcina.ziri.si, spletna stran: www.ziri.si

Osnovni podatki o občini:

površina 49 km², 4944 občanov, 2422 moških in 2522 žensk,
18 naselij, 45 ulic, 1094 hišnih števil, okoli 1350 gospodinjstev

Občinski praznik

25. junij

Župan

BOJAN STARMAN

Občinski svetniki

Anton Beovič, Metka Debeljak, Peter Dolenc, Urška Eniko, Silva Freljih,
Branko Jesenovec, Martin Kopač, Vesna Kranjc, Stanislav Mlakar,
Franci Mlinar, Marko Mrlak, Vladimir Oblak, Germana Pivk,
Marijan Žakelj, Viktor Žakelj

25. JUNIJ – PRAZNIK OBČINE ŽIRI

Slovesnost ob občinskem prazniku, v nedeljo, 24. junija 2007, v Galeriji Svobode Žiri

Župan Občine Žiri in nagrajenci po podelitvi priznanj. Z leve: Bojan Starman, Viki Žakelj, Alfonz Zajec, Marica Albreht, Adolf Križnar, Rado Jan, Jože Peternelj, Peter Naglič, Robert Šubic (za žirovski taborniški Rod zelenega Žirka)

**OBMOČNA OBRTNA
ZBORNICA ŠKOFJA LOKA**

Območna obrtna zbornica Škofja Loka

Telefon: 04 / 50-60-200, Faks: 04 / 50-60-202

E-pošta: slavica.kalan@ozs.si

DEJAVNOSTI OBMOČNE

OBRTNE ZBORNICE ŠKOFJA LOKA

Zbornica že 30 let zastopa interese svojih članov in zanje izvaja naslednje naloge in opravila:

- Oblikuje pobude, pripombe in zahteve za izboljšanje pogojev razvoja obrti in podjetništva;
- Organizira izobraževanja in s sofinanciranjem spodbuja različne oblike izobraževanj in usposabljanj svojih članov;
- Informira člane o novostih na zakonodajnem področju in o drugih aktualnih zadevah za podjetništvo in v ta namen izdaja mesečna obvestila ter interno glasilo Loška obrt;
- Skrbi za promocijo članov, organizira skupne predstavitve proizvodov in storitev na sejmiš ter sofinancira stroške individualnega razstavljanja na specializiranih sejmiš doma in v tujini;
- Opravlja splošno strokovno svetovanje in nudi strokovno pomoč članom;
- Zastopa interese delodajalcev in sodeluje z združenji delodajalcev;
- Izvaja javna pooblastila (obrtni register, vstopna točka e-VEM, poklicno izobraževanje);
- V okviru zbornice aktivno deluje 14 sekcij;
- Aktivno sodeluje z občinami in drugimi organizacijami;
- Skrbi za druženje članov in v ta namen organizira kulturne, športne in druge prireditve;
- Opravlja druge naloge, ki so v interesu članov in opredeljene v statutu ter letnem programu dela.

triglav

ZAVAROVALNICA TRIGLAV, D.D.

alpina

Meni je prav **60** let

RAZVOJ, PROIZVODNJA IN TRŽENJE SESTAVIN, SISTEMOV IN STORITEV S PODROČJA FLUIDNE TEHNIKE

HIDRAVLICNE SESTAVINE HIDRAVLICNI SISTEMI STORITVE

PROGRAM ZASTOPSTEV

www.kladivar.si

KLADIVAR Žiri, tovarna elementov za fluidno tehniko, d.d.
Industrijska ulica 2, SI - 4226 Žiri, Slovenija
T: 04 51 59 100 / F: 04 51 59 234 / E: info@kladivar.si

TEKSTILNI PROGRAM

SITO PROGRAM

GRAFIČNI PROGRAM

etiketa

TISKARNA, D. D., Industrijska ulica 6, 4226 Žiri, Slovenija, tel.: + 386 (0)4 515 84 00, faks: +386 (0)4 515 84 15, e-pošta: etiketa@etiketa.si, <http://www.etiketa.si>

JAPAN

VIZIJA

PRESTIŽ

UDOBJE

NATURA

M SORA d.d., Žiri

Trg svobode 2

4226 Žiri

tel.: 04/ 50 50 200

fax.: 04/ 51 04 455

e pošta: mizarstvo@m-sora.si

PRODAJNI SALON:

Letališka cesta 32b

1000 Ljubljana

tel.: 01/ 54 41 310

fax.: 01/ 54 41 271

e pošta: salon@m-sora.si

www.m-sora.si

M SORA
okno je več kot pogled

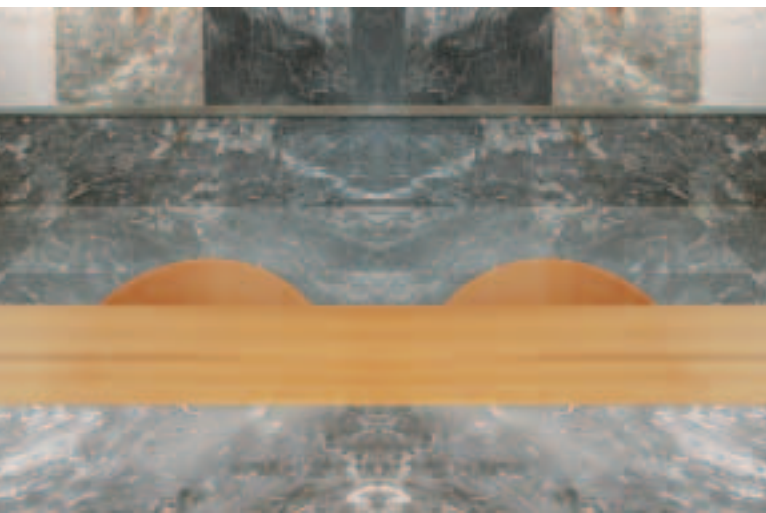

Moj Mobi. Moj dan.

Peter se je spet dobil z Jožetom in Bogdanom. Če se štirinajst dni ne vidijo, so popolnoma nesrečni. Mene pa je dopoldne presenetila Ana, moja hči. Pripeljala je oba vnučka. Če bi lahko popazila nanju do večera ... Seveda, kdo pa ne bi hotel čuvati teh dveh angelčkov. Najprej sta čofotala po bazenčku, potem sta "zalivala" ;). Vsaj trikrat sem ju morala preobleči. Zvečer sem morala klicati Petra, da ne bi pozabil na večerjo, tik pred spanjem pa sta me poklicala še moja angelčka. **"Hvala, babi!" sta rekla.**

www.mobitel.si

 MARMOR HOTAVLJE, d.d.
DRUŽBA ZA OBDELAVO KAMNA

www.marmor-hotavlje.si

V NOVEM PRODAJNEM
SALONU NA HOTAVLJAH
SMO V POMOČ PRI VAŠI
IZBIRI PRIKAZALI VRSTO
KAMNOV:
HOTAVLJE,
LEHNJAK JEZERSKO,
GALIT, PLANO ...
Z RAZLIČNIMI POVRŠINSKIMI
OBDELAVAMI:
GLAJENO, BRUŠENO,
KRTAČENO, ŠTOKANO
ŠPIČENO ...

VABLJENI!

ISSN 0351-5966

9 770351 596002